

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**AVROPA İNSAN HÜQUQLARI
KONVENSIYASININ 8-Cİ MADDƏSİ
ÜZRƏ TƏLİMAT**

**ŞƏXSİ VƏ AİLƏ HƏYATINA
HÖRMƏT HÜQUQU**

30 aprel 2017-ci ildə yenilənib

Partnership for Good Governance

Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq

Bu materialı və ya onun bir hissəsini tərcümə etmək və (və ya) çap olunmuş və ya elektron formada yaymaq istəyən nəşirlər və ya təşkilatlar icazə proseduru barədə məlumat almaq üçün bu elektron poçt ünvanı vasitəsilə əlaqə saxlamağa dəvət edirlər: publishing@echr.coe.int.

Hal-hazırda presedent hüququ ilə bağlı təlimatlardan hansılarının tərcümə edilməkdə olduğunu bilmək istəyirsinizsə, zəhmət olmasa [Pending translations](#) ("Hazırlanmaqda olan tərcümələr") bölməsinə baxın.

Bu Təlimat Hüquqi Məsləhətlər Direktorluğu tərəfindən hazırlanıb və Məhkəmə üçün məcburi qüvvəyə malik deyil. Ona redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Mətnin hazırlanması 31 dekabr 2016-cı ildə yekunlaşdırılıb. O, mütəmadi olaraq yenilənəcək, çünki presedent hüququ daim inkişaf edir. Bu mətnin yenilənməsi 31 aprel 2017-ci ildə yekunlaşdırılıb.

Presedent hüququna dair təlimatları bu saytdan yükləmək olar: www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides). Yenilənmiş nəşrlər barədə məlumatla Məhkəmənin Twitter hesabından <https://twitter.com/echrpublication> tanış ola bilərsiniz.

Bu nəşr Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq çərçivəsində Avropa İttifaqı və Avropa Şurası tərəfindən birgə maliyyələşdirilən “Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi” layihəsinin vəsaiti hesabına tərcümə və dərc olunub. Nəşrdə ifadə edilən fikirlər heç bir şəkildə Avropa İttifaqının rəsmi mövqeyini əks etdirmir.

Bu tərcümə Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilə razılaşdırılaraq dərc olunub və tərcüməyə görə “Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi” layihəsi məsuliyyət daşıyır.

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2018

© Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2018

Mündəricat

Oxucuların nəzərinə	6
I. 8-ci maddənin strukturu	7
A. 8-ci maddənin tətbiq dairəsi.....	8
B. İş neqativ və ya pozitiv öhdəlik baxımından qiymətləndirilməlidirmi?.....	8
C. Neqativ öhdəlik mövcud olduğu təqdirdə müdaxilə qanunla "nəzərdə tutulmuş" olmalıdırmi?.....	10
D. Müdaxilə həm də qanuni məqsəd daşmalıdırmi?.....	11
E. Müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruridirmi”?.....	11
F. 8-ci maddə ilə Konvensiyanın və onun Protokollarının digər maddələri arasında əlaqə	12
1. Şəxsi və ailə həyatı	12
a. 2-ci maddə (yaşamaq hüququ) və 3-cü maddə (işgəncələrin qadağan olunması).....	12
b. 6-cı maddə (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ).....	13
c. 9-cu maddə (fikir, vicdan və din azadlığı).....	14
d. 10-cu maddə (ifadə azadlığı).....	14
e. 14-cü maddə (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması).....	15
2. Mənzil və yazışma	15
a. 2-ci maddə (yaşamaq hüququ).....	15
b. 10-cu maddə (ifadə azadlığı).....	16
c. 13-cü maddə (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ).....	16
d. 14-cü maddə (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması).....	16
e. 34-cü maddə (fərdi şikayətlər).....	17
f. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi (mülkiyyətin müdafiəsi)	17
g. 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi (hərəkət etmək azadlığı)	18
II. Şəxsi həyat.....	19
A. "Şəxsi həyat" termininin əhatə dairəsi və anlayışının olmaması.....	19
B. Fiziki, psixoloji və ya mənəvi toxunulmazlıq	19
a. Zorakılıq qurbanları	20
b. Reproduktiv hüquqlar	21
c. Məcburi tibbi müalicə.....	23
d. Psixi xəstəlik.....	24
e. Tibbi yardım və müalicə.....	25
f. Həyata son qoyulması məsələləri.....	26
g. Əlillik məsələləri	27
h. Dəfnlə əlaqədar məsələlər	27
i. Ətraf mühit məsələləri.....	28
j. Seksual oriyentasiya və cinsi həyat.....	30
k. Peşə fəaliyyətləri və ya biznes fəaliyyəti.....	30
C. Şəxsi həyatın gizli qalmalı olan aspektləri (privatlıq).....	31
a. Şəxsin imicinin toxunulmazlığı hüququ və fotosəkillərinin çəkilməsi; fotoların, görüntülərin və məqalələrin dərc olunması	32
b. Şəxsin nüfuzunun qorunması; təhqir və böhtan (diffamasiya)	33
c. Fərdi məlumatların toplanması və saxlanması.....	34

d. Fərdi məlumatların konfidensiallığı, istifadəsi və açıqlanması	36
e. Fərdi məlumatlarla tanışlığa buraxılmaq hüququ	36
f. Şəxsin sağlamlığı barədə məlumatlar.....	37
g. Dövlətin təhlükəsizlik xidməti və ya digər orqanları tərəfindən toplanılan materiallar və ya məlumatlar	38
h. Polis müşahidəsi	40
i. Polisin insanları dayandırmaq və üzərlərində axtarış aparmaq səlahiyyətləri.....	41
j. Həbsdə saxlanma zamanı şəxsi həyatın gizli qalması olan aspektləri (privatlıq)	41
D. Fərdi identiklik və müstəqillik	42
a. Şəxsiyyətin inkişafı və müstəqilliyi hüququ	42
b. Öz mənşəyini öyrənmək hüququ	42
c. Dini və fəlsəfi əqidələr.....	43
d. Şəxsin münasib bildiyi xarici görünüş.....	43
e. Ada və şəxsiyyət sənədlərinə malik olmaq hüququ	43
f. Cinsi identiklik	44
g. Etnik mənsubiyyət hüququ	45
h. Vətəndaşsızlıq vəziyyəti və vətəndaşlıq hüququ	46
i. Nikah statusu və valideynlik statusu	47

III. Ailə həyatı..... 49

A. "Ailə həyatı" termininin anlayışı və "ailə" termininin mənası.....	49
B. Prosessual öhdəlik.....	50
C. Ailə həyatına münasibətdə qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri	50
D. "Ailə həyatı" termininin tətbiq dairəsi	51
1. Cütlüklər	51
a. Adətə uyğun olmayan nikahlar, faktiki birgəyaşayış.....	51
b. Eyni cinsli cütlüklər.....	51
2. Valideynlər	53
Tibbi üsullardan istifadə etməklə doğuş həyata keçirmə/genetik valideyn olmaq hüququ.....	53
3. Uşaqlar.....	54
a. Ailə üzvü ilə birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı istifadə.....	54
b. Bioloji ana və uşaq arasında bağlılıq əlaqələri	54
c. Bioloji ata və uşaq arasında bağlılıq əlaqələri	55
d. Valideynlik müavinətləri, qəyyumluq, uşaqla görüşmək və təmasda olmaq hüquqları.....	56
e. Beynəlxalq uşaq oğurluğu	58
f. Övladlığa götürmə.....	59
g. Himayədar ailələr	60
h. Valideynlik hüquqları və dövlət himayəsi.....	60
4. Digər ailə münasibətləri.....	62
a. Bacı-qardaşlar, nənə-babalar arasındakı münasibətlər	62
b. Məhbusun ailəsi ilə təmasda olmaq hüququ.....	63
5. İmmiqrasiya və ölkədən çıxarma.....	64
a. Saxlanma mərkəzlərindəki uşaqlar	64
b. Ailə üzvlərinin qovuşması.....	65
c. Deportasiya və ölkədən çıxarılma barədə qərarlar.....	65
6. Maddi maraqlar.....	66

IV. Mənzil	67
A. Ümumi məsələlər	67
1. "Mənzil" anlayışının tətbiq dairəsi	67
2. "Müdaxilənin" nümunələri	68
3. Qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri	70
B. Yaşayış yeri	70
1. Mülkiyyət sahibləri	71
2. Kirayəçilər	72
3. Kirayəçilərin partnyorları/icazəsiz məskunlaşma	73
4. Azlıqlar və müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslər	73
5. Mənzilə daxil olma, axtarış aparma və müsadirə	75
C. Kommersiya şirkətlərinin binaları	77
D. Hüquq firmaları	78
E. Jurnalistlərin mənzilləri	79
F. Evi əhatə edən mühit	80
1. Ümumi yanaşma	80
2. Səs-küyün yaratdığı narahatlıq, qonşularla problemlər və digər narahatlıqlar	83
3. Ətraf mühiti çirkləndirən və potensial təhlükə yaradan fəaliyyətlər	83
V. Yazışmalar	85
A. Ümumi məsələlər	85
1. "Yazışmalar" anlayışının tətbiq dairəsi	85
2. Pozitiv öhdəliklər	86
3. Ümumi yanaşma	87
B. Məhbusların yazışmaları	87
1. Ümumi prinsiplər	87
2. Hansı hallarda məhbusların yazışmalarına müdaxilə zəruri sayıla bilər	90
3. Yazılı ünsiyyət	91
4. Telefon danışmaları	92
5. Məhbuslarla onların vəkili arasında yazışmalar	93
6. Avropa Məhkəməsi ilə yazışmalar	94
7. Jurnalistlərlə yazışmalar	96
8. Məhbusla həkim arasında yazışmalar	96
9. Yaxın qohumlarla və ya digər şəxslərlə yazışmalar	97
10. Məhbusun digər qurumlarla yazışmaları	97
C. Vəkillərin yazışmaları	98
D. Cinayət araşdırmaları kontekstində telekommunikasiyaların müşahidə altında saxlanması	100
E. Fiziki şəxslərin, müəyyən peşə sahiblərinin və şirkətlərin yazışmaları	102
F. Vətəndaşların və ya təşkilatların xüsusi məxfi müşahidə altında saxlanması	103
İstinad edilən işlərin siyahısı	109

Oxucuların nəzərinə

Bu Təlimat praktik hüquqşünasları Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra "Məhkəmə", "Avropa Məhkəməsi" və ya "Strasburq Məhkəməsi" adlandırılacaq) tərəfindən qəbul edilmiş fundamental qərarlar barəsində məlumatlandırmaq üçün Strasburq Məhkəməsi tərəfindən dərc olunan Konvensiyaya dair təlimatlar silsiləsinin tərkib hissəsidir. Konkret olaraq bu Təlimatda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (bundan sonra "Konvensiya" və ya "Avropa Konvensiyası" adlandırılacaq) 8-ci maddəsinə dair 30 aprel 2017-ci ilədək mövcud olan presedent hüququnun təhlili və qısa icmalı verilir. Oxucular bu sahəyə aid əsas prinsipləri və müvafiq presedentləri burada tapa biləcəklər.

İstinad edilən presedentlər aparıcı, mühüm və (və ya) ən son qərar və qərardadlar arasından seçilib.*

Məhkəmənin qərarları təkcə Məhkəmənin icraatına verilmiş işlərin həll olunmasına xidmət etmir, həm də ümumən Konvensiyanın müəyyən etdiyi normaların izah edilməsinə, icrasının təmin edilməsinə və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir və bununla da dövlətlərin bu müqavilənin iştirakçısı qismində götürdükləri öhdəliklərə riayət etmələrinə yardımçı olur (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, 154-cü bənd, 18 yanvar 1978-ci il, A seriyaları № 25; və son dövrlərə aid qərar: *Yeronoviç Latviyaya qarşı* [BP], ərizə № 44898/10, 109-cu bənd, AİHM 2016).

Beləliklə, Konvensiyanın bərqərar etdiyi sistemin missiyası ümumi maraqlar naminə dövlət siyasəti məsələlərini müəyyənləşdirməkdən və bu yolla Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlərdə insan hüquqlarının müdafiəsi standartlarını daha yüksək səviyyəyə qaldırmaqdan və insan hüquqlarına dair məhkəmə praktikasını genişləndirməkdən ibarətdir (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı* [BP], 89-cu bənd, ərizə № 30078/06, AİHM 2012). Həqiqətən də Məhkəmə insan hüquqları sahəsində "Avropa ictimai qaydasının konstitusion sənədi" qismində Konvensiyanın rolunu xüsusi olaraq vurğulayıb (*Bosfor Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkəti" İrlandiyaya qarşı* [BP], ərizə № 45036/98, 156-cı bənd, AİHM 2005-VI).

Bu Təlimatda Konvensiyanın və Əlavə Protokolların burada göstərilən hər bir maddəsi üçün istinad edici açar sözlər verilir. Hər bir halda araşdırılan hüquqi məsələlər "[Açar sözlərin siyahısı](#)"nda təqdim edilir və həmin siyahı (bir çox hallarda) birbaşa Konvensiyanın və onun Protokollarının mətnlərindən götürülmüş terminlər toplusunu özündə əks etdirir.

Məhkəmənin presedent hüququna dair [HUDOC məlumat bazası](#) açar sözlər əsasında axtarış aparmağa imkan yaradır. Bu açar sözlər əsasında aparılan axtarış oxşar hüquqi məzmunlu sənədlər qrupunun tapılmasına imkan verir (hər bir iş üzrə Məhkəmənin əsaslandırmaları və qənaətləri açar sözlər vasitəsilə ümumiləşdirilir). Ayır-ayrı işlər üzrə açar sözləri HUDOC sistemində "Case details" [İşin detalları] bölməsinə daxil olmaqla tapmaq olar. HUDOC məlumat bazası və açar sözlər haqqında daha ətraflı məlumat üçün lütfən [HUDOC istifadəçisi üçün təlimat](#)a baxın.

---

* Burada istinad edilən presedentlər Məhkəmənin və Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının rəsmi dillərinin (ingilis və fransız dilləri) birində və ya hər ikisində ola bilər. Başqa hal göstərilməyibsə, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərardad" sözü sitatın Məhkəmənin qərardadından götürüldüyünü, "[BP]" isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir. Bu yenilənmiş versiya dərc olunduğu tarixdə Palatanın hələ qüvvədə minməyən qərarları "ulduz" (*) ilə işarələnib.

I. 8-ci maddənin strukturu

Konvensiyanın 8-ci maddəsi – Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ

“1. Hər kəs şəxsi və ailə həyatına, mənzilinin və yazışma sirlərinin toxunulmazlığına hörmət edilməsi hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.”

HUDOC sistemində açar sözlər

Expulsion (8) [*Ölkədən çıxarma (8)*] – Extradition (8) [*Ekstradisiya (8)*] – Positive obligations (8) [*Pozitiv öhdəliklər (8)*]

Respect for private life (8-1) [*Şəxsi həyata hörmət (8-1)*] – Respect for family life (8-1) [*Ailə həyatına hörmət (8-1)*] – Respect for home (8-1) [*Mənzilin toxunulmazlığına hörmət (8-1)*] – Respect for correspondence (8-1) [*Yazışma sirlərinin toxunulmazlığına hörmət (8-1)*]

Public authority (8-2) [*Dövlət hakimiyyəti orqanı (8-2)*] – Interference (8-2) [*Müdaxilə (8-2)*] – In accordance with the law (8-2) [*Qanunla nəzərdə tutulmuş (8-2)*] – Accessibility (8-2) [*Əlçatanlıq (8-2)*] – Foreseeability (8-2) [*Öncəgörümlülük (8-2)*] – Safeguards against abuse (8-2) [*Sui-istifadə hallarına qarşı təminatlar (8-2)*] – Necessary in a democratic society (8-2) [*Demokratik cəmiyyətdə zəruri (8-2)*] – National security (8-2) [*Milli təhlükəsizlik (8-2)*] – Public safety (8-2) [*İctimai asayiş (8-2)*] – Economic well-being of the country (8-2) [*Ölkənin iqtisadi rifahı (8-2)*] – Prevention of disorder (8-2) – [*İğtişaşın qarşısını almaq (8-2)*] – Prevention of crime (8-2) [*Cinayətin qarşısını almaq (8-2)*] – Protection of health (8-2) [*Sağlamlığı qorumaq (8-2)*] – Protection of morals (8-2) [*Mənəviyyatı qorumaq (8-2)*] – Protection of the rights and freedoms of others (8-2) [*Digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək (8-2)*]

1. 8-ci maddəyə istinad edə bilmək üçün ərizəçi şikayətinin bu maddədə göstərilmiş dörd maraqdan ən azı birinə, yəni şəxsi həyatın, ailə həyatının, mənzilin və yazışmaların toxunulmazlığının qorunması maraqlarına aid olduğunu sübut etməlidir. Əlbəttə, bəzi məsələlər birdən artıq marağı əhatə edə bilər. Məhkəmə ilk növbədə ərizəçinin iddiasının 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşüb-düşmədiyini müəyyənləşdirir. Bunun ardınca Məhkəmə həmin maddədə yer alan hüquqa müdaxilənin olub-olmadığını və ya dövlətin həmin hüququ qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəliyinin yaranıb-yaranmadığını araşdırır. 8-ci maddə ilə qorunan hüququn həyata keçirilməsinə dövlətin müdaxilə etməsi üçün şərtlər 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanır və milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün tətbiq edilən məhdudiyyətləri əhatə edir. Yalnız yuxarıda sadalanan məqsədlərdən hər hansı birinə xidmət edən, "qanunla müəyyən edilmiş" və ya "qanunla nəzərdə tutulmuş" olan və "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olan məhdudiyyətlərin tətbiqinə icazə verilir. Müdaxilənin demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığını qiymətləndirərkən Məhkəmə çox zaman ərizəçinin 8-ci maddə ilə qorunan maraqlarını üçüncü tərəfin Konvensiyanın və onun Protokollarının digər maddələri ilə qorunan maraqları ilə balanslaşdırmalı olur.

A. 8-ci maddənin tətbiq dairəsi

2. Məhkəmə 8-ci maddənin tətbiq dairəsini geniş şəkildə götürür və bildirib ki, bu maddə hətta onun mətnində nəzərdə tutulmayan konkret hüququ da əhatə edə bilər. Bununla belə, onun tətbiq dairəsi qeyri-məhdud deyil. Əlilliyi olan şəxsin özəl çimərliyə daxil olmaq imkanı ilə əlaqədar olan işə baxarkən Məhkəmə bu qənaətə gəlmişdir ki, həmin işdə iddia edilən hüquq o dərəcədə geniş əhatəli olan və əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək qeyri-mümkün olan fərdlərarası münasibətlərlə əlaqədar idi ki, özəl çimərlik qurğularındakı çatışmazlıqların düzəldilməsi üçün dövlət tərəfindən görülməli olan tədbirlərlə ərizəçinin şəxsi həyatı arasında hər hansı əlaqənin olması ağılsızdır idi. Müvafiq olaraq, 8-ci maddə bu işə tətbiq edilə bilməzdi (*Botta İtaliyaya qarşı*, 35-ci bənd). Bundan əlavə, peşə səlahiyyətlərindən sui-istifadəyə görə məhkum edilmə ilə əlaqədar olan işdə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, 8-ci maddə həmin işə tətbiq edilmir, çünki sözügedən hüquq pozuntusunun "şəxsi həyata" hörmət hüququna açıq-aydın aidiyyəti yox idi. Əksinə, bu iş öz peşə vəzifələrini yerinə yetirən dövlət qulluqçularının hərəkətləri və hərəkətsizliyi ilə əlaqədar idi. Ərizəçi konkret hüquq pozuntusuna görə məhkum edilməsinin onun şəxsi həyatına hər hansı birbaşa təsirə malik olduğunu və bu məhkumluqla onun şəxsi həyatı arasında hər hansı səbəb-nəticə əlaqəsinin olduğunu sübut etməmişdi (*Yilberg İsveçə qarşı* [BP], 70-ci bənd).

B. İş neqativ və ya pozitiv öhdəlik baxımından qiymətləndirilməlidir mi?

3. 8-ci maddənin əsas məqsədi şəxsi və ailə həyatını, mənzili və yazışmaları əsassız müdaxilələrdən qorumaqdır. Məhkəmə 8-ci maddənin əsas məqsədini xarakterizə edərkən bu öhdəliyi klassik neqativ öhdəlik kimi göstərmişdir (*Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*, 31-ci bənd). Bununla belə, üzv dövlətlər hətta fiziki şəxslər arasında da 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara hörmət edilməsini təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar. Konkret olaraq, 8-ci maddənin məqsədi fərdləri dövlət orqanlarının əsassız müdaxilələrindən qorumaq olsa da, bu maddə dövlətin tək-cə belə müdaxilələrə yol verməkdən çəkinməsinə nəzərdə tutmur: əsasən neqativ öhdəlik olan bu öhdəlikdən əlavə, şəxsi həyata hörmət hüququnun faktiki təmin edilməsi üçün pozitiv öhdəliklər də mövcud ola bilər. Bu öhdəliklər hətta fərdlərin öz aralarındakı münasibətlər sahəsində şəxsi həyata hörməti təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlərin qəbul olunmasını da əhatə edə bilər (məsələn üçün bax: *Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 75-ci bənd – hərçənd ki, bu prinsip ilk dəfə *Marks Belçikaya qarşı* məhkəmə işində təsbit edilmişdir).

4. Konvensiya əsasında dövlətin daşdığı pozitiv və neqativ öhdəliklərin qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq olunan prinsiplər oxşardır. Bu zaman qarşı-qarşıya duran maraqlar, yəni fərdin maraqları ilə bütövlükdə cəmiyyətin maraqları arasında ədalətli balans nəzərə alınmalıdır və bu halda 8-ci maddənin ikinci bəndində göstərilən məqsədlər müəyyən dərəcədə əhəmiyyət daşıyır (*Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* [BP], 65-ci bənd; *Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd; *Roç Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 157-ci bənd). İş neqativ öhdəliklə əlaqədar olduğu hallarda Məhkəmə müdaxilənin 8-ci maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə uyğun olub-olmadığını, yəni qanunla nəzərdə tutulmuş olduğunu, qanuni məqsəd daşdığını və demokratik cəmiyyətdə zəruri olduğunu qiymətləndirməlidir. Bu məsələ aşağıda daha ətraflı təhlil edilir.

5. Pozitiv öhdəliklərə gəlinə, bu halda Məhkəmə araşdırılan marağın ərizəçinin iddia etdiyi kimi pozitiv öhdəliyin tətbiqini tələb edəcək dərəcədə önəmli olub-olmadığını nəzərdən keçirir. Dövlətlərin üzərinə düşən pozitiv öhdəliklərin məzmunu qiymətləndirilərkən müəyyən amillər əhəmiyyətli hesab olunur. Bu amillərin bəziləri ərizəçi ilə bağlıdır. Onlar araşdırılan marağın nə dərəcədə önəmli olması və məsələnin şəxsi həyatın "fundamental dəyərlərinə" və ya "əsas aspektlərinə" nə dərəcədə aidiyyəti olması ilə, yaxud ictimai reallıqla

qanunvericilikdəki uyğunsuzluğun ərizəçiyə nə dərəcədə təsir göstərməsi ilə əlaqədar amillərdir və 8-ci maddə əsasında qiymətləndirmə aparılarkən ölkədaxili sistemdə idarəetmə və hüquq praktikasının nə dərəcədə uzlaşması mühüm amil hesab olunur. Ərizəçi tərəfindən iddia edilən pozitiv öhdəliklə əlaqədar olan digər amillər müvafiq dövlətlə bağlıdır. Sual ondan ibarətdir ki, iddia edilən öhdəlik dar çərçivəli və konkretirmi, yoxsa geniş və qeyri-müəyyəndir (*Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* [BP], 66-cı bənd).

6. 8-ci maddə əsasında daşdıqları pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirərkən dövlətlər, neqativ öhdəliklərdə olduğu kimi, müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olurlar. Bu sərbəstliyin hüdudları müəyyənləşdirilərkən bir sıra amillər nəzərə alınmalıdır. Şəxsin mövcudluğu və ya identikliyi ilə bağlı xüsusilə mühüm aspektlər nəzərdən keçirilən hallarda dövlətə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin çərçivəsi məhdud olur (misal üçün bax: *X və Y Niderland qarşı*, 24 və 27-ci bəndlər; *Kristin Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 90-cı bənd; *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*, 71-ci bənd). Lakin araşdırılan marağın nisbi mühümlüyü məsələsində və ya həmin marağın qorunması üçün hansı vasitənin ən yaxşı vasitə olması məsələsində Avropa Şurasının üzv dövlətləri arasında konsensus olmadıqda, xüsusən də baxılan işdə həssas mənəvi və ya etik məsələlər qaldırıldıqda, qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları nisbətən geniş ola bilər (*X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı*, 44-cü bənd; *Frette Fransaya qarşı*, 41-ci bənd; *Kristin Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 85-ci bənd). Ziddiyyət təşkil edən fərdi və ümumi maraqlar arasında və ya ziddiyyətə girən Konvensiya hüquqları arasında balansın gözlənilməsinin dövlətdən tələb olunduğu hallarda da çox zaman qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları nisbətən geniş olur (*Frette Fransaya qarşı*, 42-ci bənd; *Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 44-49-cu bəndlər; *Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 77-ci bənd; *Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 78-ci bənd; *S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 94-cü bənd).

7. Fərdlərin hərəkətlərindən müdafiə sahəsində 8-ci maddəyə riayət edilməsinin təmin olunmasına yönələn vasitələrin seçilməsi prinsipə dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları daxilində olsa da, şəxsi həyatın fundamental dəyərlərini və əsas aspektlərini təhlükə altına alan kobud pozuntulara (məsələn, zorlamaya) qarşı səmərəli çəkindirici tədbirlərin görülməsi səmərəli cinayət hüquq normalarının qəbul olunmasını tələb edir. Xüsusən uşaqlar və həssas durumda olan digər şəxslər səmərəli müdafiə ilə təmin edilmək hüququna malikdirlər (*X və Y Niderlanda qarşı*, 23-24 və 27-ci bəndlər; *Oqast Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *M.C. Bolqarıstana qarşı*). Bundan əlavə, dövlətin 8-ci maddə əsasında fərdin fiziki toxunulmazlığını təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyi cinayət istintaqının səmərəliliyi məsələlərinə də şamil oluna bilər (*Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*, 128-ci bənd; *M.C. Bolqarıstana qarşı*, 150-ci bənd). Beləliklə, dövlətlər Konvensiyanın 3-cü və 8-ci maddələrindən irəli gələn pozitiv öhdəlik daşıyırlar, belə ki, onlar zorlamanın səmərəli şəkildə cəzalandırılmasını nəzərdə tutan cinayət hüquq normalarını qəbul etməli və səmərəli araşdırma və cinayət təqibi vasitəsilə onları praktikada tətbiq etməlidirlər. Dövlət azyaşlı onun barəsində qərəzli niyyətlə yalan məlumatlar təqdim edilməsindən müdafiə etmək öhdəliyini daşıyır (*K.U. Finlandiyaya qarşı*, 45-49-cu bəndlər). Fərdlər arasında baş verən, onların fiziki toxunulmazlıq hüququnu poza bilən, amma ağırlıq dərəcəsi daha az olan hərəkətlərə gəlincə, dövlətin 8-ci maddə əsasında daşdığı öhdəlik, yəni fərdlərin müdafiəsini təmin edən adekvat hüquqi bazanın mövcudluğunu təmin etmək və onu praktikada tətbiq etmək öhdəliyi hər hansı konkret hərəkəti nəzərdə tutan səmərəli cinayət hüquq normasının qəbul edilməsini heç də bütün hallarda tələb etmir. Hüquqi baza həmçinin yetərli müdafiəni təmin edə bilən mülki hüquq müdafiə vasitələrini özündə ehtiva edə bilər (*eyni mənbə*, 47-ci bənd; *X və Y Niderlanda qarşı*, 24 və 27-ci bəndlər; *Söderman İsveçə qarşı* [BP], 85-ci bənd).

8. Məhkəmə həmçinin dövlətin 8-ci maddədən irəli gələn prosessual öhdəliklərini aydın şəkildə ifadə edib, həmin öhdəliklər üzv dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin

hüdüdlərinin müəyyənləşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu sahədə Məhkəmənin apardığı təhlil aşağıdakı mülahizələri əhatə edir: dövlət orqanlarına Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüququn həyata keçirilməsinə müdaxilə təşkil edə biləcək diskresion səlahiyyət verildiyi bütün hallarda fərdin sərəncamında prosessual təminatların olması dövlətin tənzimləyici hüquqi bazanı qəbul edərkən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdüdlərini aşb-aşmadığının müəyyənləşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bərqərar olmuş presedent hüququna əsasən, 8-ci maddədə prosessual tələblər açıq şəkildə nəzərdə tutulmasa da, müdaxilə tədbirlərinə gətirib çıxaran qərarların qəbul edilməsi prosesi ədalətli olmalı və fərdin 8-ci maddə ilə qorunan maraqlarını yetərinə nəzərə almalıdır (*Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 76-cı bənd).

C. Neqativ öhdəlik mövcud olduğu təqdirdə müdaxilə qanunla "nəzərdə tutulmuş" olmalıdırmi?

9. Məhkəmə dəfələrlə təsdiq edib ki, fərdin şəxsi həyatına və yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət edilməsi hüququna dövlət orqanı tərəfindən edilən hər hansı müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmuş olmalıdır. Bu ifadə təkcə daxili qanunvericiliyə riayət edilməsini tələb etmir, həm də qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutur və sonuncunun qanunun aliliyi prinsipinə uyğun olmasını tələb edir (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 49-cu bənd).

10. Milli qanunvericilik aydın olmalı, öncəgörümlük tələbinə cavab verməli və yetərinə əlçatan olmalıdır (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 87-ci bənd). Belə ki, qanunvericilik fərdlərin qanuna uyğun şəkildə hərəkət edib-etmədiklərini yetərinə dəqiq şəkildə öncədən görə bilmələrinə imkan verməli və dövlət hakimiyyəti orqanlarının diskresion səlahiyyətinin hüdüdlərini dəqiq müəyyən etməlidir. Məsələn, müşahidə tədbiri kontekstində Məhkəmənin aydın şəkildə ifadə etdiyi kimi, qanunvericiliyin müddəaları elə olmalıdır ki, dövlət orqanlarının gizli müşahidə və məlumatların toplanması tədbirlərindən hansı şərtlərlə və hansı hallarda istifadə etmək səlahiyyətinə malik olduqları vətəndaşlar üçün kifayət qədər aydın olsun (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*, 68-ci bənd). *Vukota-Boyiç İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qəzadan sonra sığorta şirkəti tərəfindən ərizəçinin müşahidəsinin aparılması üçün hüquqi əsas təşkil edən daxili qanunvericilik normalarında aydınlığın və dəqiqliyin olmaması səbəbindən 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

11. Aydınlıq tələbi dövlət orqanları tərəfindən tətbiq edilən diskresion səlahiyyətlərin hüdüdlərinə da aiddir. Daxili qanunvericilik dövlət hakimiyyəti orqanlarına verilən müvafiq diskresion səlahiyyətin hüdüdlərini və həyata keçirilməsi qaydasını yetərinə aydın şəkildə əks etdirməlidir ki, demokratik cəmiyyətdə qanunun aliliyi prinsipi əsasında fərdlərin malik olduqları hüquqların ən azı minimal səviyyəli müdafiəsi təmin edilmiş olsun (*Pexoviç Polşaya qarşı*, 212-ci bənd).

12. Öncəgörümlük tələbinə gəlinə, "qanunla nəzərdə tutulmuş" ifadəsi digər məsələlərlə yanaşı onu da nəzərdə tutur ki, daxili qanunvericiliyin müddəaları fərdlərin dövlət orqanlarının hansı hallarda və hansı şərtlərlə onların Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlarına təsir göstərə bilən tədbirlərdən istifadə etmək səlahiyyətinə malik olmalarını öncədən kifayət qədər aydın şəkildə görə bilmələrinə imkan yaratmalıdır (*Fernandes Martines İspaniyaya qarşı* [BP], 117-ci bənd). Öncəgörümlük tələbi qanunun müddəalarının tam dəqiq olmasını nəzərdə tutmaya da bilər. *Slivenko Latviyaya qarşı* [BP] məhkəmə işində ərizəçilər, ən azı hüquq mütəxəssislərindən məsləhət almaqla, müvafiq qanunun onlara tətbiq edilə biləcəyini ağılabatan dərəcədə öncədən görə bilmək imkanına malik idilər. Bu baxımdan qanunun müddəalarından mütləq dərəcədə konkretlik gözləmək doğru olmazdı (107-ci bənd).

13. Qanunilik tələbinə əsasən, fərdin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına hörmətin təmin edilməsi üçün adekvat təminatlar mövcud olmalıdır. Dövlətin üzərinə düşən şəxsi və

ailə həyatını qorumaq vəzifəsi çox zaman 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara milli səviyyədə yetərinə riayət edilməsini təmin edən pozitiv öhdəlikləri özündə ehtiva edir. Məsələn, Məhkəmə çılpaq uşağın gizli videoçəkilişinin aparılmasını cinayət əməli kimi müəyyən edən aydın qanunvericilik müddələrinin olmaması səbəbindən şəxsi həyata hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən edib (*Söderman İsveçə qarşı* [BP], 117-ci bənd).

14. Məhkəmənin sözügedən tədbirin "qanunla nəzərdə tutulmadığını" müəyyən etməsi onun Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulduğu qənaətinə gəlməsi üçün kifayət edir. Buna görə də, sözügedən müdaxilənin "qanuni məqsəd" daşıyıb-daşmadığını və ya "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmadığını araşdırmağa ehtiyac qalmır (*M.M. Niderlanda qarşı*, 46-cı bənd).

D. Müdaxilə həm də qanuni məqsəd daşmalıdır?

15. 8-ci maddənin 2-ci bəndində 8-ci maddə ilə qorunan hüquqlara müdaxilə edilməsinə haqq qazandıra bilən qanuni məqsədlər sadalanır, belə ki, müdaxilə "milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş və ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud məənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün" həyata keçirilə bilər. Məhkəmə son dövrlərdə qeyd edib ki, Konvensiyanın 8-11-ci maddələrinin ikinci bəndlərində nəzərdə tutulmuş qanuni məqsədin mövcudluğunu yoxlayarkən apardığı araşdırma kifayət qədər lakonik olmalıdır (*S.A.S. Fransaya qarşı* [BP], 114-cü bənd).

16. Məsələn, Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, hökumətin məqsədi əhalinin sıxlığı ilə əlaqədar olaraq əmək bazarını tənzimləməkdirsə, o halda immiqrasiya tədbirlərinə 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş "iğtişaşın qarşısını almaq" məqsədi ilə deyil, həmin bənddə nəzərdə tutulmuş "ölkənin iqtisadi rifahını qorumaq" məqsədi ilə haqq qazandırmaq olar (*Berrehab Niderlanda qarşı*, 26-cı bənd). Məhkəmə həmçinin aeroport ərazisinin genişləndirilməsi kimi iri hökumət layihələrinin həm iqtisadi rifahın qorunmasından, həm də digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsindən ibarət qanuni məqsəd daşdığını müəyyən edib (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 121-ci bənd).

17. Məhkəmə ictimai yerlərdə üzü tamamilə örtən çadranın geyilməsinə qoyulan qadağanın qanuni məqsəd daşdığını müəyyən edib və bu zaman hökumətin bu arqumentini nəzərə alıb ki, üz sosial ünsiyyətdə mühüm rol oynayır. Buna görə də, Məhkəmə üzü gizlədən çadranın başqalarına yaratdığı maneəni digər şəxslərin birgəyaşayışı asanlaşdıran sosiallaşmış məkanda yaşamaq hüququnun pozuntusu kimi qəbul edən cavabdeh dövlətin mövqeyi ilə razılış (*S.A.S. Fransaya qarşı* [BP], 122-ci bənd).

18. Lakin *Toma Rumıniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə hesab etdi ki, hökumət hər hansı ictimai təhlükəsizlik səbəbi olmadan jurnalistlərin məhkəmə araşdırmasına qədər həbs edilmiş şəxsin fotolarını dərc etmələrinə icazə verilməməsini əsaslandıran heç bir səbəb göstərməyib (92-ci bənd).

E. Müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruridirmi”?

19. 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqa konkret müdaxilənin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmadığını müəyyən etmək üçün Məhkəmə üzv dövlətin maraqlarını ərizəçinin hüququ ilə balanslaşdırır. 8-ci maddə üzrə baxılmış ilk işlərdən olan presedent xarakterli işdə Məhkəmə izah etdi ki, bu kontekstdə "zəruri" ifadəsi "faydalı", "ağlabatan" və ya "arzuolunan" ifadələrinin malik olduğu çoxçalarlılığa malik deyil və sözügedən müdaxilə üçün "təxirəsalınmaz ictimai tələbatın" mövcud olduğunu nəzərdə tutur. Təxirəsalınmaz ictimai tələbatın mövcud olub-olmadığını müəyyənləşdirmək hər bir halda milli hakimiyyət

orqanlarının üzərinə düşür və müvafiq olaraq, bu məsələdə onlara müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyi verilir. Amma bununla yanaşı, onların qərarları üzərində Avropa Məhkəməsinin nəzarəti olur. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqa tətbiq edilən məhdudiyət, digər şərtlərə cavab verməklə yanaşı, həm də qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsb deyilsə, "demokratik cəmiyyətdə zəruri" sayıla bilməz (belə cəmiyyəti xarakterizə edən iki xüsusiyyət tolerantlıq və açıqlıqdır) (*Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı*, 51-53-cü bəndlər).

20. Bundan əlavə, Məhkəmə təsdiq edib ki, barəsində şikayət edilən tədbirlərin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmadığını müəyyən edərkən o, həmin tədbirlərə haqq qazandırmaq üçün gətirilən əsasların münasib və yetərli olub-olmadığını və həmin tədbirlərin qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədlərə mütənəsb olub-olmadığını işin bütün hallarının işığında nəzərdən keçirir (*Z Finlandiyaya qarşı*, 94-cü bənd). Məhkəmə "zərurilik" tələbinə əlavə aydınlıq gətirərək bildirib ki, 8-ci maddənin məqsədləri üçün "zəruri" anlayışı o deməkdir ki, müdaxilə "təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan" irəli gəlməli və xüsusən qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənəsb olmalıdır. Müdaxilənin "zəruri" olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən Məhkəmə dövlət hakimiyyəti orqanlarına verilməli olan qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını nəzərdən keçirir, müdaxilə üçün əsas təşkil edən "təxirəsalınmaz ictimai tələbatın" mövcudluğunu sübut etmək vəzifəsi isə cavabdeh üzərinə düşür (*Pexoviç Polşaya qarşı*, 212-ci bənd). *Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində ([BP], 179-184-cü bəndlər) Məhkəmə qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinasının rəhbər prinsiplərini bir daha xatırlatdı.

21. Milli hökumət tərəfindən görülmüş ümumi tədbirlərə gəlincə, Məhkəmənin presedent hüququndan belə məlum olur ki, ümumi tədbirin mütənəsbliyini müəyyənləşdirmək üçün Məhkəmə ilk növbədə qanunvericilikdə həmin tədbir üçün əsasın olub-olmadığını qiymətləndirməlidir. Bu baxımdan tədbirin zəruriliyi üzərində parlament və məhkəmə nəzarətinin keyfiyyəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, bu sözlər ümumi tədbirin yüngülləşdirilməsinin doğura biləcəyi sui-istifadə riskinin qiymətləndirilməsinə də aiddir və bu riskin qiymətləndirilməsi ilk növbədə dövlətin üzərinə düşür (*"Beynəlxalq heyvan müdafiəçiləri" təşkilatı Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 108-ci bənd).

F. 8-ci maddə ilə Konvensiyanın və onun Protokollarının digər maddələri arasında əlaqə

1. Şəxsi və ailə həyatı

a. 2-ci maddə (yaşamaq hüququ) və 3-cü maddə (işgəncələrin qadağan olunması)

22. Fərdin fiziki və psixoloji toxunulmazlığının digər şəxslərin hərəkətlərindən müdafiəsi ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə qərara alıb ki, dövlət orqanlarının pozitiv öhdəlikləri (bəzi işlərdə 2-ci və ya 3-cü maddələrdən, digər hallarda isə təklikdə və ya Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklər) fiziki şəxslərin zorakı hərəkətlərinə qarşı müdafiəni təmin edən adekvat hüquqi bazanı qəbul etmək və praktikada tətbiq etmək vəzifəsini özündə ehtiva edə bilər (digər qərarlarla yanaşı, *Söderman İsveçə qarşı* [BP] məhkəmə işi üzrə qərarın 80-ci bəndinə və həmin bənddə istinad edilən mənbələrə bax). Məhkəmə bildirib ki, tədbir 3-cü maddənin qadağan etdiyi rəftar sayılmasa belə, 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər (*Ueynrayt Birləşmiş Krallığa qarşı*, 43-cü bənd – bu iş çılpaq bədəndə axtarış aparılması ilə əlaqədar idi).

23. Konkret olaraq həbsdə saxlanma şəraiti 3-cü maddənin pozulduğunu müəyyən etmək üçün zəruri olan qəddarlıq səviyyəsinə çatmadığı hallarda 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil

edə bilər (*Raninen Finlandiyaya qarşı*, 63-cü bənd). Məhkəmə çox zaman pis saxlanma şəraiti ilə əlaqədar olaraq Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən edib və qeyd edib ki, sanitariya qovşağının kameranın qalan hissəsindən yetərinə təcrid olunmaması həmin pis şəraitin yalnız bir elementini təşkil edir (*Şafranski Polşaya qarşı*, 24 və 38-ci bəndlər). *Şafranski Polşaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin təbii ehtiyaclarını ödəməsi üçün təklikdə qalmasını ən azı minimum səviyyədə təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməyiblər və beləliklə 8-ci maddəni pozmuş olublar, belə ki, ərizəçi tualetdən digər məhbusların yanında istifadə etmək məcburiyyətində qalıb və bununla da gündəlik həyatının gizli qalmalı olan aspektlərinin zəruri səviyyədə məxfi saxlanması imkanından məhrum olub (39-41-ci bəndlər).

b. 6-cı maddə (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ)

24. 8-ci maddənin prosessual aspekti Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə qorunan hüquq və maraqlarla sıx əlaqəlidir. 6-cı maddə prosessual təminatı, yəni "mülki hüquq və vəzifələrin" müəyyənləşdirilməsi üçün "məhkəməyə müraciət etmək hüququnu" nəzərdə tutur, 8-ci maddənin prosessual tələbi isə təkcə inzibati prosedurları və məhkəmə icraatını əhatə etmir, həm də digər məsələlərlə yanaşı ailə həyatına hörmətin təmin edilməsi kimi daha geniş məqsədə xidmət edir (*Tapiya Qaska və D. İspaniyaya qarşı*, 111-113-cü bəndlər; *Byançi İsveçrəyə qarşı*, 112-ci bənd; *Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı*, 91-ci bənd; *B. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 63-65-ci bəndlər; *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 36-cı bənd). 6-cı və 8-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş müvafiq təminatların daşdığı məqsədlər arasında fərqin olması, işin konkret halları nəzərə alınmaqla, eyni faktların hər iki maddə əsasında araşdırılmasına haqq qazandıra bilər (müqayisə üçün bax: *O. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 65-67-ci bəndlər; *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-45-ci bəndlər; *Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 41-ci bənd; *Byançi İsveçrəyə qarşı*, 113-cü bənd).

25. Məhkəmə işin faktlarına hüquqi xarakteristika verilməsində yetərinə təcrübəyə malikdir və ərizəçi və ya hökumət tərəfindən faktlara verilən xarakteristika Məhkəmə üçün məcburi qüvvəyə malik deyil (*Suarış di Melu Portuqaliyaya qarşı*, 65-ci bənd; *Mitovlar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*, 49-cu bənd; *Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 41-ci bənd; *Havelka və başqaları Çex Respublikasına qarşı*, 35-ci bənd). Müvafiq olaraq, Məhkəmə şikayətlərə hansı maddə (maddələr) əsasında baxılmalı olduğunu özü müəyyənləşdirir.

26. Söhbət ailə həyatından gedirsə və ərizəçilər 6-cı və 8-ci maddələrə istinad ediblərsə, Məhkəmə faktları yalnız 8-ci maddə üzrə araşdırmaq barədə qərar qəbul edə bilər. Bundan əlavə, Məhkəmə müəyyən edib ki, ailə həyatına hörmət hüququ valideynlə uşaq arasında gələcək münasibətlərin sadəcə olaraq müəyyən vaxt keçdikdən müəyyənləşdirilməsini deyil, yalnız işə aidiyyəti olan bütün müvafiq mülahizələrin işığında qiymətləndirilməsini tələb edir (*Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 41-ci bənd). Məhkəmənin bildirdiyinə görə, 8-ci maddənin prosessual aspekti tələb edir ki, müdaxilə tədbirlərinin tətbiqi ilə nəticələnən qərarvermə prosesi ədalətli olmalı və həmin maddə ilə təmin edilən maraqlar bu prosədə nəzərə alınmalıdır (*Suarış di Melu Portuqaliyaya qarşı*, 65-ci bənd; *Santuş Nunyeş Portuqaliyaya qarşı*, 56-cı bənd; *Havelka və başqaları Çex Respublikasına qarşı*, 34-35-ci bəndlər; *Vallova və Valla Çex Respublikasına qarşı*, 47-ci bənd; *Kutsner Almaniyaya qarşı*, 56-cı bənd; *Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı*, 87-ci bənd). Buna görə də Məhkəmə iş 8-ci maddə üzrə baxarkən qərarvermə prosesinin formasını və müddətini də nəzərə ala bilər (*Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 41-ci bənd). Eyni zamanda, dövlət valideynlərlə uşaqların qovuşması üçün bütün lazımi tədbirləri görməlidir (*Santuş Nunyeş Portuqaliyaya qarşı*, 56-cı bənd).

27. Məsələn, işə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq əgəlabatan müddətdə baxılması tələbi həm də 8-ci maddədən irəli gələn prosessual tələblərin bir hissəsini təşkil edir (*Ribiç Xorvatiyaya qarşı*, 92-ci bənd). Eyni zamanda, Məhkəmə ərizəçilərin övladları ilə görüşmək hüququna aid qərarın icra edilməməsindən verilmiş şikayətə yalnız 8-ci maddə əsasında baxıb (*Mitovlar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*, 49-cu bənd). Eynilə, ərizəçiyə uşaq üzərində qəyyumluq hüququ verilməsi barəsindəki qərarın icrası üçün dövlətin hərəkət etməməsi və lazımi səy göstərməməsi və həmin qərarın icrası üçün aparılan prosedurların həddən artıq uzun sürməsi barədə şikayəti Məhkəmə yalnız 8-ci maddə üzrə araşdırıb (*Santuş Nunyeş Portuqaliyaya qarşı*, 54-56-cı bəndlər).

28. Bundan əlavə, 6-cı və 8-ci maddələr əsasında qaldırılmış şikayətlər arasında sıx əlaqənin mövcud olduğu bir neçə işdə Məhkəmə 6-cı maddə üzrə qaldırılmış şikayəti 8-ci maddə üzrə şikayətin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirib (*Angel İtaliyaya qarşı*, 69-cu bənd; *Diamante və Pelliçioni San-Marinoya qarşı*, 151-ci bənd; *Kutsner Almaniyaya qarşı*, 57-ci bənd; *Labita İtaliyaya qarşı* [BP], 187-ci bənd). *G.B. Litvaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə 8-ci maddə üzrə qaldırılmış şikayətləri araşdırarkən ərizəçinin prosessual hüquqlarına riayət edildiyi qənaətinə gəldiyinə görə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin pozulub-pozulmadığını araşdırmağı zəruri hesab etmədi (113-cü bənd).

29. *Y. Sloveniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə işə birinci instansiyada baxmış milli məhkəmənin iddia edilən seksual zorakılıqla əlaqədar cinayət prosesində ərizəçinin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən çarpaz dindirilməsi zamanı ərizəçinin şəxsi həyatına və şəxsiyyətinin toxunulmazlığına hörmət hüququ ilə təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüquqları arasında lazımi balans riayət edib-etmədiyini araşdırdı (114-116-cı bəndlər).

30. Şəxsin övladı ilə əlaqəsinə aid olan işlərdə dövlətin müstəsna dərəcədə diqqətli olmaq vəzifəsi yaranır, belə ki, bu məsələdə müəyyən zamanın keçməsi işin həllinə faktiki təsir göstərə bilər. İşə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tələb etdiyi kimi əgəlabatan müddətdə baxılıb-baxılmadığı qiymətləndirilərkən həlledici əhəmiyyət daşıyan bu vəzifə həmçinin 8-ci maddədən irəli gələn prosessual tələblərin bir hissəsini təşkil edir (*Züss Almaniyaya qarşı*, 100-cü bənd; *Strömbblad İsveçə qarşı*, 80-ci bənd; *Ribiç Xorvatiyaya qarşı*, 92-ci bənd).

c. 9-cu maddə (fikir, vicdan və din azadlığı)

31. 9-cu maddə fikir, vicdan və din azadlığı məsələlərini tənzimləsə də, Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, şəxsin dini və fəlsəfi əqidələrinin açıqlanmasının 8-ci maddəyə də aidiyyəti ola bilər, çünki belə əqidələr şəxsi həyatın ən intim aspektlərinin müəyyən qisminə aiddir (*Folgerö və başqaları Norveçə qarşı* məhkəmə işində ([BP], 98-ci bənd) qərara alındı ki, valideynlərin öz dini və fəlsəfi əqidələri barədə ətraflı məlumatları məktəb rəhbərliyinə açıqlamaq məcburiyyətində qalmaları, hətta valideynlərin üzərinə öz əqidələrini açıqlamaq vəzifəsi qoyulmadıqda belə, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil edən hal sayıla bilər).

d. 10-cu maddə (ifadə azadlığı)

32. Şəxsi həyata hörmət hüququnun ifadə azadlığı hüququ ilə balanslaşdırılmasının tələb olduğu hallarda Məhkəmə hesab edir ki, şikayət ərizəsinin xəbər materialının subyekti olan şəxs tərəfindən Konvensiyanın 8-ci maddəsi və ya naşir tərəfindən 10-cu maddə əsasında verilməsindən asılı olmayaraq, nəzəri cəhətdən işin nəticəsi fərqli olmamalıdır. Prinsip etibarını ilə bu hüquqlara hörmət edilməsi eyni dərəcədə təmin edilməlidir (*Kuderk və "Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı* [BP], 91-ci bənd). Müvafiq olaraq, hər iki halda

qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları nəzəri cəhətdən eyni olmalıdır. Presedent hüququnda müəyyən edilmiş müvafiq meyarlar aşağıdakılardır: araşdırılan material ictimai maraq doğuran məsələlərin müzakirəsinə töhfə verirmi, xəbər materialında barəsində bəhs edilən şəxs nə dərəcədə pis ad çıxarıb, müvafiq şəxs əvvəllər necə davranıb, dərc edilən materialın məzmunu, forması və nəticələri nədən ibarətdir və müvafiq hallarda, fotosəkillər hansı şəraitdə çəkilib (*eyni mənbə*, 90-93-cü bəndlər; *Fon Hannover Almaniya qarşı (№ 2)* [BP], 108-113-cü bəndlər; *"Aksel Springer AG" Almaniya qarşı* [BP], 89-95-ci bəndlər).

e. 14-cü maddə (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması)

33. Bir çox işlərdə 8-ci maddə 14-cü maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülüb.

34. Məsələn, eyni cinsdən olan cütlüklərə aid işlərdə Məhkəmə eyni cinsdən olan şəxslərin nikahının tanınması istiqamətində davam edən beynəlxalq tendensiyaya mühüm əhəmiyyət verir (*Olyari və başqaları İtaliya qarşı*, 178 və 180-185-ci bəndlər), lakin eyni zamanda dövlətlərin eyni cinsdən olan şəxslərin nikaha girməsini məhdudlaşdırmaq seçimini də qəbul edir (*Şalk və Kopf Avstriya qarşı*, 108-ci bənd).

35. Nikahdankənar və nikahda doğulma əlamətinə görə fərqli rəftara məruz qalma ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə bildirib ki, bu cür fərqli rəftarın Konvensiyaya uyğun hesab edilə bilməsi üçün olduqca əsaslı səbəblər gətirilməlidir (*Şahin Almaniya qarşı* [BP], 94-cü bənd; *Mazurek Fransaya qarşı*, 49-cu bənd; *Kamp və Burimi Niderlanda qarşı*, 37-38-ci bəndlər). Eyni sözlər tərəflərin nikaha girmədən birgə yaşadıkları zaman doğulmuş uşağın atasının nikah münasibətindən doğulmuş uşağın atası ilə müqayisədə fərqli rəftara məruz qaldığı hala da aiddir (*Şahin Almaniya qarşı* [BP], 94-cü bənd).

36. Məhkəmə dövlət orqanlarının ikili vətəndaşlığa malik cütlüyün nikahdan sonra öz soyadlarını saxlamasına icazə verməkdən imtina etmələri kimi ayrı-seçkilik xarakterli rəftar nəticəsində 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddənin pozulduğunu müəyyən edib (*Loşontsi Roze və Roze İsveçrəyə qarşı*, 26-cı bənd). Həmçinin *A.H. və başqaları Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində rusiyalı uşaqların ABŞ vətəndaşları tərəfindən övladlığa götürülməsinin qadağan olunmasının pozuntu təşkil etdiyi müəyyən edildi. Dövlət 8-ci maddədə müəyyən edilmiş öhdəliklərinin dairəsini genişləndirərək daxili qanunvericilikdə övladlığa götürmə hüququna dair müddəaları təsbit edərsə, həmin müddəaları tətbiq edərkən 14-cü maddədə nəzərdə tutulmuş ayrı-seçkilik xarakterli tədbirlərdən istifadə edə bilməz. Məhkəmənin bildirdiyinə görə, ərizəçilərin övladlığa götürmə üçün müraciət etmək hüququ və müraciətlərinə ədalətli şəkildə baxılması hüququ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata dair müddəaların tətbiq dairəsinə düşür.

37. Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmənin mahiyyət etibarını ilə dini əqidələrdəki fərqlə əsaslandırılmış işdə Məhkəmə 14-cü maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Hoffmann Avstriya qarşı*, 36 bənd – bu iş iki uşaq atasından boşanmış ərizəçinin "Yəhva (İyeqova) şahidləri" dini icmasına mənsub olduğuna görə valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi ilə əlaqədar idi).

2. Mənzil və yazışma

a. 2-ci maddə (yaşamaq hüququ)

38. Mənzilə müdaxilələrə gəlincə, Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsi, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi və Konvensiyanın 2-ci maddəsi üzrə dövlətin daşdığı pozitiv öhdəliklər arasında paralellər olduğunu müəyyən etdi (*Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, 216-cı bənd).

b. 10-cu maddə (ifadə azadlığı)

39. Gizli müşahidə və ya telefon danışıqlarının gizli dinlənməsi bir qayda olaraq yalnız 8-ci maddə əsasında araşdırılsa da, belə tədbir, məsələn, xüsusi səlahiyyətlər jurnalist mənbəyinin məxfiliyinin qorunmasını aradan qaldırmaq üçün istifadə edildiyi hallarda, 10-cu maddənin tətbiq dairəsinə düşən məsələ ilə sıx əlaqəli ola bilər, bu halda Məhkəmə şikayəti eyni vaxtda hər iki maddə əsasında araşdırır ("*Telegraaf Media Nederland Landeleyke Media B.V.*" və *başqaları Niderlanda qarşı*). Adı çəkilən işdə Məhkəmə hər iki maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. O qərara aldı ki, qanunvericilik məlumat mənbələrinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə jurnalistlərin müşahidəsinin aparılmasına qarşı adekvat müdafiəni təmin etmir.

c. 13-cü maddə (səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ)

40. Mənzildə axtarışlar aparılması ilə əlaqədar olan işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, axtarışları həyata keçirən polis əməkdaşlarına qarşı sadəcə intizam icraatı aparılmasının mümkün olması Konvensiyanın məqsədləri üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi təşkil etmir. Mənzil toxunulmazlığı hüququna müdaxilə baş verdiyi təqdirdə hüquqi müdafiə vasitəsi o halda səmərəli sayılır ki, axtarış və müsadirə tədbirlərinin qanuniliyi məsələsindən şikayət etməyə və lazımı hallarda kompensasiyaya nail olmağa imkan verən prosedur ərizəçi üçün əlçatan olsun (*Posevinlər Bolqarıstana qarşı*, 84-cü bənd).

41. Telefon danışıqlarının dinlənməsinə gəlincə, *İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində (qərarın 94-99-cu bəndləri), ərizəçiyə qarşı cinayət prosesi aparıldığı müddətdə onun telefon danışıqlarının dinlənməsinin 8-ci maddəni pozmadığını müəyyən etdikdən sonra Məhkəmə 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 13-cü maddənin pozulduğunu qərara aldı (həmçinin *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işi üzrə qərarla istinad edilən işlərə bax). Sui-istifadə hallarına asanlıqla yol açar və bütövlükdə demokratik cəmiyyət üçün zərərli nəticələrə səbəb ola bilən gizli müşahidə sahəsində prinsipə bu tədbir üzərində nəzarətin hakimə həvalə olunması tövsiyə edilir, belə ki, məhkəmə nəzarəti prosesin müstəqil, qərəzsiz və düzgün şəkildə aparılmasına ən yaxşı zəmanətdir (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 233-cü bənd; *İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 96-cı bənd). Tövsiyə olunur ki, müşahidə tədbirləri başa çatdıqdan sonra bu tədbirə xələl gətirmədən məlumatlandırma imkanı yaranan kimi müvafiq şəxsə onun barəsində müşahidə tədbirlərinin aparıldığı haqqında məlumat verilsin (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 287-ci və sonrakı bəndlər; *İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 98-ci bənd). Kommunikasiyaların dinlənməsi üçün əsas təşkil etmiş qərardan şikayət edə bilməsi üçün ərizəçiyə həmin qərar barədə ən azı minimum məlumatlar, məsələn, onun qəbul edildiyi tarix və onu qəbul etmiş orqan haqqında informasiyalar təqdim edilməlidir (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 291-ci və sonrakı bəndlər; *İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 105-ci bənd). Nəhayət, gizli müşahidə kontekstində 13-cü maddənin məqsədləri üçün "səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi" dedikdə "istənilən gizli müşahidə sistemindən istifadənin məhdud xarakteri nəzərə alınmaqla səmərəli sayıla biləcək vasitə" nəzərdə tutulur (*İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 99-cu bənd).

d. 14-cü maddə (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması)

42. *Larkos Kiprə qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə dövlət mülkiyyətində olan mənzillərin kirayəçilərini mənzildən çıxarılma məsələsində özəl mülkiyyətdə olan mənzillərin kirayəçilərinə nisbətən əlverişsiz vəziyyətə salan situasiyanı araşdırdı. *Strunyak və başqaları Xorvatiyaya qarşı* məhkəmə işində (qərardad) o, yalnız dövlət mülkiyyətində olan mənzillərin kirayəçilərinin mənzilləri satmaq imkanına malik olmalarını, amma özəl mülkiyyətdə olan mənzillərin kirayəçilərinin bu imkana malik olmamalarını ayrı-seçkiliyə məruz qalma hesab etmədi. *Bah Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində o, sosial mənzil almaq imkanının şərtlərini araşdırdı. *Karner Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində isə o,

homoseksual cütlüyün mənzil kirayəsi sahəsində vərəsəlik hüququ məsələsini nəzərdən keçirdi (həmçinin *Kozak Polşaya qarşı* məhkəmə işinə və müqayisə üçün *Koreuts Sloveniyaya qarşı* məhkəmə işinə bax – sonuncu işdə ərizəçinin birgə yaşadığı və gündəlik qulluq etdiyi şəxsin ölümündən sonra onun həmin mənzil üzərində kirayə hüququ əldə etməsi mümkün deyildi). Digər işlər əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü və 8-ci maddələrə aiddir (*Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, 64-67-ci bəndlər; *Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı* (№2)).

e. 34-cü maddə (fərdi şikayətlər)¹

43. Məhkəməyə göndərilən və ya Məhkəmə tərəfindən alınan məktubların açılıb oxunması ilə əlaqədar işlərdə Konvensiyanın 34-cü maddəsi də tətbiq edilə bilər, belə ki, bu maddə fərdi şikayət hüququnun səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə maneə yaradılmasını qadağan edir (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 152-165-ci bəndlər; *Kornakov Latviyaya qarşı*, 157-ci bənd; *Çukayev Rusiyaya qarşı*, 130-cu bənd). Əslində Konvensiyanın 34-cü maddəsi ilə təsis edilmiş fərdi şikayət sisteminin fəaliyyət göstərməsindən ötrü ərizəçilər və ya potensial ərizəçilər şikayətlərini geri götürmələri və ya dəyişdirmələri üçün hakimiyyət orqanlarının hər hansı formada təzyiqinə məruz qalmadan Məhkəmə ilə sərbəst ünsiyyət qurmaq imkanına malik olmalıdırlar (*Salman Türkiyəyə qarşı* [BP], 130-cu bənd). Məktubların Məhkəməyə göndərilməsinin həbsxana müdiriyyəti tərəfindən gecikdirilməsi Konvensiyanın 34-cü maddəsinin ikinci cümləsinin qadağan etdiyi maneələrə misaldır (*Poleşşuk Rusiyaya qarşı*, 28-ci bənd), həmçinin həbsdə saxlanılan ərizəçinin ilkin məktubunu Məhkəməyə göndərməkdən dövlət orqanlarının imtina etmələri də buna misaldır (*Kornakov Latviyaya qarşı*, 165-167-ci bəndlər).

f. 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi (mülkiyyətin müdafiəsi)

44. "Mənzil" anlayışı ilə 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "mülkiyyət" anlayışı əhəmiyyətli dərəcədə üst-üstə düşə bilər, amma "mənzilin" mövcudluğu daşınmaz əmlak üzərində hər hansı hüququn və ya marağın mövcudluğundan asılı deyil (*Surugiu Rumıniyaya qarşı*, 63-cü bənd). 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədləri üçün hər hansı şəxs bina və ya torpaq üzərində xüsusi mülkiyyət hüququna malik ola bilər və həmin mülkiyyətin 8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada "mənzil" təşkil etməsi üçün həmin şəxsin bu mülkiyyətlə kifayət qədər əlaqəsinin olması tələbi 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədləri üçün əhəmiyyət kəsb etmir (*Xamidov Rusiyaya qarşı*, 128-ci bənd).

45. 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqların fərdin identikliyi, öz taleyini sərbəst müəyyənləşdirməsi, fiziki və mənəvi toxunulmazlığı üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığı nəzərə alınaraq, mənzil məsələlərində dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunan hüquqlarla müqayisədə 8-ci maddə ilə təmin edilən hüquqlara aid hallarda daha məhduddur (*Qladışeva Rusiyaya qarşı*, 93-cü bənd). Müəyyən tədbirlərin 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil etməsi hökmən o demək deyil ki, bu, 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozulduğu barədə qərar çıxarılması ilə nəticələnəcək (*İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı*, 62-76-cı bəndlər). *İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işi üzrə qərar bu iki maddə ilə qorunan maraqlar arasındakı fərqliliyi və beləliklə bu maddələrin təmin etdiyi müdafiənin əhatə dairəsi arasındakı fərqləri qabardır və bu fərqlər xüsusən konkret işin faktlarına mütənəsiblik tələblərinin tətbiq edildiyi hallarda özünü büruzə verir (74-cü bənd).

---

1. Həmçinin Məhbusların yazışmaları bölməsinə bax.

46. 8-ci maddənin pozulduğunun müəyyən edilməsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğu barədə qənaətdən irəli gələ bilər (*Doğan və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], 159-cu bənd; *Çıraqov və başqaları Ermənistanına qarşı* [BP], 207-ci bənd; *Sarqsyana Azərbaycanın qarşı* [BP], 259-260-cı bəndlər) və həmçinin Məhkəmə bu iki maddədən yalnız birinin pozulduğunu müəyyən edə bilər (*Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], 175 və 189-cu bəndlər; *Xamidov Rusiyaya qarşı*, 139 və 146-cı bəndlər; *Rousk İsveçə qarşı*, 126 və 142-ci bəndlər; *Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, 217-ci bənd). Məhkəmə həmçinin bu iki maddə üzrə qaldırılmış şikayətlərdən biri üzrə ayrıca qərar çıxarmağı zəruri hesab etməyə bilər (*Öneryıldız Türkiyəyə qarşı* [BP], 160-cı bənd; *Surugiu Rumıniyaya qarşı*, 75-ci bənd).

47. Bununla belə, mənzildən istifadə məsələsinə aid olan bəzi tədbirlər 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi əsasında araşdırılmalıdır, bu sözlər xüsusən standart müsadirə hallarına aiddir (*Mehmet Salih və Abdülsamet Çakmak Türkiyəyə qarşı*, 22-ci bənd; *Mutlu Türkiyəyə qarşı*, 23-cü bənd).

g. 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi (hərəkət etmək azadlığı)

48. Dövlətin ərazisində sərbəst surətdə hərəkət etmək hüququnu və orada öz yaşayış yerini seçmək azadlığını təmin edən 4-cü Protokolun 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə 8-ci maddə arasında müəyyən qarşılıqlı əlaqə mövcud olsa da, hər iki halda eyni meyarlar tətbiq edilmir. 8-ci maddə hər hansı konkret məkanda yaşamaq hüququnu nəzərdə tutan maddə kimi şərh edilə bilməz (*Uord Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Kodona Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)), 4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi isə prinsipcə iştirakçı dövlətlərin bu sahədə fərdlərin seçimini nəzərə almalarını tələb etməsəydi öz mənasını tamamilə itirmiş olardı.

II. Şəxsi həyat

A. "Şəxsi həyat" termininin əhatə dairəsi və anlayışının olmaması

49. "Şəxsi həyat" elə geniş bir termindir ki, ona dəqiq anlayış vermək mümkün deyil (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 29-cu bənd; *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*, 61-ci bənd; *Pek Birləşmiş Krallığa qarşı*, 57-ci bənd) və bu termin "şəxsin fiziki və sosial identikliyinə çoxsaylı aspektlərini" əhatə edə bilər (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 66-cı bənd). Bununla belə, 8-ci maddənin məqsədləri üçün Məhkəmə özünün presedent hüququ vasitəsilə "şəxsi həyat" termininin mənasına və əhatə dairəsinə aid rəhbər prinsipləri təqdim edib (*Paradizo Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 159-cu bənd). Bundan əlavə, "fərdi maraqlar" anlayışına geniş yanaşma presedent hüququnun sosial və texnoloji inkişafa uyğun surətdə inkişaf etməsinə şərait yaradıb.

50. Bəzi işlərdə Məhkəmə həm "şəxsi həyatın", həm də "yazışmaların toxunulmazlığı" terminlərinin hər ikisindən istifadə edir və bu zaman ərizəçinin şikayətinin konkret olaraq bu maraqlardan hansına aid olduğunu dəqiq şəkildə göstərmir (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, 41-ci bənd; *Kopp İsveçrəyə qarşı*, 91-ci bənd).

51. "Şəxsi həyat" anlayışı fərdin özünün seçdiyi şəxsi həyatı yaşaya biləcəyi və ətraf aləm üçün qapada biləcəyi "şəxsi qapalı dairə" ilə məhdudlaşmır. Şəxsi həyata hörmət hüququ müəyyən dərəcədə digər insanlarla əlaqələrin qurulması və inkişaf etdirilməsi hüququnu da özündə cəmləşdirir (*Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP], 95-ci bənd; *Nimits Almaniyaya qarşı*, 29-cu bənd; *Botta İtaliyaya qarşı*, 32-ci bənd).

52. Şəxsi həyatın olduqca geniş çeşidli məsələləri əhatə etdiyi nəzərə alınaraq, bu anlayışın əhatə dairəsinə aid olan məsələləri müəyyən təsnifatın olması məqsədi ilə qruplaşdıraraq üç geniş kateqoriyaya bölmək olar (bəzən onlar üst-üstə düşə bilər): i) şəxsin fiziki, psixoloji və ya mənəvi toxunulmazlığı; ii) şəxsi həyatın gizli qalmalı olan aspektləri (privatlıq) və iii) şəxsin identikliyi. Bu kateqoriyaların hər birinə aid alt qruplar və məhkəmə işlərinin nümunələri aşağıda təqdim edilir.

B. Fiziki, psixoloji və ya mənəvi toxunulmazlıq

53. "Şəxsi həyat" anlayışının şəxsin fiziki və mənəvi toxunulmazlığını əhatə etdiyini Məhkəmə ilk dəfə *X və Y Niderlanda qarşı* məhkəmə işində (22-ci bənd) qeyd edib. Həmin iş psixi qüsuru olan on altı yaşlı qızın cinsi zorakılığa məruz qalması və onu səmərəli və praktiki müdafiə ilə təmin edə biləcək cinayət qanunvericiliyi normalarının olmaması ilə əlaqədar idi. Şəxsin fiziki və psixoloji toxunulmazlıq hüququnun digər şəxslərin hərəkətlərindən müdafiə edilməsi ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə bildirdi ki, dövlət orqanlarının pozitiv öhdəlikləri (bəzi hallarda 2-ci və ya 3-cü maddələrdən, digər hallarda isə təklikdə və ya Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklər) fiziki şəxslərin zorakılıq aktlarına qarşı müdafiəni təmin edən adekvat hüquqi bazanın mövcudluğunu təmin etmək və onu praktikada tətbiq etmək vəzifəsini özündə ehtiva edə bilər (*Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*, 128-130-cu bəndlər; *Bevakua və S. Bolqarıstana qarşı*, 65-ci bənd; *Sandra Yankoviç Xorvatiyaya qarşı*, 45-ci bənd; *A Xorvatiyaya qarşı*, 60-cı bənd; *Durdeviç Xorvatiyaya qarşı*, 141-143-cü bəndlər; *Söderman İsveçə qarşı* [BP], 80-ci bənd).

54. Məhkəmə əvvəlki işlərdə bu qənaətə gəlib ki, 8-ci maddə dövlətlərin üzərinə vətəndaşlarının fiziki və psixoloji toxunulmazlıq hüququnu səmərəli şəkildə təmin etməkdən

ibarət pozitiv öhdəlik qoyur (*Nitetski Polşaya qarşı* (qərardad); *Sentges Niderlanda qarşı* (qərardad); *Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 42-ci bənd; *Qlass Birləşmiş Krallığa qarşı*, 74-83-cü bəndlər; *Pentyakova və başqaları Moldovaya qarşı*). Bundan əlavə, bu öhdəlik xüsusi tədbirlərin görülməsini, o cümlədən şəxsi həyata hörmət hüququnun müdafiəsi üçün səmərəli və əlçatan vasitələrin təmin edilməsini özündə ehtiva edə bilər (*Eyri İrlandiyaya qarşı*, 33-cü bənd; *Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 101-ci bənd; *Roç Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 162-ci bənd). Belə tədbirlər həm fərdlərin hüquqlarının qorunmasına yönələn məhkəmə və hüquq-mühafizə mexanizmlərini tənzimləyən hüquqi bazanın təmin edilməsini, həm də lazımi hallarda bu cür tədbirlərin müxtəlif kontekstlərdə tətbiq edilməsini özündə ehtiva edə bilər (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], 245-ci bənd). *Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* məhkəmə işində ([BP], 65-ci bənd) Böyük Palata Palatanın mövqeyini qəbul etməyərək ərizəçinin şikayətini (nikahının pozulmaması şərti ilə özünün yeni cinsi mənsubiyyətinin qanunla tanınması) dövlət hakimiyyəti orqanının müdaxiləsi baxımından deyil, 8-ci maddənin pozitiv aspekti baxımından araşdırmağı daha məqsəduyğun hesab etdi.

a. Zorakılıq qurbanları

55. Məhkəmə uzun müddətdən bəri bildirir ki, dövlət fərdləri üçüncü şəxslərin zorakı aktlarından qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır. Bu sözlər uşaqlarla və ailədaxili zorakılıq qurbanları ilə əlaqədar işlərə xüsusilə aiddir. Belə işlərdə çox vaxt 2-ci və 3-cü maddələrin pozuntusu baş versə də, həmçinin 8-ci maddə də tətbiq edilir, çünki zorakılıq fiziki toxunulmazlığa və şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna təhlükə yaradır. Dövlətlər konkret olaraq 8-ci maddə əsasında şəxsin fiziki və mənəvi toxunulmazlığını digər şəxslərdən müdafiə etmək vəzifəsini daşıyırlar. Bu baxımdan onlar fiziki şəxslər tərəfindən törədilən zorakılıq aktlarına qarşı müdafiəni təmin edən adekvat hüquqi bazanın mövcudluğunu təmin etməyə və onu praktikada tətbiq etməyə borcludurlar (*Sandra Yankoviç Xorvatiyaya qarşı*, 45-ci bənd).

56. Xüsusilə həssas durumda olan uşaqlara gəlicə, dövlətin onları zorakılıq aktlarından müdafiə etmək üçün 8-ci maddə əsasında həyata keçirdiyi tədbirlər həm də səmərəli olmalıdır. Buraya həmçinin dövlət orqanlarının bildikləri və ya bilməyə borclu olduqları qəddar rəftar hallarının qarşısını almaq üçün həyata keçirilməli olan ağlabatan tədbirlər və şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun bu cür ciddi pozuntularına qarşı səmərəli çəkindirici tədbirlər daxildir (*Z və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 73-cü bənd; *M.P. və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 108-ci bənd). Belə tədbirlər uşağın insan ləyaqətinə hörmətin təmin edilməsi və onun üstün maraqlarının qorunması məqsədini daşmalıdır (*Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*, 65-ci bənd; *C.A.S. və C.S. Rumıniyaya qarşı*, 82-ci bənd).

57. Uşaqlar barəsində törədilən və şəxsi həyatın fundamental dəyərlərini və əsas aspektlərini təhlükə altına alan zorlama və seksual sui-istifadə aktlarına gəlicə, səmərəli cinayət qanunvericiliyi normalarının qəbul olunmasını (*X və Y Niderlanda qarşı*, 27-ci bənd; *M.C. Bolqarıstana qarşı*, 150-ci bənd – bu işdə müstəntiqin və prokurorların tətbiq etdiyi yanaşma dövlətin pozitiv öhdəliklərindən doğan tələblərə uyğun deyildi; *M.G.C. Rumıniyaya qarşı*, 74-cü bənd), eləcə də cinayətlərlə bağlı səmərəli araşdırma aparılmasını (*C.A.S. və C.S. Rumıniyaya qarşı*, 72-ci bənd; *M.P. və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 109-110-cu bəndlər; *M.C. Bolqarıstana qarşı*, 152-ci bənd; *A, B və C Latviyaya qarşı*, 174-cü bənd), habelə reparasiya və kompensasiyanı (*C.A.S. və C.S. Rumıniyaya qarşı*, 72-ci bənd) təmin etmək vəzifəsi üzv dövlətlərin üzərinə düşür. Lakin cinayət əməllərinin törədilməsində təqsirkar olan şəxsləri müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda hər hansı konkret şəxs barəsində cinayət təqibinin həyata keçirilməsinə və onun məhkum edilməsinə nail olmaq kimi mütləq hüquq mövcud deyil (*Breknell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 64-cü bənd; *Sula Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)).

58. Ailədə zorakılığa aid işlərdə də Məhkəmə qərara alıb ki, qurbanların müdafiəsinə görə dövlətlər cavabdehdir, xüsusən dövlət qulluqçuları zorakılıq riskləri barədə məlumatlıdırlarsa və zorakılıq qurbanlarının müdafiəsinə yönələn tədbirləri həyata keçirmirlərsə buna görə dövlətlər məsuliyyət daşıyırlar (*Bevakua və S. Bolqarıstana qarşı; A Xorvatiyaya qarşı; Hayduova Slovakiyaya qarşı; Kalutsa Macarıstana qarşı; B. Moldovaya qarşı*). Dövlət həmçinin uşaqları evlərində ailədaxili zorakılığın şahidi olmaqdan qorumaq kimi pozitiv öhdəlik daşıyır (*Yeremiya Moldova Respublikasına qarşı*). Məhkəmə həmçinin uşaqlar üzərində qəyyumluq və uşaqlara qulluqla bağlı özünün məhkəmə praktikasını tətbiq edir (aşağıya bax) və bu zaman evdə konkret ailədaxili zorakılıq halları ilə əlaqədar olaraq təqsirkarın mənzildən çıxarılması barədə qərarlara müsbət yanaşır (*Y.C. Birləşmiş Krallığa qarşı*).

59. *Y. Sloveniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçiyə qarşı törədildiyi iddia edilən seksual zorakılıqlarla bağlı cinayət prosesində və xüsusən təqsirləndirilən şəxs tərəfindən ərizəçinin çarpaz dindirilməsi zamanı dövlət ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət hüququnun qorunmasını yetərincə təmin etməyib (114-116-cı bəndlər).

60. Həmçinin təhlükəli vəziyyətlər yarandıqda, məsələn, qadın öz evində hücumu məruz qaldıqda və ya üzünə kimyəvi turşu atıldıqda dövlətlər təhlükəyə məruz qalan şəxsləri adekvat müdafiə ilə təmin etməlidirlər (*Sandra Yankoviç Xorvatiyaya qarşı; Ebcin Türkiyəyə qarşı*). Bu sözlər xüsusən dövlətin konkret təhlükədən xəbərdar olduğu hallara aiddir. Məsələn, Məhkəmə küçə itlərinin ümumi problem təşkil etdiyi ərazidə bir qadının bu heyvanlar tərəfindən hücumu məruz qaldığı işdə pozuntunun baş verdiyini müəyyən etdi (*Georgel və Georgeta Stoiceskular Rumuniyaya qarşı*, 62-ci bənd).

61. Lakin Məhkəmə dövlətlə şəxsin məruz aldığı xəsarət arasında əlaqənin olmasını tələb edir. Dövlətin hərəkəti (və ya hərəkətsizliyi) ilə iddia edilən ziyan arasında, məsələn, məktəbli uşaqların dalaşmasının doğurduğu ziyan arasında heç bir birbaşa əlaqə yoxdursa, Məhkəmə şikayəti qəbulolunmaz elan edə bilər (*Corceviç Xorvatiyaya qarşı*). Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etmək üçün şəxsə qarşı törədilmiş zorakılığın müəyyən səviyyəyə çatmasını tələb edir, məsələn, məktəblərdə fiziki cəza verilməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər, amma belə cəza həm də mütənasib sayıla və buna görə də şəxsin fiziki toxunulmazlıq hüququnun pozuntusunu təşkil etməyə bilər (*Kostello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı*).

62. Həbsdə saxlanma şəraiti, xüsusən bu şərait 3-cü maddənin pozulduğunu müəyyən etmək üçün zəruri olan qəddarlıq səviyyəsinə çatmayıbsa, 8-ci maddənin pozuntusuna səbəb ola bilər (*Raninen Finlandiyaya qarşı*, 63-cü bənd). Həmçinin bədəndə axtarış üçün bütünlüklə soyunmaq tələbi bir qayda olaraq 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqa müdaxilə təşkil edir (*Milka Polşaya qarşı*, 45-ci bənd).

b. Reproduktiv hüquqlar

63. Məhkəmə müəyyən edib ki, sağlamlığın və (və ya) rifahın qorunması məqsədi ilə edilən aborta qoyulmuş qadağa şəxsi həyata hörmət hüququnun və müvafiq olaraq, 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], 214 və 245-ci bəndlər). Konkret olaraq, bu kontekstdə Məhkəmə qərara alıb ki, dövlətin öhdəliklərinə həm fərdlərin hüquqlarını qoruyan məhkəmə və hüquq-mühafizə mexanizmlərini tənzimləyən hüquqi bazanın təmin edilməsi, həm də lazımi hallarda konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi daxildir (*eyni mənbə*, 245-ci bənd; *Tisyonts Polşaya qarşı*, 110-cu bənd; *R.R. Polşaya qarşı*, 184-cü bənd). Dövlət öz qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları çərçivəsində hərəkət edərək müəyyən hallarda aborta icazə verən qanunvericilik aktları qəbul edərsə, bu məqsəddən irəli gələn hüquqi baza uzlaşdırılmış şəkildə hazırlanmalıdır ki, müxtəlif qanuni maraqlar

yetərincə nəzərə alınsın və həmin hüquqi baza Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklərə uyğun olsun (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], 249-cu bənd; *R.R. Polşaya qarşı*, 187-ci bənd; *P. və S. Polşaya qarşı*, 99-cu bənd; *Tisyonts Polşaya qarşı*, 116-cı bənd).

64. *P. və S. Polşaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə bir daha bildirdi ki, 8-ci maddədə nəzərdə tutulan "şəxsi həyat" anlayışı valideyn olmaq və olmamaq bəndindəki qərarlara da şamil olunur (həmçinin bax: *Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 71-ci bənd; *R.R. Polşaya qarşı*, 180-ci bənd; *Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 66-cı bənd; *Paradizo Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 163 və 215-ci bəndlər). Faktiki olaraq "şəxsi həyat" anlayışı qohumluq əlaqələrinin mövcud olduğu klassik hallardan başqa həm də digər hallarda yetkin şəxslə uşaq arasında emosional bağların yaranmasını və inkişaf etdirilməsini istisna etmir. Bu cür bağlılıq həm də fərdlərin həyatı və sosial identikliyi ilə əlaqəlidir. Müəyyən hallarda yetkin şəxslə uşaq arasında heç bir bioloji və ya hüquqi əlaqə olmadıqda belə, işin faktları "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Paradizo Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 161-ci bənd).

65. Doğuşun baş verdiyi şərait, şübhəsiz ki, 8-ci maddənin məqsədləri üçün şəxsi həyatın tərkib hissəsini təşkil edir (*Ternovski Macarıstana qarşı*, 22-ci bənd). Məhkəmə bu işdə müəyyən etdi ki, ərizəçi faktiki olaraq doğuşu evdə həyata keçirmək seçiminə malik deyildi, çünki evdə baş verən doğuşa yardım göstərən tibb işçilərini daim məhkəmə təqibi ilə üzləşmə təhlükəsi gözləyirdi və bu məsələ ilə bağlı konkret və hərtərəfli qanunvericilik müddəaları yox idi. Lakin səhiyyə siyasətinə və resursların ayrılmasına aid kompleks məsələlərlə əlaqədar hallarda milli hakimiyyət orqanları geniş manevr imkanlarına malik olurlar. Evdə doğuşlara icazə vermə məsələsində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər arasında hazırda konsensusun olmadığını nəzərə alsaq, dövlətin siyasətinin anaların evdə doğuşlar zamanı mamaçanın yardımından istifadə etmələrini praktiki cəhətdən mümkünsüz etməsi 8-ci maddənin pozuntusuna səbəb olmur (*Dubka və Kreyzova Çex Respublikasına qarşı* [BP]).

66. Cütlüyün uşaq dünyaya gətirmək və bu məqsədlə doğuşu tibbi yardımdan istifadə etməklə həyata keçirmək hüququ 8-ci maddə ilə qorunur, çünki bu seçim şəxsi və ailə həyatının ifadə formasıdır (*S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 82-ci bənd; *Knex Rumıniyaya qarşı*, 54-cü bənd). Eyni sözlər süni mayalanma yolu ilə doğuş həyata keçirilərkən implantasiya öncəsi diaqnoz qoyulmasına və tibbi səbəblərdən hamiləliyin dayandırılmasına icazə verilən hallara da aiddir (*Kosta və Pavan İtaliyaya qarşı*). Sonuncu iş kistoz-fibroz daşıyıcıları olan sağlam italyan cütlüyü ilə əlaqədar idi, onlar tibbi yardımdan istifadə etməklə övlad dünyaya gətirmək və xəstəliyin övladlarına keçməsinin qarşısını almaq üçün genetik müayinədən keçmək istəyirdilər. 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edərkən Məhkəmə İtaliya qanunvericiliyində ziddiyyət olduğunu qeyd etdi, belə ki, həmin qanunvericilik cütlüyün embrionu müayinədən keçirməsinə icazə vermirdi, lakin rüşeymdə hər hansı xəstəliyin əlamətləri görünməyən təqdirdə tibbi yardımdan istifadə etməklə hamiləliyin dayandırılmasına icazə verirdi. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna qeyri-mütənasib müdaxilə baş verib. Övladlığa götürməyə aid hər hansı standart prosedur xaricində hərəkət edən ərizəçilərin valideynlərdən heç biri ilə bioloji əlaqəsi olmayan və daxili məhkəmələrin rəyinə görə reproduktiv metodların köməyi ilə dünyaya gətirilən uşağı xaricdən İtaliyaya gətirdikləri işdə Məhkəmə ərizəçilərlə uşaq arasında ailə həyatının mövcud olmadığı qənaətinə gəldi. Bununla belə, o hesab etdi ki, bəndində şikayət edilən tədbirlər ərizəçilərin şəxsi həyatına aiddir, amma 8-ci maddənin pozulmadığını qərara aldı və bu nəticəyə gələrkən nəzərə aldı ki, bu işdə nəzərdən keçirilən ictimai maraqlar ərizəçilərin uşaqla əlaqələrini davam etdirmək yolu ilə şəxsiyyətlərinin inkişafına nail olmaq maraqlarına nisbətən daha çox əhəmiyyət daşıyır (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 165 və 215-ci bəndlər). İşin faktları etik baxımdan həssas məsələlərə (övladlığa götürmə, uşağı himayəyə alma, tibbi yardımdan istifadə etməklə doğuş

həyata keçirmə və surroqat analıq) aid idi ki, bu sahədə də dövlətlərin malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları genişdir (182-184 və 194-cü bəndlər).

67. Prenatal tibbi müayinələrə gəlincə, ərizəçinin ona antenatal müayinə formasında adekvat və operativ tibbi yardım göstərməkdən imtina edildiyi barədə iddiasının daxili məhkəmələr tərəfindən tam araşdırılmadığı işdə Məhkəmə 8-ci maddənin prosessual aspektinin pozuntusunu müəyyən etdi, belə ki, həmin müayinə ərizəçinin bətnindəki dölün genetik xəstəliklə doğulması riskini göstərə və onun hamiləliyini davam etdirib-etdirməmək barədə qərar verməsinə imkan yarada bilərdi (*A.K. Latviyaya qarşı*, 93-94-cü bəndlər).

68. 8-ci maddə sterilizasiya prosedurlarına da tətbiq edilir. İnsan bədəninin mühüm funksiyalarından biri ilə əlaqədar olduğuna görə sterilizasiya onun şəxsiyyətinin toxunulmazlığının bir çox aspektlərinə, o cümlədən fiziki və psixi rifahına və emosional, mənəvi və ailə həyatına təsir göstərə bilər (*V.C. Slovakiyaya qarşı*, 106-cı bənd). Məhkəmə müəyyən edib ki, dövlətlər qadınları razılıq vermədikləri sterilizasiyadan müdafiə etmək üçün səmərəli hüquqi təminatların mövcudluğunu təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar və bu baxımdan qaraçı mənşəli qadınların reproduktiv sağlamlığının qorunmasını xüsusi olaraq vurğulayıb. Bir neçə işdə Məhkəmə müəyyən edib ki, qaraçı qadınların sterilizasiyadan müdafiə edilməsi tələb olunur, belə ki, müdafiəsiz durumda olan bu etnik azlığa qarşı özlərinin razılıq vermədikləri sterilizasiya halları dəfələrlə baş verib (*eyni mənbə*, 154-155-ci bəndlər; *I.G. və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 143-146-cı bəndlər). Bu məhkəmə praktikası həmçinin məlumatlı şəkildə baş verməyən abortlara da şamil olunur, belə hallarda abort proseduru zamanı həkim tərəfindən adekvat yoxlamalar aparılmır və ya abort proseduru üçün qadının razılığı alınmır (*Ksoma Rumıniyaya qarşı*, 65-68-ci bəndlər).

69. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, ərizəçinin öz embrionlarının taleyi ilə bağlı şüurlu və düşünülmüş qərar qəbul etmək imkanına malik olması onun şəxsi həyatının fərdi aspektlərinə və öz taleyini müəyyənləşdirmək hüququna aid məsələdir və beləliklə, onun şəxsi həyatı ilə əlaqədardır (*Parrillo İtaliyaya qarşı* [BP], 159-cu bənd). Bu məsələ ilə bağlı Avropa ölkələri arasında konsensusun olmadığı nəzərə alınaraq bu sahədə dövlətlərə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları genişdir (*eyni mənbə*, 180-183-cü bəndlər). Buna görə də, ekstrakorporal mayalanma yolu ilə ərizəçidən alınan və laboratoriya şəraitində saxlanılan embrionların müayinə üçün istifadə edilməsinin qanunla qadağan edilməsi ərizəçinin şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun pozuntusu hesab edilmədi.

c. Məcburi tibbi müalicə

70. Məhkəmə (sterilizasiyaya aid işlərdən əlavə) həmçinin məcburi tibbi müalicə ilə və ya tibbi səhvlərdən doğan ziyanla əlaqədar olan işlərdə 8-ci maddənin digər maddələr üçün doğurduğu nəticələri nəzərdən keçirib. Bəzi hallarda Konvensiya orqanları məcburi xarakter daşıyan (*Akmann və başqaları Belçikaya qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Boffa və başqaları San-Marinoya qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Salvetti İtaliyaya qarşı* (qərardad)) və ya məhkəmə qərarı əsasında həyata keçirilən nisbətən kiçik tibbi müayinələrlə (*X Avstriyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Peters Niderlanda qarşı*, Komissiyanın qərarı) əlaqədar olaraq bu qənaətə gəliblər ki, hətta pasiyentin özünün razılığı olmadığıda belə, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqa bu cür müdaxilə mütənasib hesab edilə bilər.

71. Həkimin ciddi dərəcədə əlilliyi olan uşağı valideynlərinin birmənalı istəyi əleyhinə müalicə etmək qərarını qəbul etdiyi və bu qərardan məhkəməyə şikayət etmək imkanının olmadığı işdə isə, əksinə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu qərara aldı (*Glass Birləşmiş Krallığa qarşı*). Analoji olaraq, üzərində pis rəftar simptomları olan uşaqdan həkimlər tərəfindən uşağın valideynlərinin icazəsi olmadan qan analizlərinin götürüldüyü və onun fotosəkillərinin çəkildiyi işdə Məhkəmə uşağın 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş fiziki

toxunulmazlıq hüququnun pozulduğunu müəyyən etdi (*M.A.K. və R.K. Birləşmiş Krallığa qarşı*). Digər bir işdə isə Məhkəmə müəyyən etdi ki, polis həbsxanasında saxlanılan qadının həbsxanadan kənar müəssisəyə məcburi ginekoloji müayinə üçün aparılması barədə dövlətin qərarı qanunla nəzərdə tutulan qaydada icra edilməyib və 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edib (*Y.F. Türkiyəyə qarşı*, 41-44-cü bəndlər).

72. Bundan başqa, dövlət tərəfindən dekompressiya cədvəllərində dalğıcıların sağlamlığı üçün risklər barədə yetəli informasiyanın təqdim edilmədiyi işdə (*Vilnes və başqaları Norveçə qarşı*, 244-cü bənd) və dövlətin tibb müəssisəsinin səhvləri ucbatından yetirilmiş ziyanə görə kompensasiyanın ödənilməsi üçün dövlət tərəfindən adekvat vasitələrin təmin edilmədiyi digər bir işdə (*Kodarça Ruminiyaya qarşı*) Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. Lakin könüllü peyvənd səbəbindən zərər çəkmiş şəxslərə kompensasiya ödənilməməsi ilə əlaqədar olaraq Türkiyəyə qarşı qaldırılmış işdə Məhkəmə qərara aldı ki, şikayət qəbul edilən deyil (*Baytüre və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qərarad)).

d. Psixi xəstəlik

73. Psixi xəstəlikdən əziyyət çəkdiyə görə həssas durumda olan şəxslərə münasibətdə üzv dövlətlərin daşdıqları pozitiv öhdəliklərə gəlincə, Məhkəmə təsdiq etdi ki, psixi sağlamlıq mənəvi həyatın toxunulmazlığı ilə əlaqədar olan, şəxsi həyatın mühüm tərkib hissəsini təşkil edən amil sayıla bilər. Bu baxımdan psixi sabilliyin qorunması şəxsi həyata hörmət hüququndan səmərəli şəkildə istifadə etmək üçün zəruri şərtədir (*Bensəid Birləşmiş Krallığa qarşı*, 47-ci bənd).

74. Məhkəmə uzun müddətdən bəri bildirir ki, şəxsin tibbi müalicədən imtina etmək hüququ 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (yuxarıya bax). Psixi xəstəliyi olan pasiyentlərin psixi müalicədən imtina etmək hüququ da buraya daxildir. Subyektin istəyi əleyhinə tibbi müdaxilənin həyata keçirilməsi onun şəxsi həyatına və konkret olaraq fiziki toxunulmazlığına müdaxiləyə səbəb olur (*X. Finlandiyaya qarşı*, 212-ci bənd). Müəyyən hallarda psixi xəstəliyi olan pasiyentin məcburi müalicəsinə pasiyentin özünün və digər şəxslərin müdafiəsi ilə haqq qazandırıla bilər. Bununla belə, bu cür qərarlar aydın hüquqi qaydalar çərçivəsində qəbul edilməli və həmin qərarlara məhkəmə tərəfindən yenidən baxılması mümkün olmalıdır (*eyni mənbə*, 220-ci bənd; *Ştork Almaniya qarşı*, 164-169-cü bəndlər; *Şopov Bolqarıstana qarşı*, 47-ci bənd).

75. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, 8-ci maddəyə əsasən dövlətlər psixi xəstəliyi olan şəxsin şəxsi və ailə həyatına malik olmaq hüququnu qorumaq öhdəliyini daşıyırlar, bu söz xüsusən psixi xəstəliyi olan şəxsin uşaqlarının dövlət himayəsinə verildiyi hallara aiddir. Dövlətlər psixi xəstəliyi və ya əlilliyi olan şəxslərin uşaqlarının himayə müəssisəsinə yerləşdirilməsi ilə bağlı prosedurlarda bu cür şəxslərin səmərəli şəkildə iştirak edə bilmələrini təmin etməlidirlər (*B. Ruminiyaya qarşı (№ 2)*, 117-ci bənd; *K. və T. Finlandiyaya qarşı* [BP]). Belə hallar həmçinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatı ilə əlaqəlidir (aşağıya bax), məsələn, psixi qüsuru olan əlil ananın oğlunun övladlığa götürüldüyü barədə məlumatlandırılmadığı və övladlığa götürülmə prosedurlarında iştirak edə və ya həmin prosedurlardan şikayət edə bilmədiyi iş buna konkret misal ola bilər (*A.K. və L. Xorvatiyaya qarşı*).

76. Dövlətlərin psixi xəstəliyi olan şəxslərə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs statusunu şamil etdiyi işlərdə Məhkəmə 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqların qorunması üçün zəruri olan prosessual tələblərə aydınlıq gətirib. Çox zaman bu cür işlərdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozuntularını 5-ci və 6-cı maddələrlə əlaqəli şəkildə araşdırır. Məhkəmə qərarların qəbulu prosedurunun keyfiyyətinə xüsusi önəm verir (*Salontayi-Drobnjak Serbiyaya qarşı*, 144-145-ci bəndlər). Məhkəmə qərara alıb ki, fəaliyyət qabiliyyətindən məhrum

edilmə, şübhəsiz ki, şəxsin 8-ci maddə ilə qorunan şəxsi həyatına hörmət hüququna ciddi müdaxilə təşkil edir. İşlərdən birində daxili məhkəmənin qərarı ilə ərizəçi, demək olar ki, həyatının bütün sahələrində müstəqil hərəkət etmək imkanından məhrum edilmişdi, belə ki, nəzərdən keçirilən dövrdə o, Litvada özünə məxsus əmlakı sata və ya ala, işləyə, öz yaşayış yerini seçə, evlənə və ya məhkəməyə müraciət edə bilməzdi ki, bu da onun şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxiləyə bərabər idi (*A.N. Litvaya qarşı*, 111-ci bənd). Fəaliyyət qabiliyyətindən məhrum edilmə prosedurları çərçivəsində şəxsin təhlükəsiz müəssisəyə yerləşdirilməsi və əmlakının satılması ilə bağlı qərarlarla və uşaqları ilə bağlı prosedurlarla (yuxarıya bax) əlaqədar olaraq Məhkəmə qərara aldı ki, dövlətlər psixi qüsuru olan əlil şəxslərin bu cür proseslərdə iştirak edə bilməsi və prosesin onların unikal fərdi tələbatlarına uyğunlaşdırılması üçün adekvat təminatların olmasını təmin etməlidirlər (*Tsehntner Avstriyaya qarşı*, 65-ci bənd; *Ştukaturov Rusiyaya qarşı*, 94-96-cı bəndlər; *Hertseqfalfi Avstriyaya qarşı*, 91-ci bənd).

77. Əqli qüsuru olan şəxsin özünə yaşayış yeri seçməsinə gəlincə, Məhkəmə qeyd edib ki, həmin şəxsin ləyaqətinə və öz taleyini həll etmək hüququna hörmət edilməsi tələbi ilə onun maraqlarının qorunması və təmin edilməsi tələbi arasında ədalətli balans gözlənilməlidir, bu sözlər şəxsin imkanları və ya vəziyyəti ucbatından müdafiəsiz durumda olduğu hallara xüsusilə aiddir (*A.-M.V. Finlandiyaya qarşı*, 90-cı bənd). Məhkəmə mövcud prosessual təminatların vacibliyini vurğulayıb (82-84-cü bəndlər). Yuxarıda adı çəkilən işdə o qeyd etdi ki, insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarının tələbinə uyğun olaraq sui-istifadə hallarının qarşısını almaq üçün ölkədaxili icraatda səmərəli təminatlar mövcud idi. Bu təminatlar ərizəçinin hüquqlarının, istəyinin və üstün maraqlarının nəzərə alınmasını təmin edirdi. Ərizəçi icraatın bütün mərhələlərində iştirak etmiş, şəxsən dinlənilmiş və istəklərini ifadə etmək imkanına malik olmuşdu. Ərizəçinin sağlamlığının və rifahının qorunmasının maraqları naminə dövlət orqanlarının onun istəklərini yerinə yetirməməsi 8-ci maddənin pozuntusu hesab edilmədi.

e. Tibbi yardım və müalicə

78. Sağlamlığın qorunması hüququ Konvensiya və ya onun Protokolları əsasında təmin edilən hüquqlar arasında yer almasa da, Yüksək Müqavilə Tərəfləri Konvensiyanın 2-ci maddəsi əsasında daşdıqları pozitiv öhdəliklərinə paralel olaraq 8-ci maddə əsasında da pozitiv öhdəliklər daşıyırlar, belə ki, birincisi, onlar həm dövlət xəstəxanaları, həm də özəl xəstəxanalar tərəfindən pasiyentlərin fiziki toxunulmazlıq hüququnun qorunmasına yönələn müvafiq tədbirlərin mütləq qaydada görülməsini nəzərdə tutan hüquqi aktları qəbul etməli və ikincisi, tibb personalının səhlənkarlığından zərər çəkənlərin müvafiq hallarda kompensasiya əldə edə bilməsi üçün müvafiq prosedurlara çıxışını təmin etməlidirlər (*Vasileva Bolqarıstana qarşı*, 63-cü bənd).

79. Səhiyyə xidmətlərindən istifadəyə gəlincə, Məhkəmə bu cür işlərdə ehtiyatla davranır ki, 8-ci maddəni dövlətin həddən artıq böyük resurslarını tələb edən hallara tətbiq etməsin, çünki səhiyyə sisteminin tələbatlarına bələd olduqlarına, eləcə də həmin tələbatları ödəmək üçün sərəncamda olan vəsaitin həcmindən xəbərdar olduqlarına görə milli hakimiyyət orqanları bu sahədə qiymətləndirmə aparmaqda beynəlxalq məhkəməyə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər (*Pentyakova və başqaları Moldovaya qarşı* (qərardad)).

80. Məhkəmə işlənmiş şprislərin steril şprislərlə əvəzlənməsi proqramını həbsxanalarda narkotik vasitə istifadəçiləri üçün tətbiq etməmək barədə Birləşmiş Krallığın hakimiyyət orqanlarının qərarından verilmiş şikayətin qəbul edilən olmadığını qərara alıb (*Şelli Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)). Həmin işdə Məhkəmə qərara aldı ki, 8-ci maddə əsasında iştirakçı dövlətin üzərinə hər hansı konkret preventiv sağlamlıq siyasətini həyata keçirmək kimi bir

öhdəlik qoyan heç bir qərar yoxdur. O həmçinin müəyyən etdi ki, sağalmaz xəstəliyi olan pasiyentlərin qanunla nəzərdə tutulmayan eksperimental narkotik vasitələrdən istifadə etmələrinə icazə verməkdən Bolqarıstanın imtina etməsi 8-ci maddənin pozuntusuna səbəb olmayıb (*Xristozov və başqaları Bolqarıstana qarşı*; *Durissimo İtaliyaya qarşı* (qərardad)) və pasiyentlərə çətinə tərkibli dərmanların yazılmasını nəzərdə tutan qanunvericiliyə qarşı şikayət ərizəsini rədd etdi (*A.M. və A.K. Macaristana qarşı* (qərardad)), eyni zamanda bu sahədə dövlətin daşdığı öhdəlikləri də qeyd etdi (46-47-ci bəndlər).

81. Əlilliyi olan şəxslərin səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanına gəlincə, Məhkəmə ciddi dərəcədə əlilliyi olan şəxsin qolunu hərəkət etdirməyə yardım üçün robot qolla təmin edilməsini tələb etdiyi işdə şikayət ərizəsini qəbul edilməz elan etdi (*Sentges Niderlanda qarşı* (qərardad)). Lakin digər işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, hərəkət imkanları məhdud olan qadına qulluq göstərmə səviyyəsinin aşağı salınması 8-ci maddəni pozub, amma bu pozuntu yalnız Birləşmiş Krallığın öz qanunvericilik normalarını yerinə yetirmədiyi məhdud müddət ərzində baş verib (*Makdonald Birləşmiş Krallığa qarşı*).

f. Həyata son qoyulması məsələləri

82. *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə ilkin olaraq bu nəticəyə gəldi ki, şəxsin hansı yolla öləcəyi barədə qərar vermək hüququ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatın tərkib elementidir (67-ci bənd). Sonrakı presedent hüququnda isə aydınlıq gətirildi ki, şəxsin öz həyatına hansı yolla və hansı anda son qoyacağı barədə qərar vermək hüququ Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata hörmət hüququnun aspektlərindən biridir, bu şərtlə ki, həmin şəxs sərbəst surətdə mühakimə yürütmək və həmin mühakiməsinə uyğun qaydada hərəkət etmək iqtidarında olmalıdır (*Haas İsveçrəyə qarşı*, 51-ci bənd).

83. Məhkəmə müəyyən edib ki, könüllü intihara yardım etmə məsələlərində üzv dövlətlər geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Həyat funksiyaları aparatla təmin edilən şəxsin müalicəsinin dayandırılmasına icazə vermək məsələsində Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər arasında hazırda konsensus yoxdur (*Lamber və başqaları Fransaya qarşı* [BP], 148-ci bənd). Buna icazə verən qanunlarda belə bir tələb yer alır ki, həyata son qoyan dərmanlar yalnız həkimin göstərişi ilə verilməlidir (*Haas İsveçrəyə qarşı*, 52-ci bənd). Məhkəmə *Haas İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işini *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işindən fərqləndirib. *Prettinin işindən* fərqli olaraq, *Haas İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçi tək-cə həyatının çətin və ağrılı olduğunu iddia etməyib, həm də qeyd edib ki, sözügedən maddəni almayacağı təqdirdə intiharın özü ləyaqətli ölüm keyfiyyətindən məhrum olacaq. Bundan əlavə, *Prettinin işindən* fərqli olaraq bu işdə ərizəçi faktiki olaraq taqətdən düşmüş hesab edilə bilməzdi, belə ki, o, öz həyatına özünün son qoymasına mane ola biləcək sağalmaz degenerativ xəstəliyin son mərhələsində deyildi.

84. *Kox Almaniyaya qarşı* məhkəmə işində ərizəçi şikayət etmişdi ki, daxili məhkəmələr onun arvadının ölümcül dozada natrium pentobarbital əldə etməsinə icazə verməkdən Federal İnstitutun imtina etməsi ilə əlaqədar olaraq ərizəçinin verdiyi şikayəti mahiyyəti üzrə araşdırmaqdan imtina ediblər ki, bu da onun Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu pozmuş olub. Məhkəmə daxili məhkəmələrin ərizəçinin vəsatətinə mahiyyəti üzrə baxmaqdan imtina etmələri səbəbindən 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

85. Məhkəmə 8-ci maddənin tətbiq dairəsini genişləndirməyi və iştirakçı dövlətlərin üzərinə intihar aktına yardım etməyə qoyulmuş qadağanın şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusu olduğu barədə iddiaya mahiyyəti üzrə daxili məhkəmələr tərəfindən baxılmasını tələb edən hüquqi müdafiə vasitəsini təmin etmək kimi prosessual öhdəlik qoymağı

məqsədəuyğun hesab etmir (*Niklinson və Lemb Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar), 84-cü bənd).

g. Əlillik məsələləri

86. Əlilliyi olan ərizəçiyə gəlincə, Məhkəmə qərara aldı ki, ictimai binalara və ictimaiyyət üçün açıq olan tikililərə daxil olmaq imkanına malik olmaması onun həyatına elə təsir göstərmişdi ki, bu təsir onun şəxsi inkişaf hüququna və digər insanlarla və ətraf aləmlə əlaqə yaratmaq və bu əlaqələri inkişaf etdirmək hüququna müdaxilə sayıla bilərdi və müvafiq olaraq, dövlətlər ictimai binalara girişi təmin etmək öhdəliyini daşıyırlar. Lakin Məhkəmə nəticə etibarını ilə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçi sözügedən binalara giriş imkanına malik olmaması ilə şəxsi həyatının xüsusi ehtiyacları arasında konkret əlaqənin mövcud olduğunu sübuta yetirməyib (*Zehnalova və Zehnal Çex Respublikasına qarşı* (qərar); *Botta İtaliyaya qarşı*; *Molka Polşaya qarşı* (qərar)).

87. Məhkəmə həmçinin işlərin birində müəyyən etdi ki, həmin işin halları iki kor valideynin uşaqların qayğısına yetərincə qala bilmədiyi barədə qənaət əsasında uşaqların onlardan alınmasına haqq qazandırmır və bu işdə valideynlərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatına hörmət hüququ pozulub (*Savinlər Ukraynaya qarşı*). Digər tərəfdən, başqa bir işdə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, Fransada formalaşan və əlil uşaqlara çəkdikləri xərclərin valideynlərə kompensasiya edilməsini nəzərdə tutan dövlət sistemi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil etmir, baxmayaraq ki, dövlət xəstəxanasının genetik qüsurla bağlı səhv diaqnozu olmasaydı valideynlər bu cür qüsuru olan uşaqlarının doğulmasını istəməyəcəkdilər (*Moris Fransaya qarşı* [BP]; *Draon Fransaya qarşı* [BP]). Məhkəmə həmçinin əlil uşaqların valideynlərinə verilən yardımın miqdarının müəyyənləşdirilməsində dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verir (*La Parola və başqaları İtaliyaya qarşı* (qərar)), habelə qərara alıb ki, uşaq doğularkən ona adekvat qulluq göstərilməməsi səbəbindən yaranan əlilliklə əlaqədar olaraq dövlət tərəfindən adekvat daxili hüquqi müdafiə vasitələri təmin edildiyi hallarda 8-ci maddənin pozuntusu baş vermir (*Spira və Kraçkovski Polşaya qarşı*, 99-100-cü bəndlər).

h. Dəfnlə əlaqədar məsələlər

88. Məhkəmə qərara alıb ki, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatının qorunması ailənin üzvlərini dəfn etmək hüququnu da əhatə edir. Bir çox müxtəlif situasiyalarda fərdlər ailə üzvlərinin cəsədlərinin qalıqlarını görməyə buraxılmalarına dövlətin icazə verməməsi ilə əlaqədar olaraq şikayət ediblər.

89. *Adri-Vionne İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, ölü doğulmuş oğlunun dəfninin yeri və vaxtı barədə bələdiyyənin ananı məlumatlandırmamasına qanunla icazə verilmir və bu məlumatsızlıq onun 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu pozub (*Pannullo və Forte Fransaya qarşı*). Analoji olaraq, *Zoritsa Yovanoviç Serbiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qərara aldı ki, xəstəxananın ərizəçiyə körpə oğlunun ölümü ilə bağlı məlumat verməməsi və sonradan onun cəsədinin yoxa çıxması, hətta baxmayaraq ki, uşağın ölümü 1983-cü ildə baş vermişdi, 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edib, çünki dövlətin ərizəçiyə nə baş verdiyi barədə məlumat verməməsi davam edib. Məhkəmə həmçinin qərara alıb ki, ölü doğulmuş uşağın anasının ərinin uşağın atası olduğuna dair hüquqi ehtimal səbəbindən uşağın bioloji atasının sənəddə ata kimi göstərilməsinə Rusiyanın icazə verməməsi ilə əlaqədar olaraq ananın uşağını dəfn edərkən onun atasının adı kimi həqiqi atasının adını göstərə bilməməsi ananın 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozub (*Znamenskaya Rusiyaya qarşı*).

90. Ailə üzvlərinin ölüm və dəfn arasındakı müddətin uzunluğundan və mərhumun cəsədi ailəsinə qaytarılana qədər aparılmış cəsədin müayinəsi prosedurlarından şikayət etdiyi hallar da olub. Məsələn, Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, ərizəçilərin qızının cəsədindən polis tərəfindən götürülmüş nümunələrin onlara gec qaytarılması səbəbindən onun dəfninin yubanması 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatının pozuntusunu təşkil edib (*Jirar Fransaya qarşı*). Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, xəstəxananın ölmüş şəxsin anasına məlumat vermədən və onun razılığını almadan mərhumun orqanlarını çıxarması qanuna uyğun olaraq həyata keçirilməyib və ananın 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatına hörmət hüququnu pozmuş olub (*Petrova Latviyaya qarşı*, 97-98-ci bəndlər). Daxili qanunvericilikdə aydın normaların və sui-istifadə hallarına qarşı hüquqi təminatların olmaması səbəbindən arvadının xəbəri və razılığı olmadan mərhumun bədən toxumasının götürüldüyü işdə Məhkəmə özünün presedent hüququna uyğun olaraq 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edib (*Elberte Latviyaya qarşı*, 115-ci bənd).

91. *Elli Poluhas Dödzbo İsveçə qarşı* məhkəmə işində isə Məhkəmə şikayətin ərizəçinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyatına hörmət hüququna aid olduğunu qəbul etsə də, bu qənaətə gəldi ki, mərhumun qalıqlarının ailəsinin yaxınlığında olması məqsədi ilə onun külinin bir dəfn yerindən başqasına köçürülməsindən İsveçin imtina etməsi 8-ci maddəni pozmayıb, çünki bu qərar mərhumun arvadının maraqları nəzərə alınmaqla qəbul edilib və belə hallarda dövlət geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, atalıq məsələsinin mübahisələndirildiyi işdə dövlət tərəfindən DNT analizindən istifadə edilməsinin qarşısının alınmasına çalışan mərhumun nümayəndəsinin iddiası şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşmür və həmin şəxs mərhumun adından məhkəmə iddiası qaldıra bilməz (*Kresten Filtenborq Mortensenin əmlak idarəçisi Danimarkaya qarşı* (qərarad)).

92. Məhkəmə həmçinin terrorizmdə təqsirləndirilən şəxslərin cəsədlərinin dəfn olunmaq üçün qaytarılmasından imtina edilməsini nəzərdə tutan dövlət siyasəti ilə əlaqədar işi araşdırıb. Məhkəmə xüsusən milli təhlükəsizliklə əlaqədar hallarda dövlətin ictimai təhlükəsizliyin qorunmasında maraqlı olduğunu qəbul etsə də, bu qənaətə gəlib ki, terrorçu olduğu iddia edilən şəxslərin cəsədlərinin geri qaytarılmasına qadağa qoyularkən dövlətin hüquqları ilə mərhumun ailə üzvlərinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları arasında lazımi balans gözlənilməyib (*Sabançiyeva və başqaları Rusiyaya qarşı*, 146-cı bənd).

i. Ətraf mühit məsələləri

93. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ Konvensiyada birbaşa nəzərdə tutulmasa da (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 96-cı bənd), Məhkəmə şəxsi əhatə edən ətraf mühitlə əlaqədar olan müxtəlif işlər üzrə qərarlar qəbul edib və bunu onunla əsaslandırıb ki, təhlükəli və ya zərərli ətraf mühit şəxsin sağlamlığına mənfi təsir göstərə bilər. İstər ətraf mühitin çirkləndirilməsi birbaşa dövlət tərəfindən törədildikdə, istərsə də özəl sektorun fəaliyyətinin lazımi qaydada tənzimlənməməsi nəticəsində dövlətin məsuliyyəti yarandıqda 8-ci maddə tətbiq edilə bilər. Fərdin maraqları və həmin maraqlarla ziddiyyətə girən bütün cəmiyyətin maraqları arasında ədalətli balansın gözlənilməsinə diqqət yetirilməlidir və hər iki kontekstdə Konvensiyaya riayət edilməsini təmin etməyə yönələn tədbirlərin müəyyənləşdirilməsində dövlət müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir (*Pauell və Reyner Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, 51-ci bənd; *Cakomelli İtaliyaya qarşı*, 78-ci bənd).

94. Məhkəmə qərara alıb ki, ətraf mühitin həddən artıq çirkləndirilməsi şəxsi və ailə həyatı (və mənzil toxunulmazlığı)² hüququna müdaxilə təşkil edər, insanların sağlamlığına təsir göstərə və onların öz mənzillərindən istifadə etməsinə əngəl törədir və beləliklə onların şəxsi və ailə həyatı üçün mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. *Lopez Ostra İspaniyaya qarşı* məhkəmə işində (51-ci bənd) ərizəçi iddia edirdi ki, onun evindən 12 metr aralıda bələdiyyə torpağında dövlət subsidiyaları hesabına tikilmiş özəl gön-dəri emalı zavodu ailəsinin evini ciddi çirklənməyə məruz qoyub. *Cakomelli İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində (97-98-ci bəndlər) müəyyən edildi ki, toksik tullantıların emalını həyata keçirən, ərizəçinin evindən 30 metr məsafədə yerləşən özəl zavodun ətraf mühiti çirkləndirməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir, eləcə də *Fadeyeva Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində (133-134-cü bəndlər) dövlət hakimiyyəti orqanları ətraf mühiti yüksək dərəcədə çirkləndirən və havaya kimyəvi tullantılar buraxan Rusiyanın ən iri metallurgiya zavodu ətrafındakı təhlükəli "sanitar-müdafiə zonasından" qadının köçməsinə yardım üçün səmərəli həll yolu təklif etmədiklərinə görə onun mənzilinin və şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnu pozmuşdular.

95. Bir neçə işdə müəyyən edilib ki, ekoloji risk və təhlükələr barədə məlumat verilməməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Tatar Rumıniyaya qarşı* (97-ci bənd) – bu işdə dövlət orqanları dağ-mədən sənayesi şirkətinin ətraf mühit üçün yarada biləcəyi risk və təhlükələrin yetərincə qiymətləndirilməsini həyata keçirməmişdilər; *Gerra və başqaları İtaliyaya qarşı* – bu işdə yerli sakinlər 1994-cü ildə gübrə istehsalı başa çatana qədər kimyəvi istehsal fabrikinin yaxınlığında yaşamaqda davam edəcəkləri təqdirdə özlərinin və ailələrinin qarşılaşa biləcəkləri riskləri qiymətləndirmələrinə imkan verən zəruri məlumatla təmin edilməmişdilər).

96. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, həbsxana yaxınlığındakı zibilxanadan gələn və ərizəçinin bir neçə il ərzində "yeganə yaşayış məkanı" sayılan həbsxana kamerasınadək gəlib çatan xoşagəlməz qoxuların yaratdığı narahatlıq (*Brenduşe Rumıniyaya qarşı*, 64-67-ci bəndlər), eləcə də dövlət orqanları tərəfindən tullantıların toplanması, emalı və utilizasiyasının uzun müddət təmin edilməməsi (*Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı*, 112-ci bənd) şəxsi və ailə həyatı hüququna aid məsələlərdir.

97. Məhkəmə müəyyən edib ki, müdaxilə tədbirlərinə gətirib çıxaran qərarların qəbulu prosesi ədalətli olmalı və bu prosesdə fərdin 8-ci maddə ilə təmin edilən maraqları yetərincə nəzərə alınmalıdır (*Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı* (118-ci bənd) – bu işdə idarəetmə orqanları ərizəçini qızıl mədəninin fəaliyyəti ilə bağlı səmərəli prosesual müdafiə ilə təmin etməmişdilər; *Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 217-ci bənd).

98. Məhkəmə elan edib ki, ərizəçinin Hitrou aeroportunun uçuş zolağının aşağı hissəsində yaşamasından irəli gələn əlverişsiz ekoloji şəraitlə əlaqədar şikayətinə 8-ci maddə tətbiq edilə bilər, belə ki, Hitrou aeroportundan istifadə edən təyyarələrin yaratdığı səs-küy ərizəçinin şəxsi həyatının keyfiyyətinə və evindən rahat istifadə etmək imkanına müxtəlif dərəcədə olsa da hər halda mənfi təsir göstərər, beləliklə, ətraf mühitlə bağlı tələblər müvafiq hallarda 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Pauell və Reyner Birləşmiş Krallığa qarşı*, 40-cı bənd). Bununla belə, nəticə etibarilə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, hökumətin Hitrou aeroportundan gecə uçuşlarının sayını azaltmaması ölkənin iqtisadi rifahının maraqları naminə edilib və bu halla əlaqədar yuxularına maneə yaradılan insanların sayının az olduğunu nəzərə alsaq, bu hal uçuş zolağının aşağı hissəsində yaşayanların 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmayıb (həmçinin bax: *Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 129-130-cu bəndlər).

---

2. Həmçinin "Mənzil" fəslinə bax.

99. Daha sonra baxılmış həddən artıq səs-küylə əlaqədar bir neçə işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, cavabdeh dövlət ərizəçinin mənzil toxunulmazlığına və şəxsi həyatına hörmət edilməsi hüququnu təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməyib. Məsələn, Valensiyada ərizəçinin evinin yaxınlığındakı gecə klubundan gələn səs-küyün səviyyəsinin tənzimlənməməsi (*Moreno Qomes İspaniyaya qarşı*, 62-63-cü bəndlər), eləcə də ərizəçinin yaşadığı küçədə gur nəqliyyat axınının yaratdığı həddən artıq səs-küy probleminin həll edilməməsi (*Deyəş Macaristana qarşı*, 23-cü bənd), yaxud da çoxmənzilli binada kompüter klubundan gələn səs-küyünün yaratdığı narahatlıq (*Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 97-ci bənd) Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu hesab edildi.

j. Seksual oriyentasiya və cinsi həyat

100. Məhkəmə qərara alıb ki, cinsi identiklik, ad, seksual oriyentasiya və cinsi həyat kimi elementlər 8-ci maddə ilə qorunan şəxsin həyat sferasının mühüm elementləridir (*B. Fransaya qarşı*, 63-cü bənd; *Burqhart İsveçrəyə qarşı*, 24-cü bənd; *Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-ci bənd; *Laski, Caqqard və Braun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 36-cı bənd; *P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*). Qarşılıqlı razılıq əsasında homoseksuallar arasında baş verən seksual aktları kriminallaşdıran qanunvericilik 8-ci maddənin pozuntusu hesab edilib (*A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 36-39-cü bəndlər; *Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-ci bənd). Lakin 8-ci maddə şəxsi cinsi fəaliyyətlərin kriminallaşdırılmasını heç də bütün hallarda qadağan etmir, məsələn, yaxın qohumla cinsi əlaqə (insest) (*Ştübinq Almaniyaya qarşı*) və yaxud sadomazoxist cinsi fəaliyyətlər (*Laski, Caqqard və Braun Birləşmiş Krallığa qarşı*) buna misal ola bilər.

101. Transgender şəxslərin cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatlarına və digər tibbi xidmətlərə çıxış imkanı mühüm məsələdir. Məhkəmə bu cür əməliyyatlardan istifadə etmək hüququnun ümumi bir hüquq olduğunu hesab etməsə də, bu qənaətə gəlib ki, bu cür xidmətləri sığortalamaqdan imtina edilməsi 8-ci maddəni poza bilər (*Şlumpf İsveçrəyə qarşı*; *Van Kuk Almaniyaya qarşı*). Analoji olaraq, cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatlarını tənzimləyən qanunvericiliyin olmamasının tibb müəssisələri tərəfindən pasiyentlərin bu cür prosedurlara buraxılmasına maneə yaratdığı işdə Məhkəmə pozuntu baş verdiyini müəyyən etdi (*L. Litvaya qarşı*, 57-ci bənd). O həmçinin cinsi identikliyin dəyişməsi faktının tanınması məsələsində dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri ilə bağlı qərar çıxardı (*A.P., Qarson və Niko Fransaya qarşı*).

k. Peşə fəaliyyətləri və ya biznes fəaliyyəti

102. "Şəxsi həyat" anlayışı prinsipcə peşə və ya biznes xarakterli fəaliyyətləri istisna etmir. Əslində şəxsi həyat fərdin digər insanlarla münasibətlər qurmaq və bu münasibətləri inkişaf etdirmək hüququnu əhatə edir, buraya peşə və ya biznes xarakterli münasibətlər də daxildir (*C. Belçikaya qarşı*, 25-ci bənd; *Aleksandr Volkov Ukraynaya qarşı*, 165-ci bənd). Nəticə etibarlı ilə insanların əksəriyyəti məhz iş həyatının gedişində ətraf aləmlə münasibətlər qurmaq üçün mühüm imkan əldə edirlər (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 29-cu bənd).

103. Buna görə də qərara alınıb ki, peşə fəaliyyətlərinə tətbiq edilən məhdudiyyətlər "şəxsi həyata" təsir göstərir (*Sidabras və Cyautas Litvaya qarşı*, 47-ci bənd; *Biqayeva Yunanıstana qarşı*, 22-25-ci bəndlər). Eynilə, baxılmış işlərin birində ərizəçinin işdən azad edilməsi şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna müdaxilə sayıldı (*Özpınar Türkiyəyə qarşı*, 43-48-ci bəndlər). *Aleksandr Volkov Ukraynaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçinin peşə normalarını pozduğu əsas götürülərək işdən azad edilməsi 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş "şəxsi həyata" hörmət hüququna müdaxilə təşkil edib (165-167-ci bəndlər). Məhkəmə ərizəçinin konkret dini inanca sahib olduğu və arvadının çadra örtüyü barədə məlumatdan sonra onun şəhərdə inzibati baxımdan daha az əhəmiyyəti olan aşağı vəzifəyə

keçirildiyi işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Sodan Türkiyəyə qarşı*, 57-60-cı bəndlər). Digər bir pozuntu isə xaricdə aldığı diplomun ekvivalentliyi məsələsində dəyişiklik edildikdən sonra ərizəçinin müəllim vəzifəsindən azad edildiyi işdə müəyyən edildi (*Şahin Kuş Türkiyəyə qarşı*, 51-52-ci bəndlər).

104. Məhkəmə həmçinin qeyd edib ki, ərizəçi müdaxilənin baş verdiyini sübut edə bilməsə də, prinsipcə 8-ci maddə onun iş yerində şəxsi telefon danışıqlarının dinlənilməsinə də şamil olunur (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*). *Fernandes Martines İspaniyaya qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə qeyd etdi ki, sözün əsl mənasında şəxsi həyat ilə peşə həyatı arasında qarşılıqlı əlaqə bu işdə heyvətəmiz dərəcədə idi, belə ki, ərizəçinin peşə fəaliyyətlərinin xarakteri və nəticə etibarlı ilə işdən azad edilməsi onun şəxsi həyatındakı davranışına birbaşa təsir göstərmişdi (111-ci bənd).

C. Şəxsi həyatın gizli qalmalı olan aspektləri (privatlıq)

105. Məhkəmənin ardıcıl olaraq qeyd etdiyi kimi, "şəxsi həyat" anlayışı fərdin şəxsiyyəti ilə əlaqədar olan aspektləri, məsələn, onun adını, fotosunu və ya fiziki və mənəvi toxunulmazlığını əhatə edir; Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş təminat ilk növbədə hər bir fərdin digər insanlarla münasibətlərində kənar müdaxilə olmadan şəxsiyyətini inkişaf etdirməsi məqsədini daşıyır. Beləliklə, hər bir fərdin digər şəxslərlə qarşılıqlı münasibətləri dairəsi mövcuddur ki, hətta həmin münasibətlər ictimai kontekstdə formalaşsa belə, "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP], 95-ci bənd). Bundan əlavə, "şəxsi həyat" termini elə geniş əhatə dairəsinə malikdir ki, onun tam anlayışını vermək mümkün deyil, belə ki, o, fərdin fiziki və psixoloji toxunulmazlığını əhatə edir və buna görə də onun identikliyinə bir çox aspektlərini, məsələn, onun cinsi identikliyinə və seksual oriyentasiyasını, adını və ya imicinin toxunulmazlığı hüququ ilə əlaqədar elementləri özündə ehtiva edə bilər. O həmçinin elə fərdi məlumatları əhatə edir ki, şəxs əsaslı olaraq özünün razılığı olmadan onların dərc edilməyəcəyini güman edə bilər (*"Aksel Springer AG" Almaniyaya qarşı* [BP], 83-cü bənd).

106. Dövlət nümayəndələri tərəfindən müşahidələrin aparılması və fərdi məlumatların toplanmasına gəlincə, belə məlumatlar dövlət nümayəndələri tərəfindən sisteməlik olaraq toplanılır və arxivlərdə saxlanılırsa, bu hal Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədləri üçün "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. Bu mülahizə bəzi açıqlanan məlumatların saxta olduğu və ərizəçinin nüfuzuna zərər verə biləcəyi hallara xüsusilə aiddir (*Rotaru Rumıniyaya qarşı* [BP], 44-cü bənd). Bu prinsipi tətbiq edərkən Məhkəmə izah edib ki, şəxsin evindən və ya fərdi tikililərindən kənarında həyata keçirilən tədbirlərin onun şəxsi həyatına aid olub-olmadığı nəzərdən keçirilərkən əhəmiyyət kəsb edən bir sıra əhəmiyyətli elementlər vardır. Müəyyən hallarda insanlar bilərəkdən və ya şüurlu surətdə elə fəaliyyətlərlə məşğul olurlar ki, həmin fəaliyyətlər müəyyən vasitələrlə qeydə alınır və ya ictimaiyyət üçün açıq olur, buna görə də fərdin şəxsi həyatına aid məlumatların açıqlanmayacağını güman etməsi mühüm amil ola bilər, amma həlledici amil deyil. Şəxs küçəyə çıxıbsa, ictimaiyyətin istənilən nümayəndəsinin onu görə bilməsi qaçılmazdır. Eyni ictimai ərazinin texnoloji vasitələrlə müşahidəsinin aparılması (məsələn, təhlükəsizlik xidməti əməkdaşlarının gizli müşahidə kameraları vasitəsilə müşahidə aparması) da analoji xarakter daşıyır. Lakin belə materiallar ictimaiyyət üçün əlçatan olan formada sisteməlik və ya daimi olaraq qeydə alınarsa, şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə bağlı mülahizələr meydana çıxar bilər. Bu səbəbdən təhlükəsizlik orqanları tərəfindən konkret şəxs barəsində məlumatların toplanması, hətta həmin məlumatlar hər hansı müdaxiləedici və ya gizli üsulla toplanmadıqda belə, 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 57-ci bənd).

a. Şəxsin imicinin toxunulmazlığı hüququ və fotosəkillərinin çəkilməsi; fotoların, görüntülərin və məqalələrin dərc olunması

107. Fotosəkillərə gəlinə, Məhkəmə bildirib ki, şəxsin imici onun şəxsiyyətinin əsas atributlarından birini təşkil edir, belə ki, o, şəxsin unikal xüsusiyyətlərini üzə çıxarır və onu digər insanlardan fərqləndirir. Beləliklə, şəxsin imicinin qorunması hüququ fərdi inkişafın əsas komponentlərindən biridir. Baxmayaraq ki, ifadə azadlığı fotosəkillərin dərc olunmasını özündə ehtiva edir, Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, bu sahədə digər şəxslərin hüquqlarının və nüfuzunun qorunması xüsusilə önəmlidir, belə ki, fotosəkillər şəxs və ya onun ailəsi haqqında fərdi və ya hətta intim xarakterli məlumatları özündə əks etdirə bilər (*Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP], 103-cü bənd). Məhkəmə 8-ci maddədə nəzərdə tutulan nüfuzun qorunması hüququ ilə 10-cu maddədə nəzərdə tutulan ifadə azadlığını balanslaşdırarkən nəzərə alınmalı olan aşağıdakı əsas amilləri göstərmişdir: dərc olunan material cəmiyyətdə maraq doğuran məsələlərin müzakirəsinə nə dərəcədə töhfə verir; barəsində material dərc olunmuş şəxs nə dərəcədə tanınır və materialın mövzusu nədən ibarətdir; həmin şəxsin əvvəlki davranışları; materialın məzmunu, forması və nəticələri; fotosəkillərin hansı şəraitdə çəkilməsi; və tətbiq edilən sanksiyanın ağırlığı (*eyni mənbə*, 108-113-cü bəndlər; "*Aksel Springer AG*" *Almaniyaya qarşı* [BP], 89-95-ci bəndlər; *Kuderk və "Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı* [BP], 90-93-cü bəndlər).

108. Beləliklə, hər kəs, o cümlədən cəmiyyətdə tanınan insanlar şəxsi həyatlarının qorunacağını əsaslı olaraq güman edə bilərlər (*Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP], 50-53 və 95-99-cü bəndlər; *Şaçça İtaliyaya qarşı*, 29-cü bənd; *Reklos və Davurlis Yunanıstana qarşı*, 40-cı bənd; *Alkaya Türkiyəyə qarşı* – bu iş tanınmış aktrisanın fərdi evinin ünvanının açıqlanmaması hüququ ilə əlaqədar idi). Məhkəmənin presedent hüququ əsasən şəxsin imicindən istifadəyə nəzarət etmək hüququnu nəzərdə tutur, buraya şəxsin fotosəkillərinin dərc olunmasından imtina etmək hüququ da daxildir (*Reklos və Davurlis Yunanıstana qarşı*, 40 və 43-cü bəndlər – bu işdə valideynlərinin ilkin razılığı alınmadan özəl klinika tərəfindən yeni doğulmuş körpənin fotosəkilləri çəkilmiş və fotosəkillərin neqativləri saxlanılmışdı; *Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP], 96-cı bənd).

109. Dövlət hər hansı şəxsin, xüsusən də zərərçəkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs olduqda və insident evdə baş verdikdə, öz razılığı olmadan videogörüntülərinin çəkilməsini qadağan edən səmərəli cinayət qanunvericiliyi müddəalarının olmasını təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliklər daşıyır (*Söderman İsveçə qarşı* [BP], 117-ci bənd – bu iş 14 yaşlı qızın çılpaq olduğu zaman videogörüntülərinin ögey atası tərəfindən gizli çəkilməsi cəhdi ilə əlaqədar idi, ərizəçi şikayət etmişdi ki, həmin dövrdə şəxsin razılığı olmadan onun videogörüntülərinin çəkilməsinə qadağa qoymayan İsveçin hüquq sistemi onu şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququnun pozuntusundan müdafiə etməyib).

110. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, ictimai yerlərdə videomüşahidə aparılaraq vizual məlumatların qeydə alınması, saxlanması və ictimaiyyətə açıqlanması 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*Pek Birləşmiş Krallığa qarşı*, 57-63-cü bəndlər). Konkret olaraq, intihara cəhd etməsi müşahidə kameralarına düşmüş ərizəçinin videogörüntülərinin yayımlanma üçün istifadə edilmək məqsədi ilə mediaya açıqlanması ərizəçinin şəxsi həyatına ciddi müdaxilə hesab edildi, baxmayaraq ki, həmin vaxt o, ictimai məkanda idi (*eyni mənbə*, 87-ci bənd).

111. Həbs edilən və ya cinayət təqibinə məruz qalan şəxslərin işlərində Məhkəmə müxtəlif hallarda qərara alıb ki, hüquq-mühafizə tədbirləri kontekstində videogörüntülərin qeydə alınması və ya polis orqanları tərəfindən ərizəçilərin fotosəkillərinin mediaya təqdim edilməsi onların şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edib. Məhkəmə ərizəçilərin rəsmi dosyedəki fotosəkillərinin onların razılığı olmadan polis tərəfindən mətbuata verildiyi hallarda (*Xujin və başqaları Rusiyaya qarşı*, 115-118-ci bəndlər; *Şaçça İtaliyaya*

qarşı, 29-31-ci bəndlər; *Xmel Rusiyaya qarşı*, 40-cı bənd; *Toma Rumıniyaya qarşı*, 90-93-cü bəndlər), habelə daxili qanunvericiliyə zidd olaraq ərizəçinin fotosəkilinin axtarışda olan şəxslərin şəkillərinin olduğu lövhəyə vurulduğu halda 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edib (*Giorgi Nikolaişvili Gürcüstana qarşı*, 129-131-ci bəndlər).

112. Bununla belə, Məhkəmə müəyyən edib ki, terrorizmdə şübhəli bilinən şəxsin razılığı olmadan fotosəkilinin çəkilməsi və saxlanması demokratik cəmiyyətdə terrorizmin qarşısının alınmasından ibarət qanuni məqsədlərə qeyri-mütənasib deyil (*Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, 93-cü bənd).

113. 8-ci maddə digər növ kompensasiya mexanizmləri mövcud olduğu halda zərərçəkənə hökmən pul kompensasiyasının ödənilməsini tələb etmir (*Kan Almaniyaya qarşı*, 75-ci bənd). Bu işdə naşir Almaniya milli futbol komandasının keçmiş qapıçısının iki uşağının fotosəkillərinin çap olunmasına qoyulmuş qadağanı pozsa da ona pul kompensasiyası cəzası təyin olunmamışdı.

b. Şəxsin nüfuzunun qorunması; təhqir və böhtan (diffamasiya)

114. Nüfuzun qorunması hüququ şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi olaraq Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunur ("*Aksel Şpringer AG" Almaniyaya qarşı* [BP], 83-cü bənd; *Şovi və başqaları Fransaya qarşı*, 70-ci bənd; *Pfayfer Avstriyaya qarşı*, 35-ci bənd; *Petrina Rumıniyaya qarşı*, 28-ci bənd; *Polanko Torres və Movilya Polanko İspaniyaya qarşı*, 40-cı bənd).

115. Müdaxilənin "digər şəxslərin nüfuzunun və ya hüquqlarının qorunmasının" maraqları naminə demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığını araşdırarkən Məhkəmə Konvensiya ilə təmin edilən və müəyyən hallarda bir-biri ilə ziddiyyətə girən iki dəyərin, məsələn, 10-cu maddə ilə qorunan ifadə azadlığının və 8-ci maddədə təsbit olunmuş şəxsi həyata hörmət hüququnun qorunmasında milli hakimiyyət orqanlarının ədalətli balansla riayət edib-etmədiklərini yoxlaya bilər (*Kuderk və "Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı*, 43-cü bənd; *"MGN Limited" şirkəti Birləşmiş Krallığa qarşı*, 142-ci bənd).

116. 8-ci maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün şəxsin nüfuzuna qarşı hücum müəyyən sərtlik səviyyəsinə çatmalı və onun şəxsi həyatına hörmət hüququndan yararlanmasına ziyan yetirməlidir ("*Aksel Şpringer AG" Almaniyaya qarşı* [BP], 83-cü bənd). Həmçinin ərizəçinin şəxsiyyəti ilə onun nüfuzuna qarşı törədildiyi iddia edilən hücum arasında kifayət qədər əlaqə olmalıdır (*Putistin Ukraynaya qarşı*, 40-cı bənd). Ərizəçinin razılığı olmadan qismən yayımlanmış audio-vizual çəkilişlə əlaqədar olan işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi, belə ki, həmin materialda ərizəçinin özü deyil, digər məsələlər, o cümlədən müəyyən sənaye sahəsindəki kommersiya praktikası tənqid edilirdi (*Haldimann və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 52-ci bənd). Həmçinin müəyyən edildi ki, ərizəçini "dini təbliğ edən əcnəbi" kimi təqdim edən televiziya verilişi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edib (*Bremner Türkiyəyə qarşı*, 72 və 84-cü bəndlər).

117. Şəxsin nüfuzunu itirməsi onun öz hərəkətlərinin öncədən görülə bilən nəticəsidirsə, o, nüfuzunu itirməsindən şikayət edərkən 8-ci maddəyə istinad edə bilməz. *Yilberq İsveçə qarşı* məhkəmə işində ([BP], 67-ci bənd) ərizəçi iddia edirdi ki, cinayətə görə məhkum olunması faktı onun şərəf və nüfuzuna ziyan yetirməklə "şəxsi həyatına" hörmət hüququndan yararlanmasına əngəl törədib. Amma Məhkəmə bu əsaslandırmanı qəbul etmədi (digər qərarlarla yanaşı, bax: *Sidabras və Cyautas Litvaya qarşı*, 49-cu bənd; *Mikolayova Slovakiyaya qarşı*, 57-ci bənd).

118. *Soza Qoşa Portuqaliyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə satirik materialla bağlı məsələlərə yanaşmasında "şüurlu oxucu" meyarına istinad etdi (50-ci bənd; həmçinin bax:

Nikovits və "Ferlaqsgruppe Nyus GmbH" Avstriyaya qarşı, 24-26-cı bəndlər). Həmçinin qərara alındı ki, ifadə azadlığı kontekstində şikayət parodiya ilə əlaqədar olduqda dövlətlərə xüsusilə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir (*Soza Qoşa Portuqaliyaya qarşı*, 50-ci bənd). Bu işdə tanınmış şəxs olan ərizəçi iddia edirdi ki, seksual oriyentasiyası barədə açıqlama verməsindən sonra teleşounun gedişində təhqirə məruz qalıb. Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçiyə münasibətdə edilmiş zarafat ictimai maraq doğuran məsələnin müzakirəsi kontekstində baş vermədiyi təqdirdə (əks hal üçün bu qərarlara bax: *Alves da Silva Portuqaliyaya qarşı* və *Vels və Silva Kanya Portuqaliyaya qarşı*) işlədilmiş ifadələr 10-cu maddə əsasında yol verilə bilən həddləri aşsasa, dövlətin 8-ci maddə əsasında şəxsin nüfuzunu qorumaq öhdəliyi yarana bilər (*Soza Qoşa Portuqaliyaya qarşı*, 51-ci bənd). Siqaretin reklam kampaniyası məqsədi üçün tanınmış şəxsin adının onun razılığı alınmadan istifadə edilməsinə aid işdə Məhkəmə qeyd etdi ki, reklamın yumoristik və kommersiya xarakteri və ərizəçinin keçmiş davranışları ərizəçinin 8-ci maddəyə əsaslanan arqumentlərinə üstün gələn amillərdir (*Bolen Almaniyaya qarşı*, 58-60-cı bəndlər; həmçinin bax: *Ernst Avqust fon Hannover Almaniyaya qarşı*, 57-ci bənd).

119. Baxmayaraq ki, mətbuat müəyyən həddləri, xüsusilə də başqalarının nüfuzu və hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar sərhədləri aşmamalıdır, hər halda onun vəzifəsi ictimai maraq doğuran bütün məsələlər barəsində ictimaiyyətin əldə etmək hüququna malik olduğu məlumat və ideyaları öz öhdəlik və vəzifələrinə uyğun olaraq yaymaqdan, o cümlədən məhkəmə proseslərinə dair məlumat və şərhlər verməkdən ibarətdir (*"Aksel Springer AG" Almaniyaya qarşı* [BP], 79-cü bənd). Məhkəmə həmçinin mətbuatın aktiv rolunun, konkret olaraq ictimai maraq doğura və ya cəmiyyətdə müzakirələrə səbəb ola biləcək məlumatları aşkara çıxarmaq və ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaq funksiyasının vacibliyini vurğulayıb (*Kuderk və "Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı*, 114-cü bənd). Müəyyən hadisələri işıqlandırarkən jurnalistlər diqqətli olmaq və ehtiyatlıq nümayiş etdirmək öhdəliyini daşıyırlar (*eyni mənbə*, 140-cü bənd).

120. 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata aid hüquqların Konvensiyadakı digər hüquqlarla balanslaşdırılmasına gəlicə, Məhkəmə bu qənaətə gəlib ki, dövlət hər iki hüququ təmin etməli və hüquqlardan birinin müdafiəsi digər hüquqa müdaxilə edilməsinə gətirib çıxararsa, həmin müdaxilənin qarşıya qoyulmuş məqsədə mütənasib olmasını təmin edən adekvat vasitələri seçməlidir (*Fernandes Martines İspaniyaya qarşı* [BP], 123-cü bənd). "Katolik dini və əxlaqı" fənnindən dərs deyən müəllimin "nikahda olan keşiş" olduğunu ictimaiyyətə açıqlamasından sonra onunla əmək müqaviləsinin uzadılmasından imtina edildiyi bu işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi (89-cü bənd). Diffamasiya ilə əlaqədar işdə isə əksinə, Məhkəmə müəyyən etdi ki, konfidensial informasiyanın icazəsiz açıqlanmasının lazımi qaydada araşdırılmaması və ya ərizəçinin (o, uşaqlarla pis rəftar etməkdə şübhəli bilinən valideyn idi) nüfuzunun və təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnun qorunmaması 8-ci maddəni pozmuş olub (*Ageyevlər Rusiyaya qarşı*, 155-ci bənd).

c. Fərdi məlumatların toplanması və saxlanması

121. Dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən ərizəçinin şəxsi həyatına dair məlumatların saxlanması, xüsusən də həmin məlumatlar şəxsin uzaq keçmişinə aiddirsə, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara müdaxilə təşkil edir (*Rotaru Ruminiyaya qarşı* [BP], 43-44-cü bəndlər). Saxlanılan məlumatların sonradan istifadə edilib-edilməməsi bu qənaəti dəyişmir (*Amann İsveçrəyə qarşı* [BP], 65-67-ci bəndlər; *Leander İsveçə qarşı*, 48-ci bənd; *Kopp İsveçrəyə qarşı*, 53-cü bənd). Dövlət orqanları tərəfindən saxlanılan fərdi məlumatların şəxsi həyatın hər hansı aspektinə aid olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən Məhkəmə həmin məlumatların konkret olaraq hansı kontekstdə qeydə alındığını və saxlanıldığını,

məlumatların xarakterini, necə istifadə və emal edildiyini və əldə edilə biləcək nəticələri nəzərə alır (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 67-ci bənd). Şübhəsiz ki, bank sənədləri, orada hər hansı həssas məlumatların olub-olmamasından asılı olmayaraq, şəxsə aid fərdi məlumatları özündə əks etdirir (*M.N. və başqaları San-Marinoya qarşı*, 51-ci bənd). Bununla belə, Məhkəmə dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını müəyyənləşdirmək üçün müvafiq məlumatların xarakterini nəzərə alır (*G.S.B. İsveçrəyə qarşı*, 93-cü bənd).

122. Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsi və ya ictimai xarakterli materialların və ya məlumatların (məsələn, şəxsin siyasi fəaliyyəti haqqında informasiyaların) təhlükəsizlik xidməti və ya digər dövlət orqanları tərəfindən toplandığı və saxlandığı (*Rotaru Ruminiyaya qarşı* [BP], 43-44-cü bəndlər; *“21 dekabr 1989-cu il” assosiasiyası və başqaları Ruminiyaya qarşı*, 115-ci bənd); eləcə də seksual cinayət törətmiş şəxslərə dair məlumatların milli məlumat bazasına daxil edildiyi (*Qardel Fransaya qarşı*, 58-ci bənd) və cinayətdə şübhəli bilinən, amma məhkum olunmayan şəxslərin barmaq izlərinə dair informasiyaların toplanması, saxlanması və ləğv edilməsi ilə bağlı hüquqi təminatların olmadığı (*M.K. Fransaya qarşı*, 26-cı bənd) işlərə 8-ci maddə tətbiq edilə bilər.

123. Məhkəmə həmçinin məlumatların hansı kontekstdə əldə edildiyini və saxlanıldığını və onların mahiyyətini nəzərə alır. Terrorizmdə şübhəli bilinən şəxslərlə əlaqədar işlərdə Məhkəmə müəyyən edib ki, dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir, bu sözlər xüsusən əvvəllər terror fəaliyyətlərində iştirak etmiş şəxslər barəsində məlumatların saxlanmasına aiddir (*Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı*, 88-ci bənd). Məhkəmə müəyyən edib ki, bu, həbs edilən şəxsin, yaxud həbs həyata keçirildiyi anda həbs yerində olan digər şəxslərin barəsində zəruri fərdi məlumatların qeydə alınması və saxlanması terrorizm cinayətləri ilə bağlı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən aparılan istintaq prosesinin qanuni hüdudları çərçivəsindədir (*Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, 93-cü bənd).

124. Cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsi sistemində müasir elmi üsullardan istifadə məsələsinə gəlincə, Məhkəmə müəyyən edib ki, belə üsullardan geniş istifadənin potensial faydalarını şəxsi həyata aid olan mühüm maraqlarla diqqətlə balanslaşdırmadan bu üsullardan nəyin bahasına olursa-olsun istifadə edilərsə, Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən müdafiə qəbul edilməz dərəcədə zəifləmiş olar (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 112-ci bənd).

125. Tətbiq edilməli olan təminatlara aydınlıq gətirən və həmçinin məlumatların hansı hallarda toplana biləcəyini, onların saxlanılmasının müddətini və hansı hallarda məhv edilə biləcəyini göstərən dəqiq və ətraflı qanunvericilik normalarının olmadığı bir vəziyyətdə heç bir fərq qoyulmadan və müddət məhdudiyyəti tətbiq edilmədən şəxsə aid kriminal məlumatların toplanması, çətin ki, 8-ci maddənin tələblərinə uyğun olsun. (*M.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 199-cu bənd).

126. Hüceyrə materialının götürülməsi və saxlanması, eləcə də hüceyrə nümunələrindən götürülmüş DNT nümunələrinin təyin edilməsi və saxlanması Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş şəxsi həyata hörmət hüququna müdaxilə təşkil edir (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 71-77-ci bəndlər; *Van der Velden Niderlanda qarşı* (qərarad); *W. Niderlanda qarşı* (qərarad)), hərçənd ki, bu mülahizə məhkum edilmiş cinayətkarların DNT nümunələrinin gələcək cinayət proseslərində istifadə edilmək üçün götürülməsinə və saxlanılmasına şamil edilməyə bilər (*Perutso və Martens Almaniyaya qarşı* (qərarad), 42 və 49-cu bəndlər). Belə müdaxiləyə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndi ilə haqq qazandırmaq mümkün deyilsə, yəni o, "qanunla nəzərdə tutulmayıbsa", həmin bənddə sadalanan bir və ya bir neçə qanuni məqsədi daşımır və

həmin məqsədlərə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" deyilsə, o halda həmin müdaxilə 8-ci maddəyə zidd olacaq (*Perutso və Martens Almaniyaya qarşı* (qərarad)).

d. Fərdi məlumatların konfidensiallığı, istifadəsi və açıqlanması

127. Fərdi məlumatların qorunması fərdin Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququndan istifadə etməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, fərdin şəxsi həyatına aid olan, məxfi reyestrədə saxlanılan məlumatların istifadəsi və açıqlanması 8-ci maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşür (*Leander İsveçə qarşı*, 48-ci bənd; *Rotaru Ruminiyaya qarşı* [BP], 46-cı bənd).

128. Daxili qanunvericilikdə fərdi məlumatların bu maddədəki təminatlarla zidd şəkildə istifadə edilməsinin qarşısını almağa yönələn müvafiq təminatlar yer almalıdır (*Z Finlandiyaya qarşı*, 95-ci bənd). *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində ([BP], 103-cü bənd) gəlidiyi qənaətlərə uyğun olaraq, Məhkəmə müəyyən edib ki, mühafizə edilən məlumatların polis tərəfindən istifadə edildiyi hallar bir yana qalsın, hətta onların avtomatik emal prosesinə məruz qaldığı hallarda da bu cür təminatlara xüsusilə böyük ehtiyac olur. Daxili qanunvericilik bu cür məlumatların yalnız aktualıq kəsb etdikdə saxlanmasını və onlardan sui-istifadə edilməsinə və hüquqa zidd şəkildə istifadə edilməsinə qarşı səmərəli müdafiənin olmasını xüsusi olaraq təmin etməlidir (*Qardel Fransaya qarşı*, 62-ci bənd). Bununla belə, Məhkəmə bu nəticəyə gəlib ki, seksual cinayət törətmiş şəxslərə dair məlumatların milli məlumat bazasına daxil edilməsi 8-ci maddəyə zidd deyil (*B.B. Fransaya qarşı*, 60-cə bənd; *Qardel Fransaya qarşı*, 712-ci bənd; *M.B. Fransaya qarşı*, 62-ci bənd).

129. Məhkəmə müəyyən edib ki, ərizəçiyə xəbərdarlıq edilməsi barədə məlumatların qeyri-müəyyən müddətə saxlanılması və həmçinin açıqlanması və bunun ərizəçinin işə düzəlməsi perspektivlərinə təsir göstərməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*M.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 207-ci bənd).

130. Məhkəmə ərizəçinin vaxtı ilə Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində (KQB) sürücü işləməsi faktının 13 il sonra ictimaiyyətə açıqlandığı işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Siro Estoniyaya qarşı*, 56-64-cü bəndlər). Analoji olaraq, ərizəçinin keçmiş rejimin dövründə məxfi polislə əməkdaşlıq etdiyini və buna görə də dövlət vəzifəsi tutmaq üçün əlavə tələbə uyğun gəlmədiyini aşkara çıxarmış lüstrasiya prosesi 8-ci maddəyə zidd hesab edildi (*Ivanovski keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*, 176-cı bənd).

e. Fərdi məlumatlarla tanışlığa buraxılmaq hüququ

131. Fərdi inkişaf üçün əhəmiyyət kəsb edən məsələlər sırasına şəxsin bir insan kimi identikliyi (kimliyi), habelə onun kimliyinin mühüm aspektləri barədə həqiqətin müəyyən edilməsi üçün zəruri olan məlumatların, məsələn, valideynlərinin kimliyi, özünün mənşəyi, uşaqlığının və erkən inkişaf çağlarının müvafiq aspektləri barədə informasiyaların əldə edilməsində onun Konvensiya ilə qorunan həyatı əhəmiyyətli maraqları daxildir (*Mikulic Xorvatiyaya qarşı*, 54 və 64-cü bəndlər; *Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 42 və 44-cü bəndlər). Uşağın doğulması, xüsusən də hansı şəraitdə dünyaya gəlməsi həmin uşağın və sonradan o böyüdükdən sonra yetkinlik yaşına çatmış bu şəxsin Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan şəxsi həyatının tərkib hissəsini təşkil edir (*eyni mənbə*, 29-cu bənd).

132. Məhkəmə hesab edir ki, fərd özünün şəxsi və ailə həyatına aid məlumatlara çıxış əldə etməyə çalışırsa, amma həmin məlumatlardan xəbərdar olan şəxslər əlçatan deyilsə və ya həmin fərdin bu məlumatlarla tanışlığına razılıq vermirlərsə, həmin fərdin maraqları təmin edilməlidir. Belə bir sistem yalnız o halda mütənəsiblik prinsipinə uyğun ola bilər ki, məlumatlardan xəbərdar olan şəxsin sorğuları cavablandırmadığı və ya sorğu vermiş fərdin məlumatlarla tanış olmasına razılıq vermədiyini hallarda həmin fərdin məlumatlarla tanışlığa

buraxılıb-buraxılmamasına dair yekun qərarın müstəqil orqan tərəfindən qəbul olunmasını təmin etmiş olsun (*Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 49-cu bənd; *M.G. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 27-ci bənd).

133. Şəxsin öz mənşəyi və bioloji valideynlərinin kimliyi barədə məlumatlarla tanışlığa buraxılması məsələsi qəyyumluqda olan uşaq haqqında işin materialları ilə və ya həmin uşağın valideynlərinin kimliyinin sübutları ilə tanışlığa buraxılma məsələsi ilə eyni deyil (*Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 43-cü bənd).

134. Təhlükəsizlik xidmətlərində saxlanılan fərdi məlumatlarla tanışlığa buraxılmaya gəlincə, Məhkəmə qərara alıb ki, buna maneə yaradılması 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər (*Haralamble Ruminiyaya qarşı*, 96-cı bənd). Lakin şübhəli terrorçularla əlaqədar işlərdə Məhkəmə qərara alıb ki, milli təhlükəsizliyin və terrorizmə qarşı mübarizənin maraqları ərizəçilərin onlar barəsində təhlükəsizlik polisinin dosyələrində olan məlumatlarla tanış olmaq maraqlarından üstün tutulur (*Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı*, 91-ci bənd). Məhkəmə xüsusən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarının əməliyyatları ilə bağlı məhkəmə icraatlarında müəyyən sənədlərlə və digər materiallarla tanışlığa buraxılmanın məhdudlaşdırılması üçün qanuni əsasların olmasının mümkünlüyünü qəbul etsə də, bu qənaətə gəlib ki, lüstrasiya ilə bağlı məhkəmə icraatlarına münasibətdə bu mülahizə öz əhəmiyyətini xeyli dərəcədə itirmiş olur (*Turek Slovakiyaya qarşı*, 115-ci bənd).

f. Şəxsin sağlamlığı barədə məlumatlar

135. Sağlamlıq barədə məlumatların konfidensiallığına riayət edilməsi Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlərin hüquq sistemlərinin mühüm prinsipidir. Bu tək-cə pasiyentin şəxsi həyatının toxunulmazlığı üçün deyil, həm də onun tibb personalına və bütövlükdə səhiyyə xidmətlərinə olan inamının qorunub saxlanması üçün vacibdir. Belə məlumatlar qorunmazsa, tibbi yardıma ehtiyacı olanlar müvafiq müalicə almaları üçün zəruri olan, şəxsi və intim xarakter daşıyan bu cür məlumatları açıqlamaqdan və hətta tibbi yardım üçün müraciət etməkdən çəkinə bilərlər. Bununla da onlar öz sağlamlıqlarını və söhbət yoluxucu xəstəliklərdən getdiyi hallarda həm də cəmiyyətin sağlamlığını təhlükə altında qoya bilərlər. Buna görə də sağlamlıq barədə fərdi məlumatların Konvensiyanın 8-ci maddəsində yer alan təminatlara zidd formada təqdim edilməsinin və ya açıqlanmasının qarşısını almaq üçün daxili qanunvericilikdə müvafiq təminatlar nəzərdə tutulmalıdır (*Z Finlandiyaya qarşı*, 95-ci bənd).

136. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ və digər bu kimi mülahizələr xüsusən insanın immun çatışmazlığı virusu (HİV) ilə bağlı məlumatların məxfiliyinin qorunmasının tələb olunduğu hallara şamil olunur, çünki belə məlumatların açıqlanması fərdin şəxsi və ailə həyatı üçün və sosial durumu və peşə fəaliyyəti üçün sarsıdıcı nəticələrə səbəb ola bilər, o cümlədən həmin fərd cəmiyyət tərəfindən damğalanmaya və təcridə məruz qala bilər (*Z Finlandiyaya qarşı*, 96-cı bənd; *C.C. İspaniyaya qarşı*, 33-cü bənd; *Y Türkiyəyə qarşı* (qərardad), 68-ci bənd). Buna görə də, müdaxilənin qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənəsinə olub-olmadığını müəyyənləşdirmək üçün qiymətləndirmə aparılarkən bu cür məlumatların məxfiliyini qorumaq marağına üstünlük verilir. Belə müdaxilə üstünlük təşkil edən ictimai maraqlarla (*Z Finlandiyaya qarşı*, 96-cı bənd; *Y Türkiyəyə qarşı* (qərardad), 78-ci bənd), ərizəçinin özünün maraqları ilə və ya xəstəxana personalının təhlükəsizliyinin maraqları ilə (*eyni mənəbə*, 77-78-ci bəndlər) əsaslandırılmırsa, 8-ci maddəyə uyğun sayıla bilməz. "Yəhva şahidləri" dini icmasının üzvləri qanköçürmədən imtina etdikdən sonra onların tibbi məlumatlarının dövlət xəstəxanaları tərəfindən prokurorluğa açıqlanması ərizəçilərin şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxilə idi (*Avilkina və başqaları Rusiyaya qarşı*, 54-cü bənd). Ekspert-psixoloqun psixi sağlamlıq durumu barədə məqalənin dərc

olunması isə 8-ci maddənin pozuntusu hesab edilmədi, çünki o, ictimai maraq doğuran məsələnin müzakirəsinə töhfə verən məqalə idi (*Fürst-Pfayfer Avstriyaya qarşı*, 45-ci bənd).

137. Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsin sağlamlığına dair məlumatların toplanması və uzun müddət ərzində saxlanması, eləcə də toplanmasının əsl səbəblərinə aidiyyəti olmayan məqsədlər üçün açıqlanması və istifadə edilməsi şəxsi həyata hörmət hüququna qeyri-mütənasib müdaxilə təşkil edir (*Surikov Ukraynaya qarşı*, 70 və 89-cu bəndlər – bu iş işçinin hərbi xidmətdən azad edilməsinin tibbi səbəblərinin işəgötürənə açıqlanması ilə əlaqədar idi).

138. Sağlamlıq və reproduktiv hüquqlar barədə məlumatlara faktiki çıxış əldə etmək hüququ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatının tətbiq dairəsinə düşür (*K.H. və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 44-cü bənd). Şəxsi və ya ailə həyatına hörmət hüququna faktiki riayət edilməsi tələbindən irəli gələn, şəxsin sağlamlığına qarşı risklər barədə zəruri məlumatların dövlət tərəfindən vaxtında təqdim edilməsini tələb edən pozitiv öhdəliklər mövcud ola bilər (*Gerra və başqaları İtaliyaya qarşı*, 58 və 60-cı bəndlər). Konkret olaraq, dövlət tərəfindən həyata keçirilən zərərli fəaliyyətlər həmin fəaliyyətlərdə iştirak edənlərin sağlamlığına gizli formada mənfi təsir göstərə bilərsə, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ tələb edir ki, belə şəxslərin bu məsələ ilə əlaqədar olan bütün lazımi məlumatları əldə etməsinə imkan verən əlçatan prosedür təsis edilsin (*Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 97 və 101-ci bəndlər; *Roç Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 167-ci bənd).

g. Dövlətin təhlükəsizlik xidməti və ya digər orqanları tərəfindən toplanılan materiallar və ya məlumatlar³

139. Məhkəmə qərara alıb ki, dövlət gizli müşahidə tətbiq etdikdə və nəzarət altında olan şəxslər bu müşahidənin mövcudluğundan xəbərsiz olduqda və nəticədə bu tədbirdən şikayət etmək imkanına malik olmadıqda, həmin şəxslər özləri də bilmədən 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarından və milli səviyyədə və ya Konvensiya orqanlarında hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək imkanından məhrum ola bilərlər (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, 36-cı bənd). Bu həqiqətən belədir, xüsusən ona görə ki, texnoloji inkişafın getdiyi bir mühitdə casusluq və müşahidə vasitələri təkmilləşir və dövlət əsaslı olaraq bu vasitələrlə iğtişaşın, cinayətin və ya terrorizmin qarşısını almaqda maraqlı ola bilər (*eyni mənbə*, 48-ci bənd). Müəyyən şərtlər mövcud olduğu təqdirdə ərizəçi sadəcə olaraq məxfi müşahidə tədbirlərinin və ya belə tədbirlərə icazə verən qanunvericiliyin mövcudluğu səbəbindən pozuntu qurbanı olduğunu iddia bilər (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 171-172-ci bəndlər). Müşahidə tədbirlərinin məxfiliyi bu tədbirlərdən şikayət edilməsinin faktiki olaraq qeyri-mümkün olması ilə və milli məhkəmə orqanlarının və Avropa Məhkəməsinin nəzarəti xaricində olması ilə nəticələnməməlidir və yuxarıdakı sonuncu işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, *Kennedinin işində* tətbiq etdiyi yanaşma bunun təmin edilməsinə ən yaxşı şəkildə uyğunlaşdırılmış yanaşmadır (*Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 124-cü bənd).

140. Kommunikasiyaların gizli qaydada izlənməsi sisteminin yaradılmasına icazə verən qanunvericiliyin sadəcə mövcudluğu həmin qanunvericiliyin tətbiq edilə biləcəyi bütün şəxslərin müşahidə altına düşməsi təhlükəsini doğurur (*Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı* (qərardad), 78-ci bənd). Ölkənin qanunvericilik orqanları və digər hakimiyyət orqanları bu sahədə ən yaxşı siyasətin hansı siyasət ola biləcəyini müəyyənləşdirməkdə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olsalar da, iştirakçı dövlətlər yurisdiksiyaları daxilində

---

3. Həmçinin "Yazışmalar" fəslinə bax ("Cinayət araşdırmaları kontekstində telekommunikasiyaların müşahidə altında saxlanması" və "Vətəndaşların və ya təşkilatların xüsusi məxfi müşahidə altında saxlanması" bölmələri).

olan şəxslərin gizli müşahidəsi sahəsində qeyri-məhdud diskresion səlahiyyətə malik deyillər. Məhkəmə təsdiq edib ki, iştirakçı dövlətlər casusluğa və terrorizmə qarşı mübarizə adı altında münasib bildikləri istənilən tədbirləri tətbiq edə bilməzlər, əksinə, hansı müşahidə sistemi tətbiq edilirsə-edilsin, sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və səmərəli təminatlar mövcud olmalıdır (*eyni mənbə*, 49-50-ci bəndlər). Vətəndaşları gizli müşahidə etmə səlahiyyətlərinə yalnız o halda dözümlü yanaşmaq olar ki, onlar demokratik təsisatların qorunması üçün zəruri olsun (*eyni mənbə*, 42-ci bənd; *Rotaru Rumıniyaya qarşı* [BP], 47-ci bənd). Belə müdaxilə münasib və yetərli səbəblərlə əsaslandırılmalı və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə və ya məqsədlərə mütənasib olmalıdır (*Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı*, 88-ci bənd).

141. Məsələn, Məhkəmə hər hansı prosessual təminatlar olmadan polis tərəfindən aparılan məxfi əməliyyatın gedişində radiosiqnalları ötürən qurğu vasitəsilə danışıqların dinlənilməsinin və qeydə alınmasının pozuntu olduğu qənaətinə gəlib (*Bikov Rusiyaya qarşı* [BP], 81 və 83-cü bəndlər; *Oleynik Rusiyaya qarşı*, 75-79-ci bəndlər). Analoji olaraq, təhlükəsizlik xidmətləri tərəfindən müəyyən şəxslər barəsində məlumatların sisteməlik şəkildə toplanması və saxlanması, hətta bu məlumatlar ictimai məkanda toplanmış olsa belə (*Pek Birləşmiş Krallığa qarşı*, 59-cu bənd; *P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 57-59-cu bəndlər), yaxud şəxsin yalnız peşə fəaliyyəti və ictimai fəaliyyətləri ilə əlaqədar olsa belə (*Amann İsveçrəyə qarşı* [BP], 65-67-ci bəndlər; *Rotaru Rumıniyaya qarşı* [BP], 43-44-cü bəndlər), həmin şəxslərin şəxsi həyatına müdaxilə təşkil edir. Şəxsin avtomobilinə quraşdırılmış GPS qurğusu vasitəsilə onun olduğu məkan və getdiyi yerlər barədə məlumatların toplanmasının və saxlanmasının şəxsi həyata müdaxilə təşkil etdiyi qərara alınıb (*Uzun Almaniyaya qarşı*, 51-53-cü bəndlər). İnsanların şəxsi həyatına dair müşahidə məlumatlarının toplanması və məlumat bazasında saxlanması sahəsində dövlət hakimiyyəti orqanlarının diskresion səlahiyyətlərinin hüdudları və tətbiq edilmə qaydası daxili qanunvericilikdə kifayət qədər aydın şəkildə göstərilməyibsə və konkret olaraq sui-istifadə hallarına qarşı ictimaiyyət üçün əlçatan formada ən azı minimum təminatlar qanunvericilikdə öz əksini tapmayıbsa, bu, Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan şəxsi həyata müdaxiləyə bərabərdir (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*, 66-cı bənd – bu işdə ərizəçinin adı müşahidə məlumatları bazasında qeydə alınmışdı, həmin bazada onun Rusiya daxilində dəmiryol və ya hava nəqliyyatı vasitəsilə hərəkətləri qeydə alınır). Daxili qanunvericilikdə müşahidə tədbirləri barədə qərarların qəbuluna, icrasına və onlarla bağlı potensial kompensasiya tələblərinə dair kifayət qədər dəqiq, səmərəli və hərtərəfli təminatlar nəzərdə tutulmalıdır (*Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*). Bu işdə Məhkəmənin bildirdiyinə görə, müdaxilənin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olması dedikdə müdaxilə üçün iki nöqtəyi-nəzərdən ciddi zərurətin olması nəzərdə tutulur: ümumi nöqtəyi-nəzərdən demokratik institutların qorunması və xüsusi nöqtəyi-nəzərdən konkret əməliyyat həyata keçirilərkən zəruri kəşfiyyat məlumatlarının əldə edilməsi. Ciddi zərurət meyarına cavab verməyən hər hansı gizli müşahidə tədbiri hakimiyyət orqanları tərəfindən sui-istifadə hallarına yol açmış olur (72-73-cü bəndlər).

142. Məhkəmə hesab edir ki, polis bölməsində vəkillə məsləhətləşmələrin müşahidə altında aparılması vəkillə müştərisi arasında telefon danışıqlarının dinlənilməsinin analoqudur, ona görə ki, belə əlaqələr və xüsusən bu əlaqələri xarakterizə edən məlumat mübadilələrinin konfidensiallığı yüksək dərəcədə müdafiə ilə təmin edilməlidir (*R.E. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 131-ci bənd).

143. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, vəkilin bank hesabından çıxarıqların məlumatlarının nəzərdən keçirilməsi onun peşə sirrinə hörmət edilməsi hüququna müdaxilə təşkil edir və şəxsi həyatın toxunulmazlığı anlayışı bu hala şamil olunur (*Britu Ferrinyo Beşiqa Villa-Nova Portuqaliyaya qarşı*, 59-cu bənd).

h. Polis müşahidəsi⁴

144. Məhkəmə qərara alıb ki, terrorizmdə şübhəli bilinən şəxsin GPS qurğuları vasitəsilə müşahidə altında saxlanması və bu yolla əldə edilən məlumatların emalı və istifadəsi 8-ci maddəni pozmur (*Uzun Almaniyaya qarşı*, 81-ci bənd).

145. Lakin şəxsin insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan təşkilatın üzvü olması səbəbindən polisin məxfi məlumat bazasında qeydə alındığı və hərəkətlərinin izləndiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edib (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*, 66-cı bənd – bu işdə ərizəçinin adının qeydə alındığı məlumat bazası nazirin əmri əsasında yaradılmışdı, həmin əmr isə dərc olunmamışdı və ictimaiyyət üçün əlçatan deyildi. Buna görə də ictimaiyyət fərdlərin nə üçün orada qeydə alınmasından, hansı növ məlumatların oraya daxil edilməsindən, məlumatların orada hansı müddətə saxlanması və istifadə edilməsindən və məlumat bazasına kimin nəzarət etməsindən xəbər tuta bilməzdi).

146. Məhkəmə müəyyən edib ki, kommunikasiyaların və telefon danışqlarının izlənməsi (iş yerindəki otaqlardan, habelə evdən edilən zənglər də daxil olmaqla) 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş "şəxsi həyat" və "yazışmalar" anlayışlarının tətbiq dairəsinə düşür (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 44-cü bənd; *Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 64-cü bənd; *Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı* (qərardad), 76-79-cu bəndlər). Bu mülahizə məxfi agentlərin istifadə edildiyi hallara şamil olunmaya bilər (*Lüdi İsveçrəyə qarşı*, 40-cı bənd).

147. Telefon danışqlarının dinlənməsi və digər formada izlənməsi şəxsi həyatın və yazışmaların toxunulmazlığına ciddi müdaxilə təşkil edir və buna görə də bu tədbir dəqiq şəkildə ifadə edilmiş qanunvericilik normalarına əsaslanmalıdır. Bu məsələ ilə bağlı aydın və ətraflı normaların olması vacibdir, xüsusən ona görə ki, istifadədə olan texnologiyalar getdikcə daha da təkmilləşir (*Kruslen Fransaya qarşı*, 33-cü bənd). Cavabdeh dövlətin gizli müşahidə tədbirləri vasitəsilə milli təhlükəsizliyi qorumaq maraqlarını ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına müdaxilənin ciddilik dərəcəsi ilə balanslaşdırarkən milli hakimiyyət orqanları milli təhlükəsizliyi qorumaqdan ibarət qanuni məqsədə nail olmaq üçün vasitələrin seçilməsində müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Lakin sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və səmərəli təminatlar mövcud olmalıdır. Buna görə də Məhkəmə işin hallarını, mümkün tədbirlərin əhatə dairəsinə və müddətini, həmin tədbirlərin zəruriliyi barədə qərarın əsaslarını, bu tədbirlər barədə qərar vermək, onları icra etmək və onlara nəzarət etmək səlahiyyətinin hansı orqanlara məxsus olmasını və milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqi müdafiə vasitəsinin növünü nəzərə alır (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 232-ci bənd; *İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 85-ci bənd).

148. Məhkəmə müəyyən edib ki, ərizəçilər barəsində aparılan cinayət təqibi ilə əlaqədar olaraq onların telefon danışqlarının qanuna zidd olaraq izlənməsi, "stenoqramının çıxarılması" və ya dinlənməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Xan Birləşmiş Krallığa qarşı*). "Qanunla nəzərdə tutulmuş" ifadəsi təkcə daxili qanunvericiliyə riayət etmək tələbini bildirmir, həm də qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutur və onun qanunun aliliyi prinsipinə uyğun olmasını tələb edir (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 49-cu bənd). Dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən gizli müşahidə aparılması kontekstində daxili qanunvericilik fərdin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüququna əsassız müdaxiləyə qarşı müdafiəni təmin etməlidir (*Xan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 26-28-ci bəndlər). Bundan əlavə, qanunun müddəaları kifayət qədər aydın olmalıdır ki, fərdlər dövlət orqanlarının hansı hallarda və hansı şərtlərlə gizli müşahidə tədbirlərindən

---

4. Bu fəslə oxuyarkən nəzərə almaq lazımdır ki, o, "Yazışmalar" fəslə ("Cinayət araşdırmaları kontekstində telekommunikasiyaların müşahidə altında saxlanması" və "Vətəndaşların və ya təşkilatların xüsusi məxfi müşahidə altında saxlanması" bölmələri) ilə əlaqəlidir.

istifadə etmək hüququna malik olduqlarını yetərinə anlaya bilsinlər (*eyni mənbə*). Gizli dinləmə qurğularının istifadəsini qanunla tənzimləyən heç bir sistem mövcud deyilsə və onların istifadəsi ilə əlaqədar olan prinsiplərin məcburi hüquqi qüvvəsi yoxdursa və ya onlar birbaşa ictimaiyyət üçün əlçatan deyilsə, deməli, müdaxilə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində tələb olunan "qanunla nəzərdə tutulmuş" müdaxilə deyil və buna görə də 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*eyni mənbə*, 27-28-ci bəndlər).

149. Şəxsi telefon danışıqlarının şəxsin müsaibə tərəfindən qeydə alınması və həmin səs yazısının şəxsi məqsədlər üçün istifadəsi, əgər bunun üçün istifadə edilmiş vasitələr şəxsi vasitələdirsə, özü-özlüyündə 8-ci maddənin pozuntusu deyil. Lakin rəsmi araşdırma (istər cinayət araşdırması, istərsə də digər araşdırma) çərçivəsində və həmin araşdırmanın maraqları üçün istintaq orqanlarının təsviqi və texniki yardımı ilə fiziki şəxs tərəfindən danışıqların gizli izlənməsi və qeydə alınması yuxarıdakı haldan fərqləndirilməlidir (*Van Vondel Niderlanda qarşı*, 49-ci bənd). Gizli yolla dinlənmiş müəyyən telefon danışıqlarının məzmununun mediaya açıqlanması işin hallarından asılı olaraq 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər (*Drakşas Litvaya qarşı*, 62-ci bənd).

i. Polisin insanları dayandırmaq və üzərlərində axtarış aparmaq səlahiyyətləri

150. Məhkəmə qərara alıb ki, şəxsin digər şəxslərlə qarşılıqlı əlaqələrinin müəyyən bir sferası var ki, həmin əlaqələr hətta ictimai yerdə baş versə belə, "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Gillan və Kinton Birləşmiş Krallığa qarşı*, 61-ci bənd). Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsin hüquq pozuntusu törətdiyinə dair əsaslı şübhə olmadan ictimai yerdə onun dayandırılması və üzərində axtarış aparılması 8-ci maddənin pozuntusudur (*eyni mənbə*, 87-ci bənd).

151. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, iğtişah və ya cinayət təhlükəsinin çox az olduğu və ya ümumiyyətlə mövcud olmadığı bir vəziyyətdə ərizəçi evdə olmadığı zaman polis əməkdaşlarının onun evinə daxil olmaları qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə qeyri-mütənəsb olub və beləliklə 8-ci maddənin pozuntusu baş verib (*Makleod Birləşmiş Krallığa qarşı*, 58-ci bənd; *Funke Fransaya qarşı*, 48-ci bənd).

152. Terrorizmlə əlaqədar cinayətlərdə şübhəli bilinən şəxslərə gəlinə, hökumətlər fərdin 8-ci maddənin 1-ci bəndi ilə təmin edilən hüququnu həyata keçirməsi ilə dövlətin bu maddənin 2-ci bəndi əsasında terror cinayətlərinin qarşısını almaq üçün səmərəli tədbirlər görməsi arasında ədalətli balansı gözləməlidirlər (*Murrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, 90-91-ci bəndlər).

j. Həbsdə saxlanma zamanı şəxsi həyatın gizli qalmalı olan aspektləri (privatlıq)

153. *Şafranski Polşaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin təbii ehtiyaclarını ödəməsi üçün təklikdə qalmasını ən azı minimum səviyyədə təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməyiblər və beləliklə 8-ci maddəni pozmuş olublar, belə ki, ərizəçi tualetdən digər məhbusların yanında istifadə etmək məcburiyyətində qalıb və bununla da gündəlik həyatının gizli qalmalı olan aspektlərinin zəruri səviyyədə məxfi saxlanması imkanından məhrum olub (39-41-ci bəndlər).

D. Fərdi identiklik və müstəqillik

a. Şəxsiyyətin inkişafı və müstəqilliyi hüququ

154. 8-ci maddə fərdin öz şəxsiyyətini inkişaf etdirmək hüququnu, habelə digər insanlarla və ətraf aləmlə əlaqələr qurmaq və bu əlaqələri inkişaf etdirmək hüququnu qoruyur (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 29-cu bənd; *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*, 61 və 67-ci bəndlər; *Aleksandr Volkov Ukraynaya qarşı*, 165-167-ci bəndlər; *Əl-Məsri keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP], 248-250-ci bəndlər – bu iş məhkəmə araşdırması aparılmadan ərizəçinin gizli şəkildə oğurlanması və əsassız olaraq həbsdə saxlanması ilə əlaqədar idi).

155. Cütlük valideyn olmaq barədə qərar veribsə, onların övladlığa uşaq götürmək üçün müraciət etmək hüququ və müraciətlərinə ədalətli şəkildə baxılması hüququ "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*A.H. və başqaları Rusiyaya qarşı*, 383-cü bənd). *Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* ([BP]) məhkəmə işində Məhkəmə cütlüyün surroqat analıq haqqında müqavilə əsasında xaricdə doğulmuş övladından dərhal və həmişəlik ayrılması və bunun onların şəxsi həyatına hörmət hüququna təsiri məsələsini araşdırdı. Məhkəmə qərar çıxararkən bu işdə qeyd edilən ictimai maraqları ərizəçilərin uşaqla əlaqələrini davam etdirmək yolu ilə şəxsiyyətlərinin inkişafına nail olmaq maraqları ilə balanslaşdırdı (215-ci bənd).

156. Şəxsiyyətin inkişafı və müstəqilliyi hüququ şəxsin digər insanlarla qarşılıqlı əlaqəsi prosesindəki fəaliyyətlərinin heç də hamısını əhatə etmir (məsələn, *Frend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində (qərardad, 40-43-cü bəndlər) itlərin köməyi ilə vəhşi heyvanların ovu buna misal ola bilər). Həqiqətən də münasibətlərin hər bir növü şəxsi həyat sferasına aid deyil, belə ki, Məhkəmənin öz qərarında qeyd etdiyi kimi, 8-ci maddənin təmin etdiyi müdafiə it saxlamaq hüququna şamil olunmur (*X. İslandiya qarşı*, Komissiya qərarı).

157. Məhkəmə müəyyən edib ki, 8-ci maddə fərdlərin öz şəxsiyyətlərini inkişaf etdirə və reallaşdırma biləcəkləri sferanı fərdlər üçün təmin edir (*Brüggeman və Şoyten Almaniyaya qarşı*, Komissiya qərarı).

b. Öz mənşəyini öyrənmək hüququ

158. Məhkəmə şəxsin öz mənşəyini və valideynlərinin kimliyini öyrənmək üçün məlumat əldə etmək hüququnu şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ çərçivəsində qorunan fərdi identikliyin tərkib hissəsi kimi tanıyıb (*Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 42-ci bənd; *Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 39-cu bənd).

159. Məhkəmə qərara alıb ki, uşağın atası olduqlarını iddia edən şəxsləri DNT testindən keçirmək dövlətlər üçün məcburi deyil, lakin hüquq sistemində atalıq barədə iddianın müstəqil orqan tərəfindən tez bir zamanda həll edilməsinə imkan verən alternativ vasitələr nəzərdə tutulmalıdır. Məsələn, *Mikuliç Xorvatiyaya qarşı* məhkəmə işində (52-55-ci bəndlər) nikahdankənar əlaqədən doğulmuş ərizəçi şikayət etmişdi ki, Xorvatiyanın məhkəmə sistemi atalıq məsələsinin həllində səmərəli deyil və buna görə də onun fərdi identikliyi qeyri-müəyyən vəziyyətdə qalır. Beləliklə, Xorvatiyanın hakimiyyət orqanları ərizəçinin Konvensiya əsasında malik olduğu şəxsi həyatına "hörmət" hüququnu təmin etməmişdilər (*eyni mənbə*, 68-ci bənd). Məhkəmə həmçinin qərara alıb ki, xüsusilə həssas durumda olan, məsələn, əlilliyi olan uşaqların atalarının kimliyi barədə məlumat əldə edə bilmələrinə imkan yaradan prosedurlar mövcud olmalıdır (*A.M.M. Ruminiyaya qarşı*, 58-65-ci bəndlər).

160. Cəmiyyətin maraqlarının, uşağın şəxsiyyətinin inkişafı və öz mənşəyini bilmək hüququnun, ananın doğuşu münasib tibbi şəraitdə həyata keçirməklə sağlamlığını qorumaq hüququnun və müxtəlif maraqlı ailələrin digər üzvlərinin hüquqlarının qorunması arasında balansla dövlət tərəfindən riayət edildiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını qərara alıb və xüsusən nəzərə alıb ki, ərizəçi anasının razılığının olması şərti ilə anasının kimliyinin açıqlanması üçün müraciət etmək imkanına malik idi, onu övladlığa götürmüş valideynlərinin vərəsəsi ola bilərdi və anasının digər nikahdankənar övladları ilə eyni vəziyyətdə deyildi (*Odyevr Fransaya qarşı* [BP], 29-cu bənd). Bu işdə övladlığa götürülmüş ərizəçi özünün üç bioloji qardaşını müəyyənləşdirmək məqsədi ilə məlumat əldə etmək üçün müraciət etmiş, lakin anaların anonim qalmasına imkan verən xüsusi prosedura müvafiq olaraq müraciəti rədd edilməmişdi; bundan əlavə, o, bioloji anasının vərəsəsi ola bilməzdi.

161. Lakin ziddiyyətə girən hüquqlar və maraqlar arasında balans milli qanunvericilikdə gözlənilməyibsə, doğrulduqdan sonra atılmış uşağın öz mənşəyi barədə anonim məlumatlara çıxış əldə etmək və ya anasının kimliyini öyrənmək imkanına malik olmaması 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Qodelli İtaliyaya qarşı*, 57-58-ci bəndlər).

c. Dini və fəlsəfi əqidələr

162. Fikir, vicdan və dini azadlığını məsələləri daha çox 9-cu maddə ilə tənzimlənsə də, Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsin dini və fəlsəfi əqidələri barədə məlumatların açıqlanması hallarına 8-ci maddə də şamil oluna bilər, çünki belə əqidələr şəxsi həyatın ən məhrəmanə aspektlərinə aiddir (*Folgerö və başqaları Norveçə qarşı* [BP], 98-ci bənd – bu işdə qərara alındı ki, valideynlərin üzərinə öz dini və fəlsəfi əqidələri barədə təfəssilatlı məlumatları məktəb müdiriyyətinə açıqlamaq öhdəliyinin qoyulması Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil edən hal sayıla bilər).

d. Şəxsin münasib bildiyi xarici görünüş

163. Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsin ictimai yerdə və ya qapalı mühitdə özü üçün münasib bildiyi xarici görünüşü seçməsi onun öz şəxsiyyətini ifadə etməsinə aid məsələdir və buna görə də şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. Saç düzümü (*Popa Rumüniyaya qarşı* (qərardad), 32-33-cü bəndlər), saqqal saxlayan şəxsin universitetə buraxılmasına icazə verilməməsi (*Tiğ Türkiyəyə qarşı* (qərardad)), dini əqidələri ilə bağlı səbəblərə görə üzvlərini bütünlüklə örtən çadra geymək istəyən qadınların ictimai yerlərdə sifəti gizlədən geyim geymələrinə qadağa qoyulması (*S.A.S. Fransaya qarşı* [BP], 106-107-ci bəndlər) və ictimai yerlərə çılpaq vəziyyətdə çıxma (*Qaf Birləşmiş Krallığa qarşı*, 182-184-cü bəndlər) ilə əlaqədar olan əvvəlki işlərdə Məhkəmə bu barədə qərarlar qəbul edib. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, bu işlərin hər birində Məhkəmə şəxsin xarici görünüşünə qoyulan məhdudiyəti mütənəsb hesab edib. Həbsxanada saqqal saxlamanın tam qadağan edilməsi isə Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusu hesab edilib, çünki Hökumət bu tam qadağanı əsaslandırmaq üçün təxirəsalınmaz ictimai tələbatın mövcud olduğunu sübut edə bilməyib (*Birjetis Litvaya qarşı*, 54 və 57-58-ci bəndlər).

e. Ada və şəxsiyyət sənədlərinə malik olmaq hüququ

164. Məhkəmə müəyyən edib ki, şəxsin adına və soyadına aid məsələlər şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun tətbiq dairəsinə düşür (*Mentsen Latviyaya qarşı* (qərardad); *Anri Kismun Fransaya qarşı*). Məhkəmə qərara alıb ki, şəxsin adı fərdi identiklik və ailə ilə bağlılıq vasitəsi olmaqla onun şəxsi və ailə həyatına aid məsələdir və ərizəçinin arvadının soyadını qəbul etməsindən sonra hakimiyyət orqanlarının onun soyadını qeydə almaqdan imtina etmələrinin 8-ci maddənin pozuntusu olduğunu müəyyən edib (*Burqharts İsveçrəyə qarşı*, 24-cü bənd).

165. Məhkəmə digər işlərdə də adların "şəxsi həyat" sferasına aid olduğunu qərara alıb (*Giyo Fransaya qarşı*, 21-22-ci bəndlər; *Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı*, 43-cü bənd; *Qarnaqa Ukraynaya qarşı*, 36-cı bənd). Bununla belə, Məhkəmə müəyyən edib ki, bəzi qanunlarda adların qeydiyyatata alınması ilə əlaqədar məsələlərdə düzgün balansla riayət edildiyi halda, digərlərində buna riayət edilmir (bu işləri müqayisə et: *Giyo Fransaya qarşı* və *Yohansson Finlandiyaya qarşı*).

166. Məhkəmə qərara alıb ki, nikaha girən qadınları ərlərinin soyadını götürməyə məcbur etməklə ailə birliyini nümayiş etdirmək ənənəsi artıq Konvensiyaya uyğun deyil (*Ünal Tekeli Türkiyəyə qarşı*, 67-68-ci bəndlər). İkili vətəndaşlığı olan cütlüyün nikahdan sonra öz soyadlarını saxlamalarına dövlət orqanlarının icazə verməkdən imtina edərək ayrı-seçkiliyə yol verdiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddənin (ayrı-seçkiliyin qadağan olunması) pozulduğunu müəyyən edib (*Loşonsi Roze və Roze İsveçrəyə qarşı*, 26-cı bənd). Sadəcə olaraq adın mənfi mənə daşıya bilməsi faktı 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil etmir (*Styerna Finlandiyaya qarşı*, 42-ci bənd; *Siskina və Siskin Latviyaya qarşı* (qərardad); *Makalin Moksamed Sed Dahir İsveçrəyə qarşı* (qərardad), 31-ci bənd).

167. Fərdin şəxsiyyətini sübut etmək üçün lazım olan sənədlərin ondan alınmasına gəlincə, Məhkəmə müəyyən edib ki, ərizəçi həbsdən azad edildikdən sonra onun şəxsiyyət sənədlərini daxili məhkəmənin özündə saxlaması nəticəsində onun şəxsi həyatına müdaxilə baş verib, çünki sənədlər fərdin öz şəxsiyyətini sübut etməsi üçün gündəlik həyatda ona tez-tez lazım olur (*Smirnova Rusiyaya qarşı*, 95-97-ci bəndlər). Lakin Məhkəmə həm də qərara alıb ki, hətta yeni pasportun verilməməsi ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatına mənfi təsir göstərsə belə, hökumət xaricdə yaşayan vətəndaşa yeni pasport verməkdən imtina edə bilər, bu şərtlə ki, bu qərar ictimai təhlükəsizlik səbəbindən qəbul edilmiş olsun (*M. İsveçrəyə qarşı*, 67-ci bənd).

f. Cinsi identiklik

168. Cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatı keçirmiş transseksualların cinsi identikliyinə qanunla tanınması məsələsinə (*Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* [BP]), bu cür cərrahi əməliyyata buraxılma şərtlərinə (*Şlumpf İsveçrəyə qarşı*; *L. Litvaya qarşı*; *Y.Y. Türkiyəyə qarşı*) və cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatı keçirməyən və ya keçirmək istəyində olmayan transgender şəxslərin cinsi identikliyinə qanunla tanınması məsələsinə (*A.P., Qarson və Niko Fransaya qarşı*, 95-96-cı bəndlər) 8-ci maddə şamil oluna bilər.

169. Məhkəmə Birləşmiş Krallıqda cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatından sonra transseksualların rəsmən tanınması məsələsi ilə bağlı bir sıra işlərə baxıb (*Ris Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Kossi Birləşmiş Krallığa qarşı*; *X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Şeffild və Horsem Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Kristian Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]; *I. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]). *Kristian Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* ([BP]) və *I. Birləşmiş Krallığa qarşı* ([BP]) məhkəmə işlərində Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, transseksualın əldə etdiyi yeni cinsiyyətinin qanunla tanınmasının lehinə Avropa ölkələrində və beynəlxalq birlikdə fikir birliyinin (konsensusun) olması bu qərar üçün əsas təşkil etdi. İyirmi birinci əsrdə cəmiyyətin digər üzvləri kimi transseksualların da şəxsi inkişaf və fiziki və mənəvi təhlükəsizlik hüququndan tam mənada istifadə etmələri elə bir mübahisəli məsələ sayıla bilməz ki, bu cür məsələlərə aydınlıq gətirilməsi üçün müəyyən zamanın keçməsi tələb olunsun. Qısaca desək, əməliyyatdan sonra bu və ya digər cinsə mənsub olmadan aralıq bir vəziyyətdə yaşayan transseksualların qeyri-qənaətbəxş durumda qalmasına daha dözmək olmaz (*Kristian Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 90-cı bənd; *Qrant Birləşmiş Krallığa qarşı*, 40-cı bənd; *L. Litvaya qarşı*, 59-cu bənd).

170. Transgender şəxslərin cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatlarına və digər tibbi xidmətlərə çıxış imkanı mühüm məsələdir. Məhkəmə bu cür əməliyyatlardan istifadə etmək hüququnun

ümumi bir hüquq olduğunu hesab etməsə də, bu qənaətə gəlib ki, bu cür xidmətləri sığortalamaqdan imtina edilməsi 8-ci maddəni poza bilər (*Şlumpf İsveçrəyə qarşı; Van Kuk Almaniya qarşı*). Analoji olaraq, cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatlarını tənzimləyən qanunvericiliyin olmamasının tibb müəssisələri tərəfindən pasiyentlərin bu cür prosedurlara buraxılmasına maneə yaratdığı işdə Məhkəmə pozuntunu baş verdiyini müəyyən etdi (*L. Litvaya qarşı*, 57-ci bənd). O həmçinin cinsi identikliyin dəyişməsi faktının tanınması məsələsində dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları ilə bağlı qərar çıxardı (*A.P., Qarson və Niko Fransaya qarşı*).

171. *Y.Y. Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində ərizəçi cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatı üçün icazə istəmişdi. Onun müraciəti rədd edilmişdi, çünki ərizəçi bu cür əməliyyat üçün ilkin şərt kimi irəli sürülən pasiyentin nəsilartırma qabiliyyətinə malik olmaması tələbinə cavab vermirdi (44-cü bənd). Uzun illər ərizəçini cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatı keçirmək imkanından məhrum etməklə dövlət onun şəxsi həyatına hörmət hüququnu pozmuşdu (121-122-ci bəndlər).

172. *A.P., Qarson və Niko Fransaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə qərara aldı ki, transgender şəxslərin cinsi identikliyinə tanınması üçün sterilizasiya əməliyyatından və ya müalicəsindən keçmək şərtinin (sterilizasiya tələbi) qoyulması və onların belə əməliyyatdan keçmək istəməməsinin nəzərə alınmaması onların şəxsi həyatına hörmət hüququnu tam həyata keçirmələrini onların tək cə 8-ci maddə ilə deyil, həm də Konvensiyanın 3-cü maddəsi ilə qorunan fiziki toxunulmazlıqlarına hörmət hüququndan imtina etmələri ilə şərtləndirmək deməkdir (131-ci bənd), bu isə şəxsi həyata hörmət hüququnun pozuntusudur (135-ci bənd). Bununla belə, Məhkəmə müəyyən etdi ki, dövlət özünün qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları çərçivəsində tələb edə bilər ki, şəxs "gender disforiyası sindromu" ilə bağlı ilkin diaqnozdan (139-143-cü bəndlər) və cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatının keçirilməsinin mümkünlüyünü təsdiqləyən tibbi müayinədən (150-154-cü bəndlər) keçsin.

173. *Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* ([BP]) məhkəmə işində ərizəçi şikayət etmişdi ki, onun yeni cinsi mənsubiyyətinin tam mənada tanınması üçün nikahının formasının dəyişdirilərək qeydiyyatla alınmış eyni cinsli cütlük kimi göstərilməsi şərti irəli sürülüb. Məhkəmə qeyd etdi ki, bu işdə ərizəçinin ailə həyatına təsir göstərə biləcək məsələlər yer alır, belə ki, daxili qanunvericiliyə əsasən mövcud nikahın formasının qeydiyyatla alınmış cütlük forması ilə əvəzlənməsi onun arvadının razılığını tələb edirdi və həm də ərizəçinin və arvadının uşağı vardı. Müvafiq olaraq, qərara alındı ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş həm şəxsi həyat, həm də ailə həyatı aspektləri bu işə şamil oluna bilər (60-61-ci bəndlər).

g. Etnik mənsubiyyət hüququ

174. Məhkəmə hesab edir ki, etnik mənsubiyyət hüququ, xüsusən etnik azlıq üzvlərinin öz identikliklərini qoruyub saxlamaq və öz ənənələrinə uyğun şəxsi və ailə həyatı sürmək hüququ 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun tərkib hissəsini təşkil edir və müvafiq olaraq, dövlət azlıqların ənənəvi həyat tərzinə şərait yaratmaq və buna qeyri-mütənəsb maneə yaratmamaq öhdəliyini daşıyır. Məhkəmə müəyyən edib ki, dövlət orqanlarının şəxsin etnik mənsubiyyətini onun göstərdiyi kimi qeydə almaqdan imtina etmələri dövlətin ərizəçinin şəxsi həyatına faktiki hörməti təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməməsinə bərabərdir (*Çubotaru Moldovaya qarşı*, 53-cü bənd). Həmçinin qərara alınıb ki, qaraçı icmasına qarşı ümumi düşmənçilik münasibətinin formalaşdırılmasına müəyyən dərəcədə səbəb olan hadisənin kökündə duran ayrı-seçkiliklə bağlı səmərəli araşdırma aparılması və səmərəli cəza hüququ mexanizmlərinin tətbiq edilməsi dövlətin etnik azlığın hüquqlarını qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəliyinin tərkib hissəsini təşkil edir (*R.B. Macaristana qarşı*, 88-91-ci bəndlər). Konkret olaraq etnik qrupa qarşı

düşmənçilikdən qaynaqlanan və fiziki zorakılıqdan daha çox təhdid elementlərini özündə ehtiva edən nümayişlərlə əlaqədar işlərdə Məhkəmə Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə bağlı işlərdə müəyyən edilmiş prinsipləri rəhbər tutub. Buna görə də müəyyənləşdirilməli olan əsas amillər ondan ibarətdir ki, təhqiramiz çıxışlar gərgin siyasi və sosial fonda baş veribmi, onlar zorakılığa, nifrətə və ya dözümsüzlüyə birbaşa və ya dolaylı çağırış təşkil edibmi və zərərli nəticələrə gətirib çıxara bilərmə (*Kiray və Dömötör Macaristana qarşı*, 72-ci və sonrakı bəndlər). Azlıqlar əleyhinə nümayişləri cinayət əməli kimi müəyyən edən hüquqi baza mövcud olmalı və təzyiqlərə, təhdidlərə və təhqirlərə qarşı səmərəli müdafiəni təmin etməlidir; əks halda belə təəssürat yarana bilər ki, hakimiyyət orqanları azlıqlara qarşı bu cür təhqirlərə və iğtişaşlara dözümlü yanaşırlar (80-ci bənd).

175. Qərara alınıb ki, qaraçı qadının öz səyyar furqonunda məskunlaşması onun etnik mənsubiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir və torpaq sahəsində məskunlaşanların oradan məcburi qaydada çıxarılması tədbirlərini müəyyən edərkən dövlət bunu nəzərə almalıdır (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 73-cü bənd; *Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*, 55-ci bənd). Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, ərizəçinin və ailəsinin 13 ildən artıq müddət ərzində yaşadığı səyyar furqonun yerli hakimiyyət orqanının furqonlar üçün ayırdığı ərazidən çıxarılması nəticəsində prosesual səbəblərə görə 8-ci maddənin pozuntusu baş verib; Məhkəmə bildirib ki, belə bir ciddi müdaxilə "xüsusi əhəmiyyətli ictimai maraq mülahizələrindən" irəli gəlməlidir və bu sahədə dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin çərçivələri məhdud olmalıdır (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 86-cı bənd). Məhkəmə əvvəllər müəyyən edib ki, şəhərsalmanın planlaşdırılması üzrə milli siyasət furqonların başqa ərazilərə köçürülməsini nəzərdə tuta bilər, bu şərtlə ki, ərazidə yaşayan ailələrin fərdi hüquqları ilə cəmiyyətin ekoloji (və digər) hüquqları arasında ədalətli balans gözlənilmiş olsun (*Ceyn Smit Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 119-120-ci bəndlər; *Li Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]; *Berd Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]; *Koster Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]).

176. Məhkəmə müəyyən edib ki, ərizəçilərin barəsindəki cinayət prosesi başa çatdıqdan sonra onların barmaq izlərinin, hüceyrə nümunələrinin və DNT nümunələrinin hakimiyyət orqanları tərəfindən davamlı olaraq saxlanması və bu məlumatların etnik mənşəyin təyin edilməsi üçün istifadə olunması ərizəçilərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş etnik mənsubiyyət hüququ ilə əlaqəli məsələdir və bu hüququn pozuntusudur (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 66-cı bənd).

177. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, qrup barəsində mənfi stereotip müəyyən səviyyəyə çatdıqda həmin qrupun identiklik hissəsinə və qrup üzvlərinin dəyərlilik və özünəinam hissəsinə təsir göstərə bilər. Bu baxımdan onu qrupun üzvlərinin şəxsi həyatına təsir göstərən stereotip hesab etmək olar (*Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], 58-61-ci bəndlər – bu işdə qaraçı mənşəli ərizəçi hesab edirdi ki, qaraçı icmasına aid olan "Türkiyə qaraçıları" kitabının müəyyən hissələrində qaraçılar təhqir olunublar; *Kiray və Dömötör Macaristana qarşı*, 43-cü bənd – bu işdə qaraçılar əleyhinə nümayişlərdə zorakılıq deyil, qorxutma və təhdidlər yer almışdı).

178. Nəhayət, məskunlaşmış miqrantlarla onların yaşadıkları ərazinin yerli icması arasında sosial bağlar, onlar arasında bu və ya digər formada ailə həyatının mövcud olmasından asılı olmayaraq, fərdin sosial identikliyinə tərkib hissəsini təşkil edir və 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*Üner Nuderlanda qarşı* [BP], 59-cu bənd).

h. Vətəndaşsızlıq vəziyyəti və vətəndaşlıq hüququ

179. Məhkəmə tərəfindən təsdiqlənib ki, müəyyən hallarda vətəndaşlıq hüququ şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*Cenoveze Maltaya qarşı*). Müəyyən vətəndaşlığı əldə etmək hüququ özü-özlüyündə Konvensiya ilə təmin edilməsə də, Məhkəmə müəyyən edib ki,

vətəndaşlıq verməkdən əsassız olaraq imtina etmə müəyyən hallarda fərdin şəxsi həyatına təsir göstərməklə 8-ci maddənin tətbiqi məsələsini meydana çıxara bilər (*Karasyov Finlandiyaya qarşı* (qərarad); *Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı* (qərarad) [BP]; *Cenoveze Maltaya qarşı*). Artıq əldə edilmiş olan vətəndaşlığın itirilməsi fərdin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna analoji (hətta daha artıq) müdaxiləyə səbəb ola bilər (*Ramadan Maltaya qarşı*, 85-ci bənd; *K2 Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 49-cu bənd – bu iş terrorizmlə əlaqədar fəaliyyətlərlə bağlı idi). Belə müdaxilənin 8-ci maddəni pozub-pozmadığını müəyyənləşdirmək üçün iki ayrıca məsələ nəzərdən keçirilməlidir: vətəndaşlığın geri alınması qərarı əsassız idimi (bu halda mütənasiblik tələbi ilə müqayisədə daha ciddi standart tətbiq edilir); və bu qərar ərizəçi üçün hansı nəticələrə səbəb olub (*Ramadan Maltaya qarşı*, 86-89-cu bəndlər; *K2 Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 50-ci bənd).

180. Məhkəmə həmçinin təsdiq edib ki, məskunlaşmış miqrantların ölkədən çıxarılması onların şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxiləyə bərabərdir. O qərara alıb ki, Sloveniya müstəqillik əldə etdikdən sonra daimi sakinlərin reyestrindən "çıxarılmış" şəxslərin yaşayış yeri statusunu tənzimləyən normaların olmaması 8-ci maddənin pozuntusudur (*Kuriç və başqaları Sloveniyaya qarşı* [BP], 339-cu bənd).

181. 8-ci maddə müəyyən növ yaşayış icazəsi hüququnu təmin edən maddə kimi şərh edilə bilməz; bu icazənin verilib-verilməməsi prinsipcə yalnız dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətinə aid məsələdir (*Kaftailova Latviyaya qarşı* (bu işdə ərizə baxılmalı işlərin siyahısından çıxarıldı) [BP], 51-ci bənd).

182. Ölkədən çıxarılanın ölkə vətəndaşı olmayan şəxsin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə təhlükəsi yaradacağı barədə əsaslı iddia irəli sürülə bilərsə, Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 13-cü maddənin tələbinə əsasən dövlətlər müvafiq şəxsin deportasiya barədə və ya yaşayış icazəsi verməkdən imtina haqqında qərardan şikayət verə bilməsi üçün imkan yaratmalı və şikayətdə əks olunan müvafiq məsələlər yetərli prosessual təminatların mövcud olduğu bir şəraitdə adekvat müstəqilliyə və qərəzsizliyə malik olan müvafiq ölkədaxili orqan tərəfindən hərtərəfli araşdırılmalıdır (*Di Soza Ribeyru Fransaya qarşı* [BP], 83-ü bənd; *M. və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 122-132-ci bəndlər; *Əl-Naşif Bolqarıstana qarşı*, 133-cü bənd).

i. Nikah statusu və valideynlik statusu

183. Məhkəmə hesab edir ki, fərdlərin nikah və ya valideynlik statusuna aid işlər şəxsi və ailə həyatı anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. Konkret olaraq, o müəyyən edib ki, şəxsin vətəndaşlıq vəziyyətinin tanınması aktı olan nikahın qeydiyyatına alınması, şübhəsiz ki, həm şəxsi, həm də ailə həyatına aiddir və 8-ci maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşür (*Daduş Maltaya qarşı*, 48-ci bənd). Avstriya məhkəməsinin ərizəçinin nikahının etibarsız elan olunması barədə qərarı onun hüquqi statusuna və bütövlükdə şəxsi həyatına təsir göstərmişdi. Lakin nikah saxta olduğuna görə onun şəxsi həyatına bu müdaxilə mütənasib hesab edildi (*Beneş Avstriyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı).

184. Eynilə, şəxsin valideynliyinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı icraat da şəxsi və ailə həyatına aid məsələdir. Məhkəmə müəyyən edib ki, atanın öz oğlu olduğunu güman etdiyi uşaqla münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik normalarının müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar işlər şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*Rasmussen Danimarkaya qarşı*, 33-cü bənd; *Yıldırım Avstriyaya qarşı* (qərarad); *Kruşkoviç Xorvatiyaya qarşı*, 20-ci bənd; *Arens Almaniya qarşı*, 60-cı bənd; *Tsvetelin Petkov Bolqarıstana qarşı*, 49-59-cu bəndlər; *Marinis Yunanıstana qarşı*, 58-ci bənd), eyni sözlər uşağın atası olduğu güman edilən şəxsin həmin uşağın atası olmadığını iddia etdiyi işlərə də aiddir (*R.L. və başqaları Danimarkaya qarşı*, 38-ci bənd). Bundan əlavə, valideyn olmaq məqsədi ilə övladlığa uşaq götürmək üçün

müraciət etmək hüququ da şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*A.H. və başqaları Rusiyaya qarşı*, 383-cü bənd).

III. Ailə həyatı

A. "Ailə həyatı" termininin anlayışı və "ailə" termininin mənası

185. Birgə yaşamaq hüququ ailə həyatının mühüm tərkib hissəsini təşkil edir, belə ki, o, ailə münasibətlərinin normal inkişaf etməsinə (*Marks Belçikaya qarşı*, 31-ci bənd) və ailə üzvlərinin birlikdə olmaqdan faydalanmasına (*Olsson İsveçə qarşı (№1)*, 59-cu bənd) imkan yaradır. "Ailə həyatı" müstəqil mənə daşıyan anlayışdır (*Marks Belçikaya qarşı*, 31-ci bənd). Müvafiq olaraq, "ailə həyatının" mövcudluğu əslində sıx şəxsi bağlılıq əlaqələrinin praktikada real olaraq mövcud olub-olmamasından asılıdır (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 140-cı bənd). Buna görə də Məhkəmə ailə həyatının hüquqi cəhətdən tanınmadığı işlərdə faktiki ailə bağlarının mövcud olub-olmadığını, məsələn, ərizəçilərin birgə yaşayış-yaşamadıqlarını nəzərdən keçirir (*Conston və başqaları İrlandiyaya qarşı*, 56-cı bənd). Digər amillər sırasına əlaqələrin müddətinin uzunluğu və söhbət nikahsız cütlüklərdən gedirsə cütlüyün hər iki üzvünün birgə övlada malik olmaqla bir-birinə bağlılığını nümayiş etdirib-etdirməməsi daxildir (*X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı*, 36-cı bənd). Ananın uşağa hamilə qalmasından təxminən bir il öncə ana ilə ərizəçi arasında münasibətlərin sona çatdığı *Arens Almaniyaya qarşı* məhkəmə işində (59-cu bənd) Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, burada faktiki ailə həyatı mövcud olmayıb və münasibətlər yalnız seksual xarakter daşıyıb. Ərizəçinin davranışının qanuna uyğun olması da nəzərə alınmalı amildir (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 156-cı il).

186. Nikah əlaqəsindən doğulmuş uşaq doğulduğu andan etibarən bu doğum faktı ilə əlaqədar olaraq hüquqi cəhətdən "ailənin" bir hissəsini təşkil edir (*Berrehab Niderlanda qarşı*, 21-ci bənd). Beləliklə, uşaq ilə valideynləri arasında ailə həyatı təşkil edən bağlılıq əlaqəsi mövcud olur. 8-ci maddədə nəzərdə tutulan "ailə həyatının" mövcud olması və ya olmaması faktlara aid məsələdir və sıx şəxsi bağlılıq əlaqələrinin praktikada real olaraq mövcud olub-olmamasından, məsələn, uşaq doğulana qədər və doğulduqdan sonra atanın ona münasibətdə maraq və bağlılıq nümayiş etdirməsindən asılıdır (*L. Niderlanda qarşı*, 36-cı bənd).

187. Uşaqla ailə əlaqəsinin mövcudluğu müəyyən edildikdə dövlət bu əlaqənin inkişaf etdirilməsinə şərait yaradan tərzdə davranmalı və uşaq doğulduğu andan etibarən və ya doğulduqdan sonra praktiki cəhətdən mümkün olan ən qısa müddətdə onun ailəsi ilə əlaqələrinə imkan yaradan hüquqi təminatlar mövcud olmalıdır (*Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*, 32-ci bənd).

188. Bəzi işlərdə cavabdeh dövlət tərəfindən qanunla bioloji əlaqənin və valideynlik əlaqəsinin tanınmadığına baxmayaraq, Məhkəmə müəyyən etdi ki, uşağı müvəqqəti himayəyə götürmüş himayədar valideynlərlə həmin uşaq arasında ailə həyatı mövcuddur və bu zaman Məhkəmə onların birlikdə keçirdikləri müddəti və uşağa münasibətdə bu yetkin yaşlı şəxslərin oynadığı rolu nəzərə aldı. (*Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*, 48-ci bənd; *Kopf və Liberda Avstriyaya qarşı*, 37-ci bənd). Bundan əlavə, ikinci ərizəçinin birinci ərizəçi tərəfindən övladlığa götürüldüyünü elan etmiş Peru məhkəməsinin qərarının Lüksemburqda hüquqi cəhətdən tanınmasının mümkün olmaması ilə əlaqədar olan *Vaqner və J.M.W.L. Lüksemburqa qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə övladlığa götürmənin hüquqi cəhətdən tanınmamasına baxmayaraq ailə həyatının mövcudluğunu təsdiq etdi. O, ərizəçilər arasında on ildən artıq müddətdə faktiki ailə münasibətlərinin mövcud olduğunu və birinci ərizəçinin hər baxımdan azyaşlı uşağın anası qismində davrandığını nəzərə aldı. Müvafiq olaraq, bu işlərdə hakimiyyət orqanları uşağın ərizəçilər tərəfindən himayəyə götürülməsini

ya qəbul etmiş, ya da buna dözümlü yanaşmışdılar. *Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində ([BP]) isə, əksinə, valideyn olmaq istəyən şəxslərlə uşaq arasında hər hansı bioloji əlaqənin olmadığını, uşaqla onların əlaqələrinin qısamüddətli olduğunu (təxminən səkkiz ay) və bu əlaqələrin hüquqi perspektivinin qeyri-müəyyənliyini nəzərə alaraq və valideynlik niyyətinin və müəyyən xarakterli emosional bağlılığın olduğuna baxmayaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, işin halları onun bu nəticəyə gəlməsinə imkan verir ki, bu işdəki vəziyyət faktiki ailə həyatının mövcud olması üçün tələb olunan şərtlərə cavab vermir (156-157-ci bəndlər) (bu işlə tutuşdur və müqayisə apar: *D. və başqaları Belçikaya qarşı* (qərardad)).

189. 8-ci maddə ailə qurmaq hüququnu və ya uşaq övladlığa götürmək hüququnu təmin etmir. "Ailə həyatına" hörmət hüququ sadəcə olaraq ailə qurmaq arzusunun müdafiə edilməsini təmin etmir; o, ailənin və ya ən azı potensial ailə münasibətlərinin, məsələn, nikahdan kənar doğulmuş uşaqla onun bioloji atası arasında münasibətlərin, yaxud ailə həyatı hələ tam formalaşmasa belə, həqiqi nikahdan irəli gələn münasibətlərin, yaxud da ata ilə onun qanuni övladı arasında münasibətlərin, hətta illər keçdikdən sonra bu münasibətlərin bioloji əsasının olmadığı sübut edilsə belə, mövcudluğunu nəzərdə tutur (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 141-ci bənd).

190. Ailə həyatının mövcudluğunun müəyyən edilmədiyi işlərdə 8-ci maddənin şəxsi həyata aid aspekti tətbiq edilə bilər (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 165-ci bənd).

B. Prosesual öhdəlik

191. 8-ci maddədə (yuxarıda qeyd edildiyi kimi) birbaşa prosesual tələblər yer almasa da, müdaxilə tədbirlərini özündə ehtiva edən qərarların qəbulu prosesi ədalətli olmalı və 8-ci maddə ilə təmin edilən maraqların yetərincə təmin edilməsini nəzərdə tutulmalıdır, bu sözlər himayəyə götürülmüş uşaqlarla əlaqədar hallara xüsusilə aiddir (*W. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 62 və 64-cü bəndlər; *Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı*, 92-ci bənd; *T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 72-73-cü bəndlər). Məhkəmə həmçinin bildirib ki, məhkəmə icraatının uzun sürməsi ərizəçinin ailə həyatına açıq-aydın təsir göstərdiyi hallarda daha ciddi yanaşma tələb olunur və daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqi müdafiə vasitəsi həm preventiv, həm də kompensasiyaedici vasitə olmalıdır (*Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 48-ci bənd; *Kuppinger Almaniyaya qarşı*, 137-ci bənd).

C. Ailə həyatına münasibətdə qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları

192. Məhkəmə qəbul edir ki, xüsusən fəvqəladə hallarda uşağın himayəyə verilməsinin zəruriliyinin qiymətləndirilməsində (*R.K. və A.K. Birləşmiş Krallığa qarşı*), yaxud boşanma haqqında qanunvericilik normalarının müəyyənləşdirilməsində və konkret hallara tətbiq edilməsində (*Babyaj Polşaya qarşı*, 47-ci bənd) dövlət orqanlarına geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir. Lakin söhbət valideynin övladından uzun müddətə ayrılmasından getdiyi hallarda dövlət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları xeyli məhdud olmalıdır. Belə hallarda dövlətlər valideynlərlə uşaqlarını qovuşdurmaq üçün tədbirlər görmək öhdəliyini daşıyırlar (*Elsholts Almaniyaya qarşı* [BP]; *K.A. Finlandiyaya qarşı*).

D. "Ailə həyatı" termininin tətbiq dairəsi

1. Cütlüklər

a. Adətə uyğun olmayan nikahlar, faktiki birgəyaşayış

193. Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "ailə" anlayışı təkcə nikaha əsaslanan münasibətlərlə məhdudlaşmır, həm də tərəflərin nikahdan kənar (yəni nikaha girmədən) birgə yaşadıkları hallarda faktiki "ailə əlaqələrini" əhatə edə bilər (*Conston və başqaları İrlandiyaya qarşı*, 56-cı bənd; *Van der Heyden Niderlanda qarşı* [BP], 50-ci bənd – bu iş ərizəçinin uzun müddət birgə yaşadığı partnyoruna qarşı ifadə verməyə məcbur edilməsi cəhdi ilə əlaqədar idi). Hətta iki şəxs birgə yaşamasa belə, aralarındakı əlaqələr münasibətlərinin ailə həyatı hesab edilməsi üçün yetərli ola bilər (*Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*, 30-cu bənd). Lakin bu o demək deyil ki, faktiki ailələr və faktiki münasibətlər xüsusi olaraq qanunla tanınmalıdır (*Babyaj Polşaya qarşı*, 54-cü bənd): belə ki, yeni partnyorundan uşağı doğulandan sonra boşanaraq yenidən nikaha daxil olmaq istəyən ərizəçi tərəfindən boşanma üçün verilmiş vəsatəti təmin etmək öhdəliyi dövlətin pozitiv öhdəliklərinə daxil deyil (56-57-ci bəndlər).

194. Məhkəmə həmçinin hesab edir ki, planlaşdırılan ailə həyatı müstəsna hallarda 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşə bilər, bu sözlər xüsusən ailə həyatının tam formalaşmamasının səbəbkarının ərizəçi olmadığı hallara aiddir (*Pini və başqaları Rumıniyaya qarşı*, 143 və 146-cı bəndlər). Konkret olaraq, işin halları buna əsas verirsə, ailə həyatı anlayışı nikahdan kənar doğulmuş uşaqla onun bioloji atası arasında formalaşma biləcək potensial əlaqələrə şamil olunmalıdır. Sıx şəxsi bağlılıq əlaqələrinin praktikada real olaraq mövcud olub-olmadığını müəyyənləşdirə bilən əhəmiyyətli amillər sırasına bioloji valideynlər arasında münasibətlər və uşaq doğulana qədər və doğulduqdan sonra atanın uşağa münasibətdə maraq və bağlılıq nümayiş etdirməsi daxildir (*Nyulund Finlandiyaya qarşı* (qərarad); *L.Niderlanda qarşı*, 36-cı bənd; *Anayo Almaniya qarşı*, 57-ci bənd).

195. Lakin bir qayda olaraq, birgə yaşayış valideynlərlə uşaqlar arasında ailə həyatının mövcudluğunun zəruri şərti deyil (*Berrehab Niderlanda qarşı*, 21-ci bənd). Nikahların milli qanunvericiliyə uyğun şəkildə bağlanmaması ailə həyatının mövcudluğu qarşısında maneə deyil (*Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*, 63-cü bənd). Daxili qanunvericilikdə tanınmayan sırf dini nikaha daxil olmuş cütlüyün münasibətləri 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatının tətbiq dairəsinə düşə bilər. Lakin 8-ci maddə dövlətin üzərinə dini nikahı tanımaq kimi öhdəlik qoyan maddə kimi şərh edilə bilməz, məsələn, buraya vərəsəlik hüququnun və ailə başçısının itirilməsinə görə pensiya hüququnun (*Şerife Yiğit Türkiyəyə qarşı* [BP], 97-98 və 102-ci bəndlər), yaxud 14 yaşlı uşaqla bağlanmış nikahın (*Z.H. və R.H. İsveçrəyə qarşı*, 44-cü bənd) tanınması daxildir.

196. Nəhayət, nişanlanma faktı özü-özlüyündə ailə həyatının mövcud olması demək deyil (*Ueykfild Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı).

b. Eyni cinsli cütlüklər

197. Sabit əlaqələri olan eyni cinsli cütlük arasındakı münasibətlər, heteroseksual cütlüyün münasibətlərində olduğu kimi, ailə həyatı anlayışının, eləcə də şəxsi həyat anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP], 73-74-cü bəndlər; *X və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 95-ci bənd; *P.B. və J.S. Avstriyaya qarşı*, 30-cu bənd; *Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı*, 92-94-cü bəndlər). Bu prinsip ilk dəfə *Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində təsbit edildi, həmin işdə Məhkəmə müxtəlif cinsli cütlükdən fərqli

olaraq eyni cinsli cütlüyə 8-ci maddənin məqsədləri üçün "ailə həyatı" anlayışının şamil olunmamasını süni maneə hesab etdi. Müvafiq olaraq, stabil faktiki partnyorluq münasibətlərində yaşayan eyni cinsli cütlük olan ərizəçilərin münasibətləri, eyni situasiyada olan müxtəlif cinsli cütlüklərdə olduğu kimi, "ailə həyatı" anlayışının tətbiq dairəsinə düşür. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, birgə yaşayan və "eyni cinsli şəxslərin vətəndaş nikahı" münasibətində olan iki qadın arasındakı münasibətlər, habelə onlardan birinin süni mayalanma yolu ilə uşaq dünyaya gətirməsi və uşağın onların hər ikisi tərəfindən tərbiyə edilməsi 8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada ailə həyatı təşkil edir (*Qas və Dübuə Fransaya qarşı* (qərarad)).

198. 2010-cu ildə Məhkəmə qeyd etdi ki, Avropada eyni cinsli cütlüklərin nikahının hüquqi baxımdan tanınması istiqamətində konsensus formalaşmaqdadır və ötən onillikdə bu proses sürətlə inkişaf edib (*Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı*, 105-ci bənd). Bununla belə, dövlətlərin çoxu eyni cinsli cütlüklərin nikahının hüquqi baxımdan tanınmasını hələ təmin etməyiblər və bu sahə hüquqların təkamül prosesində olduğu, amma hələ konsensusun bərqərar olmadığı sahə hesab edilməli və qanunvericilikdə nə zaman bununla bağlı dəyişiklik edilməsi məsələsində dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir (*Korten Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *M.W. Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad) – hər iki iş "Eyni cinsli şəxslərin vətəndaş nikahı haqqında Birləşmiş Krallıq qanunu"nun qəbul edilməsi ilə əlaqədar idi). Beləliklə, dövlətlər 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddəyə müvafiq olaraq müxtəlif cinsli cütlüklərin nikaha daxil olmasına məhdudiyət tətbiq etməkdə əvvəlki sərbəstdirlər (*Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı*, 108-ci bənd; *Şapən və Şarpantye Fransaya qarşı*, 48-ci bənd).

199. Bununla belə, eyni cinsli cütlüklərin "vətəndaş ittifaqı" adlandırılan nikaha daxil olmasının qanunla qadağan edildiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddənin pozulduğunu müəyyən edərək qeyd etdi ki, cütlüklərin münasibətlərini rəsmi nikahdan fərqlənən müəyyən formada qeydiyyata aldirmalarına icazə verən 19 iştirakçı dövlətdən yalnız ikisində bu icazə ancaq fərqli cinsli cütlüklər üçün nəzərdə tutulub (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP], 91-92-ci bəndlər). Yuxarıda qeyd edilən münasibətlərin hüquqi cəhətdən tanınması istiqamətində beynəlxalq miqyasda addımların davam etdiyini nəzərə alaraq Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, İtaliyanın dövlət orqanları 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərinə, yəni eyni cinsli cütlüklərin ittifaqlarının tanınması və qorunmasını təmin edən xüsusi hüquqi bazanın ərizəçilər üçün təmin edilməsi öhdəliyinə riayət etməyiblər (*Olyari və başqaları İtaliyaya qarşı*, 178 və 180-185-ci bəndlər).

200. İki işdə Məhkəmə eyni cinsi cütlüklərin heteroseksual cütlüklərdən fərqli vəziyyətdə olduqlarını hesab etdi. *Aldeger Tomas İspaniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddəsinin, habelə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulmadığını müəyyən etdi, bu işdə heteroseksual cütlüklərdən fərqli olaraq eyni cinsli cütlüklərin münasibətlərinin hüquqi cəhətdən tanındığı 2005-ci il tarixinə qədər vəfat etmiş olan partnyorun ölümü ilə əlaqədar olaraq eyni cinsli cütlükdəki sağ qalan partnyor ailə başçısını itirməyə görə pensiya ala bilməzdi (88-90-cı bəndlər). *Taddeuççi və Makkoll İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddəsinin pozulduğunu müəyyən etdi, bu işdə eyni cinsli cütlüyün tərkibində olan, Avropa İttifaqı vətəndaşı olmayan ərizəçinin ailənin birlikdə yaşaması məqsədləri üçün Aİ vətəndaşı olan o biri ərizəçi ilə İtaliyada birlikdə yaşamasına icazə verilməmişdi (98-99-cu bəndlər). Məhkəmə hesab etdi ki, partnyorlardan birinin Aİ vətəndaşı olmadığı eyni cinsli cütlüyün situasiyası partnyorlardan birinin Aİ vətəndaşı olmadığı nikahsız heteroseksual cütlüyün situasiyasından fərqlidir və buna görə də onlarla fərqli qaydada rəftar edilməlidir (85-ci bənd).

201. Lakin ailənin birləşməsi üçün yaşayış icazələrinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar olan başqa bir işdə Məhkəmə eyni cinsli cütlüklə müxtəlif cinsli cütlüyün analoji vəziyyətdə olduğunu hesab etdi (*Payıç Xorvatiyaya qarşı*, 73-cü bənd). Məhkəmə bildirdi ki, daxili qanunvericilikdə eyni cinsli cütlüyə ölkədə birgə yaşamaq icazəsinin verilməsi barədə heç bir müddəanın nəzərdə tutulmaması seksual oriyentasiyaya əsaslanan fərqli rəftara gətirib çıxarıb ki, bu da Konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil edir (*eyni mənbə*, 79-84-cü bəndlər).

202. Ərizəçinin cinsiyyət dəyişikliyi əməliyyatından keçdikdən sonra şəxsiyyət sənədindəki kişi cinsinə uyğun nömrənin dəyişdirilərək qadın cinsinə uyğun nömrə ilə əvəzlənməsi üçün müraciət etdiyi işdə ailə həyatı anlayışı onun nikahının formasının dəyişdirilərək qeydiyyatla alınmış cütlük forması ilə əvəzlənməsini nəzərdə tuturdu (*Hemelaynen Finlandiyaya qarşı* [BP], 60-61-ci bəndlər). Lakin digər bir işdə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçinin nikahının formasının dəyişdirilərək qeydiyyatla alınmış cütlük forması ilə əvəzlənməsi 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusunu təşkil etmir (*eyni mənbə*, 86-cı bənd).

2. Valideynlər

Tibbi üsullardan istifadə etməklə doğuş həyata keçirmə/genetik valideyn olmaq hüququ

203. "Şəxsi həyat" anlayışı kimi (yuxarıda "Reproduktiv hüquqlar" bölməsinə bax) "ailə həyatı" anlayışı da genetik valideyn olmaq barədə qərarlara hörmət edilməsi hüququnu özündə ehtiva edir (*Diksonlar Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 66-cı bənd; *Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 72-ci bənd). Müvafiq olaraq, cütlüyün tibbi üsuldən istifadə etməklə doğuş həyata keçirmək hüququ şəxsi və ailə həyatının təzahürü olaraq 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 82-ci bənd). Bununla belə, təkliddə götürülən 8-ci maddənin müddəaları ailə qurmaq hüququnu və ya övladlığa götürmə hüququnu təmin etmir (*E.B. Fransaya qarşı* (BP), 41-ci bənd).

204. Məhkəmə hesab edir ki, süni yolla nəsilartırma kimi həssas bir sahədə mənəvi mülahizələrə və ya bunun cəmiyyət tərəfindən necə qarşılanmasına əsaslanan narahatlıqlar ciddi qəbul edilməlidir (*S. H. və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 100-cü bənd). Bununla belə, bu narahatlıqlar xüsusi süni mayalanma metodları ilə, məsələn, donorun yumurta hüceyrələri vasitəsilə nəsilartırmanın tam qadağan olunmasına haqq qazandıra bilməz; bu sahədə dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinin verilməsinə baxmayaraq, bu məqsəd üçün nəzərdə tutulan hüquqi baza elə formalaşdırılmalıdır ki, müvafiq qanuni maraqlar adekvat şəkildə nəzərə alınmış olsun (*eyni mənbə*).

205. Ərizəçinin keçmiş partnyorunun onlar tərəfindən birgə mayalandırılmış embrionların ərizəçi tərəfindən istifadə edilməsinə verdiyi razılığı sonradan geri götürməsinə icazə verən və beləliklə ərizəçinin genetik bağlılığa malik olduğu uşağı dünyaya gətirmək imkanının qarşısını alan daxili qanunvericiliyin mövcud olduğu işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi (*Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 82-ci bənd).

206. 8-ci maddə həmçinin müvafiq üzv dövlətin ərazisi xaricində surroqat ananın köməyi ilə doğulan, xarici dövlətdə qanuni ana kimi tanınan anaların Fransa qanunvericiliyinə əsasən qanuni ana kimi qeydiyyatla alınması mümkün olmayan uşaqları da müdafiə edir. Bununla belə, Məhkəmə üzv dövlətlərin surroqat analığı qanuniləşdirməsini tələb etmir və bundan əlavə, dövlətlər uşaqların şəxsiyyət sənədlərini verməzdən əvvəl surroqat ananın köməyi ilə doğulmuş uşaqların valideynlərinin valideynliyinin sübutunu tələb edə bilər (*Mannesson*

Fransaya qarşı; Labasse Fransaya qarşı; D. və başqaları Belçikaya qarşı; Fulon və Buve Fransaya qarşı, 55-58-ci bəndlər).

207. *Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* ([BP]) məhkəmə işi cütlüyün surroqat analıq haqqında müqavilə əsasında xaricdə doğulmuş övladını İtaliyaya gətirdikdən dərhal sonra uşağın onlardan alınması və övladlığa verilməsi ilə əlaqədar idi (215-ci bənd). Məhkəmə bu konkret halın ərizəçilərin "şəxsi həyatına" aid olduğunu müəyyən etdi və işi "şəxsi həyat" anlayışı əsasında araşdırdı.

3. Uşaqlar

a. Ailə üzvü ilə birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı istifadə

208. Valideynlə uşağın birlikdə olmaq hüququndan istifadə etmələri Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "ailə həyatının" fundamental elementini təşkil edir (valideynlər arasında əlaqələr qırılmış olsa belə) və daxili qanunvericilikdə bu hüquqdan istifadəyə maneə yaradan tədbirlərin nəzərdə tutulması Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan hüquqa müdaxiləyə bərabərdir (*Monori Rumuniya və Macarıstana qarşı*, 70-ci bənd; *Zoritsa Yovanoviç Serbiyaya qarşı*, 68-ci bənd; *Kutsner Almaniyaya qarşı*, 58-ci bənd; *Elsholts Almaniyaya qarşı* [BP], 43-cü bənd; *K. və T. Finlandiyaya qarşı* [BP], 151-ci bənd).

209. İşlərdən birində Məhkəmə müəyyən etdi ki, məhkəmə araşdırması aparılmadan ərizəçinin gizli şəkildə oğurlanması və əsassız olaraq həbsdə saxlanması ailə üzvlərinin birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı surətdə istifadə etmək imkanından məhrum edilməsi ilə nəticələnib və beləliklə 8-ci maddəni pozmuş olub (*Əl-Məsri keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP], 248-250-ci bəndlər). Məhkəmə həmçinin ərizəçinin bir ildən artıq müddətdə ailəsindən ayrı salınaraq təcrid olunmuş halda saxlanıldığı və onun vəziyyəti barədə ailəsinin heç bir məlumatının olmadığı işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Nəsr və Qali İtaliyaya qarşı*, 305-ci bənd).

210. Həmçinin Məhkəmə müəyyən etdi ki, dövlətin davamlı olaraq ərizəçiyə oğlunun taleyi barədə doğru məlumat verməməsi ailə üzvü ilə birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı surətdə istifadə etmək hüququnun və ailə həyatına hörmət hüququnun davamedici pozuntusunu təşkil edib (*Zoritsa Yovanoviç Serbiyaya qarşı*, 74-75-ci bəndlər).

211. Magistr təhsili almaq üçün başqa bir ölkəyə gedən anası ilə birlikdə uşağın da getməsinə digər valideynin razılığının olmaması səbəbindən icazə verilməməsi uşağın üstün maraqları nəzərə alınmaqla araşdırılmalı və formalist və mexaniki yanaşmaya yol verilməməlidir (*Pençevlər Bolqarıstana qarşı*, 75-ci bənd).

b. Bioloji ana və uşaq arasında bağlılıq əlaqələri

212. Şəxsin bioloji ana olması faktı ona səlahiyyəti verir ki, özünün və uşaqlarının maraqlarını müdafiə etmək məqsədi ilə həm özünün, həm də uşaqlarının adından Avropa Məhkəməsinə müraciət etsin (*M.D. və başqaları Maltaya qarşı*, 27-ci bənd).

213. Məhkəmə subay qadını və onun uşağını digər ailələrdən aşağı tutulmalı olmayan ailə forması kimi qiymətləndirir. Dövlət nikaha daxil olmayan ananın və onun uşağının ailə həyatının formalaşması üçün imkan yaratmağa hesablanmış addımları atarkən doğum əlaməti əsasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verməkdən çəkinməlidir (*Marks Belçikaya qarşı*, 31 və 34-cü bəndlər). Lakin uşaq doğulduqdan sonra ananın ailə üzvünə çevrilməyibsə və analığın müəyyənləşdirilməsi faktı yalnız onların ikisinin münasibətlərinə aiddirsə, o halda nikaha daxil olmayan ana ilə onun öz övladı olduğunu təsdiq etdiyi uşaq arasında ailə həyatının

formalaşdığını müəyyənləşdirmək çətin olur (*eyni mənbə*, 45-ci bənd; *Kirns Fransaya qarşı*, 72-ci bənd).

214. Uşağın övladlığa götürülməsinə şüurlu sürətdə razılıq vermiş bioloji valideynin sonradan bu qərarından imtina etməsinə qanunla icazə verilməyə bilər (*I.S. Almaniyaya qarşı*), lakin belə qərar qəbul etmək üçün valideyn fəaliyyət qabiliyyətinə malik şəxs olmalıdır. Qanunvericilikdə valideynlik hüquqlarının qorunması üçün yetərli müddəalar yoxdursa, o halda uşağın övladlığa verilməsi barədə qərar ananın ailə həyatına hörmət hüququnu pozmuş olur (*Çjou İtaliyaya qarşı*). Eynilə, uşaq əsassız olaraq himayəyə verilərək anasından ayrı salındıqda və yerli hakimiyyət orqanı məsələnin həlli üçün məhkəməyə müraciət etmədikdə, bioloji ana qızının himayə məsələsinə aid qərarın qəbul edilməsi prosesində lazımı qaydada iştirak etmək və beləliklə maraqlarını müdafiə etmək imkanından məhrum edilmiş olur ki, bu da ailə həyatına hörmət hüququnun pozulması ilə nəticələnir (*T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 83-cü bənd).

c. Bioloji ata və uşaq arasında bağlılıq əlaqələri

215. Məhkəmə qeyd edir ki, 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş "ailə həyatı" anlayışı yalnız nikaha əsaslanan münasibətlərlə məhdudlaşmır və tərəflərin nikahdankənar münasibətdə olmaqla birgə yaşamasına əsaslanan faktiki "ailə" əlaqələrini də əhatə edə bilər (*Kiqan İrlandiyaya qarşı*, 44-cü bənd; *Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*, 30-cu bənd). Qərara alınıb ki, bu prinsip bioloji ataların nikahdan kənar doğulmuş uşaqları ilə münasibətlərinə də tətbiq edilir. Bundan əlavə, Məhkəmə hesab edir ki, 8-ci maddə təkcə qurulmuş olan ailə həyatını müdafiə edən maddə kimi şərh edilə bilməz, şəraitin şərtləndirdiyi müvafiq hallarda o, həm də bioloji atanın nikahdan kənar doğulmuş uşağı ilə sonradan yarana biləcək münasibətlərinə də tətbiq edilməlidir (*Nyulund Finlandiyaya qarşı* (qərardad); *Şavdarov Bolqarıstana qarşı*, 40-cı bənd). Sonuncu işdə Məhkəmə qəbul etdi ki, atalıq ehtimalı o deməkdir ki, ərizəçi öz valideynliyini qanunla sübut etmək imkanına malik olmasa da özünün uşaqla valideynlik əlaqəsinin olduğunu sübuta yetirmək üçün digər addımlar ata bilərdi, buna görə də Məhkəmə həmin işdə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi.

216. Ailə həyatının mövcud olması və ya olmaması nikahdan kənar doğulmuş uşaqla onun bioloji atası arasında formalaşa biləcək potensial münasibətlərlə əlaqədardırsa, o halda əhəmiyyətli amillər sırasına bioloji valideynlər arasında münasibətlər və uşaq doğulana qədər və doğulduqdan sonra atanın uşağa münasibətdə maraq və bağlılıq nümayiş etdirməsi daxildir (*Nyulund Finlandiyaya qarşı* (qərardad)). Sadəcə bioloji qohumluq əlaqəsinin olması, amma sıx şəxsi bağlılıq münasibətlərinin olduğunu göstərən hər hansı əlavə hüquqi və ya faktiki elementlərin mövcud olmaması 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiənin bu əlaqəyə şamil olunması üçün yetərli deyil (*L. Niderlanda qarşı*, 37-40-cı bəndlər). Digər tərəfdən, ərizəçinin valideynlik hüquqlarına xitam verildikdən sonra uşağın üstün maraqları nəzərə alınmadan ərizəçinin uşağın həyatından tamamilə və avtomatik olaraq çıxarılması ərizəçinin ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusunu təşkil edir (*Nazarenko Rusiyaya qarşı*, 65-66-cı bəndlər; müqayisə üçün bax: *Mande Fransaya qarşı*, 58-ci bənd). Məhkəmə həmçinin qanunvericilikdə müəyyən edilmiş sərt məhdudiyyətlər səbəbindən ərizəçilərin valideynliklərini sübuta yetirə bilmədikləri işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Kalin və başqaları Rumıniyaya qarşı*, 98-ci bənd).

217. Uşaqla onun valideynləri arasında elə bir bağlılıq əlaqəsi mövcuddur ki, hətta onun valideynləri daha birgə yaşamasalar belə və ya münasibətlərinə son qoysalar belə, həmin əlaqə "ailə həyatı" təşkil edir (*Berrehab Niderlanda qarşı*, 21-ci bənd). Ərizəçi ilə uşağın anası arasındakı əlaqələr iki il ərzində davam edibsə, bu iki ilin bir ilini onlar birgə yaşayıblarsa və evlənməyi planlaşdırıblarsa və uşaq dünyaya gətirmək onların şüurlu

qərarının nəticəsidirsə, buradan belə nəticə çıxır ki, ərizəçi ilə uşağın anası arasındakı əlaqənin statusundan asılı olmayaraq uşaq doğulduğu andan ərizəçi ilə onun qızı arasında "ailə həyatı" təşkil edən bağlılıq əlaqəsi mövcud olub (*Kiqan İrlandiyaya qarşı*, 42-45-ci bəndlər). Beləliklə, uşaq doğulduqdan az sonra atanın xəbəri və ya razılığı olmadan uşağın övladlığa götürülməsinə icazə verilməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*eyni mənbə*, 55-ci bənd).

218. Məhkəmə müəyyən etdi ki, daxili məhkəmələr ərizəçinin genetik müayinədən keçmə barədə məhkəmə qərarına tabe olmaqdan imtina etdiyini və uşağın şəxsi həyatına hörmət hüququnun prioritetliyini nəzərə alaraq ərizəçini uşağın atası elan edərkən malik olduqları qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmayıblar (*Kanonn Fransaya qarşı* (qərardad), 34-cü bənd). Uşaqların üstün maraqları nəzərə alınaraq ərizəçini onların bioloji atası qismində tanımaqdan imtina edildiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi (*R.L. və başqaları Danimarkaya qarşı*). Məhkəmə qeyd etdi ki, daxili məhkəmələr işdəki müxtəlif tərəflərin maraqlarını və uşaqların üstün mənafeləri üçün prioritet hesab etdikləri məqamları, xüsusən ailənin birliyinin qorunub saxlanması maraqlarını nəzərə alıblar. Bununla belə, Məhkəmə etiraf etdi ki, fərdlərin öz şəxsiyyətlərinin mühüm aspektini təşkil edən məsələlər barədə həqiqəti aşkara çıxarmaq üçün zəruri olan məlumatları əldə etmək və bu məsələdə qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq maraqları Konvensiya ilə qorunan mühüm maraqlardır (47-48-ci bəndlər).

d. Valideynlik müavinətləri, qəyyumluq, uşaqla görüşmək və təmasda olmaq hüquqları

219. Məhkəmə bildirib ki, 8-ci maddə valideynlik məzuniyyəti hüququnu nəzərdə tutmasa da və ya dövlətin üzərinə valideynlərin ödənişli valideynlik məzuniyyətinə buraxılmasını təmin etmək kimi pozitiv öhdəlik qoymasa da, valideynlərdən birinin uşaqlara qulluq etmək üçün evdə qalmasına imkan yaradan valideynlik məzuniyyəti və bununla əlaqədar müavinətlər ailə həyatının təşviqinə şərait yaradır və təşkili qaydasına labüd surətdə təsir edir; buna görə də valideynlik məzuniyyəti və valideynlik müavinətləri Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tətbiq dairəsinə düşür (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı* [BP], 130-cu bənd; *Petroviç Avstriyaya qarşı*, 26-29-cu bəndlər; *Di Trizio İsveçrəyə qarşı*, 60-62-ci bəndlər).

220. Uşaqlarla bağlı bütün qərarlar qəbul edilərkən ilk növbədə onların üstün maraqlarının nəzərə alınması ideyasının dəstəklənməsi istiqamətində geniş konsensus (o cümlədən beynəlxalq miqyasda) mövcuddur (*Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı* [BP], 135-ci bənd; *X Latviyaya qarşı* [BP], 96-cı bənd). Uşağın üstün maraqları, xarakterindən və ciddilik dərəcəsindən asılı olaraq, valideynlərin maraqlarından üstün tutulur (*Şahin Almaniyaya qarşı* [BP], 66-cı bənd). Bununla belə, valideynlərin maraqları, xüsusən onların uşaqla mütəmadi təmasda olmaq hüququ işdəki müxtəlif maraqlar balanslaşdırılarkən nəzərə alınmalı olan amildir (*Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı* [BP], 134-cü bənd). Uşağın ailəsi ilə əlaqələrinin onun üçün münasib hesab edilmədiyi hallar istisna olmaqla, uşağın maraqları onun ailəsi ilə əlaqələrinin qorunub saxlanması tələb edir. Buradan belə nəticə çıxır ki, ailə əlaqələri yalnız son dərəcə müstəsna hallarda kəsilə bilər və şəxsi münasibətlərin qorunub saxlanması və məqsədəuyğun hallarda ailə münasibətlərinin "bərpa edilməsi" üçün mümkün olan hər şey edilməlidir (*Qnaore Fransaya qarşı*, 59-cu bənd).

221. Məhkəmə müəyyən edib ki, uşağın himayəyə verilməsi və himayədə saxlanması üçün dövlət orqanları tərəfindən başlanmış prosedurlar zamanı müvafiq sənədlərin valideynlərə təqdim edilməməsi o deməkdir ki, uşaq üzərində qəyyumluq məsələsini və uşaqla görüşmək hüququnu müəyyənləşdirən qərarın qəbul edilməsi prosesində valideynlərin 8-ci maddə ilə qorunan maraqlarının müdafiəsi təmin edilməyib (*T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*

[BP], 73-cü bənd). Müstəqil psixoloqun rəyinin alınması barədə qərar çıxarmaqdan imtina edilməsi və regional məhkəmədə dinləmənin keçirilməməsi bir valideyn kimi ərizəçinin uşağı ilə görüşməsi ilə bağlı qərarın qəbul edildiyi prosesdə yetərinə iştirak edə bilməməsinə səbəb olub ki, bununla da ərizəçinin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları pozulmuş olub (*Elsholts Almaniyaya qarşı* [BP], 53-cü bənd).

222. 8-ci maddəyə əsasən valideyn uşağın sağlamlığına və inkişafına zərər verə biləcək addımlar atmaq hüququna malik deyil (*Elsholts Almaniyaya qarşı* [BP], 50-ci bənd; *T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 71-ci bənd; *İnyakkolo-Zenide Rumıniyaya qarşı*, 94-cü bənd; *Nuutinen Finlandiyaya qarşı*, 128-ci bənd). Beləliklə, 13 yaşlı qız atası ilə görüşmək istəmədiyini aydın şəkildə ifadə edib və bunu bir neçə il təkrarən bildirib və onun atası ilə görüşməyə məcbur edilməsi onun emosional və psixoloji tarazlığını ciddi şəkildə poza bilərsə, uşağın maraqları naminə atasının onunla təmaslarına icazə verilməməsi barədə qərar qəbul edilməlidir (*Zommerfeld Almaniyaya qarşı* [BP], 64-65-ci bəndlər; *Buşemi İtaliyaya qarşı*, 55-ci bənd). Həmçinin işlərdən birində Məhkəmə boşanmış cütlüyün qızının şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, qızın üzərində qəyyumluq məsələsinə dair məhkəmə prosesi həddən artıq uzun sürmüş və daxili məhkəmələr onun yaşı və yetkinlik dərəcəsi nəzərə alınmaqla onun üzərində qəyyumluq hüququnun hansı valideyninə verilməsi barədə onun öz fikrini bildirməsinə imkan yaratmamışdılar (*M. və M. Xorvatiyaya qarşı*, 171-172-ci bəndlər).

223. Valideynin uşağı ilə münasibətlərinə aid olan işlərdə dövlət orqanlarının üzərinə son dərəcə diqqətli olmaq öhdəliyi düşür, belə ki, yubanma nəticəsində müəyyən zamanın keçməsi faktiki olaraq işin taleyinin həll edilməsinə gətirib çıxara bilər. İşə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tələb etdiyi kimi ağılabatan müddətdə baxılıb-baxılmadığının qiymətləndirilməsində həlledici əhəmiyyət daşıyan bu öhdəlik həmçinin 8-ci maddədən irəli gələn prosesual tələblərin tərkib hissəsini təşkil edir (*Ribiç Xorvatiyaya qarşı*, 92-ci bənd).

224. Dövlətlər həmçinin qəyyumluq məsələsi və valideynlik hüquqları ilə bağlı qərarların icrasına yönələn tədbirlərin görülməsini təmin etməlidirlər (*Rou və başqaları Fransaya qarşı*; *Vorojba Rusiyaya qarşı*, 97-ci bənd; *Malets Polşaya qarşı*, 78-ci bənd). Zəruri hallarda bu tədbirlər digər valideyn tərəfindən yeri gizlədilən uşağın harada olduğunun müəyyənəşdirilməsi üçün araşdırma aparılmasını özündə ehtiva edə bilər (*Qromadka və Qromadkova Rusiyaya qarşı*, 168-ci bənd). Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, atanın uşaqla təmasda olmaq hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək üçün bir sıra avtomatik və stereotip tədbirlərə arxayın olmaqla daxili məhkəmələr ərizəçi ilə uşaq arasında səmərəli münasibətin qurulması və ərizəçinin uşaqla təmasda olmaq hüquqlarını tam həyata keçirməsi üçün tələb olunan tədbirləri görməyiblər (*Corcioni İtaliyaya qarşı*, 75-77-ci bəndlər; *Makredi Çex Respublikasına qarşı*, 66-cı bənd; *Bondavalli İtaliyaya qarşı*, 81-84-cü bəndlər). Eynilə, ərizəçi ilə bağlı psixiatr rəyinin alınmasından sonra təxminən 10 il ərzində yeni müstəqil psixiatr rəyinin alınmadığı işdə pozuntu baş verdiyi müəyyən edildi (*Sinsimo İtaliyaya qarşı*, 73-75-ci bəndlər). Ərizəçinin məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş şərtlərlə uşaqla təmasda olmaq hüquqlarını uşağın anasının etirazı səbəbindən yeddi ildən artıq müddət ərzində həyata keçirə bilmədiyini və daxili məhkəmələr tərəfindən lazımi tədbirlərin görülmədiyini digər işdə də pozuntu baş verdiyi müəyyən edildi (*Strumiya İtaliyaya qarşı*, 122-125-ci bəndlər). Beləliklə, daxili məhkəmələrin rolu mövcud maneələrin aradan qaldırılması və uşaqla onun qəyyumu olmayan valideyni arasında təmasların asanlaşdırılması üçün atılmalı olan addımların müəyyənəşdirilməsini təmin etməkdən ibarətdir; məsələn, ərizəçinin əlilliyi səbəbindən (o, danışma və eşitmə qabiliyyəti olmayan, jest dili ilə ünsiyyət saxlayan şəxs idi, oğlu isə eşitmə qabiliyyəti olmayan, amma danışa bilən şəxs idi) üzləşdiyi maneələrin aradan qaldırılmasına yardım üçün daxili məhkəmələrin heç bir vasitəni nəzərdən

keçirməmələri Avropa Məhkəməsinin pozuntunu baş verdiyi barədə qərar qəbul etməsi ilə nəticələndi (*Kasper Novakovski Polşaya qarşı*, 95-ci bənd).

225. Ərizəçilərin müəyyən edilmiş əraziləri tərk etməsinin qarşısını alan və onların anklav xaricində yaşayan qohumları ilə təmasda olmaq hüquqlarını həyata keçirmələrini daha da çətinləşdirən tədbirlərin görüldüyü işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozuntularının baş verdiyini müəyyən etdi (*Nada İsveçrəyə qarşı* [BP], 165 və 198-ci bəndlər; *Aqrav İsveçrəyə qarşı*, 51-ci bənd; *Mengeşa Kimfe İsveçrəyə qarşı*, 69-72-ci bəndlər).

e. Beynəlxalq uşaq oğurluğu

226. Beynəlxalq uşaq oğurluğuna aid işlərdə 8-ci maddənin iştirakçı dövlətlərin üzərinə qoyduğu öhdəliklər şərh edilərkən xüsusən Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki-hüquqi aspektləri haqqında 25 oktyabr 1980-ci il tarixli Haaqa Konvensiyası (*İqlesias Hil və A.U.I. İspaniyaya qarşı*, 51-ci bənd; *İnyakkolo-Zenide Rumuniyaya qarşı*, 95-ci bənd) və Uşaq hüquqları haqqında 20 noyabr 1989-cu il tarixli Konvensiya (*Maire Portuqaliyaya qarşı*, 72-ci bənd) nəzərə alınmalıdır.

227. Bu sahədə həlledici məsələ dövlətin bu cür məsələlərdə ona verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları çərçivəsində ziddiyyətə girən maraqlar (uşağın və iki valideynin maraqları ilə ictimai asayişin qorunması maraqları) arasında ədalətli balansla riayət edib-etmədiyini müəyyənləşdirməkdir (*Momusso və Vaşinqton Fransaya qarşı*, 62-ci bənd; *Rulye İsveçrəyə qarşı*), lakin onu da yadda saxlamaq lazımdır ki, uşağın üstün maraqları birinci növbədə nəzərə alınmalıdır (*Qnaore Fransaya qarşı*, 59-cü bənd; *X Latviyaya qarşı* [BP], 95-ci bənd). Sonuncu işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, uşaqlarla bağlı bütün qərarlar qəbul edilərkən ilk növbədə onların üstün maraqlarının nəzərə alınması ideyasının dəstəklənməsi istiqamətində geniş konsensus (o cümlədən beynəlxalq miqyasda) mövcuddur (96-cı bənd). Bununla belə, valideynlərin maraqları, xüsusən onların uşaqla mütəmadi təmasda olmaq hüququ işdəki müxtəlif maraqlar balanslaşdırılarkən nəzərə alınmalı olan amildir (*eyni mənbə*, 95-ci bənd; *Kutsner Almaniyaya qarşı*, 58-ci bənd). Məsələn, valideynlərin qərarların qəbulu prosesində iştirak etmələri üçün adekvat imkan yaradılmalıdır (*Lopes Giyo Slovakiyaya qarşı*).

228. Avropa Konvensiyasının və Haaqa Konvensiyasının uzlaşdırılmış şərhinə nail olmaq üçün Haaqa Konvensiyasının uşağın dərhal geri qaytarılmasını nəzərdə tutan 12, 13 və 20-ci maddələrinin tətbiqindən istisna təşkil edən amillərin mövcud olması hər şeydən əvvəl sorğu verən məhkəmə tərəfindən nəzərə alınmalıdır, həmin məhkəmə bu məqamla bağlı kifayət qədər əsaslandırılmış qərar çıxarmalı və sonra uşağın geri qaytarılması məsələsi Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsinin işığında qiymətləndirilməlidir. Buradan belə nəticə çıxır ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsi dövlət orqanlarının üzərinə belə bir prosessual öhdəlik qoyur ki, uşaqların geri qaytarılması üçün verilmiş vəsatəti qiymətləndirərkən məhkəmələr uşağın geri qaytarılacağı təqdirdə ziyana məruz qalacağına dair "ciddi riskin" mövcudluğu barədə əsaslı iddiaları nəzərdən keçirməli və konkret əsaslar gətirməklə qərar qəbul etməlidirlər. "Ciddi risk" anlayışının dəqiq xarakterinə gəlincə, Haaqa Konvensiyasının 13-cü maddəsinin "b" bəndində nəzərdə tutulmuş istisna hal yalnız uşağın həmin riskə məruz qalacağına şübhə yaradan əsaslı halların olmadığı situasiyalarda əhatə edir (*X Latviyaya qarşı* [BP], 106-107-ci bəndlər).

229. Məhkəmə hesab edir ki, daxili məhkəmələri Haaqa Konvensiyasının 11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qeyri-məcburi xarakterli altı həftəlik müddətə dəqiq riayət etməklə qərar qəbul etmək vəzifəsindən azad edən hər hansı müstəsna hal olmadığı təqdirdə həmin məhkəmələrin bu müddətdən xeyli artıq vaxt ərzində qərar qəbul etməmələri o deməkdir ki, dövlət uşağın geri qaytarılması ilə bağlı prosedurlar çərçivəsində yubanmadan hərəkət

etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməyib (*G.S. Gürcüstana qarşı*, 63-cü bənd; *G.N. Polşaya qarşı*, 68-ci bənd; *K.J. Polşaya qarşı*, 72-ci bənd; *Karlson İsveçrəyə qarşı*, 76-cı bənd; *Karrer Rumıniyaya qarşı*, 54-cü bənd; *R.S. Polşaya qarşı*, 70-ci bənd; *Blaqa Rumıniyaya qarşı*, 83-cü bənd; *Monori Rumıniya və Macarıstana qarşı*, 82-ci bənd).

230. Uşaq oğurluğu ilə bağlı işlərin təxirəsalınmazlığı nəzərə alınaraq bu cür işlərdə məhkəmə qərarlarının icrası adekvat və səmərəli xarakter daşmalıdır (*V.P. Rusiyaya qarşı*, 154-cü bənd).

f. Övladlığa götürmə

231. Qanuni və həqiqi övladlığa götürmə, hətta övladlığa götürülmüş uşaqla onu övladlığa götürmüş valideynlər birlikdə yaşamasalar belə və onların arasında hər hansı real bağlılıq əlaqələri olmasa belə, "ailə həyatı" təşkil edə bilər (*Pini və başqaları Rumıniyaya qarşı*, 143-148-ci bəndlər; *Topçiç-Rosenberq Xorvatiyaya qarşı*, 38-ci bənd).

232. Lakin təkliddə götürülmüş 8-ci maddənin müddəaları ailə qurmaq hüququnu və ya uşaq övladlığa götürmək hüququnu təmin etmir (*Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* [BP], 141-ci bənd; *E.B. Fransaya qarşı* [BP]). Eləcə də üzv dövlət qəyyumluğun bütün formalarını, məsələn, "kəfaləti" (himayədarlığı) övladlığa götürmə kimi tanımağa borclu deyil (*Harruc Fransaya qarşı*, 51-ci bənd; *Çbihi Lududi və başqaları Belçikaya qarşı*). Övladlığa götürmə məsələsində dövlət orqanları geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər (*Vaqner və J.M.W.L. Lüksemburqa qarşı*, 128-ci bənd).

233. Məhkəmə bildirib ki, övladlığa götürmə sahəsində 8-ci maddənin müəyyən etdiyi öhdəliklər və övladlığa götürmənin övladlığa götürənlərlə övladlığa götürülənlərin münasibətlərinə təsirləri Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında 29 may 1993-cü il tarixli Haaqa Konvensiyasının, Uşaq hüquqları haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 20 noyabr 1989-cu il tarixli Konvensiyasının və Uşaqların övladlığa götürülməsi haqqında Avropa Konvensiyasının işığında şərh edilməlidir (*Pini və başqaları Rumıniyaya qarşı*, 139-140-cı bəndlər).

234. Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, övladlığa götürmə hüququ Konvensiya ilə təmin edilən hüquqlar sırasına daxil edilməsə də, övladlığa götürmüş valideynlə övladlığa götürülmüş uşaq arasında münasibətlər, bir qayda olaraq, Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunan ailə münasibətləri ilə eyni xarakter daşıyır (*X. Fransaya qarşı*, Komissiyanın qərarı; *X. Belçika və Niderlanda qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Kuroçkin Ukraynaya qarşı*; *Ageyevlər Rusiyaya qarşı*). 8-ci maddədə nikahsız cütlüklərdə bir partnyor digər partnyorun bioloji övladını övladlığa götürmək hüququnu təmin etmək öhdəliyi nəzərdə tutulmayıb (*X və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], 136-cı bənd; *Qas və Dübüa Fransaya qarşı*, 66-69-cü bəndlər; *Emone və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 79-88-ci bəndlər). Bir və ya daha artıq homoseksual valideyn tərəfindən uşaqların övladlığa götürülməsinə gəlincə, Məhkəmə bu məsələdə ayrı-ayrı ölkələr daxilində və ölkələr arasında fikirlərin haçalandığını qeyd edib və bu nəticəyə gəlib ki, milli hakimiyyət orqanları qanuni və əsaslı olaraq belə hesab ediblər ki, ərizəçi tərəfindən iddia edilən övladlığa götürmə hüququnun hüdudları övladlığa götürülən uşağın maraqları ilə məhdudlaşmalıdır (*Frette Fransaya qarşı*, 42-ci bənd).

235. Övladlığa götürmə ilə bağlı prinsiplər xarici ölkə tərəfindən qəbul edilən, lakin ərizəçinin doğma ölkəsinin qanunvericiliyi ilə qadağan edilən övladlığa götürmə barədə qərarın icrası üçün tərəflərin müraciət etdikləri hallara da şamil olunur (*Neqrepointis-Yannisıs Yunanıstana qarşı*).

236. Tənha valideynin uşaq övladlığa götürməsi məsələləri ilə bağlı Türkiyə mülki qanunvericiliyində boşluğun olması 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir, belə ki, ərizəçi

uşaq övladlığa götürmək üçün müraciət etdiyi dövrdə uşağın sənədində onu anası kimi bioloji anasının deyil, övladlığa götürən anasının adının qeyd edilməsini tənzimləyən heç bir hüquqi baza yox idi (*Gözüm Türkiyəyə qarşı*, 53-cü bənd).

237. Ərizəçilər tərəfindən uşaqların övladlığa götürülməsinin ləğv olunması ərizəçiləri ailə həyatından tamamilə məhrum edibsə, ləğvetmə qərarı qətidirsə və ailənin qovuşması məqsədinə uyğun deyilsə, belə tədbir yalnız müstəsna hallarda və uşaqların maraqlarının üstün tutulması tələbinə riayət edilməsi şərti ilə tətbiq edilə bilər (*Ageyevlər Rusiyaya qarşı*, 144-cü bənd; *Yohansen Norveçə qarşı*; *Skotsari və Cunta İtaliyaya qarşı* [BP], 148-ci bənd; *Zayets Ruminiyaya qarşı*, 50-ci bənd).

238. *Paradizo və Kampanelli İtaliyaya qarşı* ([BP]) məhkəmə işi cütlüyün surroqat analıq haqqında müqavilə əsasında xaricdə doğulmuş övladından dərhal və həmişəlik ayrılması, uşağın övladlığa verilməsi və övladlığa götürmə haqqında İtaliya qanunvericiliyi pozulmaqla İtaliyaya gətirilməsi ilə əlaqədar idi (215-ci bənd). İşin faktları etik baxımdan həssas məsələlərə (övladlığa götürmə, uşağı himayəyə alma, tibbi yardımdan istifadə etməklə doğuş həyata keçirmə və surroqat analıq) aid idi ki, bu sahədə də dövlətlərin malik olduğu qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri genişdir (194-cü bənd). Məhkəmə bu konkret işdə "ailə həyatının" mövcud olmadığını müəyyən etdi və işi "şəxsi həyat" anlayışı əsasında araşdırdı.

g. Himayədar ailələr

239. Məhkəmə himayədar valideynlərlə onların himayəsinə verilmiş uşağın birlikdə keçirdikləri müddəti, münasibətlərinin keyfiyyətini və böyüklərin uşağa münasibətdə rolunu nəzərə alaraq onların arasında faktiki "ailə həyatının" mövcudluğunu tanıya bilər (*Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*, 48-52-ci bəndlər – bu işdə Məhkəmə dövlətin pozitiv öhdəliyini pozduğunu müəyyən etdi, belə ki, doğulduqdan dərhal sonra ərizəçilərin himayəsinə verilmiş uşağın onlar tərəfindən övladlığa götürülməsi barədə xüsusi qərarın qəbul edilməsi üçün verdikləri vəsatət beş ay ərzində lazımi diqqətlə araşdırılmamış, bunun ardınca uşağın övladlığa götürülməsi imkanı açıq elan edilmiş və övladlığa götürmə üçün başqa bir cütlük seçilmişdi; həmçinin himayədar valideynlərlə onların himayəsinə verilmiş uşaqların münasibətlərinin araşdırılması ilə bağlı *Joli və başqaları Belçikaya qarşı* məhkəmə işinə (Komissiyanın qərarı) bax).

240. Məhkəmə həmçinin (uşağın himayədar ailəyə verilməsi işinin materiallarına baxmaq hüququnun mövcud olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi kontekstində) qərara alıb ki, ərizəçinin vəziyyətində olan şəxslərin (vaxtı ilə himayədar ailəyə verilmiş uşağın) uşaqlıqlarına və erkən inkişaf dövrlərinə aid məsələlərdən xəbərdar olmaları və onları anlamaları üçün zəruri məlumatları əldə etmək maraqları Konvensiya ilə qorunan mühüm maraqlardır (*Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 49-cu bənd).

h. Valideynlik hüquqları və dövlət himayəsi

241. Uşaq dövlət himayəsinə götürüldükdə (*Yohansen Norveçə qarşı*, 52-ci bənd; *Eriksson İsveçə qarşı*, 58-ci bənd), yaxud valideynlər boşandıqda (*Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*, 19-cu bənd) ailə həyatı başa çatmır. Məhkəmə müəyyən edib ki, uşağın valideynlərin himayəsindən alınaraq dövlət himayəsinə verilməsi ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edir və bu müdaxilənin 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə əsaslandırılması tələb olunur.

242. Məhkəmə müəyyən edib ki, uşağın himayəyə verilməsinin zəruriliyinin qiymətləndirilməsində dövlət orqanları geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*, 47-ci bənd; *Yohansen Norveçə qarşı*, 64-cü bənd). Bundan əlavə,

nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət orqanları müvafiq şəxslərlə birbaşa təmasda olduqlarına görə bu sahədə qərar verməkdə daha əlverişli vəziyyətdədirlər (*Olsson İsveçə qarşı (№2)*, 90-cı bənd) və çox zaman bu təmaslar himayə tədbirlərinin planlaşdırılmasının erkən mərhələsindən etibarən və ya tətbiq edilməsindən dərhal sonra yaranmış olur. Lakin sonradan hər hansı məhdudiyyətlərin tətbiq edildiyi hallarda, məsələn, həmin dövlət orqanları tərəfindən valideynlərin uşaqlarla görüşmək hüququna məhdudiyyətlər tətbiq edildikdə belə tədbirlər üzərində daha ciddi nəzarətin olması tələb olunur (*Elsholts Almaniyaya qarşı [BP]*, 64-cü bənd; *A.D. və O.D. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 83-cü bənd).

243. Mütəxəssislər tərəfindən yanlış rəylərin verilməsi və ya qiymətləndirmələrin yanlış aparılması mahiyyət etibarilə uşağın himayəsi üzrə tədbirlərin 8-ci maddənin tələblərinə zidd olmasına səbəb olmur (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*, 48-ci bənd). Dövlət orqanları (həm səhiyyə orqanları, həm də sosial orqanlar) uşaqları müdafiə etmək öhdəliyini daşıyırlar və onlar uşaqların ailə üzvləri ilə problemlərinin olduğu barədə həqiqi inama əsaslanan və əsaslı olan qərar qəbul etdikdən sonra həmin qərarın yanlış olduğu aşkara çıxdıqda buna görə hər dəfə onları təqsirkar saymaq olmaz (*R.K. və A.K. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 36-cı bənd; *A.D. və O.D. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 84-cü bənd). Buradan belə nəticə çıxır ki, ölkədaxili qərarlar yalnız dövlət orqanları tərəfindən həmin qərarların qəbul edildiyi dövrdə mövcud olan situasiyanın işığında araşdırıla bilər (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*, 48-ci bənd).

244. Beləliklə, milli hakimiyyət orqanları uşağa qarşı ciddi fiziki zorakılıq barədə ən azı ilk baxışdan inandırıcı görünən iddialarla qarşılaşdıqda valideynlik hüquqlarının onlar tərəfindən müvəqqəti dayandırılması kifayət qədər əsaslı tədbirdir (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*, 49-cu bənd). Lakin iş üzrə əsas məhkəmə araşdırmasında valideynlik hüququndan həmişəlik məhrum edilmə barədə qəbul edilmiş qərar kifayət qədər əsaslandırılmayıbsa 8-ci maddə pozulmuş olur (*eyni mənbə*, 51-52-ci bəndlər). Valideynlik hüququndan məhrum edilmənin mahiyyət etibarilə dini mülahizələrdən irəli gələn fərqlə əsaslandığı işdə Məhkəmə 14-cü maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Hoffmann Avstriyaya qarşı*, 36-cı bənd – bu iş iki uşaq atasından boşanmış ərizəçinin "Yəhva (İyeqova) şahidləri" dini icmasına mənsub olduğuna görə valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi ilə əlaqədar idi). Bundan başqa, ananın xəstəxanani həkimlərin tövsiyə etdiyi vaxtdan tez tərk etməyi qərar alması səbəbindən onun sağlam körpəsi himayəyə verilibsə, belə qərar qeyri-mütənasib xarakter daşıyır və 8-ci maddəni pozmuş olur (*Hanzelkovlar Çex Respublikasına qarşı*, 79-cu bənd).

245. Uşağın tərbiyəsi üçün daha əlverişli mühitə yerləşdirilə bilməsi faktı onun bioloji valideynlərinin himayəsindən məcburi qaydada alınması tədbirinə haqq qazandıra bilməz; valideynlərin 8-ci maddə əsasında uşaqla birlikdə ailə həyatından yararlanmaq hüquqlarına bu cür müdaxilənin "zəruri" olduğunu göstərən digər hallar mövcud olmalıdır (*K. və T. Finlandiyaya qarşı [BP]*, 173-cü bənd). Ananın maddi vəziyyətini əsas gətirərək və sonradan bu vəziyyətdə dəyişiklik baş verdiyini nəzərə almadan uşağın ananın himayəsindən alınmasına haqq qazandırılma bilməz (*R.M.S. İspaniyaya qarşı*, 92-ci bənd). Eynilə, milli hakimiyyət orqanlarının qərarının sadəcə olaraq ərizəçinin maddi və sosial çətinlikləri ilə əsaslandırıldığı və onun lazımı sosial yardımla təmin edilmədiyini işdə pozuntunun baş verdiyi müəyyən edildi (*Akinnibosun İtaliyaya qarşı*, 83-84-cü bəndlər). *Suarış di Melu Portuqaliyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, bu işdə təhlükəli şəraitdə yaşayan qadının qızı övladlığa vermə məqsədi ilə himayəyə verilmişdi ki, bu da ailə əlaqələrinin kəsilməsi ilə nəticələnmişdi (118-123-cü bəndlər).

246. Himayəyə vermə barədə qərara müvəqqəti qərar kimi baxılmalı və şərait imkan verən kimi ona xitam verilməlidir, müvəqqəti himayənin icrasına yönələn istənilən tədbirlər nəticə etibarilə bioloji valideynlərlə uşağın qovuşması məqsədinə uyğun olmalıdır (xüsusən bu işə

bax: *Olsson İsveçə qarşı (№1)*, 81-ci bənd). Səlahiyyətli orqanların praktiki cəhətdən mümkün olan kimi ailənin qovuşmasını asanlaşdıran tədbirlər görməkdən ibarət pozitiv öhdəliyi himayə müddəti başlandıqdan dərhal sonra yaranır və balanslaşdırma apararkən uşağın üstün maraqlarını daim nəzərə almaq vəzifəsinə riayət edilməsi şərti ilə zaman keçdikcə bu öhdəlik daha da güclənir (*K. və T. Finlandiyaya qarşı* [BP], 178-ci bənd). Ərizəçinin uşağının övladlığa götürülməsini mümkün elan etmiş milli hakimiyyət orqanlarının valideynlə uşağın münasibətlərinin qorunub saxlanması üçün zəruri olan bütün səyləri göstərmədikləri işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*S.H. İtaliyaya qarşı*, 58-ci bənd).

247. 8-ci maddənin tələbinə əsasən məhkəmələrin qərarları prinsipcə valideynlərlə uşaqlarının görüşməsinə asanlaşdırmağa yönəlməlidir ki, onlar ailənin qovuşması məqsədi ilə əlaqələrini yenidən qura bilsinlər və həmin qərarlar səmərəli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilməlidir. Qəbul edilmiş qərar faktiki olaraq uşağın bioloji valideynindən birdəfəlik ayrılmasına səbəb olan tərzdə icra edilsə, valideynlə uşağın görüşməsi barədə qərar öz məntiqi məqsədindən məhrum edilmiş olur. Müvafiq olaraq, himayəyə vermə barədə qərar bu tədbirin müddətinin göstərilməməsi hakimiyyət orqanları tərəfindən ərizəçi ilə onun uşaqlarının 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş maraqları arasında ədalətli balansın təmin edilməməsinə və himayə mərkəzindəki şəxslərin mənfi davranışına və münasibətinə səbəb olub ki, bu da sonradan birinci ərizəçinin uşaqlarının analarından birdəfəlik ayrılmasına gətirib çıxarıb (*Skotsari və Cunta İtaliyaya qarşı* [BP], 181 və 215-ci bəndlər).

248. Ərizəçilərin vəziyyətində müsbət irəliləyişlərin ola biləcəyinə dair dəlillər nəzərə alınmadan ərizəçilərin uşağının dövlətin himayəsinə verilməsi barədə fəvqəladə qərarın qəbul edilməsi və dövlət orqanları tərəfindən ərizəçilərin ailə olaraq qovuşması istiqamətində yetərli addımlar atılmaması ailə həyatına hörmət hüququnun pozuntusunu təşkil edir, amma sonradan uşağın himayəyə verilməsi barədə adi qərarın qəbul edilməsi və ərizəçilərin uşaqla görüşlərinin məhdudlaşdırılması həmin hüququn pozuntusunu təşkil etmir (*K. və T. Finlandiyaya qarşı* [BP], 170, 174, 179 və 194-cü bəndlər).

4. Digər ailə münasibətləri

a. Bacı-qardaşlar, nənə-babalar arasındakı münasibətlər

249. Ailə həyatı həmçinin bacı-qardaşlar (*Müstəqim Belçikaya qarşı*, 36-cı bənd; *Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*, 19-cu bənd) və bibilər (xalalar)/əmilər (dayılar) və qardaş (bacı) oğlanları və qızları (*Boyl Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-47-ci bəndlər) arasında mövcud ola bilər. Lakin ənənəvi yanaşma bundan ibarətdir ki, ailə həyatının tətbiq dairəsinə düşməyən yaxın münasibətlər bir qayda olaraq "şəxsi həyat" anlayışının tətbiq dairəsinə düşür (*Znamenskaya Rusiyaya qarşı*, 27-ci bənd və həmin bənddəki istinadlar).

250. Məhkəmə yetkinlik yaşına çatmış şəxslərlə onların valideynləri və bacı-qardaşları arasındakı münasibətləri, hətta yetkinlik yaşına çatmış şəxs valideynləri və bacı-qardaşları ilə birlikdə yaşamasa belə (*Buqhanemi Fransaya qarşı*, 35-ci bənd) və ayrıca ev təsərrüfatı və ailə qursa belə (*Müstəqim Belçikaya qarşı*, 35 və 45-46-cı bəndlər; *Əl-Bucaidi Fransaya qarşı*, 33-cü bənd), 8-ci maddə ilə qorunan ailə həyatı münasibətləri kimi tanıyır.

251. Məhkəmə bildirib ki, ailə həyatı ən azı yaxın qohumlar, məsələn, babalar (nənələr) və nəvələr arasındakı bağlılıq əlaqələrini özündə ehtiva edir, çünki bu əlaqələr ailə həyatında əhəmiyyətli rol oynaya bilər (*Marks Belçikaya qarşı*, 45-ci bənd; *Prays Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı). Nəvələrinə münasibətdə babaların (nənələrin) ailə həyatına hörmət hüququ ilk növbədə onlar arasında təmaslar vasitəsilə normal baba-nəvə (nənə-nəvə) münasibətlərinin saxlanması hüququnu nəzərdə tutur (*Kruşkiç Xorvatiyaya qarşı* (qərar),

111-ci bənd; *Mitovlar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*, 58-ci bənd). Bununla belə, Məhkəmə hesab edir ki, babalarla (nənələrlə) nəvələr arasında təmaslar adətən uşağa görə valideynlik məsuliyyəti daşıyan şəxsin razılığı ilə baş verir, bu isə o deməkdir ki, babanın (nənənin) nəvəsi ilə təmasda olması bir qayda olaraq uşağın valideynlərinin qərarından asılıdır (*Kruškiç Xorvatiyaya qarşı* (qərardad), 112-ci bənd).

252. Valideynin və uşağın birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı surətdə faydalanmaları prinsipi uşaqla onun nənə-babaları arasındakı münasibətlərə də şamil olunur (*L. Finlandiyaya qarşı*, 101-ci bənd). Konkret olaraq bioloji valideynləri uşaqların yanında olmadıqda qardaş oğlu (qızı) və bacı oğlu (qızı) ilə onların əmiləri (dayıları) və bibiləri (xalaları) arasında ailə bağlarının mövcud olduğu qərara alınıb (*Buttlar Norveçə qarşı*, 4 və 76-cı bəndlər; *Yusius və Yusiuvyene Litvaya qarşı*, 27-ci bənd). Lakin normal vəziyyətlərdə babalar (nənələr) və nəvələr arasında münasibətlər xarakterinə və dərəcəsinə görə valideynlə övlad arasındakı münasibətlərdən fərqlənir və bu səbəbdən öz təbiətinə görə daha az dərəcədə müdafiə tələb edir (*Kruškiç Xorvatiyaya qarşı* (qərardad), 110-cu bənd; *Mitovlar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*, 58-ci bənd).

253. Son dövrlərə aid məhkəmə praktikasına gəlincə, Məhkəmə bildirib ki, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərlə onların valideynləri və ya bacı-qardaşları arasındakı ailə bağları, normal emosional bağlılıqdan daha artıq bağlılıq elementləri olmadığı təqdirdə, daha az dərəcədə müdafiə tələb edir (*Benhebbə Fransaya qarşı*, 36-cı bənd; *Mokrani Fransaya qarşı*, 33-cü bənd; *Onur Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bənd; *Slivenko Latviyaya qarşı* [BP], 97-ci bənd; *A.H. Xan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 32-ci bənd).

b. Məhbusun ailəsi ilə təmasda olmaq hüququ

254. Məhbusun yaxın ailə üzvləri ilə əlaqə saxlamasına həbsxana müdiriyyəti tərəfindən yardım göstərilməsi məhbusun ailə həyatına hörmət hüququnun mühüm tərkib hissəsidir (*Messina İtaliyaya qarşı (№2)*, 61-ci bənd; *Kurkovski Polşaya qarşı*, 95-ci bənd; *Vintman Ukraynaya qarşı*, 78-ci bənd). Məhkəmə İsgəncələrin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanın qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsinin (CPT) tövsiyələrinə mühüm əhəmiyyət verir, həmin tövsiyələrdə deyilir ki, uzunmüddətli cəza çəkən məhbuslar üçün nəzərdə tutulan həbsxana rejimləri elə təşkil edilməlidir ki, "azadlıqdan məhrum edilmə nəticəsində cəmiyyətdən təcrid olunmanın mənfi nəticələri pozitiv və aktiv şəkildə kompensasiya edilmiş olsun" (*Xoroşenko Rusiyaya qarşı* [BP], 144-cü bənd). Məhdudiyət tədbirləri, məsələn, ailə üzvləri ilə görüşlərin sayının məhdudlaşdırılması, həmin görüşlərin nəzarət altında keçirilməsi və məhbus üçün xüsusi həbsxana rejiminin və ya görüşlər üçün xüsusi qaydaların nəzərdə tutulması onun 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına müdaxilə təşkil edir (*Pexoviç Polşaya qarşı*, 212-ci bənd; *Van der Ven Niderlanda qarşı*, 69-cu bənd; *Xoroşenko Rusiyaya qarşı* [BP], 106 və 146-cı bəndlər; *Mozer Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı* [BP], 193-195-ci bəndlər; *Vidiş Rusiyaya qarşı*, 40-cı bənd). Eynilə, ərizəçini valideynlərinin evinə yaxın yerdə yerləşən həbsxanaya köçürməkdən imtina edilməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Rodzevillo Ukraynaya qarşı*, 85-87-ci bəndlər; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 831-851-ci bəndlər).

255. Lakin *Serce Rumıniyaya qarşı* məhkəmə işində (56-cı bənd) Türkiyə vətəndaşı olan, Rumıniyada 18 illik həbs cəzası çəkən ərizəçi cəzasının qalan hissəsini arvadına və uşaqlarına yaxın olan yerdə çəkməsi üçün onu Avropa Şurasına üzv olan başqa bir dövlətə – Türkiyəyə köçürməkdən Rumıniyanın hakimiyyət orqanlarının imtina etmələrindən şikayət etmişdi. Məhkəmə onun Rumıniyada qeyri-gigiyenik şəraitdə saxlanılmasının, hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya işləmək imkanına malik olmamasının və onun saxlanıldığı həbsxanada həddən artıq məhbus olmasının onun 3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozduğunu

müəyyən etsə də, təsdiq etdi ki, 8-ci maddə onun bir dövlətin həbsxanasından digər dövlətin həbsxanasına köçürülmə barədə vəsatətinə şamil oluna bilməz.

256. Məhkəmə qərara aldı ki, məhbusun valideynlərinin dəfnində iştirak etməsinə icazə verməkdən imtina edilməsi onun şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edir (*Plotski Polşaya qarşı*, 39-cu bənd). Lakin digər bir işdə Məhkəmə nəzərdən keçirilən dövrdə qüvvədə olan xüsusi həbsxana rejiminin zəruriliyini nəzərə alaraq məhbusun görüş hüquqlarının məhdudlaşdırılması barədə qərarı zəruri və mütənasib qərar hesab etdi (*Enea İtaliyaya qarşı* [BP], 131-135-ci bəndlər).

5. İmmiqrasiya və ölkədən çıxarma

257. Məhkəmə təsdiq edib ki, dövlət, beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq və öz müqavilə öhdəliklərindən asılı olaraq, əcnəbilərin ölkə ərazisinə daxil olmasına və orada yaşamasına nəzarət etmək hüququna malikdir (*Əbdüləziz, Kabales və Balkandalı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 67-ci bənd; *Bujlifa Fransaya qarşı*, 42-ci bənd). Bundan başqa, Konvensiya əcnəbi vətəndaşın hər hansı konkret ölkəyə daxil olmaq və ya orada yaşamaq hüququnu təmin etmir. Beləliklə, milli hakimiyyət orqanlarının əcnəbinin onların ölkəsində məskunlaşmasına icazə vermək öhdəliyi mövcud deyil (*Jeness Niderlanda qarşı* [BP], 103-cü bənd). Dövlətin immiqrasiyaya nəzarət etmək hüququnun nəticəsi olaraq ərizəçi kimi əcnəbilər immiqrasiya nəzarətindən və prosedurlarından keçmək və qanunla onların ölkəyə girişinə və orada yaşamasına icazə verilmədiyi hallarda iştirakçı dövlətin qərarı əsasında onun ərazisini tərk etmək vəzifəsini daşıyırlar (*eyni mənbə*, 100-cü bənd). Lakin dövlət orqanları tərəfindən ərizəçinin sığınacaq üçün müraciətinə ağılabatan müddətdə baxılmasına və beləliklə onun durumunun təhlükəlilik dərəcəsinin mümkün qədər azaldılmasına imkan verən səmərəli və əlçatan prosedurun təsis edilmədiyi və bununla da ərizəçinin şəxsi həyatına hörmət hüququnun təmin edilmədiyi işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*B.A.C. Yunanıstana qarşı*, 46-cı bənd).

a. Saxlanma mərkəzlərindəki uşaqlar

258. Valideynin və uşağın birlikdə olmaq hüququndan qarşılıqlı surətdə faydalanması ailə həyatının fundamental elementini təşkil etsə də (*Olsson İsveçə qarşı* (№1), 59-cu bənd), buradan heç də belə nəticə çıxmır ki, sadəcə olaraq ailə üzvlərinin qovuşmasının təmin edilməsi artıq ailə həyatına hörmət hüququnun təmin edilməsi deməkdir, bu sözlər ailə üzvlərinin həbsdə olduğu hallara xüsusilə aiddir (*Popov Fransaya qarşı*, 134-cü bənd). Həbs tədbiri dövlət orqanlarının qarşılıqlı qoyduğu məqsədə mütənasib olmalıdır; söhbət ailələrdən gedirsə, dövlət orqanları vəziyyəti mütənasiblik prinsipinə uyğun şəkildə qiymətləndirərkən uşağın üstün maraqlarını nəzərə almalıdırlar (*eyni mənbə*, 140-cı bənd). Ailənin gizlənməyinə dəlalət edən hər hansı əlamət olmadığı bir vəziyyətdə dövlət böyükklər tərəfindən müşayiət olunan azyaşlı immiqrantları sistemə olaraq həbsə alıbsa, saxlanma mərkəzində on beş gün ərzində həbsdə saxlama tədbiri qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib deyil və 8-ci maddənin pozuntusudur (*eyni mənbə*, 147-148-ci bəndlər). Məhkəmə digər bir işdə də 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, həmin işdə ailə üzvləri inzibati saxlanma mərkəzində, müvafiq olaraq, on səkkiz və doqquz gün ərzində həbsdə saxlanılmış, dövlət orqanları onların ölkədən çıxarılması barədə qərarın icrası üçün bütün zəruri tədbirləri görməmişdilər və konkret olaraq onların qaçıb gizlənməsi riski də mövcud deyildi (*A.B. və başqaları Fransaya qarşı*, 155-156-cı bəndlər; *R.K. və başqaları Fransaya qarşı*, 114 və 117-ci bəndlər). Lakin digər iki işdə ailə üzvlərinin səkkiz və on gün ərzində həbsdə saxlanması qeyri-mütənasib tədbir hesab edilmədi (*A.M. və başqaları Fransaya qarşı*, 97-ci bənd; *R.C. və V.C. Fransaya qarşı*, 83-cü bənd).

259. Dövlətin immiqrasiya qaydalarına riayət etməkdən yayınma cəhdlərinin qarşısını almaqda maraqlı olması yetkinlik yaşına çatmayan əcnəbiləri, xüsusən böyüklər tərəfindən müşayiət olunmayanları statuslarına uyğun müdafiə ilə təmin edilmək hüququndan məhrum etməməlidir (*Mubilanzila Mayeka və Kaniki Mitunga Belçikaya qarşı*, 81-ci bənd). İkinci ərizəçinin Belçikanın hakimiyət orqanlarının nəzarətindən yayınmağa cəhd etməsi təhlükəsi minimum səviyyədə olduğu halda onun böyüklər üçün qapalı mərkəzdə saxlanılmasına zərurət yox idi (*eyni mənbə*, 83-cü bənd).

b. Ailə üzvlərinin qovuşması

260. Söhbət immiqrasiyadan getdiyi hallarda, təkliddə götürülmüş 8-ci maddə dövlətin üzünə nikahda olan cütlüyün ailə halında yaşamaq üçün ölkə seçmək hüququna riayət etmək və ya öz ərazisində ailə üzvlərinin qovuşmasına icazə vermək kimi ümumi bir öhdəlik qoyan maddə hesab edilə bilməz (*Jeness Niderlanda qarşı* [BP], 107-ci bənd; *Biao Danimarkaya qarşı* [BP], 117-ci bənd). Bununla belə, ailə həyatı və immiqrasiya ilə əlaqədar olan işlərdə dövlətin ölkə ərazisində yaşayan şəxslərin qohumlarını öz ərazisinə buraxmaq öhdəliklərinin hüdudları müvafiq şəxslərin konkret situasiyasına və cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq fərqlənə bilər (*Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*, 67-68-ci bəndlər; *Gül İsveçrəyə qarşı*, 38-ci bənd; *Ahmut Niderlanda qarşı*, 63-cü bənd; *Şen Niderlanda qarşı*; *Osman Danimarkaya qarşı*, 54-cü bənd; *Berişa İsveçrəyə qarşı*, 60-cü bənd).

261. Bu kontekstdə nəzərə alınmalı olan amillər bunlardır: ailə həyatının faktiki olaraq nə dərəcədə pozulması; ailə üzvlərinin iştirakçı dövlətlə nə dərəcədə bağlılıq əlaqələrinin olması; ailə üzvlərindən birinin və ya bir neçəsinin mənşə ölkəsində yaşayan ailəsinə qovuşması önündə qarşısını almaq maneələrin olub-olmaması; immiqrasiyaya nəzarətlə bağlı hər hansı amillərin olub-olmaması (məsələn, onlar tərəfindən immiqrasiya qanunvericiliyinin pozulub-pozulmaması); yaxud ailə üzvlərinin ölkədən çıxarılmasının lehinə dəlilət edən ictimai asayişin qorunması mülahizələri (*Rodrigues da Silva və Hooqkamer Niderlanda qarşı*, 38-ci bənd; *Acayi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Solomon Niderlanda qarşı* (qərarad)).

262. Nəzərə alınmalı digər bir mühüm mülahizə ondan ibarətdir ki, ailə həyatı qurulan dövrdə müvafiq şəxslər bilirdilərmə ki, onlardan birinin immiqrasiya statusu onların olduqları ölkədə ailə həyatını davam etdirmələrini lap əvvəldən təhlükə altında qoya bilərdi? (*Sarumi Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Şebaşov Latviyaya qarşı* (qərarad)). Əgər onlar bunu bilirdilərsə, o halda ölkə vətəndaşı olmayan ailə üzvlərinin ölkədən çıxarılması yalnız müstəsna hallarda 8-ci maddəyə zidd sayıla bilər (*Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*, 68-ci bənd; *Mitçell Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Acayi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Rodrigues da Silva və Hooqkamer Niderlanda qarşı*; *Biao Danimarkaya qarşı* [BP], 138-ci bənd). Ailə üzvlərinin qovuşması prosesi kifayət qədər şəffaf olmalı və bu prosesdə lazımsız gecikmələrə yol verilməməlidir (*Tanda-Muzinqa Fransaya qarşı*, 82-ci bənd).

c. Deportasiya və ölkədən çıxarılma barədə qərarlar

263. Dövlət əcnəbilərin onun ərazisinə daxil olmasına və orada yaşamasına nəzarət etmək hüququna malikdir və bu hüquq əcnəbinin ölkə ərazisinə yetkinlik yaşına çatmış şəxs kimi və ya kiçik yaşlarında gəlməsindən, yaxud hətta orada doğulmasından asılı olmayaraq tətbiq edilir (*Üner Niderlanda qarşı* [BP], 54-cü bənd). Bir sıra iştirakçı dövlətlər onların ərazisində anadan olmuş və ya erkən uşaqlıq dövründə oraya gəlmiş uzunmüddətli immiqrantların cinayət törətdikləri halda ölkədən çıxarılmaması barədə qanunvericilik aktları və ya bu sahədə siyasətə dair normalar qəbul etsələr də, onların ölkədən çıxarılmasını mütləq qaydada istisna edən bu hüquq 8-ci maddədə nəzərdə tutulmayıb (*eyni mənbə*, 55-ci bənd). Bununla

belə, gəldiyi ölkədə məskunlaşan, uşaqlığının və gəncliyinin böyük bir hissəsini orada keçirən miqrantın ölkədən çıxarılmasını əsaslandırmaq üçün çox ciddi səbəblər tələb olunur (*Maslov Avstriyaya qarşı*, 75-ci bənd). Ərizəçinin ailə həyatını və yalnız bir dəfə 1999-cu ildə ağır cinayət törətməsi faktını nəzərə alaraq Məhkəmə bildirdi ki, ərizəçinin ölkədən çıxarılaraq Albaniyaya göndərilməsi və Yunanıstana qayıdışına ömürlük qadağa qoyulması Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozub (*Kolonya Yunanıstana qarşı*, 57-58-ci bəndlər).

264. Belə halları qiymətləndirərkən Məhkəmə həmçinin uşaqların üstün maraqları və rifahı məsələsini, xüsusən ərizəçinin göndəriləcəyi ölkədə onun uşaqlarının qarşılaşacağı çətinliklərin ciddiliyini; onların hazırda yaşadıkları ölkədə və təyinat ölkəsində sosial və mədəni bağlılıq əlaqələrinin və ailə əlaqələrinin nə dərəcədə güclü olduğunu araşdırır (*Üner Niderlanda qarşı* [BP], 58-ci bənd; *Udeh İsveçrəyə qarşı*, 52-ci bənd). Məhkəmə təsdiq edib ki, valideynin ölkədən çıxarılması ilə əlaqədar amilləri balanslaşdırarkən yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların üstün maraqları, o cümlədən valideynlərinin mənşə ölkəsinə onların qayıtmalarının çətinliyi nəzərə alınmalıdır (*Jeness Niderlanda qarşı* [BP], 117-118-ci bəndlər).

265. İmmiqrasiyaya aid işlərdə valideynlər və onların yetkinlik yaşına çatmış övladları aralarında adi emosional bağlılıq əlaqəsindən savayı əlavə bağlılıq elementlərinin mövcud olduğunu sübuta yetirə bilmədikdə hesab edilir ki, onların arasında ailə həyatı mövcud deyil (*Kvaki-Nti və Dufi Niderlanda qarşı* (qərarad); *Slivenko Latviyaya qarşı* [BP], 97-ci bənd; *A.S. İsveçrəyə qarşı*, 49-cu bənd). Lakin belə əlaqələr "şəxsi həyat" anlayışına aid olan əlaqələr kimi nəzərə alın bilər (*Slivenko Latviyaya qarşı* [BP]). Məhkəmə hələ ailə qurmayan gənclərlə əlaqədar olan bir sıra işlərdə qəbul edib ki, onların valideynləri və digər ailə üzvləri ilə münasibətləri də "ailə həyatı" təşkil edir (*Maslov Avstriyaya qarşı*, 62-ci bənd).

266. Ölkədən çıxarılma barədə qərarların şəxsi və ailə həyatına müdaxilə təşkil etdiyi əsas gətirilərək bu qərarlardan şikayət edildiyi hallarda hüquqi müdafiə vasitəsinin səmərəli olması üçün onun avtomatik olaraq qərarın icrasını dayandıran qüvvəyə malik olması vacib deyil (*Di Soza Ribeyru Fransaya qarşı* [BP], 83-ü bənd). Bununla belə, immiqrasiyaya aid işlərdə əcnəbi ölkədən çıxarılmasının şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edəcəyinə dair əsaslı iddia irəli sürdüyü təqdirdə Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 13-cü maddəsi tələb edir ki, deportasiya qərarından və ya ölkədə yaşayış icazəsi verməkdən imtina qərarından müvafiq şəxsin şikayət edə bilməsi, yaxud yetərli prosessual təminatların mövcud olduğu prosedurlar çərçivəsində yetərincə müstəqil və qərəzsiz ölkədaxili orqan tərəfindən məsələnin hərtərəfli araşdırılmasına nail ola bilməsi üçün real imkan yaradılmalıdır (*M. və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 122-132-ci bəndlər; *Əl-Naşif Bolqarıstana qarşı*, 133-cü bənd).

267. Ərizəçinin üzərinə yaşadığı ərazini tərk etməmək öhdəliyinin qoyulduğu, habelə bir neçə il yaşadığı və ailəsinin də yaşamaqda davam etdiyi Almaniyanı tərk etməsinin qarşısını almaq üçün beynəlxalq pasportunun ondan alındığı işdə Məhkəmə ərizəçinin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən etdi (*Kotiy Ukraynaya qarşı*, 76-cı bənd).

268. Ciddi xəstəlikdən əziyyət çəkən şəxs onu lazımi tibbi müalicə ilə təmin edə biləcəyi şübhə altında olan mənşə ölkəsinə deportasiya olunacağı təqdirdə 8-ci maddənin pozuntusu baş vermiş olacaq (*Papoşvili Belçikaya qarşı* [BP], 221-226-cı bəndlər).

6. Maddi maraqlar

269. "Ailə həyatı" təkcə sosial, mənəvi və mədəni əlaqələri deyil, həm də maddi xarakterli maraqları əhatə edir; belə ki, digər məsələlərlə yanaşı, iştirakçı dövlətlərin əksəriyyətinin milli hüquq sistemlərində nəzərdə tutulan aliment öhdəlikləri və ya miras əmlakda məcburi

pay (fransızca “*réserve héréditaire*”) hüququ bunu sübut edir. Buna görə də Məhkəmə qəbul edib ki, uşaqlar və valideynlər, nəvələr və babalar (nənələr) arasında vərəsəlik hüququ münasibətləri 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşən "ailə həyatı" ilə sıx əlaqəli münasibətlərdir (*Marks Belçikaya qarşı*, 52-ci bənd; *Pla və Punsernu Andorraya qarşı*, 26-cı bənd). Bununla belə, 8-ci maddə miras məqsədləri üçün uşağın mərhum şəxsin varisi kimi tanınmaq hüququna malik olmasını tələb etmir (*Haas Niderlanda qarşı*, 43-cü bənd).

270. Məhkəmə qərara alıb ki, ailə müavinətinin verilməsi dövlətlərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş "ailə həyatına hörmət etdiklərini nümayiş etdirmələrinə" imkan verir, buna görə də belə müavinət bu maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*Fosi Yunanıstana qarşı*, 28-ci bənd).

271. Bununla belə, Məhkəmə müəyyən edib ki, ərizəçinin nişanlısının ölümündən irəli gələn ziyanın kompensasiyası üçün üçüncü tərəfə qarşı qaldırılan iddiaya "ailə həyatı" konsepsiyası şamil olunmur (*Hofmann Almaniyaya qarşı* (qərarad)).

IV. Mənzil⁵

A. Ümumi məsələlər

1. "Mənzil" anlayışının tətbiq dairəsi

272. "Mənzil" anlayışı onun milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan təsnifatından asılı olmayaraq müstəqil anlayışdır (*Çıraqov və başqaları Ermənistanaya qarşı* [BP], 206-cı bənd). Müvafiq olaraq, bu və ya digər yaşayış məskəninin 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş müdafiənin şamil olunduğu "mənzil" təşkil edib-etmədiyi barədə sualın cavabı işin faktiki hallarından, yəni şəxsin konkret məkanla yetərli və davamlı əlaqələrinin mövcudluğundan asılıdır (*Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı*, 141-ci bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar; *Prokopoviç Rusiyaya qarşı*, 36-cı bənd; *Makkey-Kopetska Polşaya qarşı* (qərarad); həmçinin məcburi köçkünlərlə bağlı bu işlərə bax: *Çıraqov və başqaları Ermənistanaya qarşı* [BP], 206-207-ci bəndlər; və *Sarqsyana Azərbaycanaya qarşı* [BP], 260-cı bənd). Bundan başqa, 8-ci maddənin ingilis dilindəki versiyasında qeyd edilən "mənzil" sözü “*domicile*” ("yaşayış yeri") fransız sözünün dəqiq ekvivalentini təşkil etmir və sonuncu daha geniş mənaya malikdir (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 30-cu bənd).

273. "Mənzil" anlayışı ərizəçinin mülkiyyətçisi və ya kirayəçisi olduğu əmlakla məhdudlaşmır. O həm də şəxsin uzun müddət ərzində, illərlə məskunlaşdığı qohumuna məxsus evi bildirən anlayış ola bilər (*Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 73-cü bənd). "Mənzil" anlayışı tək-cə qanunla şəxsin adına rəsmiləşdirilən mənzillərlə məhdudlaşmır (*Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 54-cü bənd), belə ki, mənzildə yaşayan, amma kirayə müqaviləsi onun adına olmayan şəxs də mənzillə bağlı hüquqlara malik olduğunu iddia edə bilər (*Prokopoviç Rusiyaya qarşı*, 36-cı bənd). Bu anlayış həm də ərizəçinin kirayəçi qismində məskunlaşdığı və kirayə hüququnun müddətinin başa çatdığı bələdiyyə şurasının mənzilinə (*Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*, 46-cı bənd), yaxud bir neçə il ərzində kirayə hüququ əsasında yaşadığı mənzilə (*Brejets Xorvatiyaya qarşı*, 36-cı bənd) şamil oluna bilər.

274. "Mənzil" anlayışı ənənəvi yaşayış yerləri ilə məhdudlaşmır. Belə ki, o, fərqləri və digər qeyri-stasionar məskənləri də özündə ehtiva edir (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 71-74-cü bəndlər). O həmçinin müvafiq torpaq sahəsində onların inşa edilməsinin qanuniliyi məsələsindən asılı olmayaraq inşa edilmiş kottecləri və ya bağ evlərini özündə ehtiva edir (*Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı*, 141-ci bənd; *Yordanova və başqaları*

5. Həmçinin "Ətraf mühit məsələləri" bölməsinə bax.

Bolqarıstana qarşı, 103-cü bənd). 8-ci maddə həm də şəxsin ikinci evini və ya tətillərini keçirdiyi evi əhatə edir (*Demades Türkiyəyə qarşı*, 32-34-cü bəndlər; *Fagersköld İsveçə qarşı* (qərardad)).

275. Bu anlayış şəxsin çalışdığı ofisə və ya biznes fəaliyyətini həyata keçirdiyi binaya (*Buk Almaniyaya qarşı*, 31-ci bənd; *Nimits Almaniyaya qarşı*, 29-31-ci bəndlər), qəzet redaksiyasının binasına (*"Sent-Pol Lüksemburq S.A." Lüksemburqa qarşı*, 37-ci bənd), notariat fəaliyyətinin həyata keçirildiyi binaya (*Popovlar Bolqarıstana qarşı*, 103-cü bənd) və ya universitet professorunun ofisinə də (*Stiq Almaniyaya qarşı* (qərardad)) şamil olunur. O həmçinin şirkətin hüquqi ünvanı kimi qeydiyyatda alınmış ofisə, şirkətin filiallarına və ya şirkətin müəssisəsinin binalarına şamil olunur (*"Sosyete Kola Est" və başqaları Fransaya qarşı*, 41-ci bənd; *"Kent Farmasevtikals Limited" və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)). Məhkəmə nəzarət tədbirlərindən şikayət edən assosiasiyanın işində 8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada "mənzilin" mövcud olduğu qənaətinə gələrək assosiasiyanın lehinə qərar çıxarsa da (*"Avropaya integrasiya və insan hüquqları assosiasiyası" və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı*), qeyd etdi ki, assosiasiya ətraf mühitin çirkləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnun pozulmasının qurbanı olduğunu iddia edə bilməz (*Asselburq və başqaları Lüksemburqa qarşı* (qərardad)).

276. Məhkəmə 8-ci maddənin şamil olunduğu hallara müəyyən məhdudiyyətlər qoyub. O, üzərində ev tikilməsi nəzərdə tutulan mülkiyyətə, yaxud şəxsin köklərinin müəyyən ərazi ilə bağlı olduğu hallara şamil olunmur (*Loizidu Türkiyəyə qarşı* (şikayətin mahiyyəti), 66-cı bənd); o həmçinin çoxmənzilli binada yaşayan mənzil sahiblərinin müştərək mülkiyyətində olan, aralıq istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan camaşırxanaya (*Kelu Rumuniyaya qarşı*, 45-ci bənd); sənət adamlarının geyim otağına (*Hartunq Fransaya qarşı* (qərardad)); mülkiyyətçilər tərəfindən idman fəaliyyətləri üçün istifadə edilən və ya başqalarının müəyyən fəaliyyətlərlə (məsələn, ovçuluqla) məşğul olmasına mülkiyyətçilər tərəfindən icazə verilən torpaq sahəsinə (*Frend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad), 45-ci bənd); yalnız peşə məqsədləri üçün istifadə edilən sənaye binalarına və qurğularına, məsələn, dəyirmanlara, çörəkxanalara və ya anbarlara (*Xamidov Rusiyaya qarşı*, 131-ci bənd) və ya heyvanların saxlanıldığı fermaya (*Levo və Fiyon Fransaya qarşı* (qərardad)) şamil olunmur.

277. Bundan əlavə, ərizəçi heç vaxt məskunlaşmadığı və ya çətin ki, nə vaxtsa məskunlaşmış olduğu, yaxud da uzun müddətdən bəri məskunlaşmadığı mülkiyyətin onun "mənzili" olduğunu iddia edirsə, onun həmin mülkiyyətlə əlaqəsi 8-ci maddə əsasında hər hansı məsələ qaldırmasına imkan verməyəcək dərəcədə cüzi ola bilər (*Andreu Papi Türkiyəyə qarşı*, 54-cü bənd). Məhkəmə bu nəticəyə gəlib ki, əmlak üzərində mülkiyyəti vərəsəlik yolu ilə əldə etmək ehtimalının olması ərizəçinin həmin əmlakla konkret əlaqəsi olduğunu qəbul etmək və həmin əmlakı 8-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada "mənzil" hesab etmək üçün yetərli deyil (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qərardad) [BP], 136-137-ci bəndlər). Bundan başqa, 8-ci maddənin müddəaları mənzili satın almaq hüququnu əhatə etmir (*Strunyak və başqaları Xorvatiyaya qarşı* (qərardad)), yaxud dövlət orqanlarının üzərinə evli cütlüyün seçdiyi yerdə birgə yaşamaq istəyini yerinə yetirmək kimi ümumi öhdəlik qoymur (*Mengeşa Kimfe İsveçrəyə qarşı*, 61-ci bənd). 8-ci maddədə mənzillə təmin edilmək hüququnu nəzərdə tutan müddəalar yoxdur (*Uord Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad); *Kodona Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)).

2. "Müdaxilənin" nümunələri

278. Şəxsin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna mümkün "müdaxilə" hallarına aşağıdakılar misal ola bilər:

- dövlət orqanları tərəfindən evin bilərəkdən uçurulması (*Selçuk və Asker Türkiyəyə qarşı*, 86-cı bənd; *Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], 88-ci bənd; *Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 73-cü bənd) və ya müsadirə edilməsi (*Əbufədda Fransaya qarşı* (qərardad));
- məcburi köçkünlərin evlərinə qayıtmalarına icazə verməkdən imtina edilməsi (*Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], 174-cü bənd) – bu hal 8-ci maddənin "davamedici pozuntusunu" təşkil edə bilər;
- dövlət orqanlarının qərarı ilə kənd sakinlərinin başqa yerə köçürülməsi (*Noak və başqaları Almaniya qarşı* (qərardad));
- polisin şəxsin evinə daxil olması (*Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı*, 217-ci bənd) və evdə axtarış aparması (*Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, 86-cı bənd);
- polislə əməkdaşlığın mənzil toxunulmazlığı hüququna "müdaxilənin" baş vermədiyi anlamına gəlmədiyi ("*Sent-Pol Lüksemburq S.A.*" *Lüksemburqa qarşı*, 38-ci bənd) və axtarışa səbəb olmuş hüquq pozuntusunun üçüncü şəxs tərəfindən törədilməsinin əhəmiyyət daşımadığı hallarda (*Buk Almaniya qarşı*) axtarış və müsadirə tədbirləri (*Çeppe Birləşmiş Krallığa qarşı*, 50-51-ci bəndlər; *Funke Fransaya qarşı*, 48-ci bənd);
- mülkiyyətin zəbt edilməsi və ya mülkiyyətin ərazisində məskunlaşma (*Xamidov Rusiyaya qarşı*, 138-ci bənd), yaxud mənzildən çıxarılma (*Orliç Xorvatiya qarşı*, 56-cı bənd və həmin bənddəki istinadlar), o cümlədən mənzildən çıxarılma barəsində hələ icra edilməmiş qərarın olması (*Qladışeva Rusiyaya qarşı*, 91-ci bənd; *Çosiç Xorvatiya qarşı*, 22-ci bənd).

279. "Müdaxilənin" digər nümunələri bunlardır:

- kirayə müqaviləsinin şərtlərinin dəyişdirilməsi (*Berger-Krall və başqaları Sloveniya qarşı*, 264-cü bənd);
- deportasiya qərarı səbəbindən evdən məhrum olma (*Slivenko Latviya qarşı* [BP], 96-cı bənd);
- immiqrasiya qaydalarına əsasən cütlüyün daimi məskunlaşmasının və ailə halında yaşamasının mümkün olmaması (*Hode və Abdi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 43-cü bənd);
- torpaq sahəsində ev tikilməsinə icazə verməkdən imtina edilməsi (*Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 60-cı bənd);
- mülkiyyətin məcburi qaydada satın alınması barədə (*Hovard Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı) və şirkətlərin vergi yoxlaması aparıcıları öz binalarına buraxmaları və serverdən məlumatların sürətini götürmələrinə imkan yaratmaları haqqında qərarın qəbul edilməsi ("*Bernh Larsen Holding AS*" və başqaları *Norveçə qarşı*, 106-cı bənd).

280. Məhkəmə mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna "müdaxilənin" digər hallarını da müəyyən edib, məsələn:

- torpaq sahəsinin uzun illər qanunsuz olaraq orada yerləşən fərqləndirilmiş, kotteclərdən və ya bağ evlərindən (*Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı*, 143-cü bənd) və ya qanunsuz gecəqondu evlərindən (*Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 104-cü bənd) təmizlənməsinə dair qərarın qəbul edilməsi;
- adının daimi sakinlərin reyestrindən çıxarılmasına şəxsin nail ola bilməməsi (*Babilonova Slovakiya qarşı*, 52-ci bənd);

- şəxsin üzərinə öz evində yaşamaq üçün icazə almaq öhdəliyinin qoyulması və öz mülkiyyətində qanunsuz məskunlaşdığına görə cərimələnməsi (*Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, 47-ci bənd).

Məhkəmə həmçinin müəyyən edib ki, münaqişə kontekstində məcburi köçkünlərin evlərinə qayıda bilməmələri onların 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını həyata keçirmələrinə "müdaxiləyə" bərabərdir (*Çıraqov və başqaları Ermənistanı qarşı* [BP], 207-ci bənd; *Sarqsyana Azərbaycanı qarşı* [BP], 260-cı bənd).

3. Qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları

281. Bu sahədə meydana çıxan biləcək suallar çoxsaylı yerli amillərdən asılı olduğuna və şəhərdə və ölkədə tikintinin planlaşdırılması siyasətinin seçilməsi ilə əlaqədar olduğuna görə iştirakçı dövlətlər bu sahədə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər (*Noak və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərarad)). Bununla belə, Məhkəmə bu qiymətləndirmə sərbəstliyindən açıq-aydın yanlış istifadə edildiyi barədə qərar çıxara bilər (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 92-ci bənd). Dövlətlərin bu sahədə seçdikləri tədbirlər şəxsin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilə təşkil edə bilər, amma həmin tədbirlər müəyyən şərtlərə riayət edilməklə həyata keçirildiyi və lazımi addımlarla müşayiət edildiyi təqdirdə Konvensiyanın hər hansı pozuntusu baş verməyə bilər (*Noak və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərarad)). Lakin təhlükə altında olan hüquq şəxsin həyatının intim aspektinə aid olan və ya mühüm əhəmiyyətə malik olan hüququn şəxs tərəfindən həyata keçirilməsi üçün həlledici əhəmiyyət daşıyarsa, qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları adətən daralmış olur (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 82-ci bənd).

B. Yaşayış yeri

282. 8-ci maddə mənzillə təmin edilmək hüququnu nəzərdə tutan maddə kimi şərh edilə bilməz (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 99-cü bənd). Şəxsin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ tək-cə onun fiziki yaşayış sahəsi üzərində hüququnu deyil, həm də həmin sahədə dinc şəraitdə yaşamaq hüququnu əhatə edir. Bu hüquq dövlət orqanları tərəfindən, xüsusən məhkəmə qərarlarının icrası ilə əlaqədar olaraq, müəyyən tədbirlərin görülməsini özündə ehtiva edə bilər (*Svetiç Xorvatiyaya qarşı*, 51-53-cü bəndlər). Müdaxilə həm fiziki formada, məsələn, şəxsin evinə icazəsiz daxil olma formasında (*Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], 294-cü bənd), həm də qeyri-fiziki formada, məsələn, səs-küy, xoşagəlməz qoxu və s. formada baş verə bilər (*Moreno Qomes İspaniyaya qarşı*, 53-cü bənd).

283. 8-ci maddə fərdləri dövlət orqanlarının müdaxilələrindən qorumaqla yanaşı, həm də fərdlər arasındakı münasibətlər sahəsində şəxsin "mənzilinin" toxunulmazlığı hüququna hörmətin təmin edilməsi üçün (*Surugiu Ruminiyaya qarşı*, 59-cü bənd) dövlət tərəfindən tədbirlər görülməsini tələb edə bilər (*Novoseletski Ukraynaya qarşı*, 68-ci bənd). Məhkəmə müəyyən edib ki, adamların ərizəçinin həyətəyini sahəsinə girərək onun qapısının və pəncərələrinin qarşısına peyin arabalarının yükünü boşaltdıqları barədə ərizəçinin davamlı şikayətlərinə baxmayaraq dövlət orqanları tərəfindən tədbir görülməməsi səbəbindən dövlət öz pozitiv öhdəliklərini pozub (*Surugiu Ruminiyaya qarşı*, 67-68-ci bəndlər; dövlət orqanlarının öz pozitiv öhdəliklərini pozmadıqları barədə Məhkəmənin qərar çıxardığı hal üçün bu işə bax: *Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*, 129-130-cü bəndlər). Mülkiyyətçinin xeyrinə qəbul edilmiş mənzildən çıxarılma qərarının milli hakimiyyət orqanları tərəfindən icra edilməməsi dövlətin 8-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməməsinə bərabər hesab edildi (*Pibernik Xorvatiyaya qarşı*, 70-ci bənd). Ərizəçinin əlindən alınmış mənzilin xeyli müddətdən sonra ona insan yaşayışı üçün yararsız vəziyyətdə qaytarılması

ərizəçinin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnun pozuntusu hesab edildi (*Novoseletski Ukraynaya qarşı*, 84-88-ci bəndlər).

284. İstər iş dövlət orqanı tərəfindən baş verən və 8-ci maddənin 2-ci bəndi ilə əsaslandırılmalı olan müdaxilə nöqtəyi-nəzərindən araşdırıldıqda, istərsə də şəxsin həmin maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnun müdafiəsi üçün dövlət tərəfindən qanunvericilik bazasının qəbul edilməsini tələb edən pozitiv öhdəliklər baxımından araşdırıldıqda Məhkəmə üzv dövlətlərin qərar qəbul edərkən tərəflərin ziddiyyətə girən maraqlarını balanslaşdırmalarını tələb edir (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 98-ci bənd).

285. Dövlətin bu sahədə qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarına gəlincə, ərizəçinin şəxsi həyatına nə dərəcədə müdaxilə edildiyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 82-ci bənd; *Qladişeva Rusiyaya qarşı*, 91-96-cı bəndlər). 8-ci maddə ilə təmin edilən hüquqların fərdin identikliyi, öz taleyinə dair müstəqil qərar verməsi və fiziki və mənəvi toxunulmazlığı üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığını nəzərə alsaq, 8-ci maddə ilə təmin edilən hüquqlardan söhbət getdiyi hallarda yaşayış yerinə aid məsələlərdə dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarla müqayisədə daha dardır (*eyni mənbə*, 93-cü bənd).

286. Belə hallarda tətbiq edilə bilən hüquqi bazanı müəyyənləşdirərkən dövlətin qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşıb-aşmadığına dair qərar verərkən Məhkəmə prosessual təminatlarla xüsusi diqqət yetirir (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 92-ci bənd). O, həmçinin qərara alıb ki, şəxsin evindən məhrum olması mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilənin ən ağır formasıdır. Hüququna bu dərəcədə müdaxilənin baş verməsi riski altında olan hər hansı şəxs, daxili qanunvericiliyə əsasən onun mənzildə məskunlaşmaq hüququna son qoyulduğuna baxmayaraq, prinsipcə müstəqil məhkəmə tərəfindən Konvensiyanın 8-ci maddəsinin müvafiq prinsiplərinin işığında müdaxilənin mütənasibliyi məsələsi barədə qərar verilməsinə nail olmaq imkanına malik olmalıdır (*Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*, 50-ci bənd).

1. Mülkiyyət sahibləri

287. Əmlakın əvvəlki sahibi tərəfindən aldadılmaqla əmlakı almış vicdanlı alıcının işi həll edilmək üçün dövlət orqanına verildikdə milli məhkəmələr mənzildən çıxarılma tədbirinin mütənasibliyini və ya işin xüsusi hallarını diqqətlə araşdırmadan avtomatik olaraq alıcının mənzildən çıxarılması barədə qərar qəbul edə bilməzlər. Mənzilin həmin işdə maraqlı tərəf olan digər fiziki şəxsin mülkiyyətinə deyil, dövlətin mülkiyyətinə keçməsi faktı da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (*Qladişeva Rusiyaya qarşı*, 90-97-ci bəndlər).

288. Bəzən şəxsin dövlətə vergi borclarının ödənilməsini təmin etmək üçün üzv dövlətin onun evinin üzərinə həbs qoyması və evi satması zərurəti yarana bilər. Bununla belə, bu tədbirlər şəxsin mənzil hüququna hörmətin təmin edildiyi tərzdə həyata keçirilməlidir. Vergi borcunun ödənilməsi üçün evin məcburi qaydada hərracda satışının şərtləri ilə əlaqədar olan işdə Məhkəmə evin sahibinin maraqlarının yetərincə qorunmaması səbəbindən pozuntu baş verdiyini müəyyən etdi (*Rousk İsveçə qarşı*, 137-142-ci bəndlər). Ümumiyyətlə borcların ödənilməsi məqsədilə evin məcburi qaydada satılmasının zəruriliyi ilə şəxsin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnun uzlaşdırılması məsələsi barədə məlumat üçün bu işə bax: *Vrziç Xorvatiyaya qarşı*, 13-cü bənd.

289. Adada həddən artıq əhalinin məskunlaşmasının qarşısını almaq məqsədi ilə şəxsin üzərinə adada ona məxsus olan evdə məskunlaşmaq üçün icazə almaq öhdəliyinin qoyulması özü-özlüyündə 8-ci maddəyə zidd deyil. Lakin qərar verərkən milli hakimiyyət orqanları, digər məsələlərlə yanaşı, mülkiyyət sahiblərinin konkret situasiyalarını yetərincə nəzərə

almadıqda mütənasiblik tələbi yerinə yetirilməmiş olur (*Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, 56-58-ci bəndlər).

290. Məhkəmə evin qüvvədə olan tikinti qaydaları pozulmaqla icazəsiz inşa edilməsi səbəbindən sökülməsi barədə qərarın qəbul edilməsindən sonra şəxsin dərhal evindən məhrum edilməsi məsələsini araşdırdı (*İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı*). Məhkəmə ilk növbədə evin sökülməsinin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmadığını nəzərdən keçirdi. Məhkəmə əvvəlki işlərdə qəbul etdiyi belə bir qərara istinad etdi ki, şəxsin evdən çıxarılması ilə bağlı icraat 8-ci maddə ilə qorunan maraqlara uyğun şəkildə aparılmalıdır, belə ki, şəxsin evindən məhrum olması, həmin şəxsin müdafiəsiz vəziyyətdə olan qrupa mənsub olub-olmamasından asılı olmayaraq, mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna ən ağır müdaxilə formasıdır. Məhkəmə bu işdə 8-ci maddənin pozulduğunu qərara alarkən özünün bu qənaətinə əsaslandı ki, milli məhkəmələrin icraatındakı bu iş mənzilin qanunsuz inşa edilməsi ilə əlaqədar idi və onlar işə baxarkən yalnız bu məsələni araşdırmaqla kifayətlənmiş, evdən çıxarılma barədə qərarın icrasının ərizəçilərin fərdi durumuna potensial qeyri-mütənasib təsirlərini isə araşdırmamışdılar (*eyni mənbə*, 49-62-ci bəndlər).

291. Məhkəmə həmçinin qərara alıb ki, dövlət fiziki şəxslərin üzərinə öz evlərini kənar şəxslərlə paylaşmaq öhdəliyini qoyan qanunvericilik qəbul edirsə, o halda məsələni hərtərəfli tənzimləyən qaydalar və zəruri prosessual təminatlar mövcud olmalıdır ki, bütün maraqlı tərəflərin Konvensiyada nəzərdə tutulan maraqları qorunmuş olsun (*İrina Smirnova Ukraynaya qarşı*, 94-cü bənd).

2. Kirayəçilər

292. Məhkəmə kirayəçilərin evdən çıxarılması ilə bağlı bir sıra mübahisələr üzrə qərarlar çıxarıb (*İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işi üzrə qərarın 52-ci bəndində istinad edilən qərarlara bax). Ərizəçinin yaşadığı yeri tərk etməsi barədə dövlət orqanları tərəfindən bildiriş verilməsi zəruridir və müstəqil məhkəmə tərəfindən 8-ci maddənin tələblərinə cavab verən qərarvermə prosesi çərçivəsində prosessual təminatlara riayət edilməlidir (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 81-84-cü bəndlər; *Byedov Xorvatiyaya qarşı*, 70-71-ci bəndlər). Araşdırılan situasiyanın fərdi hallarını nəzərə almadan sadəcə olaraq tədbirin daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğunu qeyd etmək kifayət deyil (*Çosiç Xorvatiyaya qarşı*, 21-ci bənd). Evdən məhrum etmə tədbiri həmçinin qanuni məqsəd daşımali və 8-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədlərə mütənasib olmalıdır. Buna görə də ərizəçinin faktiki situasiyası nəzərə alınmalı, onun qanuni maraqları qorunmalıdır (*Orliç Xorvatiyaya qarşı*, 64-cü bənd; *Qladişeva Rusiyaya qarşı*, 94-95-ci bəndlər; *Krivitskaya və Krivitski Ukraynaya qarşı*, 50-ci bənd; *Andrey Medvedev Rusiyaya qarşı*, 55-ci bənd).

293. Bu səbəbdən Məhkəmə qərara aldı ki, kirayəçinin sadələşdirilmiş prosedur vasitəsilə mənzildən çıxarılması tədbiri hətta qanunvericilikdə yaşayış yeri ilə bağlı müəyyən edilmiş qaydaların lazımı qaydada tətbiqini təmin etmək məqsədini daşısa belə, həmin prosedur çərçivəsində adekvat prosessual təminatlara riayət edilməməsi Konvensiyanın pozuntusuna gətirib çıxara bilər (*Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*, 55-ci bənd). Kirayə müqaviləsinə xitam verilmədən bu tədbirin mütənasibliyinin müstəqil məhkəmə tərəfindən müəyyənəndirilməsi imkanının mövcud olmadığı işdə 8-ci maddənin pozulduğu qərara alındı (*Key və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 74-cü bənd). Bundan başqa, şəxsin mülkiyyətinin zəbt edilməsinin qanunsuz olduğu barədə qüvvədə olan məhkəmə qərarına zidd olaraq zəbt etmə faktının davam etməsi 8-ci maddənin pozuntusu hesab edildi (*Xamidov Rusiyaya qarşı*, 145-ci bənd).

294. *Larkos Kiprə qarşı* ([BP]) məhkəmə işi üzrə qərarında Məhkəmə bildirdi ki, kirayəçilərin dövlət mülkiyyətində və yaxud özəl mülkiyyətdə olan mənzilin kirayəçiləri olmasından asılı olaraq mənzildən çıxarılmaya qarşı fərqli müdafiə tədbirlərinin nəzərdə tutulması 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddənin pozulmasına səbəb olub (31-32-ci bəndlər). Lakin yalnız dövlət mülkiyyətində olan mənzilin kirayəçilərinin həmin mənzili satın almaq hüququnun nəzərdə tutulması, özəl mülkiyyətdə olan mənzildə məskunlaşmış kirayəçilər üçün isə belə imkanın nəzərdə tutulmaması ayrı-seçkilik xarakteri daşıyan tədbir hesab edilmədi (*Strunyak və başqaları Xorvatiyaya qarşı* (qərarad)). Bundan başqa, mənzil tələbatını ödəmək üçün yetərli sayda mənzillər olmadığı halda sosial mənzillərin ayrılması üçün meyarların müəyyənləşdirilməsi qanuni haldır, bu şərtlə ki, həmin meyarlar əsassız olmamalı və ya ayrı-seçkilik xarakteri daşımamalıdır (*Bah Birləşmiş Krallığa qarşı*, 49-cu bənd; sosial mənzil kirayəçiləri ilə bağlı daha geniş məlumat üçün bu işlərə bax: *Pauliç Xorvatiyaya qarşı*; *Key və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*).

295. Məhkəmə sosialist rejimindən bazar iqtisadiyyatına keçid nəticəsində "xüsusi olaraq hüquqları qorunan kirayəçilərin" hüquqlarının qorunmasının ümumən zəiflədiyi işdə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi. Kirayə haqlarının artmasına və mənzillərində qalmaları ilə bağlı təminatların azalmasına baxmayaraq, bu kateqoriyaya aid olan kirayəçilər adətən kirayəçilər üçün nəzərdə tutulandan daha artıq səviyyədə sosial müdafiə ilə təmin edilməkdə davam edirdilər (*Berger-Krall və başqaları Sloveniyaya qarşı*, 273-cü bənd və həmin bənddə istinad edilən qərarlar; həmçinin müqayisə üçün bu işə bax: *Qaloviç Xorvatiyaya qarşı* (qərarad), 65-ci bənd).

3. Kirayəçilərin partnyorları/icazəsiz məskunlaşma

296. Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müdafiənin şamil olunduğu hallar təkcə daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq şəxsin tikilidə qanuni (icazəli) şəkildə məskunlaşması halları ilə məhdudlaşmır (*Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*, 46-cı bənd; *Byedov Xorvatiyaya qarşı*, 58-ci bənd; *İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı*, 49-cu bənd). Faktiki olaraq Məhkəmə 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiəni o şəxslərə də şamil edib ki, kirayə hüquqları yalnız onların partnyorlarına məxsusdur (*Prokopoviç Rusiyaya qarşı*, 37-ci bənd; həmçinin bax: *Koreyts Sloveniyaya qarşı*, 82-ci bənd), həmçinin mənzilində təxminən 40 il qanunsuz yaşayan şəxsə də bu müdafiə şamil edilib (*Brejets Xorvatiyaya qarşı*, 36-cı bənd). Digər tərəfdən, şəxsin mənzilini tərk etməsi barədə tələbin qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənasib olub-olmadığını nəzərdən keçirərkən mənzilin qanuni yolla inşa edilib-edilməməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 102-ci bənd).

297. Eyni cinsli partnyorunun vəfatından sonra mənzilin sakininin kirayə hüququnu vərəsəlik qaydasında əldə etməsinin qadağan olunduğu işdə Məhkəmə 8-ci maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Karner Avstriyaya qarşı*, 41-43-cü bəndlər; *Kozak Polşaya qarşı*, 99-cu bənd).

4. Azlıqlar və müdafiəyə ehtiyacı olan şəxslər

298. Məhkəmə həmçinin mənzil sakininin müdafiəyə ehtiyacı olmasını nəzərə alır, belə ki, onun presedent hüququ azlıqların həyat tərzinin müdafiəsini nəzərdə tutur. O, xüsusən qaraçıların və köçərilərin müdafiəyə ehtiyacı olduğunu və onların xüsusi tələbatlarına və həyat tərzinə xüsusi diqqət yetirilməsinin zəruriliyini vurğulayıb (*Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı*, 84-cü bənd). Belə hallarda milli hakimiyyət orqanlarının üzərinə pozitiv öhdəliklər düşə bilər (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 96-cı bənd; *Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 129-130 və 133-cü bəndlər), hərçənd ki, bu öhdəliklər müəyyən çərçivə ilə məhdudlaşa bilər (*Kodona Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)). Qaraçı

furqonlarının müəyyən ərazidə yerləşdirilməsinə təsir göstərən tədbirlər qaraçıların "mənzil" toxunulmazlığı hüququna təsir göstərmiş olur (*Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 73-cü bənd). Problemlər meydana çıxdığı hallarda Məhkəmə məsələnin həlli üçün dövlət orqanları tərəfindən tədbir görülməsinə xüsusi əhəmiyyət verir (*Steneqri və Adam Fransaya qarşı* (qərardad)).

299. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq *Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı* məhkəmə işi üzrə qərarında (148-ci bənd və orada qeyd edilən istinadlar) Məhkəmə 8-ci maddəyə riayət edilməsini qiymətləndirərkən istifadə etdiyi meyarları təkrarən qeyd edib. O, ərizəçilərin çətin durumunun yetərinə nəzərə alındığı, tikintinin planlaşdırılması işlərinə görə məsul orqanların gətirdiyi əsasların münasib və yetərli olduğu və istifadə edilmiş vasitələrin mütənasib olduğu işlərdə pozuntu baş vermədiyini müəyyən edib (*Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 84-cü bənd; *Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 114-cü bənd). Şəxsi yaşadığı mühtidən ayırmağa yönələn tədbirlərə gəlincə, *Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı* (95-ci bənd), *Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı* (144-cü bənd); *Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı* (156 və 167-ci bəndlər), *Baklend Birləşmiş Krallığa qarşı* (70-ci bənd) və *Bagdonaviçus və başqaları Rusiyaya qarşı* (107-ci bənd) məhkəmə işlərində (sonuncu iş başqa yerə köçürmə planı olmadan sakinlərin məcburi qaydada evlərindən çıxarılması və evlərinin uçurulması ilə əlaqədar idi) Məhkəmə pozuntu baş verdiyini müəyyən edib.

300. Məhkəmə həmçinin qərara alıb ki, evləri və əmlakları məhv edilmiş qaraçılara münasibətdə hakimiyyət orqanlarının inamsızlıq hissindən qaynaqlanan ümumi yanaşmaları və onların məişət həyatına davamlı müdaxilələrə son qoymamaları konkret olaraq 8-ci maddənin ciddi pozuntusuna bərabərdir (*Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı* (№2), 108-109-cu bəndlər).

301. Hər hansı tədbirin azlığa təsir göstərməsi faktı hökmən o demək deyil ki, həmin tədbir 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Noak və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərardad)). Bu işdə Məhkəmə aşağıdakı məsələləri nəzərdən keçirdi: bələdiyyə ərazisində yaşayan, bəziləri milli azlıqlardan olan sakinlərin başqa bələdiyyənin ərazisinə köçürülməsi üçün irəli sürülmüş arqumentlər əsaslıdır və bu tədbirin azlığa təsir göstərməsi nəzərə alınmaqla bu müdaxilə qarşıya qoyulmuş məqsədə mütənasibdirmi?

302. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslərin də müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olur. Buna görə də 8-ci maddə dövlətin üzərinə onları xüsusi müdafiə ilə təmin etmək kimi pozitiv öhdəlik qoyur. Müvafiq olaraq, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və evi ilə bağlı prosedurlarda səmərəli şəkildə iştirak etmək iqtidarında olmayan şəxsin evindən məhrum edilməsi və ya təyin edilmiş tədbirin mütənasibliyinin məhkəmələr tərəfindən müəyyənləşdirilməsinə nail olmaq imkanına malik olmaması 8-ci maddənin pozuntusuna bərabərdir (*Sehentner Avstriyaya qarşı*, 63 və 65-ci bəndlər). Daxili qanunvericilikdə belə hallar üçün lazımi təminatların mövcud olub-olmaması nəzərə alınmalıdır (*A.-M.V. Finlandiyaya qarşı*, 82-84 və 90-cı bəndlər). Qeyd edilən sonuncu işdə Məhkəmə əqli çatışmazlığı olan yetkinlik yaşına çatmış şəxsin təhsili və yaşayış yeri ilə bağlı istəklərini yerinə yetirməkdən imtina edilməsinin 8-ci maddənin pozuntusu olmadığını müəyyən etdi.

303. Məhkəmə qərara alıb ki, uşaqların ailə evində atalarının analarına qarşı dəfələrlə etdiyi zorakılıqların şahidi olmalarının psixoloji təsirinə məruz qalmaları faktı onların mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxiləyə bərabərdir (*Yeremiya Moldova Respublikasına qarşı*, 74-cü bənd). Məhkəmə həmin işdə 8-ci maddənin pozulduğunu bu əsasla görə müəyyən etdi ki, məhkəmə sistemi törədilən ciddi ailədaxili zorakılığa qətiyyətli reaksiya göstərməmişdi (78-79-cu bəndlər).

304. Sosial müdafiə orqanlarının ciddi xəstəlikdən əziyyət çəkən şəxsin mənzillə təmin olunmasına yardım göstərməkdən imtina etməsi müəyyən hallarda 8-ci maddə üzrə məsələni meydana çıxara bilər, belə ki, bu cür imtina qərarı həmin şəxsin şəxsi həyatına təsir göstərir (*O'Rurk Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)).

305. Özünün presedent hüququ çərçivəsində Məhkəmə bu sahədə həmçinin beynəlxalq hüquq materiallarını nəzərə alır və üzv dövlətlərin qiymətləndirmə sərbəstliyini hüdudlarını müəyyənləşdirir (*A.-M.V. Finlandiyaya qarşı*, 73-74 və 90-cı bəndlər).

5. Mənzilə daxil olma, axtarış aparma və müsadirə

306. Müəyyən cinayətlər zamanı maddi sübutların əldə edilməsi üçün milli hakimiyyət orqanları şəxsi evə daxil olmanı nəzərdə tutan tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri hesab edə bilərlər. Evə daxil olarkən polis etdiyi hərəkətlər (*Makleod Birləşmiş Krallığa qarşı*, 53-57-ci bəndlər), eləcə də evin daxilində görülən hər hansı tədbir qarşıya qoyulmuş məqsədə mütənasib olmalıdır (*Vasilçuk Ukraynaya qarşı*, 83-cü bənd – bu iş şəxsi tikildə axtarış aparılması ilə əlaqədar idi).

307. Vətəndaşlar polis onları mənzilinə hüquqa zidd olaraq daxil olması riskindən müdafiə edilməlidirlər. Maska taxmış və avtomat silahla silahlanmış xüsusi təyinatlı bölmənin üzvlərinin ərizəçiyə qarşı ittihamlar irəli sürmək və onu polis bölməsinə müşayiət etmək üçün hava yenicə işıqlanarkən şəxsi evə daxil olduqları işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. Məhkəmə qeyd etdi ki, belə vəziyyətlərdə hər hansı sui-istifadə hallarına yol verilməməsi və insan ləyaqətinin qorunması üçün təminatlar mövcud olmalıdır (*Kuçera Slovakiyaya qarşı*, 119 və 122-ci bəndlər; həmçinin bax: *Raçvalski və Ferents Polşaya qarşı*, 73-cü bənd). Bu təminatlar sırasına, əgər mülkiyyətdə qanunsuz axtarış aparıldığı barədə iddialara aydınlıq gətirə biləcək yeganə hüquqi vasitə bu məsələ ilə bağlı araşdırma aparmaqdırsa, dövlət tərəfindən səmərəli araşdırma aparılması tələbi də daxildir (*H.M. Türkiyəyə qarşı*, 26-27 və 29-cu bəndlər – bu işdə araşdırmanın adekvat olmaması səbəbindən 8-ci maddənin prosessual aspektinin pozulduğu müəyyən edildi; bu cür prosessual müdafiənin vacibliyi məsələsi ilə bağlı bu işə bax: *Vasilçuk Ukraynaya qarşı*, 84-cü bənd).

308. Şəxsi mənzilə daxil olmanı özündə ehtiva edən tədbirlər "qanunla nəzərdə tutulmuş" olmalı (*L.M. İtaliyaya qarşı*, 29 və 31-ci bəndlər), mövcud təminatlara uyğun olmalı (*Panteleyenکو Ukraynaya qarşı*, 50-51-ci bəndlər; *Kilyen Rumıniyaya qarşı*, 34-cü bənd), 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlərdən hər hansı birini daşımalı (*Smirnov Rusiyaya qarşı*, 40-cı bənd) və həmin məqsədə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olmalıdır (*Kamenzind İsveçrəyə qarşı*, 47-ci bənd).

309. Aşağıdakılar qanuni məqsəd daşıyan tədbirlərin nümunələridir: iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin qorunması üçün rəqabət məsələləri üzrə orqan tərəfindən tədbir görülməsi (*"Delta Pekarni a.s." Çex Respublikasına qarşı*, 81-ci bənd); vergidən yayınma halları ilə mübarizə aparılması (*Keslassi Fransaya qarşı* (qərarad); və *K.S. və M.S. Almaniyaya qarşı*, 48-ci bənd); cinayət işlərində, məsələn, saxtakarlıq, etimaddan sui-istifadə etmə və ödənişlə təmin edilməyən çek vermə kimi hallarda dolayı və maddi sübutların axtarılması (*Van Rossem Belçikaya qarşı*, 40-cı bənd), narkotik qaçaqmalçılığı ilə mübarizə (*İşildak Türkiyəyə qarşı*, 50-ci bənd) və qanunsuz dərman ticarəti ilə mübarizə (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 55-ci bənd).

310. Məhkəmə həmçinin belə tədbirlərin əsaslandırılması üçün irəli sürülən arqumentlərin münasib və adekvat olub-olmadığını və işin konkret halları baxımından mütənasiblik prinsipinə riayət edilib-edilmədiyini (*Buk Almaniyaya qarşı*, 45-ci bənd), dövlət orqanları tərəfindən əsassız tədbirlərin görülməsinin qarşısını almaq üçün müvafiq qanunvericilikdə və

praktikada lazımi və münasib təminatların nəzərdə tutulub-tutulmadığını (*Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı*, 220-ci bənd; tətbiq edilən meyarlarla bağlı bu işlərə bax: *İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 38-39-cu bəndlər; *Smirnov Rusiyaya qarşı*, 44-cü bənd) qiymətləndirir. Məsələn, hakimlər axtarış qərarını təsdiq edərkən bunu əsaslandırmadan sadəcə olaraq sənədin üzərinə "təsdiq edirəm" sözünü yazmaqla protokolu imzalaya və məhkəmənin rəsmi möhürünü vura və sənədin qəbul edildiyi günü və saati göstərə bilməzlər (*Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı*, 223-cü bənd). Daxili qanunvericilik və beynəlxalq hüquq pozulmaqla verilmiş axtarış orderi əsasında evdə axtarış aparılması ilə bağlı bu işə bax: *K.S. və M.S. Almaniyaya qarşı*, 49-53-cü bəndlər.

311. Daxili qanunvericiliyin məhkəmə qərarı olmadan mənzildə axtarış aparılmasına icazə verdiyi hallara Məhkəmə xüsusi diqqətlə yanaşır. Məhkəmə qərarının olmaması sonradan həmin axtarış tədbirinin qanuniliyi və zəruriliyi üzərində səmərəli məhkəmə nəzarətinin mövcud olması ilə kompensasiya edilirsə, belə halda Məhkəmə bu cür axtarışların hüquqa uyğun olduğunu qəbul edir (*İşildak Türkiyəyə qarşı*, 51-ci bənd; *Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı*, 222-ci bənd). Bu, müvafiq orqanların tədbirin qanuniliyi üzərində faktiki və hüquqi nəzarətini və tədbirin qanunsuz olduğu müəyyən edildikdə müvafiq kompensasiyanı təmin etmək iqtidarında olmasını tələb edir ("*Delta Pekarni a.s.*" *Çex Respublikasına qarşı*, 87-ci bənd). Məhkəmə nəzarəti olmadan mənzildə axtarış aparılması üçün prokuror tərəfindən order verilməsi 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir (*Varqa Rumıniyaya qarşı*, 70-74-cü bəndlər).

312. Məhkəmə hesab edir ki, axtarış orderi müəyyən çərçivələrlə məhdudlaşmalıdır ki, orada nəzərdə tutulan müdaxilə tədbiri potensial olaraq qeyri-məhdud xarakter daşmasın və qeyri-mütənasib olmasın. Orderin mətnində (axtarışın yalnız barəsində araşdırma aparılan cinayətlərlə əlaqədar məsələləri əhatə etməsini təmin etmək üçün) orderin tətbiq dairəsi, habelə (əməliyyatların əhatə dairəsi üzərində nəzarəti asanlaşdırmaq üçün) orderin icra olunmasının meyarları dəqiq göstərilməlidir. Ümumi sözlərlə ifadə edilən və sözügedən axtarış və yaxud müsadirə edilməli əşyalar barəsində məlumatları özündə əks etdirməyən order maraqlı tərəflərin hüquqları arasında balansın gözlənilməsinə imkan vermir, çünki bu halda müstəntiqlər geniş səlahiyyətlər əldə etmiş olurlar (*Van Rossem Belçikaya qarşı*, 44-50-ci bəndlər və həmin bəndlərdəki istinadlar; *Bagiyeva Ukraynaya qarşı*, 52-ci bənd).

313. Polis tərəfindən axtarışdan öncə ağlabatan və mümkün ehtiyat tədbirləri görülmədikdə (*Kiqan Birləşmiş Krallığa qarşı*, 33-36-cı bəndlər – bu işdə axtarışın həyata keçirildiyi tikilinin sakinlərinin kimliyi öncədən yetərincə yoxlanılmamışdı) və ya həyata keçirilmiş tədbir zəruri hüdudları aşdıqda (*Vasilçuk Ukraynaya qarşı*, 80 və 84-cü bəndlər) axtarış tədbiri qeyri-mütənasib hesab edilə bilər. Yetərli əsas olmadan mənzilə, özü də cinayətdə ittiham olunan şəxsin deyil, cinayətdən zərər çəkən şəxsin mənzilinə həmin şəxs evdə olmadığı vaxt axşam saat 6-da həyata keçirilmiş polis reydi demokratik cəmiyyətdə "zəruri" tədbir hesab edilmədi (*Zuba Slovakiyaya qarşı*, 41-45-ci bəndlər – bu işdə Məhkəmə həm də axtarışın müvafiq şəxsin nüfuzuna təsir göstərdiyini nəzərə aldı). Bundan başqa, digər bir şəxs tərəfindən törədildiyi güman edilən cinayətlə əlaqədar olaraq şəxsi evdə axtarış aparıldığı və əmlakın müsadirə edildiyi işdə də Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Buk Almaniyaya qarşı*, 52-ci bənd).

314. Məhkəmə mənzildə axtarışın ərizəçinin və digər şahidlərin yanında aparılmasını (*Bagiyeva Ukraynaya qarşı*, 53-cü bənd) ərizəçinin aparılan həmin axtarışın əhatə dairəsinə faktiki nəzarət etməsinə imkan verən amil kimi nəzərə ala bilər (*Maslak və Mixalkova Çex Respublikasına qarşı*, 79-cu bənd). Digər tərəfdən, axtarış üçün öncə məhkəmə icazəsi alınmayıbsa və sonradan səmərəli məhkəmə nəzarəti mövcud deyilsə, axtarışın maraqlı şəxsin, onun vəkilinin, iki digər şahidin və ekspertin iştirakı ilə aparılması istintaq orqanının

səlahiyyətindən sui-istifadə etməsi riskinin qarşısının alınması üçün yetərli deyil (*Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı*, 225-ci bənd).

315. Həmçinin cinayət prosesinin erkən mərhələsində, yəni məhkəməyəqədər istintaqdan öncə polis tərəfindən ilkin araşdırma aparıldığı zaman mənzildə axtarış aparıldığı hallarda adekvat və yetərli təminatlar mövcud olmalıdır (*Modestu Yunanıstana qarşı*, 44-cü bənd). Bu işdə Məhkəmə bu mərhələdə aparılmış axtarışın qeyri-mütənasib tədbir olduğunu qərara aldı, çünki orderin mətni qeyri-müəyyən idi, ilkin məhkəmə nəzarəti mövcud deyildi, ərizəçi axtarışda şəxsən iştirak etməmişdi və axtarışdan sonra dərhal müvafiq məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməmişdi (52-54-cü bəndlər).

316. Bunun əksinə olaraq, daxili qanunvericilikdə təminatların nəzərdə tutulması və axtarışın həyata keçirilməsinin praktiki detalları 8-ci maddənin pozulmadığı barədə qərar çıxarılmasına səbəb ola bilər (*Kamenzind İsveçrəyə qarşı*, 46-cı bənd – bu işdə axtarış orderi istifadəsinə icazə verilməyən telefon növündən istifadə ilə əlaqədar olaraq verilmişdi; *Pauliç Xorvatiyaya qarşı*; *Kronin Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad); və *Ratuşna Ukraynaya qarşı*, 82-ci bənd – bu iş müvafiq təminatların mövcud olması ilə əlaqədar idi).

317. Gömrük əməkdaşlarının evə daxil olmalarına və müsadirə tədbirini həyata keçirmələrinə gəlinə, Məhkəmə gömrük orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verilməsini və üstəlik məhkəmə orderinin olmamasını qeyri-mütənasib hal hesab etdi (*Miay Fransaya qarşı (№1)*; *Funke Fransaya qarşı*; *Kremye Fransaya qarşı*).

318. Məhkəmə müdaxilənin Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinə uyğunluğunu araşdırarkən vətəndaşların və qurumların terrorizm təhlükələrindən müdafiəsinin zəruriliyini və terrorizmlə bağlı cinayətlərdə şübhəli bilinən şəxslərin tutulması və həbs edilməsi ilə əlaqədar olan konkret problemləri nəzərdən keçirir (*Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, 91-ci bənd; *H.E. Türkiyəyə qarşı*, 48-49-cu bəndlər). Terrorizm əleyhinə qanunvericilikdə sui-istifadə hallarına qarşı adekvat müdafiəni təmin edən müddəalar nəzərdə tutulmalı və dövlət orqanları həmin müddəalara riayət etməlidirlər (*Xamidov Rusiyaya qarşı*, 143-cü bənd). Terrorizm əleyhinə əməliyyatla bağlı həmçinin bu işə bax: *Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 73-cü bənd.

319. *Şer və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində dövlət orqanları real terror hücumu təhlükəsindən şübhələnmiş və hücum planının qarşısını almaq üçün son dərəcə kompleks xarakter daşıyan araşdırmalara başlamışdılar. Məhkəmə razılaşdı ki, axtarış orderinin mətnində kifayət qədər ümumi ifadələr yer almışdı. Bununla belə, Məhkəmə hesab etdi ki, terrorizmlə mübarizə və vəziyyətin fəvqəladəliyi digər hallarda məqbul sayılmayan ümumi ifadələrin yer aldığı order əsasında axtarış aparılmasına haqq qazandıra bilər. Bu tip işlərdə polisə imkan verilməlidir ki, axtarış zamanı nə ilə qarşılaşmasından, hansı əşyaların terror fəaliyyətləri ilə əlaqəli olmasından və onların sonradan müayinə olunmaq üçün götürülməsi zərurətindən asılı olaraq situasiyanı müəyyən hədd çərçivəsində sərbəst şəkildə qiymətləndirsin (174-176-cı bəndlər).

C. Kommersiya şirkətlərinin binaları

320. Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təmin edilən hüquqlar həmçinin şirkətin hüquqi ünvanı kimi qeydiyyatda alınmış ofisinin, filiallarının və ya digər müəssisələrinin binalarının toxunulmazlığına hörmət hüququnu da özündə ehtiva edə bilər ("*Sosyete Kola Est*" və *başqaları Fransaya qarşı*, 41-ci bənd). Həmçinin şəxsə məxsus fərdi tikilinin eyni zamanda onun nəzarət etdiyi şirkətin mənzil-qərargahı kimi istifadə edilməsi ilə əlaqədar olan bu işə bax: *Çeppe Birləşmiş Krallığa qarşı*, 63-cü bənd.

321. Axtarış tədbiri hüquqi şəxslərlə əlaqədar olduqda müdaxilənin zəruriliyinin qiymətləndirilməsində dövlətə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları axtarış tədbirinin fiziki şəxslərlə əlaqədar olduğu hallara nisbətən daha geniş olur ("*Delta Pekarni a.s.*" *Çex Respublikasına qarşı*, 82-ci bənd; "*Bernh Larsen Holding AS*" və *başqaları Norveçə qarşı*, 159-cu bənd).

322. Müəssisələrin yerləşdiyi tikililərdə axtarış aparılması, yaxud həmin tikililərə daxil olma və oradakı hər hansı əşyanı müsadirə etmə 8-ci maddənin tələblərinə uyğun ola bilər (*Kesslassi Fransaya qarşı* (qərarad); "*Sosyete Kanal Plyus*" və *başqaları Fransaya qarşı*, 55-57-ci bəndlər). Belə tədbirlərə haqq qazandıran "münasib və yetərli" əsaslar yoxdursa və sui-istifadə hallarına qarşı lazımi və yetərli təminatlar mövcud deyilsə, həmin tədbirlər qarşıya qoyulan qanuni məqsədlərə mütənasib hesab edilmir ("*Sosyete Kola Est*" və *başqaları Fransaya qarşı*, 48-49-cu bəndlər).

323. Vergi orqanlarının kompüter serverləri ilə bağlı araşdırma aparmaq səlahiyyətlərinin hüdudlarına gəlincə, məsələn, işlərin birində Məhkəmə vurğulayıb ki, vergi ödənişlərinin qiymətləndirilməsi məqsədləri üçün ərizəçi şirkətlər tərəfindən təqdim edilən məlumatların yoxlanılmasının səmərəliliyinin təmin edilməsi cəmiyyətin marağındadır və vergi orqanları tərəfindən yol verilən sui-istifadə hallarına qarşı səmərəli və adekvat təminatların mövcud olması önəmlidir ("*Bernh Larsen Holding AS*" və *başqaları Norveçə qarşı*, 172-174-cü bəndlər – bu işdə qərara alındı ki, pozuntu baş verməyib).

324. Haqsız rəqabət praktikası ilə mübarizə kontekstində tikililərdə aparılan yoxlamalara gəlincə, yoxlama aparmaq üçün öncə icazə alınmadığı və hakim tərəfindən belə bir icazə verilmədiyi, sonradan bu müdaxilənin zəruriliyini yoxlamaq üçün səmərəli nəzarətin həyata keçirilmədiyi və yoxlama zamanı müsadirə edilmiş sənədlərin surətlərinin məhv edilməsi üçün hər hansı hüquq normalarının mövcud olmadığı işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi ("*Delta Pekarni a.s.*" *Çex Respublikasına qarşı*, 92-ci bənd).

D. Hüquq firmaları

325. Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan "mənzil" anlayışı təkcə fiziki şəxsin şəxsi evini deyil, həm də vəkilin və ya hüquq firmasının ofisini əhatə edir (*Buk Almaniyaya qarşı*, 31-32-ci bəndlər; *Nimits Almaniyaya qarşı*, 30-33-cü bəndlər). Vəkilin iş otaqlarında axtarış aparılması vəkillə onun müştərisi arasındakı etimad münasibətinin əsasını təşkil edən peşə sirrinin toxunulmazlığı prinsipini poza bilər (*Andre və digər ərizəçi Fransaya qarşı*, 41-ci bənd). Müvafiq olaraq, bu cür tədbirlər "xüsusi prosessual təminatlarla" müşayiət olunmalı və vəkil onlardan şikayət etmək üçün "səmərəli nəzarət" prosedurlarından istifadə etmək imkanına malik olmalıdır. Hüquqi müdafiə vasitəsi etiraz edilən axtarışın ləğv olunmasını təmin etmək iqtidarında deyilsə, bu o deməkdir ki, vəkil bu cür imkana malik deyil (*Ksavye Da Silveyra Fransaya qarşı*, 37, 42 və 48-ci bəndlər).

326. Belə tədbirlərin təsiri nəzərə alınaraq, onların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi olduqca aydın və dəqiq normalara əsaslanmalıdır (*Petri Sallinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, 90-cı bənd). İnsan hüquqlarının müdafiəsində vəkillərin oynadığı rol tikililərdə aparılan axtarışlar üzərində xüsusilə ciddi nəzarətin zəruri olmasının digər bir səbəbidir (*Heyno Finlandiyaya qarşı*, 43-cü bənd; *Kolesniçenko Rusiyaya qarşı*, 31-ci bənd).

327. Belə tədbirlər vəkillə birbaşa əlaqəsi olan, yaxud əksinə, heç bir əlaqəsi olmayan cinayətlərə aid ola bilər. Bəzi hallarda sözügedən axtarışlar ittihamedicü sübutların toplanmasında dövlət orqanlarının üzvləşdiyi çətinlikləri aradan qaldırmaq məqsədini daşıyır (*Andre və digər ərizəçi Fransaya qarşı*, 47-ci bənd) və vəkilin peşə sirrinin toxunulmazlığı prinsipini pozmuş olur (*Smirnov Rusiyaya qarşı*, 46 və 49-cu bəndlər). *Nimits Almaniyaya*

qarşı məhkəmə işi (37-ci bənd) üzrə qərar qəbul ediləndən bəri peşə sirrinin toxunulmazlığının vacibliyi Konvensiyanın 6-cı maddəsi (müdafiə hüquqları) ilə əlaqədar işlərdə daim vurğulanıb. Məhkəmə həmçinin vəkilin nüfuzunun qorunması məsələsinə də diqqət yetirir (*eyni mənbə*, 37-ci bənd; *Buk Almaniyaya qarşı*, 45-ci bənd).

328. Konvensiya müştəriləri ilə münasibətlərində vəkillərin üzərinə müəyyən öhdəliklərin qoyulmasını qadağan etmir. Konkret olaraq, vəkilin cinayətdə iştirakını göstərən inandırıcı sübut aşkar edildikdə və ya müəyyən qanunsuz praktikalarla mübarizə tədbirləri ilə əlaqədar olaraq vəkilin məsuliyyəti yarana bilər. Məhkəmə vurğulayıb ki, belə tədbirlərin dəqiq çərçivəsini müəyyənləşdirmək vacibdir (*Andre və digər ərizəçi Fransaya qarşı*, 42-ci bənd). Hüquq firmasında Konvensiyanın tələblərinə uyğun axtarış aparılmasına misal olaraq bu işə bax: *Jakye Fransaya qarşı* (qərardad).

329. Evdə aparılan axtarışda vəkillər kollegiyasının sədrinin iştirakı "xüsusi prosessual təminatdır" (*Romen və Şmit Lüksemburqa qarşı*, 69-cu bənd; *Andre və digər ərizəçi Fransaya qarşı*, 42-43-ci bəndlər), amma bununla belə, sədrin iştirakı özü-özlüyündə yetərli deyil (*eyni mənbə*, 44-46-cı bəndlər). Axtarış üçün məhkəmə orderinin və axtarışdan sonra səmərəli məhkəmə nəzarətinin olmadığı işdə Məhkəmə pozuntu aşkar etdi (*Heyno Finlandiyaya qarşı*, 45-ci bənd).

330. Axtarış orderinin olması məhkəmə tapşırığının icrası üçün yetərli və münasib əsas təşkil etsə də, bütün sui-istifadə risklərindən müdafiəni təmin etmir, çünki belə hallarda həmin orderin tətbiq dairəsi və axtarış aparılmasına verilən səlahiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Buna görə də Məhkəmə tətbiq dairəsi həddən artıq geniş olan axtarış orderinin verildiyi və müstəntiqə olduqca geniş səlahiyyətlər verildiyi işlərdə, habelə şəxsin vəkil statusunun nəzərə alınmadığı və vəkilin və ya onun peşə sirrinin lazımi qaydada müdafiəsi üçün heç bir tədbir görülmədiyini işlərdə pozuntu aşkar edib (*Kolesniçenko Rusiyaya qarşı*, 32-35-ci bəndlər; *İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 39-44-cü bəndlər; *Smirnov Rusiyaya qarşı*, 48-ci bənd; *Aleksanyan Rusiyaya qarşı*, 216-cı bənd).

331. Məhkəmə həmçinin elə işləri araşdırıb ki, həmin işlərdə müsadirə və axtarışlar xüsusi prosessual təminatlarla müşayiət olunsa da, qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsib olmayıb (*Romen və Şmit Lüksemburqa qarşı*, 69-72-ci bəndlər).

332. Qeyd etmək lazımdır ki, 8-ci maddəyə əsasən, axtarış kontekstində həm mənzil toxunulmazlığı hüququna, həm də yazışmaların toxunulmazlığı hüququna aid olan məsələlər meydana çıxıb (*Qolovan Ukraynaya qarşı*, 51-ci bənd).

E. Jurnalistlərin mənzilləri

333. Jurnalistlərin informasiya mənbələri haqqında məlumat əldə etmək məqsədi ilə mətbuat orqanının otaqlarında aparılan axtarışlar 8-ci maddə üzrə məsələləri meydana çıxara bilər (və buna görə də belə hallar tək-cə Konvensiyanın 10-cu maddəsi əsasında qiymətləndirilməməlidir). Vəkillərin otaqlarında aparılan axtarışlar jurnalistlərin informasiya mənbələrini aşkarlamaq məqsədini daşıya bilər (*Romen və Şmit Lüksemburqa qarşı*, 64-72-ci bəndlər).

334. Məhkəmə jurnalistlərin iş yerlərində və şəxsi tikililərində aparılmış bir sıra axtarışların müəyyən prosessual təminatlarla müşayiət olunduğunu etiraf etsə də, həmin axtarışları qeyri-mütənəsib tədbir hesab etdi. Faktiki olaraq jurnalistlərə qarşı heç bir cinayət ittihamı irəli sürülməmiş, axtarış orderləri ümumi ifadələrlə tərtib olunmuş, həmin orderlərdə sözügedən araşdırma, yoxlanılmalı tikililər və müsadirə edilməli əşyalar barədə heç bir informasiya əks olunmamışdı. Nəticədə orderlər müstəntiqlərə həddən artıq geniş səlahiyyətlər vermişdi ki, bunun da sayəsində onlar geniş çeşidli məlumatların surətini çıxarmaq və onları götürmək

imkanı əldə etmişdilər. Bundan əlavə, jurnalistlər axtarışların səbəbləri barədə məlumatlandırılmamışdılar (*Ernst və başqaları Belçikaya qarşı*, 115-116-cı bəndlər).

335. Məhkəmə qəzet nəşr edən şirkətin mənzil-qərargahında mətbuatda dərc olunmuş məqalənin müəllifinin kimliyinin təsdiqlənməsi məqsədi ilə aparılmış axtarış təhlil edərək qiymətləndirdi. O qərara aldı ki, jurnalistlərin və şirkətin işçilərinin polislə əməkdaşlıq etməsi heç də o demək deyildi ki, bu əməkdaşlıq sayəsində axtarış və onunla əlaqədar müsadirə tədbiri onların hüquqlarına daha az dərəcədə müdaxilə təşkil etmişdi. Səlahiyyətli orqanlar işin praktiki tələblərini nəzərə alaraq bu cür tədbirləri həyata keçirərkən öz hərəkətlərini müəyyən çərçivələrlə məhdudlaşdırmalıdır (*"Sent-Pol Lüksemburq S.A." Lüksemburqa qarşı*, 38 və 44-cü bəndlər).

F. Evi əhatə edən mühit

1. Ümumi yanaşma

336. Konvensiya sağlam və sakit ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu birbaşa təmin etmir (*Kirtatos Yunanıstana qarşı*, 52-ci bənd), lakin bərk səs-küy və ya ətraf mühitin hər hansı digər formada çirkləndirilməsi şəxsə birbaşa və ciddi təsir göstərsə, o halda 8-ci maddə üzrə məsələ meydana çıxıb bilər (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 96-cı bənd; *Moreno Qomes İspaniyaya qarşı*, 53-cü bənd). İstər ətraf mühitin çirklənməsinin birbaşa səbəbkərinin dövlət olduğu hallarda, istərsə də özəl sektorun müvafiq sahədəki fəaliyyətlərini tənzimləyən müvafiq normativ aktların mövcud olmadığı hallarda dövlət 8-ci maddə əsasında məsuliyyət daşıyır.

337. Lakin 8-ci maddə üzrə məsələ qaldırmaq üçün ətraf mühitin çirkləndirilməsinin nəticələri mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna birbaşa və real təsir göstərməlidir (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 96-cı bənd). Məsələn, gələcək sənaye fəaliyyətinin doğura biləcəyi çirklənmə risklərinə istinad etmə ərizəçiyə qurban statusunun verilməsi üçün özü-özlüyündə yetərli deyil (*Asselburq və başqaları Lüksemburqa qarşı* (qərarad)).

338. Pozuntunun müəyyən edilməsi üçün ətraf mühitin çirkləndirilməsinin nəticələri şəxsin sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yarada biləcək səviyyəyə çatmalıdır (*Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, 51-ci bənd). Bu səviyyənin qiymətləndirilməsi işin hallarından, məsələn, yaradılan narahatlıqların intensivliyindən və davam etmə müddətindən (*Udoviçiç Xorvatiyaya qarşı*, 139-cu bənd) və fiziki və ya psixoloji təsirlərindən asılıdır (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*, 69-cu bənd).

339. Müvafiq olaraq, 8-ci maddə "ümumən ekoloji vəziyyətin pisləşməsi" hallarını (*Martines Martines və Pino Mansano İspaniyaya qarşı*, 42-ci bənd), yaxud hər bir müasir şəhər üçün səciyyəvi olan ətraf mühit çirklənmələri ilə müqayisədə az əhəmiyyət kəsb edən çirklənmə hallarını əhatə etmir (*Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 188-ci bənd).

340. Məhkəmə bildirib ki, külək turbinlərinin işinin yaratdığı döyünmənin səs-küyü (*Fagersköld İsveçə qarşı* (qərarad)) pozuntu müəyyən etmək üçün yetərli səviyyədə deyil, yaxud stomatoloji fəaliyyətdən doğan səs-küy (*Qalev və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarad)) sakinlərə ciddi ziyan yetirilməsi və onların evlərində rahat yaşamalarının qarşısının alınması üçün yetərli səviyyədə deyil (həmçinin ət emalı müəssisəsinin fəaliyyəti ilə bağlı bu işə bax: *Kosenyak Polşaya qarşı* (qərarad)). Digər tərəfdən, kənd yerində evlərin yaxınlığında atəşfəşanlıqın yaratdığı səs-küy pozuntunun müəyyən edilməsi üçün yetərli səviyyəyə çatıb bilər (*Zammit Mempel Maltaya qarşı*, 38-ci bənd).

341. Narahatlıq yaratdığı iddia edilən fəaliyyətin sadəcə qanunsuz olması faktı özü-özlüyündə 8-ci maddənin həmin fəaliyyətə tətbiq edilməsi üçün yetərli deyil. Məhkəmə yaradılmış narahatlığın həmin maddənin tətbiqi üçün zəruri olan səviyyəyə çatıb-çatmadığını müəyyənləşdirməlidir (*Furlepa Polşaya qarşı* (dec.)). *Dzemyuk Ukraynaya qarşı* məhkəmə işi qəbiristanlığın ərizəçinin evinin və su təchizatı sisteminin yaxınlığında yerləşməsi ilə əlaqədar idi. Ərizəçinin quyusundan götürülən içməli suda aşkar edilmiş bakteriyaların həddən artıq yüksək səviyyəsi və üstəlik ekoloji təhlükəsizlik qaydalarının kobudcasına pozulması ekoloji təhlükələrin mövcudluğunu, xüsusən suyun ciddi surətdə çirkləndiyini təsdiqləyirdi və bu çirklənmənin səviyyəsi 8-ci maddənin tətbiqinə əsas verəcək dərəcədə yüksək həddə çatmışdı. Qəbiristanlığın orada yerləşməsinin qanunsuz olması ölkədaxili məhkəmələrin müxtəlif qərarlarında təsdiqlənmiş, amma səlahiyyətli orqanlar qəbiristanlığın qapadılması barədə göstərişin yer aldığı yekun məhkəmə qərarına əməl etməmişdilər. Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin mənzil toxunulmazlığına və şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna bu cür müdaxilə "qanunla nəzərdə tutulmayıb" (77-84 və 87-92-ci bəndlər).

342. Məhkəmə ətraf mühitin çirkləndirilməsinin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququna zərərli təsirinin sübut edilməsi məsələsində bir qədər yumşaq yanaşma tətbiq edir (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*, 79-cu bənd). Ərizəçinin təhlükənin təsdiqi barədə dövlət orqanları tərəfindən verilən rəsmi sənəd təqdim edə bilməməsi faktı hökmən o demək deyil ki, onun şikayəti qəbul edilməz elan olunacaq (*Tatar Ruminiyaya qarşı*, 96-cı bənd).

343. Ətraf mühitin çirkləndirilməsinin "mənzil" toxunulmazlığı hüququna təsir göstərirdi barədə iddianı araşdırarkən Məhkəmə iki mərhələli yanaşma tətbiq edir. Birincisi, o, dövlət hakimiyyəti orqanlarının qərarlarını mahiyyəti üzrə nəzərdən keçirir və ikincisi, qərarların qəbul edilməsi prosesini yoxlayır (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 99-cu bənd). Pozuntu dövlət orqanları tərəfindən əsassız müdaxilədən və ya onların öz pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməməsindən ibarət ola bilər. Məhkəmə təkrarən bildirib ki, hər iki halda fərdin və bütövlükdə cəmiyyətin ziddiyyətə girən maraqları arasında ədalətli balansı riayət edilməlidir (*Moreno Qomes İspaniyaya qarşı*, 55-ci bənd).

344. Şəxsin mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququndan real olaraq yararlanma bilməsi ətraf mühitə dəyə biləcək ciddi zərərdən onun qorunması üçün lazım olan ağılabatan və məqsədəuyğun tədbirlərin dövlət tərəfindən görülməsini tələb edir (*Tatar Ruminiyaya qarşı*, 88-ci bənd). Bu isə öz növbəsində belə zərərin qarşısının alınması üçün qanunverici və inzibati bazanın mövcud olunmasını nəzərdə tutur. Dövlət bu sahədə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir, belə ki, ekoloji sahədə Məhkəmə insan hüquqlarının hər hansı xüsusi statusunu tanımayıb (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 100 və 122-ci bəndlər).

345. Dövlət araşdırılan işdə ziddiyyətə girən maraqlar arasında ədalətli balansı gözləməlidir (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*, 93-cü bənd; *Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 218-ci bənd). Ətraf mühitdə həddən artıq səs-küyün narahatlıq yaratdığı işlərdə Məhkəmə yaşayış məntəqələrinin yaxınlığında yerləşən iri beynəlxalq hava limanlarının fəaliyyətinin iqtisadi maraqlarla əlaqədar olduğu barədə arqumenti qəbul edib (*Pauell və Reyner Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd), o cümlədən gecə uçuşları da buraya daxildir (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 126-cı bənd). Lakin dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən metallurgiya zavodunun ətrafındakı təhlükəli ərazidən sakinlərin başqa yerə köçürülməsi və ya sənaye tullantılarının səviyyəsinin məqbul həddədək azaldılması da daxil olmaqla səmərəli həll yolunun tapılmadığı işdə Məhkəmə ədalətli balansı riayət edilmədiyini qənaətinə gəldi (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*, 133-cü bənd).

346. Məhkəmə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirləri nəzərə alır. *Lopez Ostra İspaniyaya qarşı* məhkəmə işində (56-58-ci bəndlər) o, mənzil toxunulmazlığına

hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən etdi, həmin işdə hakimiyyət orqanları tərkibində zərərli maddələr olan tullantı sularını emal edən zavodun bağlanmasına mane olmuşdular. Gecə klubundan gələn və yüksəklik səviyyəsi icazə verilən həddi aşan davamlı səs-küylə bağlı yerli hakimiyyət orqanının tədbir görməməsi *Moreno Qomes İspaniyaya qarşı* (61-ci bənd) məhkəmə işində pozuntunun müəyyən edilməsinə səbəb oldu. Həmçinin İtaliyanın dövlət orqanları tərəfindən tullantıların toplanması, emalı və utilizasiyası sisteminin lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməməsi səbəbindən *Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində (112-ci bənd) Məhkəmə mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən etdi.

347. Qərarların qəbul edilməsi prosesi şikayət edilən fəaliyyətlərin zərərli təsirlərinin qiymətləndirilməsi üçün lazımi istintaq və araşdırmaların aparılmasını hökmən özündə ehtiva etməlidir (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 128-ci bənd). Bununla belə, qeyd edilən bu işdə Məhkəmə bildirdi ki, bu o demək deyil ki, dövlət orqanları yalnız sərəncamlarında qərarın qəbulunu tələb edən məsələnin hər bir aspekti ilə bağlı hərtərəfli və qiymətləndirilə bilən məlumatlar olduğu təqdirdə qərar qəbul edə bilərlər. Araşdırılan işdə ziddiyyətə girən maraqlar arasında ədalətli balans gözlənilməlidir (*eyni mənbə*).

348. Məhkəmə aparılmış istintaq və araşdırmaların nəticələri barədə məlumatların və ictimaiyyətin məruz qaldığı təhlükənin qiymətləndirilməsinə imkan verən informasiyaların ictimaiyyət üçün əlçatan olmasının vacibliyini vurğulayıb (*Cakomelli İtaliyaya qarşı*, 83-cü bənd). Müvafiq olaraq, Məhkəmə natrium sianiddən istifadə edən dağ-mədən sənayesi müəssisəsinin yaxınlığında yaşayan insanların qərarların qəbulu prosesində iştirakına icazə verilməməsi faktını tənqid etdi. *Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* ([BP], 120-ci bənd) məhkəmə işində fərqli olaraq, bu işdə yerli sakinlərin müəssisənin fəaliyyətinə icazə verilməsi üçün əsas təşkil etmiş araşdırmanın nəticələri ilə tanış olmalarına imkan verilməmiş və onlara bu məsələ ilə bağlı heç bir rəsmi informasiya təqdim edilməmişdi. İctimai müzakirələri tənzimləyən ölkədaxili qanunvericilik normalarına da məhəl qoyulmamışdı (*Tatar Ruminiyaya qarşı*, 115-124-cü bəndlər). Lakin digər bir işdə Məhkəmə qeyd etdi ki, ictimaiyyət iki təbii maye qaz terminalının fəaliyyəti ilə bağlı təhlükələrin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan məlumatlarla tanış olmaq imkanına malik olub (*Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 247-250-ci bəndlər).

349. Hər bir şəxs qərarların qəbul edilməsi prosesində maraqlarının yetərincə nəzərə alınmadığını hesab etdiyi təqdirdə məhkəməyə şikayət etmək imkanına malik olmalıdır (*Tatar Ruminiyaya qarşı*, 88-ci bənd). Bu o deməkdir ki, müvafiq orqanlar məcburi qüvvəyə malik olan yekun qərarları icra etməlidirlər. Ərizəçinin evinin yaxınlığında yerləşməsi səbəbindən onun su təchizatında bakterioloji zəhərlənməyə gətirib çıxaran qəbiristanlığın bağlanması barədə yekun məhkəmə qərarının yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən icra edilmədiyini işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Dzemyuk Ukraynaya qarşı*, 92-ci bənd).

350. Ətraf mühit problemlərinin həlli üçün vasitələrin seçilməsi dövlətlərin ixtiyarına buraxılır və dövlətlər fərdlər tərəfindən tələb olunan istənilən konkret tədbirləri həyata keçirmək məcburiyyətində deyillər (məsələn, onların sağlamlığının nəqliyyat vasitələri tərəfindən havaya buraxılan zərərli maddələrdən qorunması ilə əlaqədar olan bu işə bax: *"Qrinpis e.V." və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərardad)). Belə bir kompleks sahədə 8-ci maddə milli hakimiyyət orqanlarının hər bir şəxsin xüsusi ekoloji standartlara cavab verən mənzilə malik olmasını təmin etmələrini tələb etmir (*Qrimkovskaya Ukraynaya qarşı*, 65-ci bənd).

2. Səs-küyün yaratdığı narahatlıq, qonşularla problemlər və digər narahatlıqlar

351. Belə narahatlıqlar qonşularla yanaşı yaşamanın doğurduğu adi çətinliklərin hüdudlarından kənara çıxdığı təqdirdə (*Apanaseviç Polşaya qarşı*, 98-ci bənd) fiziki şəxslər tərəfindən, müəssisələrin fəaliyyətləri nəticəsində və ya dövlət orqanları tərəfindən baş verməsindən asılı olmayaraq şəxsin öz mənzilindən rahat istifadə etmək hüququna təsir göstərə bilər (*Martines Martines İspaniyaya qarşı*, 42 və 51-ci bəndlər). Yaranan narahatlıq pozuntunun qeydə alınması üçün tələb olunan həddə çatıbsa, narahatlıqlar barədə lazımı qaydada məlumatlandırılmış dövlət hakimiyyəti orqanları mənzildən rahat istifadə hüququna hörmət edilməsini təmin etmək üçün səmərəli tədbirlər görməyə borcludurlar (*Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 97-ci bənd – bu işdə çoxmənzilli binanın sakinlərinə narahatlıq yaradan kompüter klubunun qanunsuz fəaliyyətinin qarşısı alınmadığına görə pozuntu aşkar edildi). Məhkəmə həmçinin diskotekanın (*Martines Martines İspaniyaya qarşı*, 47-54-cü bəndlər və həmin bəndlərdə qeyd edilən istinadlar) və yaxud barın (*Udoviç Xorvatiyaya qarşı*, 159-cu bənd) gecə saatlarında narahatlıq yaratması, yaxud qonşuların yaratdığı ciddi və davamlı narahatlıqlarla əlaqədar şikayətlərə dövlət orqanlarının səmərəli reaksiya göstərməməsi (*Surugiu Rumuniyaya qarşı*, 67-69-cu bəndlər) səbəbindən 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. Həmçinin nəqliyyatın hərəkətinin yaratdığı həddən artıq səs-küyün mənzilə təsirinin azaldılması üçün dövlət tərəfindən görülən tədbirin yetərli olmadığı işdə pozuntu aşkar edildi (*Deyeş Macarıstana qarşı*, 21-24-cü bəndlər). Səs-küyün səviyyəsinin müəyyən həddi aşmamasını təmin etməyi tələb edən sanksiya sisteminin qəbul edilməsi, əgər bu sistem vaxtında və səmərəli şəkildə tətbiq edilmirsə, yetərli deyil (*Bor Macarıstana qarşı*, 27-ci bənd).

352. Məhkəmə iddia edilən narahatlıqların praktiki nəticələrini və bütövlükdə situasiyanı araşdırır (*Zammit Mempel Maltaya qarşı*, 73-cü bənd – bu işdə pozuntu müəyyən edilmədi). Məsələn, o, texniki xarakterli müvafiq qiymətləndirmənin aparılmadığı işdə (*Oluç Xorvatiyaya qarşı*, 51-ci bənd), yaxud ərizəçilərin iddia edilən narahatlıq səbəbindən hər hansı konkret ziyana məruz qaldıqlarını sübuta yetirmədikləri işlərdə 8-ci maddə üzrə hər hansı məsələnin meydana çıxmadığını müəyyən etdi (*Boriseviç Polşaya qarşı* – bu iş dərzi emalatxanası ilə əlaqədar idi; *Frankovski Polşaya qarşı* (qərar) – bu iş nəqliyyat axını ilə əlaqədar idi; *Çiş Rumuniyaya qarşı* (qərar) – bu iş isə barın fəaliyyəti ilə əlaqədar idi). Narahatlıqların təsirini məhdudlaşdırmaq üçün dövlət orqanları tərəfindən tədbirlərin görüldüyü və qərarların qəbulu üzrə adekvat prosesin mövcud olduğu işdə pozuntu müəyyən edilmədi (*Flamenbom və başqaları Fransaya qarşı*, 141-160-cü bəndlər; həmçinin tətbiq edilən ümumi prinsiplərin qalan qismi üçün bu iş üzrə qərarın 133-138-cü bəndlərinə bax).

3. Ətraf mühiti çirkləndirən və potensial təhlükə yaradan fəaliyyətlər

353. Pozuntunun müəyyən edilməsi üçün ətraf mühitin çirkləndirilməsi mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ üçün birbaşa nəticələr doğurmalı və tələb olunan minimal səviyyəyə çatmalıdır. Bu baxımdan pozuntunun müəyyən edildiyi işlərdən biri suyun ciddi dərəcədə çirkləndirilməsi ilə əlaqədar idi (*Dubetska və başqaları Ukraynaya qarşı*, 110 və 113-cü bəndlər). Əsassız qorxular və iddialar pozuntunun müəyyən edilməsi üçün yetərli deyil (*İvan Atanasov Bolqarıstana qarşı*, 78-ci bənd; həmçinin avtomobil aksesuarları mağazası və avtomobil təmiri qarajı ilə əlaqədar olan *Furlepa Polşaya qarşı* (qərar) və donuzçuluq ferması ilə əlaqədar olan *Valkuska Polşaya qarşı* (qərar) məhkəmə işlərinə bax). Bundan başqa, ərizəçilər etiraz etdikləri situasiyanın yaranmasında qismən özləri təqsirkar ola bilərlər (*Martines Martines və Pino Mansano İspaniyaya qarşı*, 48-50-cü bəndlər – bu işdə pozuntu müəyyən edilmədi).

354. Konkret olaraq təhlükəli istehsalat prosedurları ilə (*Tatar Rumıniyaya qarşı*) və toksik tullantılarla (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*), eləcə də su anbarının aşağı axarında yerləşən evi su basması ilə (*Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*) bağlı olan işlərdə Məhkəmə dövlət orqanlarının yol verdikləri nöqsanlarla əlaqədar olaraq 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. *Cakomelli İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə atmosfərə toksik tullantılar buraxan, yaşayış məntəqəsinin yaxınlığında yerləşən müəssisənin ətraf mühitə təsirinin qabaqcadan qiymətləndirilməməsi və fəaliyyətinin dayandırılmaması səbəbindən pozuntu baş verdiyini müəyyən etdi. Digər tərəfdən, səlahiyyətli orqanların sakinləri qorumaq və məlumatlandırmaq öhdəliklərini yerinə yetirdikləri işdə o, pozuntu müəyyən etmədi (*Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*). Bəzi hallarda hakimiyyət orqanları hətta zavodun səbəb olduğu çirklənməyə görə birbaşa məsuliyyət daşımaları belə, fərdlərin hüquqlarının qorunması bunu tələb etdikdə ağılabatan və adekvat tədbirlər görməlidirlər. Məsələn, 8-ci maddəyə əsasən dövlət hakimiyyəti orqanları bələdiyyənin ərazidəki sakinləri işlə təmin edən əsas müəssisənin (atmosferə təhlükəli kimyəvi maddələr buraxan zavodun) fəaliyyətini təmin etməkdən ibarət iqtisadi maraqları ilə sakinlərin mənzillərinin qorunması maraqları arasında ədalətli balans gözləməlidirlər (*Beçile Rumıniyaya qarşı*, 66-72-ci bəndlər – bu işdə pozuntu baş verdiyi müəyyən edildi).

V. Yazışmalar

A. Ümumi məsələlər

1. "Yazışmalar" anlayışının tətbiq dairəsi

355. 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş "yazışmaların" toxunulmazlığına hörmət hüququ ən müxtəlif situasiyalarda yazışmaların konfidensiallığının qorunması məqsədini daşıyır. Bu anlayış, sözsüz ki, şəxsi xarakterli və ya peşə fəaliyyəti ilə əlaqədar olan məktubları əhatə edir (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 32-ci bəndin son hissəsi), buraya həmçinin məktubu göndərən və ya alanın məhbus olduğu hallar da daxildir (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 84-cü bənd; *Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 41-ci bənd) və bu anlayış həm də gömrük əməkdaşları tərəfindən müsadirə edilən bağlamaları əhatə edir (*X Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı). O həmçinin ailə üzvləri arasında (*Marqareta və Rocer Andersson İsveçə qarşı*, 72-ci bənd), yaxud digər şəxslər arasında telefon danışqlarını (*Lüdi İsveçrəyə qarşı*, 38-39-cu bəndlər; *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, 21 və 41-ci bəndlər; *Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 64-cü bənd), şəxsi evlərdən və ya müəssisələrin binalarından (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, 44-46-cı bəndlər; *Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-ci bənd; *Kopp İsveçrəyə qarşı*, 50-ci bənd) və həmçinin həbsxanadan edilən telefon zənglərini (*Petrov Bolqarıstana qarşı*, 51-ci bənd), habelə bu cür telefon danışqları ilə bağlı məlumatların (zənglərin tarixi, danışqların müddəti, yığılmış telefon nömrələri haqqında informasiyaların) "ələ keçirilməsi" hallarını (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd) əhatə edir.

356. Həmçinin yeni texnologiyalar, konkret olaraq elektron ismarıclar (elektron məktublar) (*Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-ci bənd), internetdən istifadə (*Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı*, 41-42-ci bəndlər) və kompüter serverlərində (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 45-ci bənd), o cümlədən kompüterlərin sərt disklərində (*Petri Sallinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, 71-ci bənd) və daşına bilən disklərdə (*İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 42-ci bənd) qorunan məlumatlar 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür.

357. Köhnə elektron kommunikasiya formaları, məsələn, teleks (*Kristi Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı), peyçer ismarıcları (*Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı*) və özəl radio yayımı da (*X və Y Belçikaya qarşı*, Komissiyanın qərarı) eynilə buraya aiddir, lakin ictimai dalğalarda yayımlanan və beləliklə digər auditoriyalar üçün də əlçatan olan yayımlar buraya daxil deyil (*B.C. İsveçrəyə qarşı*, Komissiyanın qərarı).

"Müdaxilənin" nümunələri

358. Müdaxilənin müəyyənləşdirilməsi məsələsi üçün yazışmaların məzmunu və forması əhəmiyyət daşımır (*A. Fransaya qarşı*, 35-37-ci bəndlər; *Frero Fransaya qarşı*, 54-cü bənd). Müdaxilənin baş vermiş sayılması üçün minimal hədd prinsipi yoxdur: sadəcə olaraq məktubun açılması müdaxilənin baş vermiş sayılması üçün kifayətdir (*Narinen Finlandiyaya qarşı*, 32-ci bənd; *İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], 197-ci bənd).

359. Yazışmalar üzərində senzuranın, onların ələ keçirilməsinin, izlənilməsinin və müsadirə edilməsinin bütün formaları, eləcə də digər maneələr 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür. Hətta şəxsin yazışmaya başlamasına əngəl törədilməsi "yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququna" "müdaxilənin" ən ciddi formalarından birini təşkil edir (*Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 43-cü bənd).

360. Yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilənin digər formalarına dövlət orqanlarının aşağıdakı hərəkətləri aid edilə bilər:

- yazışmaların oxunaraq yoxlanılması (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 33-cü bənd), onların surətlərinin çıxarılması (*Foksli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 30-cu bənd) və ya müəyyən hissələrinin silinib ləğv edilməsi (*Pfayfer və Plankl Avstriyaya qarşı*, 43-cü bənd);
- şəxsi və ya bizneslə bağlı söhbətlərin müxtəlif vasitələrlə izlənməsi və qeydə alınması (*Amann İsveçrəyə qarşı* [BP], 45-ci bənd), məsələn, bu məqsədlə telefonların dinlənməsi (*Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 64-cü bənd, həmçinin zəng vurulan nömrələrin qeydə alınması ilə bağlı 83-84-cü bəndlərə bax; həmçinin bu işə bax: *P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd), hətta bunun üçün üçüncü şəxsin xəttindən istifadə edilməsi (*Lamber Fransaya qarşı*, 21-ci bənd); və
- telefondan, elektron poçtdan və internetdən istifadə edilməsi ilə bağlı məlumatların izlənməsi və saxlanması (*Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı*, 44-cü bənd).

Sadəcə olaraq belə məlumatların qanuni yolla, məsələn telefon hesab-fakturaları vasitəsilə əldə edilməsinin mümkünüyü faktı "müdaxilənin" baş verdiyinin müəyyən edilməsinə mane olmur; bu məlumatların üçüncü şəxslərə açıqlanmaması, yaxud müvafiq şəxsə qarşı intizam icraatında və ya digər icraatlarda istifadə edilməməsi faktı da bu baxımdan əhəmiyyət kəsb etmir (*eyni mənbə*, 43-cü bənd).

Müdaxilələrə aşağıdakı halları da aid etmək olar:

- şəxsin elektron yazışmalarının üçüncü şəxsə göndərilməsi (*Luordo İtaliyaya qarşı*, 72 və 75-ci bəndlər – bu iş müflisləşmiş şəxsin əmlakının idarəçiliyi ilə əlaqədar idi; *Hertseqfalfi Avstriyaya qarşı*, 87-88-ci bəndlər – bu iş psixi pozuntuları olan məhbus üçün qəyyumun təyin edilməsi ilə bağlı idi);
- şirkətə məxsus fayllar da daxil olmaqla elektron faylların surətlərinin götürülməsi (*"Bernh Larsen Holding AS" və başqaları Norveçə qarşı*, 106-cı bənd);
- bank məlumatlarının yer aldığı sənədlərin surətlərinin dövlət orqanları tərəfindən çıxarılması və sonra saxlanması (*M.N. və başqaları San-Marinoya qarşı*, 52-ci bənd); və
- gizli müşahidə tədbirləri (*Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 122-124-cü bəndlər; *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işi və orada istinad edilən qərarlar).

361. Fiziki şəxs tərəfindən başqasının danışıqlarının qeydə alınmasına dövlət orqanları tərəfindən "əhəmiyyətli şərait" yaradılması "dövlət hakimiyyəti orqanı" tərəfindən baş verən müdaxiləyə bərabərdir (*A. Fransaya qarşı*, 36-cı bənd; *Van Vondel Niderlanda qarşı*, 49-cu bənd; *M.M. Niderlanda qarşı*, 39-cu bənd – bu iş öncə prokurordan icazə alındıqdan sonra başqasının danışıqlarının fiziki şəxs tərəfindən qeydə alınması ilə əlaqədar idi).

2. Pozitiv öhdəliklər

362. Bu günədək Məhkəmə yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququ ilə bağlı aşağıdakı pozitiv öhdəlikləri müəyyən edib:

- şəxsi söhbətlərin ictimaiyyətə açıqlanmasının qarşısını almaq öhdəliyi (*Kraksi İtaliyaya qarşı (№2)*, 68-76-cı bəndlər);
- Strasburqdakı Məhkəmə ilə yazışmaları üçün məhbusları zəruri materiallarla təmin etmək öhdəliyi (*Kotlets Ruminiyaya qarşı*, 60-65-ci bəndlər; *Qaciu Ruminiyaya qarşı*, 91-92-ci bəndlər);

- vəkil ilə müştərisi arasında telefon danışıqlarının qeydə alındığı audiokassetlərin məhv edilməsi barədə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarını icra etmək öhdəliyi (*Xadimova Çex Respublikasına qarşı*, 46-cı bənd); və
- yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququ ilə ifadə azadlığı hüququ arasında ədalətli balansda riayət etmək öhdəliyi (*Benediktsdottir İslandiya qarşı* (qərardad)).

3. Ümumi yanaşma

363. Barəsində şikayət edilən situasiya həm yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququ baxımından, həm də 8-ci maddədə nəzərdə tutulan digər aspektlər (mənzil toxunulmazlığına hörmət hüququ, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ) baxımından 8-ci maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Xadimova Çex Respublikasına qarşı*, 143-cü bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar).

364. Müdaxiləyə yalnız o halda haqq qazandırılırsa bilər ki, o, 8-ci maddənin ikinci bəndində göstərilən şərtlərə cavab vermiş olsun. Beləliklə, müdaxilə 8-ci maddəyə zidd olmaması üçün "qanunla nəzərdə tutulmuş" olmalı, bir və ya bir neçə "qanuni məqsəd" daşmalı və həmin məqsədlərə nail olunması üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olmalıdır.

365. 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş "qanun" anlayışı istər ümumi hüquq sisteminin qüvvədə olduğu ölkələri, istərsə də "kontinental hüquq" ölkələrini əhatə edir (*Kruslen Fransaya qarşı*, 29-cu bənd). Məhkəmə müdaxilənin "qanunla nəzərdə tutulmadığını" hesab etdikdə, bir qayda olaraq, 8-ci maddənin 2-ci bəndinin digər tələblərinə riayət edilib-edilmədiyini yoxlamaya ehtiyac görmür (*Messina İtaliyaya qarşı (№2)*, 83-cü bənd; *Enea İtaliyaya qarşı* [BP], 144-cü bənd; *Meymanis Latviyaya qarşı*, 66-cı bənd).

366. İşə 8-ci maddə əsasında baxarkən Məhkəmə bu sahəyə aid məsələlərin tənzimlənməsində iştirakçı dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verir, amma bununla belə, Məhkəmə dövlətin bu sərbəstlikdən istifadə edərkən Konvensiyaya riayət edib-etmədiyinə nəzarət edir (*Juluk Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar).

367. Məhkəmə "Avropa penitensiar qaydaları" da daxil olmaqla bu sahəyə aid müvafiq beynəlxalq sənədlərin mühüm əhəmiyyətini vurğulayıb (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 26-28 və 55-ci bəndlər).

B. Məhbusların yazışmaları⁶

1. Ümumi prinsiplər

368. Həbsxana həyatının ümumi və ağlabatan tələbləri nəzərə alınmaqla məhbusların yazışmalarına müəyyən dərəcədə nəzarət edilməsi Konvensiyaya zidd olmadığı təqdirdə məqbul sayıla bilər (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 98-ci bənd; *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bənd). Lakin belə nəzarət Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan qanuni məqsədin tələb etdiyi hüdudları aşmamalıdır. Məhbusların telefon vasitəsilə təmasları da daxil olmaqla ətraf aləmlə əlaqələrini nəzarətdə saxlamaq zəruri olsa da, belə hallarda tətbiq edilən qaydalar məhbusu dövlət hakimiyyəti orqanlarının əsassız müdaxiləsindən lazımi qaydada müdafiə etməlidir (*Durqa Niderlanda qarşı*, 53-cü bənd).

369. Məhbusun Avropa Məhkəməsi ilə yazışmalarının açılması (*Demirtepe Fransaya qarşı*, 26-cı bənd), nəzərdən keçirilərək yoxlanılması (*Kornakov Latviyaya qarşı*, 158-ci

---

6. Həmçinin "34-cü maddə (fərdi şikayətlər)" bölməsinə bax.

bənd) və müsadirə edilməsi (*Birzniyek Latviyaya qarşı*, 124-cü bənd) 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür. Eyni sözlər məhbusa Avropa Məhkəməsi ilə yazışması üçün lazım olan materialları verməkdən imtina edilməsi hallarına da aiddir (*Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 65-ci bənd).

370. Bu nəzarətin qəbul edilə bilən hüdudlarını qiymətləndirərkən nəzərə almaq lazımdır ki, məktub yazmaq və almaq bəzən məhbusun ətraf aləmlə əlaqəsi üçün yeganə imkan olur (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bənd). Ümumiyyətlə, məhbusların bütün yazışmalarının sistematik olaraq yoxlanılması, əgər belə praktikanın tətbiqi üçün hər hansı qayda yoxdursa və dövlət orqanları tərəfindən bu yoxlamalar əsaslandırılmırsa, Konvensiyanın pozuntusunu təşkil edə bilər (*Petrov Bolqarıstana qarşı*, 44-cü bənd).

371. Bu sahədə 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hüquqlara "müdaxilənin" nümunələrinə bunlar daxildir:

- həbsxana müdiriyyəti tərəfindən məktubun açılıb oxunması (*Makkallum Birləşmiş Krallığa qarşı*, 31-ci bənd) və ya ünvan sahibinə göndərilməməsi (*Uilyam Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı*, 11-ci bənd; *Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 42-ci bənd);
- yazışmalara məhdudiyət qoyulması (*Kempbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 110-cu bənd) və ya məktublarnın məhv edilməsi (*Fazıl Ahmet Tamer Türkiyəyə qarşı* – bu işdə məktublarnın "süzgəcdən keçirilməsi" sistemi ilə bağlı 52 və 54-cü bəndlərə bax);
- məktubun açılmış vəziyyətdə alınması (*Narinen Finlandiyaya qarşı*, 32-ci bənd) – o cümlədən bu hal həbsxananın poçt xidmətinin fəaliyyətində nöqsanların olması ilə əlaqədar olduqda (*Demirtepe Fransaya qarşı*, 26-cı bənd), yaxud poçt göndərişi sadəcə olaraq ərizəçiyə şəxsən təqdim edilərkən açıldıqda (*Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)); və
- poçtun çatdırılmasının gecikdirilməsi (*Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 34-cü bənd), yaxud konkret məhbusa təqdim edilmək üçün həbsxananın elektron ünvanına göndərilən məktublarnın məhbusa təqdim edilməməsi (*Helander Finlandiyaya qarşı* (qərardad), 48-ci bənd).

Eyni sözlər həmçinin iki məhbus arasındakı yazışmalara (*Pfayfer və Plankl Avstriyaya qarşı*, 43-cü bənd), habelə poçtla göndərilən kitabı məhbusa verməkdən imtina edildiyi hala (*Ospina Varqas İtaliyaya qarşı*, 44-cü bənd) aiddir.

372. "Müdaxilə" həmçinin aşağıdakıların nəticəsində baş verə bilər:

- məktubdan müəyyən hissələrin silinib çıxarılması (*Fazıl Ahmet Tamer Türkiyəyə qarşı*, 10 və 53-cü bəndlər; *Pfayfer və Plankl Avstriyaya qarşı*, 47-ci bənd);
- məhbus tərəfindən alınmasına icazə verilən bağlama və paketlərin sayının məhdudlaşdırılması (*Əliyev Ukraynaya qarşı*, 180-ci bənd); və
- məhbusun telefon danışqlarının (*Durqa Niderlanda qarşı*, 43-cü bənd), yaxud məhbusla onu ziyarət edən qohumlarının söhbətlərinin (*Visse Fransaya qarşı*, 29-cu bənd) audioyazısının qeydə alınması və saxlanması.

Eyni sözlər məktub göndərmənin və ya almağın 28 gün ərzində tam qadağan olunması ilə nəticələnmiş intizam cəzasının tətbiq edilməsi (*Makkallum Birləşmiş Krallığa qarşı*, 31-ci bənd) və məhbusların telefon danışqları zamanı öz ana dilindən istifadə etməsinə məhdudiyət qoyulması (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 36-cı bənd) hallarına da aiddir.

373. Qanuni hesab edilmək üçün müdaxilə 8-ci maddənin 2-ci bəndində qeyd edilən tələblərə cavab verməlidir. Qanunun mətni kifayət qədər aydın olmalıdır ki, hər bir şəxs dövlət orqanlarının bu cür tədbirlərə hansı hallarda və hansı şərtlər daxilində əl ata biləcəyini müəyyənləşdirə bilsin (*Lavents Latviyaya qarşı*, 135-ci bənd). Milli hakimiyyət orqanlarının məhbusun yazışmalarına nəzarət etmələrinin hansı qanunvericilik normasına əsaslandığını Məhkəməyə bildirmək cavabdeh hökumətin vəzifəsidir (*Di Covine İtaliyaya qarşı*, 25-ci bənd).

374. Müdaxilənin qanuniliyi tələbi təkcə daxili qanunvericilikdə həmin müdaxilə üçün hüquqi əsasın olmasını deyil, həm də qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutur, belə ki, qanunun müddəaları aydın olmalı, onların doğura biləcəyi nəticələri öncədən görmək mümkün olmalı və qanun maraqlı şəxs üçün əlçatan olmalıdır ki, həmin şəxs bu və ya digər hərəkətinin nəticələrini öncədən görə bilsin (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 88-ci bənd).

375. Qanunvericilikdə məhbusların yazışmalarının yoxlanılması tədbirlərinin müddəti tənzimlənmirsə və ya həmin tədbirləri əsaslandırان səbəblər göstərilərsə, müvafiq sahədə dövlət orqanlarına verilən diskresion səlahiyyətlərin hüdudları və istifadə qaydası kifayət qədər aydın şəkildə göstərilərsə, yaxud dövlət orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verilsə, belə qanunvericilik Konvensiyaya ziddir (*Labita İtaliyaya qarşı* [BP], 176 və 180-184-cü bəndlər; *Niyedbala Polşaya qarşı*, 81-82-ci bəndlər; *Lavents Latviyaya qarşı*, 136-cı bənd).

376. Digər tədbirlərlə yanaşı, aşağıdakılar "qanunla nəzərdə tutulmayan" tədbirlərə aiddir:

- senzuranı birmənalı olaraq qadağan edən müddəalara zidd olaraq senzuranın tətbiq edilməsi (*İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], 201-i bənd), yaxud senzuraya icazə verən müddəalar mövcud olmadığı halda senzuranın tətbiq edilməsi (*Demirtepe Fransaya qarşı*, 27-ci bənd), yaxud da qüvvədə olan qanunvericiliyin ona verdiyi səlahiyyətləri aşmaqla dövlət orqanı tərəfindən senzuranın tətbiq edilməsi (*Labita İtaliyaya qarşı* [BP], 182-ci bənd);
- dərc olunmayan və bu səbəbdən ictimaiyyət üçün əlçatan olmayan sənəd əsasında senzuranın tətbiq edilməsi (*Poltoratski Ukraynaya qarşı*, 158-160-cü bəndlər);
- məhbusların telefon zənglərinə nəzarət edilməsinə dair qaydaların ərizəçinin lazımı müdafiə ilə təmin edilməsi üçün kifayət qədər aydın və təfsilatlı olmaması (*Durqa Niderlanda qarşı*, 53-cü bənd).

377. Məcburi qüvvəyə malik olmayan daxili təlimat əsasında bir məhbusun məktubunu digər məhbusa çatdırmaqdan imtina edildiyi işdə də Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (*Frero Fransaya qarşı*, 59-cü bənd).

378. Milli qanunvericilik müdaxiləyə icazə verirsə, o halda həmin qanunvericilik həbsxana idarəçiliyinin səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməsinin qarşısını almağa yönələn təminatları da özündə ehtiva etməlidir. Yazışmalarına səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən "senzura tətbiq edilə bilən" şəxslər kateqoriyasının qanunda sadəcə olaraq sadalanması, amma bu tədbirin müddəti və əsasları barədə heç bir şey deyilməməsi bu müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulmuş hesab edilməsi üçün yetərli deyil (*Kalocero Diana İtaliyaya qarşı*, 32-33-cü bəndlər).

379. Məhbusların yazışmalarına nəzarət barəsindəki daxili qanunvericilik normaları milli hakimiyyət orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verirsə və həbsxana rəisinə "məhbusun islahı prosesi üçün münasib sayılmayan" məktubları özündə saxlamaq səlahiyyəti verirsə və nəticədə "yazışmalara nəzarət hər hansı məhkəmə qərarından asılı olmayan və barəsində şikayət verilə bilməyən avtomatik proses kimi qəbul edilərsə", Məhkəmə pozuntu baş verdiyini müəyyən edir (*Petra Ruminiyaya qarşı*, 37-ci bənd). Qanunda hər hansı orqana

diskresion səlahiyyət verilsə, onun əhatə dairəsi göstərməlidir (*Domeniçini İtaliyaya qarşı*, 32-ci bənd), amma bununla belə, Məhkəmə qəbul edir ki, qanunda bütün halları tam dəqiqliklə əhatə etmək mümkün deyil (*Kalocero Diana İtaliyaya qarşı*, 32-ci bənd).

380. Etiraz edilən qanuna sonradan dəyişikliklər edildikdə həmin dəyişikliklər onların qüvvəyə minməsindən əvvəl baş vermiş pozuntuların aradan qaldırılmasına xidmət etmir (*Enea İtaliyaya qarşı* [BP], 147-ci bənd; *Arcenti İtaliyaya qarşı*, 38-ci bənd).

381. Məhbusun yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilə həm də demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalıdır (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 142-ci bənd). Belə "zərurət" həbsxana həyatının adi və əqlabatan tələblərinə müvafiq olaraq qiymətləndirilməlidir. Konkret olaraq "iğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması" zərurəti (*Kviyek Polşaya qarşı*, 47-ci bənd; *Yankauskas Litvaya qarşı*, 21-ci bənd) azadlıqda olan şəxsə nisbətən məhbusun yazışmalarına daha çox müdaxilə edilməsinə haqq qazandıra bilər. Beləliklə, şəxs 5-ci maddəyə uyğun olaraq qanuni şəkildə azadlıqdan məhrum edilibsə, həmin şəxsin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına yalnız və yalnız bu zərurətin şərtləndirdiyi dərəcədə müdaxilə edilə bilər (*Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bənd). İstənilən halda, sözügedən tədbir 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan məqsədlərə mütənasib olmalıdır. Nəzarətin əhatə dairəsi və sui-istifadə hallarına qarşı adekvat təminatların mövcudluğu yuxarıda qeyd edilən məsələlərin qiymətləndirilməsində mühüm meyarlardır (*Tsonyo Tsonev Bolqarıstana qarşı*, 42-ci bənd).

382. Nəzarətə məruz qalan yazışmanın xarakteri də nəzərə alınmalıdır. Müəyyən növ yazışmalar, məsələn, vəkillə məktublaşmalar üçün daha çox dərəcədə konfidensiallıq nəzərdə tutulmalıdır, xüsusən söhbət həbsxana müdiriyyətinə qarşı şikayətlərdən gedirsə, konfidensiallığın səviyyəsi daha yüksək olmalıdır (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 144-cü bənd). Müdaxilənin dərəcəsinə və xarakterinə gəlincə, yazışmaların müxtəlif növlərinə fərq qoymadan məhbusun bütün yazışmalarının yoxlanılması müvafiq maraqlar arasında balansını pozmuş olur (*Petrov Bolqarıstana qarşı*, 44-cü bənd). Sadəcə olaraq məhbusun ədalət mühakiməsindən yayınacağından və ya şahidlərə təsir göstərəcəyindən ehtiyatlanma özü-özlüyündə onun bütün məktublarının heç nəyə fərq qoymadan açılmasına haqq qazandıra bilməz (*Yankauskas Litvaya qarşı*, 22-ci bənd).

383. *Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində (64, 91 və 99-cu bəndlər) şəxsi xarakterli məktublarda "bilərəkdən həbsxana müdiriyyətini alçaldan materialların" yer alması səbəbindən həmin məktublarda açıqlara oxunması "demokratik cəmiyyətdə zəruri" tədbir hesab edilmədi.

384. Bundan başqa, yazışmalara və telefon danışıklarına qoyulan məhdudiyətləri qiymətləndirərkən tərbiyə nəzarəti məqsədi ilə həbsə alınmış yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə digər məhbuslar arasında fərq qoyulmalıdır. Birinci halda dövlət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları daha dardır (*D.L. Bolqarıstana qarşı*, 104-109-cu bəndlər).

2. Hansı hallarda məhbusların yazışmalarına müdaxilə zəruri sayıla bilər

385. *Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə qərarın qəbul edildiyi vaxtdan bəri Məhkəmə özünün presedent hüququnda təsdiq edib ki, məhbusların yazışmaları üzərində müəyyən nəzarət tədbirləri tələb olunur və bu hal özü-özlüyündə Konvensiyaya zidd deyil. Məhkəmə konkret olaraq qərara alıb ki:

- məhbusların yazışmalarına nəzarət edilməsi həbsxanalarda asayişin qorunması mülahizələrinə görə qanuni sayıla bilər (*Kepeneklioğlu Türkiyəyə qarşı*, 31-ci bənd; *Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 101-ci bənd);

- avtomatik həyata keçirilən adi müdaxilə tədbirindən fərqli olaraq iğtişaşın və ya cinayətin qarşısının alınması məqsədini daşıyan müəyyən nəzarət tədbiri əsaslı sayıla bilər, məsələn, təhlükəli şəxslərlə yazışmalara və ya qeyri-hüquqi məsələlər barəsindəki məktublara nəzarət buna misal ola bilər (*Yankauskas Litvaya qarşı*, 21-22-ci bəndlər; *Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad));
- telefon danışıqlarına icazə verildiyi hallarda həbsxana həyatının adi və ağlabatan şərtləri nəzərə alınmaqla bu danışıqların sayına və müddətinə məhdudiyyət qoyula bilər, məsələn, telefondan digər məhbusların da istifadə etməsinin zəruriliyi, habelə iğtişaşın və cinayətin qarşısının alınması tələbləri buna misal ola bilər (*A.B. Niderlanda qarşı*, 93-cü bənd; *Koşkodar Rumıniyaya qarşı* (qərardad), 30-cu bənd);
- rəsmi formalarda yazılmayan məktublarnın göndərilməsinə qoyulan qadağa 8-ci maddə üzrə hər hansı problem doğurmaya bilər, bu şərtlə ki, həmin formalar asanlıqla əlçatan olmalıdır (*Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad));
- əcnəbi məhbusun öz qohumlarına həbsxana müdiriyyətinin başa düşmədiyi dildə məktub göndərməsinin qadağan edilməsi, əgər ərizəçi pulsuz tərcümə təklifindən imtina etməsini əsaslandırmaq üçün inandırıcı səbəb göstərməyibsə və onun iki digər məktubunu göndərməsinə icazə verilibsə, 8-ci maddə üzrə hər hansı problem doğurmur (*Çiştı Portuqaliyaya qarşı* (qərardad));
- məhbus tərəfindən alınmasına icazə verilən bağlama və paketlərin sayının məhdudlaşdırılmasına həbsxananın təhlükəsizlik qaydaları ilə və logistika problemləri ilə haqq qazandırıla bilər, bu şərtlə ki, müvafiq maraqlar arasında balans riayət edilmiş olsun (*Əliyev Ukraynaya qarşı*, 181-182-ci bəndlər);
- məktub və bağlamaların penitensiar orqanlar vasitəsilə göndərilməsi tələbinin pozulmasına görə məhbusa göndərilmiş bağlamanın müsadirə edilməsi formasında yüngül intizam cəzasının tətbiqi qeyri-mütənasib tədbir hesab edilmir (*Puzinas Litvaya qarşı (№2)*, 34-cü bənd; digər tərəfdən, müqayisə üçün bu işə bax: *Buqlov Ukraynaya qarşı*, 137-ci bənd);
- rəisdən təlimatlar almağa ehtiyac yaranması səbəbindən təcili xarakter daşımayan məktubun üç həftə gecikdirilməklə göndərilməsi də pozuntu təşkil etmir (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 104-cü bənd).

3. Yazılı ünsiyyət

386. 8-ci maddə məhbusların məktubu hansı növ materialda yazacaqlarını seçmək hüququnu təmin etmir. Məhbusların yazışmalar üçün rəsmi həbsxana kağızlarından istifadə etməsi tələbi onların yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilə təşkil etmir, bu şərtlə ki, müraciət edildikdə həmin kağız dərhal onların sərəncamına verilməlidir (*Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 61-ci bənd).

387. 8-ci maddə məhbusların göndərdikləri bütün məktublarnın xərclərinin dövlət tərəfindən ödənilməsinə tələb etmir (*Boyl və Rays Birləşmiş Krallığa qarşı*, 56-58-ci bəndlər). Bununla belə, bu cür məsələ hər bir işdə fərdi qaydada qiymətləndirilməlidir, çünki məhbusun maddi vəsaitinin çatışmaması onun məktublaşmaq imkanlarına ciddi maneə yarada bilər. Buna görə də Məhkəmə qərara alıb ki:

- həbsxana müdiriyyətinin maddi vəsaiti olmayan ərizəçini Strasburqdakı Məhkəmə ilə yazışması üçün lazım olan zərf, marka və kağızla təmin etməkdən imtina etməsi cavabdeh dövlətin ərizəçinin yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququnu

faktiki təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliyinə riayət etməməsinə bərabər sayıla bilər (*Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 59 və 65-ci bəndlər);

- heç bir vəsaiti və ya dəstəyi olmayan, maddi cəhətdən bütünlüklə həbsxana müdiriyyətindən asılı olan məhbusdan söhbət getdiyi hallarda həbsxana müdiriyyəti onu Avropa Məhkəməsi ilə yazışması üçün lazım olan materiallarla, xüsusən markalarla təmin etməlidir (*Qaciu Rumıniyaya qarşı*, 91-92-ci bəndlər).

388. Yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna həbsxana müdiriyyəti tərəfindən yol verilmiş səhv nəticəsində təsadüfən müdaxilənin baş verməsi və bunun ardınca səhvin etiraf edilməsi və yetərincə kompensasiya olunması (məsələn, belə səhvin təkrarlanmaması üçün həbsxana müdiriyyəti tərəfindən tədbirlər görülməsi) Konvensiya üzrə hər hansı məsələni meydana çıxarmır (*Armstrong Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad); *Tsonyo Tsonev Bolqarıstana qarşı*, 29-cu bənd).

389. Poçtla göndərilmiş məktubun məhbus tərəfindən alındığını sübut etmək vəzifəsi dövlətin üzərinə düşür; məktubun həqiqətən ərizəçiyə təqdim edilməsi məsələsində Avropa Məhkəməsində aparılan icraat zamanı ərizəçi ilə cavabdeh hökumət arasında fikir ayrılığı yarandıqda hökumət məhbusa ünvanlanan məktubun həqiqətən ünvan sahibinin özünə çatdırıldığını təsdiqləyən sənəd olmadan sadəcə olaraq həmin məktubun həbsxanaya çatdırıldığının sübutunu təqdim edə bilməz (*Messina İtaliyaya qarşı*, 31-ci bənd).

390. Çıxan məktubların göndərilməsinə və daxil olan məktubların alınmasına görə məsul olan orqanlar poçt xidmətində baş verən hər hansı problem barədə məhbuslara məlumat verməlidirlər (*Qreys Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın məruzəsi, 97-ci bənd).

4. Telefon danışıqları

391. Konvensiyanın 8-ci maddəsi xüsusən məktub vasitəsilə ünsiyyətdə olmaq üçün adekvat imkan mövcud olduğu hallarda məhbuslara telefonla zəng etmək hüququ vermir (*A.B. Niderlanda qarşı*, 92-ci bənd; *Çijevski Polşaya qarşı* (qərarad)). Bununla belə, daxili qanunvericilik məhbusların telefonla danışıqlarına, məsələn, həbsxana əməkdaşlarının nəzarəti altında telefonla qohumları ilə söhbət etmələrinə icazə verirsə, o halda telefon söhbətlərinə tətbiq edilən məhdudiyət onların Konvensiyanın 8-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququnu həyata keçirmələrinə "müdaxiləyə" bərabər olacaqdır (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 36-cı bənd). Praktikada nəzərə alınmalıdır ki, məhbusların sərəncamında məhdud sayda telefonlar olur və həmçinin dövlət orqanları iğtişaş və cinayətin qarşısını almaq vəzifəsini daşıyırlar (*Danilyuk Rumıniyaya qarşı* (qərarad); həmçinin həbsxanadan edilən telefon zənglərinə görə ödəniş alınması ilə bağlı bu işə bax: *Devison Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)).

392. Məhbusun dörd il birlikdə yaşadığı və ondan övladının olduğu partnyoruna zəng etmək üçün telefon köşkündən istifadə etməsinin müəyyən müddətə qadağan olunması və bunun üçün onların nikahda olmamalarının əsas götürülməsi birlikdə götürülmüş 8-ci və 14-cü maddələrin pozuntusu hesab edildi (*Petrov Bolqarıstana qarşı*, 54-cü bənd).

393. Ciddi rejimli həbsxanada məhbusun zəng etmək istədiyi nömrənin qeydə alınaraq saxlanması (məhbus bu tədbir barədə məlumatlandırılırdı) təhlükəsizlik mülahizələrinə görə və gələcəkdə cinayətlərin törədilməsinin qarşısının alınması üçün zəruri hesab edildi (qohumları ilə əlaqə saxlaması üçün məhbusun sərəncamında onlara məktub yazmaq və onlarla görüşmək kimi digər vasitələr də vardı) (*Koşkodar Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 30-cu bənd).

5. Məhbuslarla onların vəkili arasında yazışmalar

394. Eynilə, 8-ci maddə məhbusun artıq özü üçün təyin etdiyi və ya təyin etməyi planlaşdırdığı vəkillə onun yazışmalarına da şamil olunur (*Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı*, 29-cu bənd).

395. Məhbuslarla onların vəkili arasında yazışmalar "Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən konfidensial" sayılır (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 48-ci bənd; *Pexoviç Polşaya qarşı*, 239-cu bənd). Bu yazışmalar məhbusun apellyasiya hüququnun, məsələn, onun həbsxanada saxlanıldığı zaman məruz qaldığı rəftardan şikayət etmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün ilk addım təşkil edər (*Ekinci və Akalın Türkiyəyə qarşı*, 47-ci bənd), habelə məhbusun müdafiəsinin hazırlanması ilə, başqa sözlə desək, onun digər bir hüququnu, yəni Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququnu həyata keçirməsi ilə əlaqəli ola bilər (*Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, 45-ci bəndin son hissəsi).

396. Məhkəmə hesab edir ki, vəkillə müştərisi arasında əlaqələrin konfidensiallığı prinsipinə riayət edilməsi fundamental əhəmiyyət daşıyır (*Helander Finlandiyaya qarşı* (qərardad), 53-cü bənd). Onlar arasındakı yazışmaların sisteməli yoxlanılması bu prinsipə xələl gətirmiş olur (*Petrov Bolqarıstana qarşı*, 43-cü bənd).

397. Bununla belə, Məhkəmə qəbul edir ki, vəkilin məhbusa məktubunun içərisində qanunsuz bir şeyin olduğunu düşünmək üçün əsaslı səbəb olarsa və adi təyinat vasitələri ilə onu təyin etmək mümkün olmazsa, həbsxana müdiriyyəti həmin məktubu açmağa bilər. Amma bu halda məktub yalnız açılmalıdır, lakin oxunmalı deyil (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 48-ci bənd; *Erdem Almaniyaya qarşı*, 61-ci bənd). Məhbusun vəkillə yazışmasının məxfiliyinin qorunması tələbinə əsasən, üzv dövlətlər məktubun oxunmasının qarşısını alan münasib təminatların mövcudluğunu təmin etməlidirlər, məsələn, məktubun açılması zəruri olduqda bu, məhbusun iştirakı ilə edilməlidir (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 48-ci bənd).

398. Məhbusun vəkilə göndərdiyi və ondan aldığı məktubların oxunmasına yalnız müstəsna hallarda, yəni konfidensiallıq "imtiyazından sui-istifadə edildiyini", məktubda yazılanların həbsxananın mühafizəsinə və ya digər şəxslərin təhlükəsizliyinə qarşı təhlükə yaratdığını və ya hər hansı digər formada cinayət xarakteri daşdığını düşünmək üçün həbsxana müdiriyyətinin əlində əsaslı səbəb olduqda yol verilməlidir. Hansı səbəbin "əsaslı səbəb" hesab edilə bilməsi işin bütün hallarından asılıdır, belə ki, əgər obyektiv müşahidəçi əlaqələrin konfidensiallığı prinsipindən sui-istifadə edildiyi qənaətinə gələ bilsə, o halda əsaslı səbəbin mövcud olduğu hesab edilir (*Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, 48-ci bənd; *Petrov Bolqarıstana qarşı*, 43-cü bənd). Konfidensiallıq prinsipindən hər hansı istisnalar sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və yetərli təminatlarla müşayiət olunmalıdır (*Erdem Almaniyaya qarşı*, 65-ci bənd).

399. Terrorizmin qarşısının alınması müstəsna haldır və "milli təhlükəsizliyin" qorunmasından və "iğtişanın və ya cinayətin" qarşısının alınmasından ibarət qanuni məqsəd daşıyır (*Erdem Almaniyaya qarşı*, 60 və 66-69-cü bəndlər). Qeyd edilən işdə məhkəmə araşdırmasının kontekstini, terrorizm təhlükəsini, təhlükəsizlik tələblərini, prosessual təminatların mövcudluğunu və təqsirləndirilən şəxslə vəkili arasında digər əlaqə kanalının mövcud olduğunu nəzərə alaraq Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığı qənaətinə gəlmişdir.

400. Həbsxana şəraitindən şikayətlərin əks olunduğu məktubların açılaraq oxunması və həmçinin həbsxana müdiriyyətinin müəyyən hərəkətləri 8-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun hesab edilmədi (*Ekinci və Akalın Türkiyəyə qarşı*, 47-ci bənd).

401. Tutulmuş şəxsin vəkiliinin həmin şəxsə hüquqları barədə məlumat verdiyi məktubu prokurorun ona verməyərək özündə saxlaması 8-ci maddəsinin 2-ci bəndinin pozuntusu hesab edildi (*Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı*, 28-29-cu bəndlər).

402. Məhbusla vəkil arasında Avropa Məhkəməsinə müraciət ilə və həmin Məhkəmədəki icraatda iştirak ilə əlaqədar yazışmaların məhdudlaşdırıldığı hallara Konvensiyanın 34-cü maddəsi (aşağıya bax) də tətbiq edilə bilər (*Ştukaturov Rusiyaya qarşı*, 140-cı bənd – bu iş konkret olaraq telefon zənglərinə və yazışmalara qadağa qoyulması ilə əlaqədar idi). Beləliklə, Avropa Məhkəməsinə müraciət etmiş və ya müraciət etməyi planlaşdıran ərizəçi ilə onu həmin Məhkəmədə təmsil edəcək nümayəndə arasında yazışmalara konfidensiallıq imtiyazı şamil olunmalıdır (*Boris Popov Rusiyaya qarşı*, 43 və 112-ci bəndlər).

403. Bununla belə, Məhkəmə bildirib ki, məhbusların hansı yazışma vasitələrindən istifadə etməli olduqlarını müəyyənləşdirməkdə dövlət müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olmalıdır. Beləliklə, vəkiliinin həbsxananın elektron poçtuna göndərdiyi elektron məktubu məhbusa təqdim etməkdən həbsxana müdiriyyətinin imtina etməsinə, əgər yazışmaların göndərilməsi üçün digər səmərəli və yetərli vasitələr mövcuddursa, haqq qazandırmaq olar (*Helander Finlandiyaya qarşı* (qərar), 54-cü bənd – bu işdə daxili qanunvericilikdə məhbuslarla onların vəkiliəri arasında əlaqələrin poçt, telefon və ya görüş vasitəsilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdu).

6. Avropa Məhkəməsi ilə yazışmalar

404. Konvensiya orqanları ilə məhbusun yazışmaları 8-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür. Konvensiya orqanları tərəfindən məhbuslara göndərilən məktublarnın açıldığı işlərdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilə baş verib (*Pirs Yunanıstanaya qarşı*, 81-ci bənd; *Valaşinas Litvaya qarşı*, 128-129-cu bəndlər; *İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], 197-201-ci bəndlər). Digər hallarda olduğu kimi, belə müdaxilə "qanunla nəzərdə tutulmayıbsa", 8-ci maddənin 2-ci bəndində göstərilən qanuni məqsədlərdən hər hansı birini daşımır və həmin məqsədə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" deyilsə, 8-ci maddə pozulmuş olacaq (*Petra Rumıniyaya qarşı*, 36-cı bənd).

405. Ərizəçinin yenidən köçürülmüş olduğu cəzaçəkmə müəssisəsində çoxsaylı məktublardan yalnız birinin "səhvən açıldığı" konkret işdə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, həbsxana müdiriyyətinin ərizəçinin Konvensiya orqanları ilə yazışmalarına qəsdən əngəl törətmək niyyətində olduğunu təsdiqləyən və 8-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş ərizəçinin yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna müdaxilənin baş verdiyini göstərən heç bir sübut yoxdur (*Turud Fransaya qarşı* (qərar); *Sayud Fransaya qarşı* (qərar)).

406. Digər tərəfdən, yazışmaların avtomatik və qeyd-şərtsiz qaydada və müstəqil məhkəmə orqanlarının qərarından asılı olmadan yoxlanıldığı və bu yoxlamalardan şikayət etmək imkanının mövcud olmadığı işdə həmin yoxlamalar "qanunla nəzərdə tutulmuş" hesab edilmədi (*Petra Rumıniyaya qarşı*, 37-ci bənd; *Kornakov Latviyaya qarşı*, 159-cu bənd).

407. Məhbusların Məhkəmə ilə yazışmaları ilə bağlı mübahisələr, fərdi şikayət hüququnun "səmərəli həyata keçirilməsinə" maneə yaradıldığı təqdirdə, həmçinin Konvensiyanın 34-cü maddəsi üzrə məsələni meydana çıxara bilər (*Şexov Rusiyaya qarşı*, 53-cü bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar; *Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 164-cü bənd).

408. Konvensiyanın iştirakçısı olan tərəflər ölkələrinin dövlət orqanlarının ərizəçilərin Məhkəməyə şikayət etmək hüququnu səmərəli həyata keçirmələrinə "heç bir şəkildə" maneə olmamasını öhdələrinə götürüblər. Buna görə də, ərizəçilərin və ya potensial ərizəçilərin şikayətlərini geri götürməyə və ya dəyişdirməyə məcbur edilmək məqsədilə hakimiyyət

orqanları tərəfindən hər hansı formada təzyiqə məruz qalmadan Məhkəmə ilə sərbəst ünsiyyətdə olmaq imkanına malik olmaları olduqca vacibdir (*İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], 480-ci bənd; *Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 69-cu bənd). Prinsipcə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinin məqsədləri üçün altı aylıq müddət bərsindəki qaydaya riayət edib-etmədiyini müəyyənləşdirmək üçün ərizəçinin yazdığı məktubu göndərməkdən imtina edilməsi Məhkəməyə şikayət etmək hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə yaradılan maneənin tipik nümunəsidir (*Kornakov Latviyaya qarşı*, 166-cı bənd). Konvensiyanın 34-cü maddəsinin tətbiq dairəsinə düşən hallara aşağıdakılar daxildir:

- Məhkəmədən alınan və ya Məhkəməyə göndərilən məktublارın həbsxana müdiriyyəti tərəfindən açılaraq oxunması (*Maksim Polşaya qarşı*, 31-33-cü bəndlər və həmin bəndlərdə qeyd edilən istinadlar), o cümlədən Məhkəmənin məktubunu aldığı ərizəçinin təsdiqləməsi üçün Məhkəmənin göndərdiyi məktublar da buraya daxildir (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 163-cü bənd);
- Məhkəməyə məktub göndərdiyinə görə ərizəçiyə cəza tətbiq edilməsi (*Kornakov Latviyaya qarşı*, 168-169-cu bəndlər);
- təzyiq və ya təhdid təşkil edən hərəkətlər (*İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], 481-ci bənd);
- ərizəçinin ərizə formasına əlavə etməsi tələb olunan sənədlərin surətləri ilə ərizəçini təmin etməkdən həbsxana müdiriyyətinin imtina etməsi, yaxud bu işi əsassız olaraq gecikdirməklə yerinə yetirməsi (*İqor Dmitriyev Latviyaya qarşı*, 91 və 100-cü bəndlər; *Qaciu Rumıniyaya qarşı*, 95-96-cı bəndlər; *Moiseyev Latviyaya qarşı*, 184-cü bənd);
- ərizəçinin Məhkəməyə müraciət etməsi üçün tələb olunan sənədlərin ümumiyyətlə ərizəçi üçün əlçatan olmaması (*Vasili İvaşşenko Ukraynaya qarşı*, 123 və 125-ci bəndlər).

409. Nəzərə almaq lazımdır ki, qapalı məkanda saxlanmaları, qohumları ilə və ya ətraf aləmlə az təmasda olmaları və daim həbsxana müdiriyyətinin nəzarəti altında olmaları səbəbindən məhbuslar, şübhəsiz ki, müdafiəsiz və asılı vəziyyətdədirlər (*Kotlets Rumıniyaya qarşı*, 71-ci bənd; *Kornakov Latviyaya qarşı*, 164-cü bənd). Müvafiq olaraq, onların şikayət ərizəsi vermək hüququndan istifadə etmələrinə maneə yaratmaqdan çəkinmək öhdəliyi daşıyan həbsxana müdiriyyəti həm də müəyyən hallarda həbsxana müdiriyyəti qarşısında xüsusilə müdafiəsiz və asılı vəziyyətdə olan (*Naydyon Ukraynaya qarşı*, 64-cü bənd) və tələblərə uyğun ərizə təqdim etmək üçün Məhkəmə Katibliyinin tələb etdiyi sənədləri öz vəsaiti hesabına əldə etmək imkanına malik olmayan (*Vasili İvaşşenko Ukraynaya qarşı*, 103-107-ci bəndlər) məhbusları şikayət ərizəsi vermələri üçün lazımi vasitələrlə təmin etmək öhdəliyi daşıyır.

410. *Məhkəmə Reqlamentinin* 47-ci qaydasına əsasən, şikayət ərizəsinə Məhkəmənin qərar qəbul edə bilməsi üçün müvafiq sənədlər əlavə olunmalıdır. Beləliklə, şikayət ərizəsinin Məhkəmə tərəfindən adekvat və səmərəli şəkildə araşdırıla bilməsi üçün həbsxana müdiriyyəti ərizəçilərin müraciəti əsasında onları lazımi sənədlərlə təmin etməyə borcludurlar (*Naydyon Ukraynaya qarşı*, 63-cü bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar). Məhkəməyə şikayət ərizəsi verməsi üçün tələb olunan sənədlərlə ərizəçinin vaxtında təmin edilməməsi dövlətin Konvensiyanın 34-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş öhdəliyinin pozulması ilə nəticələnir (*Yambor Rumıniyaya qarşı (№1)*, 216-cı bənd; müqayisə üçün bu qərara bax: *Ustyantsev Ukraynaya qarşı*, 99-cu bənd). Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki:

- Məhkəmə vurğulayıb ki, avtomatik olaraq bütün sənədlərin surətlərinin həbsxana müdiriyyətindən alınması hüququ kimi bir hüquq mövcud deyil (*Çaykovski Ukraynaya qarşı*, 94-97-ci bəndlər);
- Məhkəməyə poçtla göndərilən məktubların yubanması hallarının heç də hamısı pozuntu təşkil etmir (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*, 131 və 159-cu bəndlər – bu işdə 4-5 günlük yubanma baş vermişdi; *Şebetov Rusiyaya qarşı*, 84-cü bənd – bu işdə 6 günlük yubanma baş vermişdi), bu sözlər xüsusən ərizəçinin Məhkəməyə şikayət etməsinə qəsdən mane olmaq niyyətinin olmadığı hallara aiddir (*Valaşinas Litvaya qarşı*, 134-cü bənd – bu işdə yubanma bir az uzun sürmüşdü), amma istənilən halda həbsxana müdiriyyəti yazışmaların göndərilməsini lüzumsuz olaraq ləngitməmək öhdəliyini daşıyır (*Sevastyanov Rusiyaya qarşı*, 86-cı bənd);
- Məhkəmə ilə yazışmasına maneçilik törədildiyi barədə ərizəçinin iddiaları yetərinə əsaslandırılmalı (*Valaşinas Litvaya qarşı*, 136-cı bənd; *Maykl Edvard Kuk Avstriyaya qarşı*, 48-ci bənd) və həmin maneələr Konvensiyanın 34-cü maddəsinin pozuntusunu təşkil edən hərəkət və ya hərəkətsizlik hesab edilmək üçün tələb olunan minimal səviyyəyə çatmalıdır (*Kornakov Latviyaya qarşı*, 173-cü bənd; *Moiseyev Latviyaya qarşı*, 186-cı bənd);
- şikayət etmək hüququna maneçilik törədildiyi barədə ziddiyyətsiz və inandırıcı iddialara cavab olaraq cavabdeh hökumət Məhkəməyə əqlabatan izahat verməlidir (*Klyaxin Rusiyaya qarşı*, 120-121-ci bəndlər);
- qadağan olunmuş materialı qaçaqmalçılıq yolu ilə həbsxanaya ötürmək üçün Məhkəmənin rəsmi zərflərinin saxtalaşdırılması ehtimalı o qədər azdır ki, belə bir risk nəzərə alınmaya bilər (*Pirs Yunanıstana qarşı*, 84-cü bənd).

7. Jurnalistlərlə yazışmalar

411. Yazışmalar kontekstində ifadə azadlığı hüququ Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunur. Prinsipcə məhbus dərc olunmaq üçün material göndərə bilər (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 99-cu bənd; *Fazil Ahmet Tamer Türkiyəyə qarşı*, 53-cü bənd). Praktiki olaraq, həmin materialın məzmunu nəzərə alınmalı olan amildir.

412. Məsələn, müəyyən edildi ki, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş məhbusun jurnalistlərə iki məktub göndərməsinin qadağan edilməsi barədə qərar onun hüququna müdaxilə təşkil edir. Lakin milli hakimiyyət orqanları qeyd etmişdilər ki, cinayət prosesi davam etdiyi bir zamanda məktublarda şahidlərə və prokurorluq orqanlarına qarşı ləkələyici iddialar əks olunub. Bundan əlavə, ərizəçi bu iddiaları məhkəmələr qarşısında qaldırmaq imkanına malik idi və ətraf ələmlə əlaqə saxlamaq imkanından məhrum edilməmişdi. Buna görə də Məhkəmə onun mətbuatla yazışmalarının qadağan edilməsinin qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə, yəni cinayətin qarşısını almaq məqsədinə mütənasib olduğu qənaətinə gəldi (*Caks Almaniyaya qarşı* (qərar)).

413. Daha geniş mənada götürdükdə söhbət mətbuata göndərilməyən, amma dərc edilməli olan məktubdan gedirsə, məktubda adı çəkilən həbsxana əməkdaşlarının hüquqlarının qorunmasının zəruriliyi nəzərə alınmalıdır (*W. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 52-57-ci bəndlər).

8. Məhbusla həkim arasında yazışmalar

414. Məhkəmə məhbusun həkimlə yazışmalarının yoxlanılması məsələsini ilk dəfə *Juluk Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində nəzərdən keçirdi. Bu iş məhbusla onun xəstəxanada müalicəsinə nəzarət edən mütəxəssis arasında məhbusun həyatı üçün təhlükə yaradan xəstəliklə bağlı yazışmaların həbsxana həkimi tərəfindən yoxlanılması ilə əlaqədar idi.

Məhkəmə qəbul etdi ki, həyatı üçün təhlükə yaradan xəstəliyi olan məhbus həbsxanada aldığı müalicənin adekvat müalicə olmasının kənar mütəxəssis tərəfindən təsdiqlənməsini istəyə bilər. İşin hallarını nəzərə alaraq Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, məhbusun tibbi yazışmalarına nəzarət həmin yazışmaların yalnız həbsxana həkimi tərəfindən yoxlanılması ilə məhdudlaşsa da, məhbusun yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququnu təmin edən ədalətli balansla riayət edilməyib (49-53-cü bənd).

9. Yaxın qohumlarla və ya digər şəxslərlə yazışmalar

415. Həbsxana müdiriyyətinin məhbusların yaxın qohumları ilə əlaqə saxlamalarına köməklik göstərməsi önəmlidir. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə "Avropa penitensiar qaydaları"nda qeyd edilən tövsiyələrin vacibliyini vurğulayıb (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 55-ci bənd).

416. Məhbusların ətraf aləmlə qarşılıqlı əlaqəsi üzərində müəyyən nəzarət tədbiri zəruri ola bilər (*Koşkodar Rumıniyaya qarşı* (qərarad); *Baybaşın Niderlanda qarşı* (qərarad) – bu iş ən ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində cəza çəkən məhbusla əlaqədar idi).

417. Məhkəmə məhbusun cinayətkarlarla və ya digər təhlükəli şəxslərlə yazışmaları ilə şəxsi və ailə həyatına aid yazışmaları arasında fərq qoyur (*Çapas Litvaya qarşı*, 25-ci bənd). Bununla belə, ağır cinayətlərdə ittiham edilən məhbusun yaxın qohumunun göndərdiyi məktublارın açılaraq oxunması cinayətin qarşısını almaq və davam edən məhkəmə prosesinin düzgün aparılmasını təmin etmək üçün zəruri ola bilər (*Kviyek Polşaya qarşı*, 48-ci bənd).

418. Ən ciddi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində cəza çəkən məhbus yaxın qohumları ilə əlaqə saxlaması üçün icazə verilən dillərdən birini və ya bir neçəsini bilirsə, həmin məhbusun özünün seçdiyi dildə qohumları ilə yazışması təhlükəsizlik mülahizələrinə görə (məsələn, məhbusun həbsxanadan qaçması riskinin qarşısını almaq üçün) qadağan oluna bilər (*Baybaşın Niderlanda qarşı* (qərarad)).

419. Bununla belə, Məhkəmə telefonla qohumları ilə ailələrində istifadə edilən yeganə dildə danışmaq istəyən məhbusların həqiqətən rəsmi dildə danışa bilib-bilmədiklərini müəyyənləşdirmək üçün öz vəsaitləri hesabına ilkin yoxlayıcı prosedurdan keçmələrini tələb edən praktikanı qəbul etmədi (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 59-60-cı bəndlər). Məhkəmə həmçinin məhbusun öz ana dilində yazdığı şəxsi məktubları göndərməzdən əvvəl öz vəsaiti hesabına rəsmi dilə tərcümə etdirməsinin tələb olunmasının 8-ci maddəyə zidd olduğu qənaətinə gəldi (*Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 60-cı bənd).

420. Məhbusun öz ailəsinə (və ya *Pfayfer Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində (47-ci bənd) olduğu kimi digər məhbusa) göndərdiyi məktub sadəcə olaraq orada həbsxana əməkdaşları barəsində tənqiddin və ya xoşagəlməz ifadələrin olması səbəbindən açılaraq oxuna bilməz (*Vlasov Rusiyaya qarşı*, 138-ci bənd), lakin zorakılıqdan istifadə təhlükəsinin mövcud olduğu hallar istisna təşkil edir (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 65 və 103-cü bəndlər).

10. Məhbusun digər qurumlarla yazışmaları

421. Məhbusların digər qurumlarla, məsələn, ombudsmanla (*Niyedbala Polşaya qarşı*, 81-ci bənd) və ya qeyri-hökumət təşkilatları ilə (*Yankauskas Litvaya qarşı*, 19-cu bənd) yazışmalarına senzura tətbiq edilə bilər.

C. Vəkillərin yazışmaları⁷

422. Vəkillə onun müştərisi arasında yazışmalar, məqsədindən asılı olmayaraq, Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə qorunur və bu müdafiə yazışmaların konfidensiallığına da aiddir (*Mişo Fransaya qarşı*, 117-119-cu bəndlər). Bu müdafiəyə haqq qazandıran fakt ondan ibarətdir ki, vəkillər demokratik cəmiyyətdə fundamental rol oynayırlar, yəni məhkəmə prosesində tərəflərin müdafiəsini həyata keçirirlər. Peşə sirrinin qorunması "vəkillə müştəri arasında etimad münasibətinin əsasını" təşkil edir (*eyni mənbə*) və bu etimada xələl gətirə biləcək hər hansı təhlükə ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə və beləliklə həm də Konvensiyanın 6-cı maddəsi ilə təmin edilən hüquqlara təsir göstərə bilər (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 37-ci bənd; *Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 65-ci bənd). Hər kəsin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, o cümlədən "cinayət törətməkdə ittiham olunan" hər kəsin öz əleyhinə ifadə verməmək hüququ dolayısı ilə olsa da hər halda mütləq şəkildə peşə sirrinin qorunması prinsipinə riayət edilməsindən asılıdır (*Mişo Fransaya qarşı*, 118-ci bənd).

423. Məsələn, Məhkəmə vəkilin müştərisinə göndərdiyi məktubun ona çatdırılmamasının (*Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı*) və hüquq firmasının telefon xətlərinin dinlənilməsinin (*Kopp İsveçrəyə qarşı*) Konvensiyanın 8-ci maddəsinə uyğunluğunu araşdırıb.

424. "Yazışmalar" termini geniş çərçivəli ifadə kimi şərh olunur. O, vəkillərin yazılı materiallarını (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 32-33-ci bəndlər; *Romen və Şmit Lüksemburqa qarşı*, 65-ci bənd), kompüterin sərt disklərindəki informasiyaları (*Petri Sallinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, 71-ci bənd) və hüquq firmasına məxsus olan elektron məlumatları (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 66-68-ci bəndlər; *Robatin Avstriyaya qarşı*, 39-cu bənd; *"Vinçi Konstruksyon" və "GTM Jeni Sivil e Servis" şirkətləri Fransaya qarşı*, 69-cu bənd: kompüter faylları və elektron poçtun informasiyaları) əhatə edir.

425. Vəkilin peşə sirrinin qorunması prinsipi vəkil üçün, müştəri üçün və ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsi üçün olduqca vacib olsa da, istisnasız prinsip deyil (*Mişo Fransaya qarşı*, 123 və 128-129-cu bəndlər). Qeyd edilən işdə Məhkəmə belə bir məsələni araşdırdı ki, müdafiəçi funksiyasını yerinə yetirərkən müştərilərinin çirkli pulların yuyulmasından ibarət qanunsuz fəaliyyətlərlə məşğul olmasından şübhələndiyi təqdirdə vəkilin bu barədə müvafiq orqana məlumat vermək öhdəliyi daşması onun peşə sirrinin toxunulmazlığına qeyri-mütənasib müdaxiləyə bərabərdirmi? (bu işdə pozuntu baş vermədiyi müəyyən edildi). *Versini-Kampinki və Krasnyanski Fransaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə telefon xətti dinlənilən müştərisi ilə vəkilin etdiyi söhbətlərin dinlənilməsi və vəkil tərəfindən törədilmiş hüquq pozuntusunun bu yolla aşkara çıxması məsələsini araşdırdı. Məhkəmə qərara aldı ki, müəyyən hallarda vəkil-müştəri münasibətlərinin konfidensiallığı prinsipindən istisnaya yol verilə bilər (79-80-ci bəndlər).

426. Vəkilin şübhələri barədə məlumat verməsini tələb edən qanunvericilik vəkilin peşə sirri təşkil edən məlumatları müştəriləri ilə məxfi qaydada mübadilə etmək hüququna "davamlı" müdaxiləyə bərabərdir (*Mişo Fransaya qarşı*, 92-ci bənd). Müdaxilə həmçinin vəkillərin özlərinə qarşı aparılan məhkəmə prosesi kontekstində də baş verə bilər (*Robatin Avstriyaya qarşı*; *"Servulo end Assosados RL" vəkillər birliyi və başqaları Portuqaliyaya qarşı*).

7. Bu bölmədə vəkillərin məhbuslarla yazışmalarından bəhs edilmir, bu məsələ əvvəlki bölmədə ("Məhbusların yazışmaları" bölməsində) nəzərdən keçirilib.

427. Üçüncü tərəfə qarşı cinayət prosesi çərçivəsində vəkilin ofisində aparılan axtarış, hətta qanuni məqsəd daşısa belə, vəkilin peşə sirrinin toxunulmazlığına qeyri-mütənasib müdaxilə təşkil edir (*Nimits Almaniyaya qarşı*, 37-ci bənd).

428. Vəkilin "yazışmalarının" toxunulmazlığına edilən müdaxilə yetərinə əsaslandırılmadığı təqdirdə 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil edir. Belə müdaxilənin pozuntu təşkil etməməsi üçün o, "qanunla nəzərdə tutulmuş" olmalı (*Robatin Avstriyaya qarşı*, 40-41-ci bəndlər), 8-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan "qanuni məqsədlərdən" birini daşımamalı (*Tamosius Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad); *Mişo Fransaya qarşı*, 99 və 131-ci bəndlər) və həmin məqsədə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olmalıdır. 8-ci maddədə nəzərdə tutulan "zəruri" anlayışı müdaxilə üçün təxirəsalınmaz ictimai tələbatın mövcud olmasını və xüsusən müdaxilənin qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmasını nəzərdə tutur (*eyni mənbə*, 120-ci bənd). Vəkil və ya hüquq firması müdaxilənin təsirinə məruz qaldığı halda xüsusi təminatlar mövcud olmalıdır.

429. Məhkəmə vurğulayıb ki, telefon danışıqlarının dinlənilməsi vəkilin yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna ciddi müdaxilə təşkil etdiyinə görə qanuna əsaslanmalı, qanunun bu barədə müddəaları isə dəqiq ifadə edilməlidir, xüsusən ona görə ki, istifadə edilə biləcək texnologiyalar daim daha da təkmilləşir (*Kopp İsveçrəyə qarşı*, 73-75-ci bəndlər). Qeyd edilən işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, ona görə ki, birincisi, qanunvericilikdə vəkilin konkret olaraq müdafiə məsələsinə aid fəaliyyətləri ilə digər məsələlərə aid fəaliyyətləri arasında dəqiq fərq qoyulmamışdı və ikincisi, hakimiyyət orqanları tərəfindən telefon danışıqlarının dinlənilməsi müstəqil hakim tərəfindən heç bir nəzarət olmadan həyata keçirilmişdi (həmçinin yazışmalarının toxunulmazlığının "qanunla" qorunması ilə bağlı bu işə bax: *Petri Sallinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, 92-ci bənd).

430. Hər şeydən əvvəl qanunvericilikdə və praktikada hər hansı sui-istifadə və özbaşınalıq hallarına qarşı yetərli və səmərəli təminatlar mövcud olmalıdır (*İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 38-ci bənd). Axtarış üçün əsas təşkil edən orderin əsaslı şübhəyə əsaslanıb-əsaslanmaması Məhkəmə tərəfindən nəzərə alınan amillər arasındadır (təqsirləndirilən şəxsin sonradan bəraət aldığı halla bağlı bu işə bax: *Robatin Avstriyaya qarşı*). Orderin əhatə dairəsi ağlabatan dərəcədə məhdud olmalıdır. Məhkəmə peşə sirri təşkil edən materialların götürülməməsinin təmin edilməsi üçün axtarışın müstəqil müşahidəçinin iştirakı ilə aparılmasının vacibliyini vurğulayıb (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 57-ci bənd; *Tamosius Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad); *Robatin Avstriyaya qarşı*, 44-cü bənd). Bundan əlavə, orderin qanuniliyi və icrası üzərində yetərinə nəzarət olmalıdır (*eyni mənbə*, 51-ci bənd; *İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 44-cü bənd).

431. Konkret olaraq aşkar edilərək götürülmüş sənədlərin istintaqa aidiyyətinin olmadığı və ya vəkil-müştəri münasibətlərinin konfidensiallığı prinsipinin onlara şamil edilməli olduğu barədə əsaslandırılmış iddialar irəli sürüldükdə hakim müdaxilənin "mütənasibliyini xüsusi olaraq araşdırmalı" və lazımi hallarda sənədlərin geri qaytarılması barədə qərar çıxarmalıdır ("*Vinçi Konstruksyon*" və "*GTM Jeni Sivil e Servis*" şirkətləri Fransaya qarşı, 79-cu bənd).

432. Məlumatların axtarılması və müsadirəsi zamanı müvafiq prosesual təminatlara riayət edilməməsi 8-ci maddənin pozuntusuna səbəb olur (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*, 66-68-ci bəndlər; müqayisə üçün bu işə bax: *Tamosius Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)).

433. Presedent hüququnda orderin tətbiq dairəsinin dəqiqlik dərəcəsi ilə bağlı çoxsaylı presedentlər vardır: belə ki, orderdə axtarışın məqsədi barədə yetərli informasiya olmalıdır ki, istintaq qrupunun qanunsuz hərəkət etdiyini və ya səlahiyyətlərini aşdığını qiymətləndirmək mümkün olsun. Axtarış kifayət qədər səriştəli və müstəqil hüquqşünasın nəzarəti altında

həyata keçirilməli (*İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 43-cü bənd), onun vəzifəsi vəkilin peşə sirrinin qorunması tələbinin hansı sənədlərə şamil olunduğunu müəyyənləşdirməkdən və həmin sənədlərin müsadirə olunmasına yol verməməkdən ibarət olmalıdır. Peşə sirrinin toxunulmazlığına və ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə hər hansı müdaxiləyə qarşı praktiki təminat mövcud olmalıdır (*eyni mənbə*).

434. Məhkəmə aşağıdakı axtarış orderlərinə tənqidi yanaşır:

- həddən artıq ümumi ifadələrlə yazılan və cinayətin istintaqı üçün hansı sənədlərin "maraq" kəsb etdiyinin müəyyənləşdirilməsində istintaq orqanına qeyri-məhdud səlahiyyətlər verən axtarış orderi (*Aleksanyan Rusiyaya qarşı*, 216-cı bənd);
- əsaslı şübhəyə əsaslanan, amma həddən artıq ümumi ifadələrlə yazılan axtarış orderi (*Robatin Avstriyaya qarşı*, 52-ci bənd);
- bütövlükdə ərizəçinin kompüterinin və peşə sirrinin toxunulmazlığının şamil olduğu bütün materialların yazıldığı daşına bilən disklərin hamısının tam iki ay müddətinə polis tərəfindən müsadirə edilməsinə icazə verən axtarış orderi (*İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı*, 41-42-ci bəndlər).

435. Hakimin qərarı ilə konfidensial sənədlərin məxfiliyinin qorunması faktı mühüm təminatdır (*Tamosius Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)). Etiraz edilən qanunvericilik vəkilin müdafiə funksiyasının mahiyyətinə təsir göstərmirsə və peşə sirrinin qorunmasını təmin edən meyar tətbiq edilirsə, bu halda da konfidensiallıq qorunmuş olur (*Mişo Fransaya qarşı*, 126-129-cu bəndlər).

436. Bir çox işlərdə vəkillərin yazışmalarının toxunulmazlığı məsələsi onların ofislərində aparılan axtarışla sıx bağlı olub (bu məsələyə "Hüquq firmaları" bölməsində toxunulub).

437. Nəhayət, polis bölməsində vəkillə müştərisi arasında məsləhətləşmələrin gizli müşahidəsinin aparılması vəkillə müştərisi arasında telefon danışqlarının dinlənildiyi hallar üçün Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş prinsiplər baxımından araşdırılmalı və bu zaman vəkil-müştəri əlaqələrinin məxfiliyinin və xüsusən bu əlaqələri xarakterizə edən məlumat mübadiləsinin konfidensiallığının hərtərəfli qorunmasının zəruriliyi nəzərə alınmalıdır (*R.E. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 131-ci bənd).

D. Cinayət araşdırmaları kontekstində telekommunikasiyaların müşahidə altında saxlanması⁸

438. Bu cür müşahidə aparılarkən 8-ci maddənin 2-ci bəndinin yuxarıda qeyd olunan tələbləri, əlbəttə ki, təmin edilməlidir (*Kruslen Fransaya qarşı*, 26-cı bənd; *Hyuviq Fransaya qarşı*, 25-ci bənd). Konkret olaraq belə müşahidə həqiqətin aşkara çıxarılmasına xidmət etməlidir. O, yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququna ciddi müdaxilə təşkil etdiyi üçün "qanuna" əsaslanmalı, həmin qanunun müddəaları xüsusilə dəqiq olmalı (*Hyuviq Fransaya qarşı*, 32-ci bənd) və həmin qanun kifayət qədər hüquqi müəyyənliyi təmin edən qanunvericilik bazasının tərkib hissəsini təşkil etməlidir (*eyni mənbə*). Hüquq normaları aydın və təfsilatlı olmalı (nəzərə alınmalıdır ki, istifadə edilən müşahidə texnologiyaları daim təkmilləşdirilir), eləcə də əlçatan olmalı və öncəgörümlük tələbinə cavab verməlidir, belə ki, hər kəs hərəkətlərinin doğura biləcəyi nəticələri həmin normaların əsasında öncədən görə bilməlidir (*Valensuela Kontreras İspaniyaya qarşı*, 59 və 61-ci bəndlər). Hüquq normalarının kifayət qədər aydın olması barədə bu tələb müşahidənin hansı hallarda və hansı şərtlərlə

---

8. Həmçinin "Dövlətin təhlükəsizlik xidməti və ya digər orqanları tərəfindən toplanılan materiallar və ya məlumatlar" bölməsinə bax.

həyata keçirilməsi məsələsinə də aiddir. Kommunikasiyaların məxfi müşahidə altında saxlanması tədbirləri çox zaman maraqlı şəxslərin və ya geniş ictimaiyyətin nəzarəti üçün açıq olmadığından icra hakimiyyəti orqanına və ya hakimə qanunla verilən səlahiyyətlər hər hansı çərçivə ilə məhdudlaşmadığı təqdirdə belə müşahidəyə icazə verən "qanun" qanunun aliliyi prinsipinə zidd olacaq. Müvafiq olaraq, qanunda hər hansı belə səlahiyyətin hüdudları və tətbiq edilməsi qaydası göstərilməlidir ki, əsassız müdaxilələrə qarşı müdafiə təmin edilmiş olsun (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 230-cu bənd). Müşahidənin tətbiqində özbaşınalıq riski varsa, qanunda nəzərdə tutulan müşahidə tədbiri "qanunilik" tələbinə cavab verməyəcək (*Bikov Rusiyaya qarşı* [BP], 78-79-cu bəndlər). Gizli müşahidə kimi həssas xarakter daşıyan tədbirə əl atarkən səlahiyyətli orqan bu cür müdaxilə tədbirini əsaslandırmaq inandırıcı səbəb göstərməli və bu tədbiri tətbiq edərkən qüvvədə olan hüquq normalarına riayət etməlidir (*Draqoyeviç Xorvatiyaya qarşı*, 94-98-ci bəndlər).

439. Məsələn, aşağıdakı işlərdə Məhkəmə yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququnun pozulduğunu müəyyən edib: *Kruslen Fransaya qarşı*, 36-cı bənd; *Hyuviq Fransaya qarşı*, 35-ci bənd; *Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 79-cu bənd; *Valensuela Kontreras İspaniyaya qarşı*, 60-61-ci bəndlər; *Prado Buqalyo İspaniyaya qarşı*, 30-cu bənd; *Materon Fransaya qarşı*, 43-cü bənd; *Draqoyeviç Xorvatiyaya qarşı*, 101-ci bənd; *Şantare və Labaznikov Latviyaya qarşı*, 62-ci bənd.

440. Telefonun dinlənilməsi tədbirlərinə məruz qalan şəxs həmin tədbirlərdən şikayət etmək üçün "səmərəli nəzarət" mexanizminə çıxış imkanına malik olmalıdır (*Marşiani Fransaya qarşı* (qərarad)). Dinlənən telefon xəttinin üçüncü şəxsin xətti olduğunu əsas gətirərək ərizəçinin telefon danışıqlarının dinlənilməsindən şikayət etməsinə imkan yaradılmaması Konvensiyanın pozuntusunu təşkil edir (*Lamber Fransaya qarşı*, 38-41-ci bəndlər).

441. Məhkəmə qərara aldı ki, mənzildəki telefondan hansı nömrələrə zəng edildiyini müəyyənləşdirmək üçün polis tərəfindən qanuni addımların atılması cinayət əməlinin törədilməsi şübhəsi ilə əlaqədar aparılan istintaq üçün zəruri idi (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-51-ci bəndlər). Müəyyən şəxslərin geniş miqyaslı narkotik qaçaqmalçılığı əməliyyatında iştirakını müəyyənləşdirmək üçün onların telefon danışıqlarının dinlənilməsinin əsas istintaq tədbirlərindən birini təşkil etdiyi və bu tədbir üzərində "səmərəli nəzarətin" mövcud olduğu işdə də Məhkəmə analoji nəticəyə gəldi (*Çoban İspaniyaya qarşı* (qərarad)).

442. Ümumiyyətlə, Məhkəmə cinayət araşdırması kontekstində telefonların dinlənilməsinin digər məqsədlərlə yanaşı ictimai təhlükəsizliyin qorunması, yaxud iğtişaşın və ya cinayətin qarşısının alınması üçün əhəmiyyətli rola malik olduğunu qəbul edir. Belə tədbirlər cinayət əməllərinin qarşısının alınmasında və təqsirkarların cəzalandırılmasında polislərə və məhkəmələrə kömək edir. Lakin dövlət bu tədbirlərin praktiki tətbiqini elə təşkil etməlidir ki, hər hansı sui-istifadə və ya özbaşınalıq hallarının qarşısı alınmış olsun (*Dumitru Popesku Ruminiyaya qarşı* (№2)).

443. Cinayət işi çərçivəsində hakimin qərarı əsasında həyata keçirilən və onun nəzarəti altında olan telefon danışıqlarının dinlənilməsi əməliyyatları sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və yetərli təminatlarla müşayiət olunursa və sonradan onların məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılması imkanı mövcuddursa, həmin əməliyyatlar qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənəsib hesab edilir (*Almus və başqaları Niderlanda qarşı* (qərarad)); *Çoban İspaniyaya qarşı* (qərarad)). Həmçinin dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən istinad edilən hüquq normalarının şərhinin və tətbiqinin hüquqa zidd və ya açıq-aydın əsassız olduğunu göstərən və beləliklə telefon danışıqlarının dinlənilməsi əməliyyatlarını qanunsuz hesab

etməyə əsas verən heç bir əlamətin olmadığı işdə Məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi (*İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*, 88-ci bənd).

444. Bundan əlavə, dövlət bu yolla əldə edilən informasiyaların və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən sırf şəxsi xarakterli məlumatları dinlənmiş şəxslərin hüquqlarının səmərəli şəkildə qorunmasını təmin etməlidir (*Kraksi İtaliyaya qarşı (№2)*, 75 və 83-cü bəndlər – bu işdə pozuntu baş verdiyi müəyyən edildi). *Drakşas Litvaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə prokurorluq orqanları tərəfindən istintaq altında olan siyasətçiyə məxsus telefon xətti dinlənildikən qeydə alınmış şəxsi danışqların dövlət orqanlarının razılığı ilə mediaya sızdırılmasının və efrdə yayımlanmasının pozuntu təşkil etdiyi qənaətinə gəldi (60-cı bənd). Lakin şəxsi xarakter daşımayan, peşə fəaliyyəti və siyasi fəaliyyətlə əlaqədar olan söhbətlərin qeydə alınaraq konstitusiyaya icraatı çərçivəsində ictimaiyyətə açıqlanmasının 8-ci maddənin pozuntusunu təşkil etmədiyi müəyyən edildi (*eyni mənbə*, 61-ci bənd).

E. Fiziki şəxslərin, müəyyən peşə sahiblərinin və şirkətlərin yazışmaları

445. Yazışmaların toxunulmazlığına hörmət hüququ şəxsi və ailə həyatını, həm də peşə həyatını əhatə edir. *Marqareta və Rocer Andersson İsveçə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə ana ilə sosial xidmətlərin himayəsində olan övladı arasında məktub və telefonla əlaqə saxlanılmasına məhdudiyətlərin qoyulması ilə əlaqədar olaraq pozuntu aşkar etdi, belə ki, bu məhdudiyətlər onları təxminən bir il yarım müddətində, demək olar ki, bütün əlaqə imkanlarından məhrum etmişdi (95-97-ci bəndlər).

446. *Kopland Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə hər hansı hüquqi əsas olmadan dövlət qulluqçusunun telefon danışqlarının, elektron poçtunun və internetdən istifadə etməsinin izlənməsi ilə əlaqədar olaraq pozuntu aşkar etdi (48-49-cü bəndlər). Dövlət qurumu olan işəgötürən tərəfindən işçilərin iş yerindəki fəaliyyətlərinin izlənməsi ilə əlaqədar olan *Halford Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə pozuntu aşkar etdi, belə ki, müvafiq dövlət qulluqçusunun telefon danışqlarının dinlənməsini tənzimləyən hər hansı hüquqi sənəd yox idi (51-ci bənd).

447. Presedent hüququ həmçinin kommərsiya müəssisəsinin müflisləşməsi kontekstində yazışmaların izlənməsi hallarını da əhatə edir (*Foksli Birləşmiş Krallığa qarşı*, 30 və 43-cü bəndlər). *Luordo İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müflisləşmə prosedurlarının həddən artıq uzun sürməsinin müflisləşmiş şəxsin yazışmalarının toxunulmazlığına hörmət hüququna münasibətdə doğurduğu nəticələrlə əlaqədar olaraq 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (78-ci bənd). Bununla belə, müflisləşmiş şəxsin yazışmalarının izlənməsi sisteminin tətbiqinin özünün hər hansı pozuntu təşkil etmədiyi müəyyən edildi (həmçinin bax: *Narinen Finlandiyaya qarşı*).

448. Şirkətlərin yazışmaları məsələsi onların binalarında axtarış aparılması ilə sıx bağlıdır (müvafiq olaraq, bu barədə "Kommərsiya şirkətlərinin binaları" bölməsində bəhs edilir). Məsələn, *Bernh Larsen Holding AS" və başqaları Norveçə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə şirkətin digər şirkətlərlə birgə istifadə etdiyi kompüter serverindəki bütün məlumatların sürətinin şirkət tərəfindən təqdim edilməsi barədə qərarla əlaqədar olaraq heç bir pozuntu aşkar etmədi. Baxmayaraq ki, qüvvədə olan qanunvericilik bunun üçün öncə məhkəmə icazəsinin alınmasını tələb etmirdi, Məhkəmə sui-istifadə hallarına qarşı səmərəli və adekvat təlimatların mövcud olduğunu, habelə şirkətlərin, onların işçilərinin və ictimaiyyətin səmərəli vergi yoxlamalarında maraqlı olduqlarını nəzərə aldı (172-175-ci bəndlər). Lakin rəqabət qaydalarının pozuntusunu təşkil edən qanunsuz qiymət razılaşmasına dair dolaylı və maddi sübutların əldə edilməsi məqsədi ilə müəssisənin tikililərində yoxlama aparılması ilə əlaqədar olan *"Delta Pekarni a.s." Çex Respublikasına qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə pozuntu aşkar etdi. Məhkəmə yoxlama üçün ilkin məhkəmə icazəsinin olmadığı, sonradan bu tədbirin

məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılması imkanının mövcud olmadığını və əldə edilmiş məlumatların məhv edilməsini tənzimləyən normaların olmadığını qeyd etdi (92-93-cü bəndlər).

F. Vətəndaşların və ya təşkilatların xüsusi məxfi müşahidə altında saxlanması⁹

449. Gizli müşahidə ilə bağlı ilk iş olan *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə qərarında (48-ci bənd) Məhkəmə konkret olaraq aşağıdakıları bildirdi: "Bu gün demokratik cəmiyyətlər casusluğun və terrorizmin yüksək dərəcədə təkmilləşmiş formalarının yaratdığı təhlükə ilə üzləşirlər, nəticədə dövlət bu təhlükələrlə səmərəli mübarizə aparmaq üçün yurisdiksiyası daxilində fəaliyyət göstərən təxribatçı elementlərin gizli müşahidəsini həyata keçirə bilməlidir. Buna görə də Məhkəmə qəbul edir ki, yazışmaların, poçt göndərişlərinin və telekommunikasiyaların izlənməsi səlahiyyətlərini verən müəyyən qanunvericiliyin mövcudluğu müstəsna hallarda milli təhlükəsizlik maraqları naminə və (və ya) iğtişəsin və ya cinayətin qarşısını almaq üçün demokratik cəmiyyətdə zəruridir". Lakin polis dövləti üçün səciyyəvi olan vətəndaşların məxfi müşahidəsini həyata keçirmə səlahiyyətləri Konvensiyaya əsasən yalnız o halda qəbul edilən sayıla bilər ki, demokratik institutların qorunmasında onlara ciddi zərurət olsun (*eyni mənbə*, 42-ci bənd; *Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*, 72-73-cü bəndlər). Sonuncu işdə Məhkəmə "ciddi zərurət" anlayışına aydınlıq gətirdi. Belə ki, gizli müşahidə tədbirləri ümumən demokratik institutların qorunması və xüsusən bu və ya digər əməliyyatın gedişində mühüm məlumatların əldə edilməsi üçün ciddi zərurət olduqda həyata keçirilməlidir. Əks təqdirdə dövlət orqanları tərəfindən "sui-istifadə" baş vermiş olacaq (73-cü bənd).

450. Prinsipcə Məhkəmə fərdi deyil, ictimai xarakter daşıyan iddiaları qəbul etmir, belə ki, şəxs 34-cü maddə əsasında şikayət ərizəsi təqdim etmək üçün barəsində şikayət etdiyi tədbirin "təsirinə birbaşa məruz qaldığını" sübut etməlidir. Lakin gizli müşahidə tədbirlərinin xüsusi cəhətlərini və bu tədbirlər üzərində səmərəli nəzarət və müşahidənin təmin edilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq, Məhkəmə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müvafiq müşahidə rejiminə qarşı ümumi xarakterli şikayətlərin təqdim edilməsinə imkan verir (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 165-ci bənd). Qeyd edilən işdə Məhkəmə bu məsləyə aydınlıq gətirdi ki, hansı hallarda ərizəçi faktiki olaraq məxfi müşahidə tədbirlərinin ona tətbiq edildiyini sübuta yetirməli olmadan 8-ci maddənin pozuntusunun "qurbanı" olduğunu iddia edə bilər. Belə mövqe tutarkən o, *Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində qəbul etdiyi yanaşmanı tətbiq etdi, belə ki, Məhkəmənin fikrincə, nəticə etibarlı ilə gizli müşahidə tədbirlərindən şikayət etmənin faktiki olaraq qeyri-mümkün olmamasını və bu tədbirlərin milli məhkəmə orqanlarının və Avropa Məhkəməsinin nəzarəti xaricində olmamasını təmin etmək zərurəti bu işdə ən münasib şəkildə öz əksini tapmışdı. Müvafiq olaraq, gizli müşahidə tədbirlərinə icazə verən qanunvericilik ərizəçiyə (istər həmin qanunvericiliyin şamil olunduğu şəxslər qrupuna aid olması səbəbindən, istərsə də qanunvericiliyin hər kəsə şamil olunması səbəbindən) şamil olunursa, və gizli müşahidə tədbirindən şikayət etmək üçün heç bir hüquqi müdafiə vasitəsi yoxdursa, ərizəçi Konvensiyanın pozuntusunun qurbanı olduğunu iddia edə bilər. Bundan əlavə, hətta hüquqi müdafiə vasitələri mövcud olduqda belə, ərizəçi sadəcə olaraq gizli müşahidə tədbirlərinin mövcud olması və ya qanunvericiliyin bu tədbirlərə icazə verməsi səbəbindən pozuntu qurbanı olduğunu iddia edə bilər, bunun üçün o, fərdi situasiyası səbəbindən potensial olaraq bu cür tədbirlərə məruz qalma riski altında olduğunu sübut

9. Həmçinin "Dövlətin təhlükəsizlik xidməti və ya digər orqanları tərəfindən toplanılan materiallar və ya məlumatlar" bölməsinə bax.

etməlidir (171-172-ci bənd). "Qurban" statusu ilə bağlı bu işə də bax: *Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*, 32-39-cu bəndlər və həmin bəndlərdə qeyd edilən istinadlar.

451. *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işi üzrə qərarda Məhkəmənin presedent hüququ çərçivəsində 8-ci maddə üzrə baxılan və gizli müşahidə sisteminin "qanuniliyi" ("qanunun keyfiyyəti") və "zəruriliyi" (özbaşınalıq hallarına və sui-istifadə riskinə qarşı təminatların adekvatlığı və səmərəliliyi) ilə əlaqədar olan işlərin qısa icmalı verilir (227-303-cü bəndlər). Bu işdə mobil telefon danışıqlarının gizli izlənməsini tənzimləyən ölkədaxili qanunvericilik bazasındakı qüsurlar 8-ci maddənin pozulduğunun müəyyən edilməsinə səbəb oldu (302-303-cü bəndlər).

452. Şəxsin gizli müşahidəsinə 8-ci maddə üzrə yalnız o halda haqq qazandırılı bilər ki, bu tədbir "qanunla nəzərdə tutulmuş" olsun, 8-ci maddənin 2-ci bəndində qeyd edilən "qanuni məqsədlərdən" birini və ya bir neçəsini daşısın və həmin məqsədlərə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olsun (*Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*, 54-cü bənd; *Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 130-cu bənd).

453. Birinci məsələyə gəlincə, bu o deməkdir ki, müşahidə tədbiri üçün daxili qanunvericilikdə müəyyən əsas olmalı və bu tədbir qanunun aliliyi prinsipinə uyğun olmalıdır. Qanun isə keyfiyyət tələblərinə cavab verməlidir, yəni o, maraqlı şəxs üçün əlçatan olmalı və hərəkətlərinin nəticələrini şəxsin öncədən görə bilməsinə imkan verməlidir (*eyni mənbə*, 151-ci bənd). Kommunikasiyaların izlənməsi kontekstində "öncəgörülənlik" tələbi bir çox digər sahələrdəki analogi tələblə eyni qaydada başa düşülməməlidir. Gizli müşahidə tədbirlərinin həyata keçirildiyi xüsusi kontekstdə öncəgörülənlik o demək deyil ki, fərdlər davranışlarını müvafiq qaydada tənzimləyə bilmək üçün dövlət orqanlarının hansı hallarda onların kommunikasiyalarını izləyə biləcəyini öncədən müəyyənləşdirə bilməlidirlər (*Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı* (qərardad), 93-cü bənd). Amma digər tərəfdən, əsassız müdaxilələrə yol verilməməsi üçün telefon danışıqlarının dinlənməsinə dair aydın və təfəssilatlı normaların olması önəmlidir. Qanunun müddəaları kifayət aydın olmalıdır ki, vətəndaş dövlət orqanlarının hansı hallarda və hansı şərtlərlə hər hansı belə məxfi müşahidə tədbirlərinə əl atmaq səlahiyyətinə malik olduqlarını yetərinə anlaya bilsin (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 229-cu bənd; *"Avropaya inteqrasiya və insan hüquqları assosiasiyası" və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı*, 75-ci bənd). Bundan əlavə, qanunda icra hakimiyyəti orqanına və ya hakimə verilən səlahiyyətlərin həddləri və onların tətbiqi qaydası kifayət qədər aydın şəkildə göstərməlidir ki, şəxsin əsassız müdaxiləyə qarşı adekvat müdaxilə ilə təmin edilməsi mümkün olsun (*eyni mənbə*, 230-cu bənd; *Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*, 68-ci bənd; *Hyuviq Fransaya qarşı*, 29-u bənd; *Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı* (qərardad), 94-cü bənd).

Gizli müşahidə tədbirləri haqqında qanunda hakimiyyətdən sui-istifadə edilməsinə qarşı ən azı aşağıdakı minimal təminatlar nəzərdə tutulmalıdır: gizli müşahidə barədə qərar qəbul edilməsinə səbəb ola biləcək hüquq pozuntularının xarakterinin anlayışı verilməli və telefonları dinlənilə bilən şəxslərin kateqoriyaları göstərməli; tədbirin tətbiqi müəyyən müddətlə məhdudlaşmalı; əldə edilən məlumatların araşdırılması, istifadəsi və saxlanması proseduru göstərməli; məlumatlar digər tərəflərlə paylaşılarkən ehtiyat tədbirləri görülməli; və qeydə alınmış məlumatların hansı hallarda silinməli və ya məhv edilməli olması göstərməlidir (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 231 və 238-301-ci bəndlər; *Amann İsveçərəyə qarşı* [BP], 56-58-ci bəndlər).

454. Nəhayət, gizli müşahidə tədbirindən istifadə qanuni məqsəd daşımalı və həmin məqsədə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olmalıdır.

Gizli müşahidə tədbirləri vasitəsilə milli təhlükəsizliyin qorunmasından ibarət qanuni məqsədə nail olmaq üçün vasitələrin seçilməsində milli hakimiyyət orqanları müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər. Lakin bu sərbəstlik üzərində Avropa Məhkəməsinin nəzarəti mövcuddur və bu nəzarət həm qanunvericiliyi, həm də onun tətbiqi üçün qəbul edilən qərarları əhatə edir. Məhkəmə sui-istifadə istifadə hallarına qarşı adekvat və səmərəli təminatların mövcud olduğuna əmin olmalıdır (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, 50-ci bənd). Bu məsələnin qiymətləndirilməsi baxılan işdə araşdırılan bütün hallardan, məsələn, mümkün tədbirlərin xarakteri, tətbiq dairəsi və müddətindən; onların tətbiqi barədə göstəriş verilməsi üçün tələb olunan əsaslardan; həmin tədbirlərə icazə vermək, onları həyata keçirmək və onlara nəzarət etmək səlahiyyətinə malik orqanlardan; və milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqi müdafiə vasitəsinin növündən asılıdır. Məhdudlaşdırıcı tədbirlər barədə qərar verilməsinə və onların həyata keçirilməsinə nəzarət prosedurları elə prosedurlar olmalıdır ki, "müdaxilənin" "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olması təmin edilsin (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 232-ci bənd və həmin bənddə qeyd edilən istinadlar).

Gizli müşahidə tədbirlərinin yoxlanması və nəzərdə saxlanması üç mərhələdə həyata keçirilə bilər: müşahidə tədbiri barədə qərar qəbul edildiyi zaman, tədbir həyata keçirildiyi zaman və ya tədbir başa çatdıqdan sonra (*eyni mənbə*, 233-234-cü bəndlər və həmin bəndlərdə qeyd edilən istinadlar). İlk iki mərhələyə gəlincə, bu mərhələlərdə mövcud prosedurlar şəxsin hüquqlarının qorunması üçün adekvat və ekvivalent təminatları özündə ehtiva etməlidir. Sui-istifadə hallarının baş verməsi potensial olaraq asan olduğundan, prinsipcə nəzarət səlahiyyətinin hakimə verilməsi tövsiyə olunur, çünki məhkəmə nəzarəti prosesin müstəqil, qərəzsiz və düzgün şəkildə aparılması üçün ən yaxşı təminat təşkil edir. Üçüncü mərhələyə (müşahidənin başa çatmasından sonrakı mərhələyə) gəlincə, müşahidə tədbirləri barədə şəxsin sonradan məlumatlandırılması məsələsi məhkəmələrə müraciət etmə formasında hüquqi müdafiə vasitəsinin səmərəliliyi məsələsi ilə və deməli həm də müşahidə səlahiyyətlərindən sui-istifadə hallarına qarşı səmərəli təminatın mövcudluğu məsələsi ilə qırılmaz surətdə əlaqəlidir. Şəxs onun xəbəri olmadan görülmüş tədbirlər barədə sonradan məlumatlandırılmırsa, yaxud alternativ olaraq, belə tədbir barədə məlumatlandırılmayan şəxs danışıqlarının dinlənilməkdə olmasından və ya dinlənilmiş olmasından şübhələndiyi zaman bu cür şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmələrə müraciət edə bilmirsə, prinsipcə onun məhkəmələrə müraciət etməsi və tədbirin qanuniliyini sonradan mübahisələndirməsi ehtimalı çox az olur (*eyni mənbə*, 233-234-cü bəndlər).

455. Qeyd etmək lazımdır ki, gizli müşahidəyə icazə verən qanunvericiliyin özündən şikayət edildiyi hallarda müdaxilənin qanuniliyi "zərurilik" meyarına əməl edilib-edilməməsi məsələsi ilə sıx bağlı olur və bu səbəbdən bu məsələni müdaxilənin "qanunla nəzərdə tutulub-tutulmaması" və "zəruri" olub-olmaması məsələsi ilə birlikdə araşdırmaq məqsədəuyğundur (*Kenedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 155-ci bənd; *Kvasnitsa Slovakiyaya qarşı*, 84-cü bənd). Bu baxımdan "qanunun keyfiyyəti" o deməkdir ki, ölkədaxili qanunvericilik təkə əlçatan olmamalı və öncəgörümlük tələbinə cavab verməməli, həm də gizli müşahidə tədbirlərinin yalnız "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olduğu təqdirdə tətbiq edilməsini və xüsusən sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və səmərəli müdafiə və təminatların mövcud olmasını təmin etməlidir (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 236-cı bənd). Qeyd edilən işdə mobil telefon danışıqlarının dinlənilməsinin daxili qanunvericilikdə əsası vardı, bu tədbir 8-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş qanuni məqsədləri daşıyırdı, yəni milli təhlükəsizliyin və ictimai asayişin qorunmasına, cinayətin qarşısının alınmasına və ölkənin iqtisadi rifahının qorunmasına yönəlmişdi. Ancaq bu hələ kifayət deyil. Əlavə olaraq, daxili qanunvericiliyin əlçatan olub-olmadığını, gizli müşahidə tədbirlərinin tətbiq dairəsi və müddətini, əldə edilən məlumatların saxlanması, qiymətləndirilməsi, araşdırılması, istifadəsi, ötürülməsi və məhv edilməsi prosedurlarını, icazə prosedurlarını, müşahidə tədbirləri üzərində nəzarətin olub-

olmadığını və milli qanunvericilikdə hər hansı xəbərdarlıq mexanizmlərinin və hüquqi müdafiə vasitələrinin nəzərdə tutulub-tutulmadığını qiymətləndirmək zəruridir ([eyni mənbə](#), 238-301-ci bəndlər).

456. *Gizli müşahidə tədbirlərinin tətbiq dairəsi*: dövlət orqanlarının bu cür tədbirlərə hansı hallarda əl ata biləcəyi barədə vətəndaşların təsəvvürə malik olması üçün adekvat imkan yaradılmalıdır. Konkret olaraq, müşahidə tədbiri barədə qərarın qəbuluna səbəb ola bilən cinayətlərin xarakterini və telefon danışıqları dinlənilə bilən şəxslərin kateqoriyalarını qanunvericilikdə aydın şəkildə göstərmək vacibdir ([Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı](#) [BP], 243 və 247-ci bəndlər). Cinayətlərin xarakterinə gəlincə, öncəgörümlük şərti heç də dövlətlərdən tələb etmir ki, müşahidə tədbirinin tətbiqi barədə qərarın qəbuluna səbəb ola bilən konkret cinayətlərin hamısını adbaad sadalasınlar. Bununla belə, həmin cinayətlərin xarakteri barədə kifayət qədər ətraflı məlumat təqdim edilməlidir ([Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı](#), 159-cu bənd). Cinayət törətməkdə şübhəli bilinməyən, amma cinayət haqqında məlumatı olan şəxsə tətbiq edilən, hakim tərəfindən nəzarət edilən və barəsində şəxsə məlumat verilən telefon danışıqlarının dinlənilməsi tədbirləri Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə əsaslandırılıla bilər ([Qroyter Niderlanda qarşı](#) (qərardad)). Lakin telefonları dinlənilə bilən şəxslərin kateqoriyaları təkcə şübhəli şəxsləri və müttəhimləri deyil, "cinayətlə əlaqəsi olan istənilən digər şəxsi" əhatə edirsə və bu terminin necə şərh edilməli olduğu barədə heç bir izahat verilmirsə, o halda bu kateqoriyalar kifayət qədər aydın müəyyən edilməmiş olur ([Yordaçi və başqaları Moldovaya qarşı](#), 44-cü bənd – bu işdə ərizəçilər iddia edirdilər ki, ərizəçilərin Avropa Məhkəməsindəki icraatda təmsil edilməsi üzrə ixtisaslaşmış qeyri-hökumət təşkilatının üzvü olduqlarına görə onların telefon danışıqlarının dinlənilməsi riski xüsusilə yüksəkdir; həmçinin bu işlərə bax: [Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı](#) [BP], 245-ci bənd; [Sabo və Vişi Macarıstana qarşı](#), 67 və 73-cü bəndlər). Telefon danışıqları dinlənilmədən sonra dövlət orqanları tərəfindən ərizəçi barəsində dosye açılması və onun barəsində toplanan materialların dosyedə saxlanması ilə əlaqədar olan [Amann İsveçrəyə qarşı](#) [BP] məhkəmə işində Məhkəmə pozuntu baş verdiyini müəyyən etdi, belə ki, digər çatışmazlıqlarla yanaşı, "təsadüfən" müşahidə tədbirinə məruz qalan şəxslərlə əlaqədar hallar müvafiq qanunvericilikdə təfəssilatlı şəkildə tənzimlənmirdi (61-ci bənd).

457. *Müşahidə tədbirinin müddəti*: telefon danışıqlarının dinlənilməsinin ümumi müddətinin müəyyənləşdirilməsi belə tədbirlər barədə qərarların qəbul edilməsinə və müddətinin uzadılmasına görə cavabdeh olan dövlət orqanlarının ixtiyarına buraxıla bilər, bu şərtlə ki, adekvat təminatlar mövcud olsun, məsələn, qanunvericilikdə müşahidə tədbirinin müddətinin başa çatması və uzadılması haqqında və hansı şərtlərlə uzadıla bilməsi və hansı hallarda ləğv edilməli olması barədə aydın müddəalar yer almalıdır ([Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı](#) [BP], 250-ci bənd; [Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı](#), 161-ci bənd). [Yordaçi və başqaları Moldovaya qarşı](#) məhkəmə işində daxili qanunvericilik tənqid hədəfi oldu, belə ki, müşahidə tədbirinə verilən icazənin hansı müddətlə məhdudlaşması qanunvericilikdə dəqiq şəkildə əks olunmamışdı (45-ci bənd).

458. *Əldə edilən məlumatların saxlanması, qiymətləndirilməsi, araşdırılması, istifadəsi, ötürülməsi və məhv edilməsi prosedurları* ([Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı](#) [BP], 253-256-cı bəndlər). Açıq-aydın əhəmiyyətsiz məlumatların avtomatik olaraq altı ay müddətinə saxlanmasına 8-ci maddə ilə haqq qazandırılıla bilməz ([eyni mənbə](#), 255-ci bənd). "*Liberti*" və [başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı](#) məhkəmə işi order əsasında Müdafiə Nazirliyi tərəfindən hüquq müdafiə təşkilatlarının xarici kommunikasiyalarının izlənilməsi ilə əlaqədar idi. Məhkəmə bu işdə pozuntu aşkar edərək qərara aldı ki, əldə edilmiş materialların araşdırılması, ötürülməsi, saxlanması və məhv edilməsi proseduru barədə ictimaiyyət üçün əlçatan olan heç bir məlumat yox idi (69-cu bənd).

459. *İcazə prosedurları*: icazə prosedurlarının gizli müşahidə tədbirinə təsadüfi qaydada, qanunsuz şəkildə və ya yetərli və düzgün araşdırma olmadan icazə verilməməsinə təmin etdiyini qiymətləndirərkən bir sıra amillər, o cümlədən konkret olaraq müşahidə tədbirinə hansı orqanın icazə vermək səlahiyyətinə malik olması, müşahidə tədbiri üzərində nəzarətin dairəsi və müşahidə tədbirinə icazə verən qərarın məzmununu nəzərə alınmalıdır (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 257-267-ci bəndlər; həmçinin bax: *Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*, 73 və 75-77-ci bəndlər – bu iş öncə ədliyyə naziri tərəfindən icazə verilməli olan müşahidə tədbirləri ilə və fəvqəladə tədbirlər məsələsi ilə əlaqədar idi: 80-81-ci bəndlərə bax). Əgər sistem polis tərəfindən gizli müşahidə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və polisin müşahidə tədbirləri barədə qərarı rabitə xidmətləri təchizatçısına və ya hər hansı digər quruma göstərmədən istənilən vətəndaşın danışıqlarını birbaşa dinləməsinə icazə verirsə, özbaşınalıq və sui-istifadə hallarına qarşı təminatların mövcudluğuna xüsusilə ciddi ehtiyac yaranmış olur (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 270-ci bənd).

460. *Gizli müşahidə tədbirlərinin icrasına nəzarət*: Danışıqları dinləyən orqanların dinlənən məlumatları qeydə alması müşahidə fəaliyyətlərinin detalları ilə nəzarət orqanının faktiki tanış olmasının təmin edilməsi üçün xüsusilə vacibdir (*Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 165-ci bənd; *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 275-285-ci bəndlər). Baxmayaraq ki, nəzarət funksiyasının prinsipcə hakimə həvalə edilməsi tövsiyə olunur, qeyri-məhkəmə orqanları tərəfindən həyata keçirilən nəzarət də Konvensiyaya uyğun hesab edilə bilər, bu şərtlə ki, nəzarət orqanı müşahidəni həyata keçirən orqanlardan müstəqil olmalı və səmərəli və davamlı nəzarəti həyata keçirə bilməsi üçün ona kifayət qədər hüquq və səlahiyyətlər verilməlidir (*eyni mənbə*, 272-ci bənd; *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, 56-cı bənd). Nəzarət orqanının aşkar edilmiş hər hansı pozuntularla bağlı səlahiyyətləri də onun nəzarətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün mühüm aspektdir (*eyni mənbənin* 53-cü bəndinə bax: həmin bənddə deyilir ki, G10 Komissiyası danışıqların dinlənilməsinin qanunsuz və ya lüzumsuz olduğunu müəyyən etdiyi hallarda danışıqların dinlənilməsinin dərhal dayandırılması tələb olunur; *Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 168-ci bənd: həmin bənddə deyilir ki, kommunikasiya məsələləri üzrə komissar danışıqların dinlənilməsinin qanunsuz olduğunu aşkar etdikdə bu yolla əldə edilmiş materiallar dərhal məhv edilməlidir; *Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 282-ci bənd).

461. *Danışıqların dinlənilməsi barədə məlumatlandırma və mövcud hüquqi müdafiə vasitələri* (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 286-301-ci bəndlər). Müşahidə tədbirlərinin məxfi xarakteri bu tədbirlərin tətbiq edildiyi şəxsin onların qanuniliyi məsələsindən şikayət edə bilməsi üçün həmin tədbirlər barədə məlumatlandırılması məsələsini meydana çıxarır. Baxmayaraq ki, gizli müşahidə tədbirlərinin təsirinə məruz qalan şəxslərin həmin müşahidə tədbirləri başa çatdıqdan sonra məlumatlandırılmaması özü-özlüyündə pozuntu təşkil etmir, hər halda tövsiyə olunur ki, müşahidə tədbirləri başa çatdıqdan sonra "bu məhdudiyət tədbirlərinin məqsədinə xələl gətirmədən məlumatlandırma imkanı yaranan kimi" həmin şəxslər dərhal onlar barəsində məlumatlandırılınsın (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 287-290-cü bəndlər; *Cevat Özel Türkiyəyə qarşı*, 34-37-ci bəndlər). Telefon danışıqlarının dinlənilməsi tədbirlərinə məruz qaldığı barədə şəxsə məlumat verməyin zəruri olub-olmaması məsələsi ölkədaxili hüquqi müdafiə vasitələrinin səmərəliliyi məsələsi ilə sıx bağlıdır (*Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı* [BP], 286-cı bənd).

462. Anti-terror əməliyyatları çərçivəsində gizli müşahidə tədbirlərinə gəlincə, Məhkəmə qəbul edir ki, müasir terrorizmin aldığı formaların təbii nəticəsi olaraq hökumətlər baş verə biləcək insidentləri qabaqlamaq üçün kommunikasiyaların kütləvi izlənilməsi də daxil olmaqla ən qabaqcıl texnologiyalara müraciət edirlər. Lakin bu cür əməliyyatları tənzimləyən qanunvericilikdə müşahidə tədbirlərinə dair qərar qəbul edilməsi və onların icrası ilə bağlı sui-istifadə hallarına qarşı zəruri təminatlar və potensial kompensasiya vasitələri nəzərdə

tutulmalıdır (*Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*, 64, 68 və 78-81-ci bəndlər). Məhkəmə qəbul edir ki, elə müstəsna dərəcədə fəvqəladə situasiyalar ola bilər ki, müvafiq tədbir üçün öncə məhkəmənin icazəsinin alınması vaxt itkisinə gətirib çıxara bilər, belə hallarda qeyri-məhkəmə orqanı tərəfindən öncədən sanksiyalaşdırılan hər hansı tədbirlərin sonradan məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılması mümkün olmalıdır (81-ci bənd).

463. *Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi keçmiş məhbusun ədalət mühakiməsinin yanlış həyata keçirilməsinə qarşı apardığı təşviqat kampaniyası ilə əlaqədar idi, belə ki, o müşahidə tədbirlərinin qurbanı olduğunu iddia edirdi. Məhkəmə qeyd etdi ki, sui-istifadə hallarına qarşı adekvat və səmərəli təminatlar mövcud olmadığı təqdirdə vətəndaşların gizli müşahidəsi barədə qərar vermək səlahiyyəti 8-ci maddəyə əsasən qəbul edilməzdir.

464. *"Avropaya inteqrasiya və insan hüquqları assosiasiyası" və Ekimciyev Bolqarıstana qarşı* məhkəmə işində qeyri-kommersiya assosiasiyası və ərizəçiləri Strasburq Məhkəməsindəki icraatda təmsil edən vəkil iddia edirdilər ki, onları heç bir xəbərdarlıq etmədən istənilən vaxt müşahidə altında saxlaya bilərdilər. Məhkəmə qeyd etdi ki, müvafiq daxili qanunvericilikdə gizli müşahidə sisteminə xas olan sui-istifadə hallarına qarşı yetərli təminatlar nəzərdə tutulmayıb və buna görə də ərizəçilərin 8-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlarına müdaxilə "qanunla nəzərdə tutulmuş" müdaxilə deyil.

465. *"21 dekabr 1989-cu il" assosiasiyası və başqaları Rumıniyaya qarşı* məhkəmə işi hökumət əleyhinə nümayişlərin iştirakçılarının və qurbanlarının maraqlarını qoruyan assosiasiya ilə əlaqədar idi. Məhkəmə bu işdə 8-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi (171-175-ci bəndlər; müqayisə üçün bu işə bax: *Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı*, 169-cu bənd – bu işdə pozuntu müəyyən edilmədi).

İstinad edilən işlərin siyahısı

Bu Təlimatda istinad edilmiş presedent hüququ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qəbul etdiyi qərar və ya qəraradlardan, habelə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının ("Komissiya") qərar və ya məruzələrindən ibarətdir.

Başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərarad" sözü Məhkəmənin qəraradına, "[BP]" abbreviaturası isə Böyük Palata tərəfindən baxılmış iş üzrə qərara istinadı bildirir.

Bu yenilənmiş versiya dərc olunduğu tarixdə Palatanın Konvensiyanın 44-cü maddəsində nəzərdə tutulan qaydada hələ qüvvəyə minməyən qərarları "ulduz" (*) ilə işarələnib. Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində deyilir: "Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur: a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyəcəklərini bəyan etdikdə; və ya b) əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyibsə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və ya c) Böyük Palatanın kollegiyası 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə". İşin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət Böyük Palatanın kollegiyası tərəfindən qəbul edildiyi hallarda Palatanın qərarı deyil, Böyük Palatanın qərarı qəti qərar hesab olunur.

Təlimatın elektron versiyasında istinad edilən işlərlə əlaqələndirilmiş olan hiperlinklər sizi Məhkəmənin (Böyük Palatanın, Palatanın və Komitənin qərarları, qəraradları, kommunikasiya mərhələsində olan işlər, məsləhət rəyləri və presedent hüququna dair məlumat bülletenindəki qısa hüquqi icmallar), Komissiyanın (qərarlar və məruzələr) presedent hüququna və Nazirlər Komitəsinin qətnamələrinə giriş imkanı verən HUDOC məlumat bazasına (<http://hudoc.echr.coe.int>) yönləndirir.

Məhkəmə qərar və qəraradlarını özünün iki rəsmi dilində – ingiliscə və (və ya) fransızca qəbul edir. HUDOC məlumat bazasında həmçinin bir çox mühüm işlərin otuzdan artıq qeyri-rəsmi dillərə tərcümələri və sizi üçüncü tərəflərin təqdim etdikləri yüzə yaxın onlayn presedentlər toplusuna yönləndirən linklər yer alıb.

—A—

A v. Croatia (A Xorvatiyaya qarşı), ərizə № 55164/08, 14 oktyabr 2010-cu il

A. v. France (A. Fransaya qarşı), 23 noyabr 1993-cü il, A seriyaları, № 277-B

A, B and C v. Latvia (A, B və C Latviyaya qarşı), ərizə № 30808/11, 31 mart 2016-cı il

A, B and C v. Ireland [GC] (A, B və C Latviyaya qarşı [BP]), ərizə № 25579/05, AİHM 2010

A.B. v. the Netherlands (A.B. Niderlanda qarşı), ərizə № 37328/97, 29 yanvar 2002-ci il

A.B. and Others v. France (A.B. və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 11593/12, 12 iyul 2016-cı il

A.D. and O.D. v. the United Kingdom (A.D. və O.D. Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 28680/06, 16 mart 2010-cu il

A.D.T. v. the United Kingdom (A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 35765/97, AİHM 2000-IX

A.H. and Others v. Russia (A.H. və başqaları Rusiyaya qarşı), ərizə № 6033/13 və digər 15 ərizə, 17 yanvar 2017-ci il

A.H. Khan v. the United Kingdom (A.H. Xan Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 6222/10, 20 dekabr 2011-ci il

- A.K. v. Latvia* (*A.K. Latviyaya qarşı*), ərizə № 33011/08, 24 iyun 2014-cü il
- A.K. and L. v. Croatia* (*A.K. və L. Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 37956/11, 8 yanvar 2013-cü il
- A.M. and A.K.v. Hungary* (dec.) (*A.M. və A.K. Macarıstana qarşı* (qərardad)), ərizələr № 21320/15 və 35837/15, 4 aprel 2017-ci il
- A.M. and Others v. France* (*A.M. və başqaları Fransaya qarşı*), ərizə № 24587/12, 12 iyul 2016-cı il
- A.M.M. v. Romania* (*A.M.M. Rumuniyaya qarşı*), ərizə № 2151/10, 14 fevral 2012-ci il
- A.-M.V. v. Finland* (*A.-M.V. Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 53251/13, 23 mart 2017-ci il
- A.N. v. Lithuania* (*A.N. Litvaya qarşı*), ərizə № 17280/08, 31 may 2016-cı il
- A.P., Garçon and Nicot v. France* (*A.P., Qarson və Niko Fransaya qarşı*), ərizə № 79885/12 və digər 2 ərizə, AİHM 2017 (çıxarışlar)
- A.S. v. Switzerland* (*A.S. İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 39350/13, 30 iyun 2015-ci il
- Aalmoes and Others v. the Netherlands* (dec.) (*Almus və başqaları Niderlanda qarşı* (qərardad)), ərizə № 16269/02, 25 noyabr 2004-cü il
- Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom* (*Əbdüləziz, Kabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*), 28 may 1985-ci il, A seriyaları, № 94
- Aboufadda v. France* (dec.) (*Əbufədda Fransaya qarşı* (qərardad)), ərizə № 28457/10, 4 noyabr 2014-cü il
- Acmanne and Others v. Belgium* (*Akmann və başqaları Belçikaya qarşı*), ərizə № 10435/83, Komissiyanın 10 dekabr 1984-cü il tarixli qərarı, Qərar və məruzələr toplusu (DR) № 40
- Ageyevy v. Russia* (*Ageyevlər Rusiyaya qarşı*), ərizə № 7075/10, 18 aprel 2013-cü il
- Agraw v. Switzerland* (*Aqrav İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 3295/06, 29 iyul 2010-cu il
- Ahmut v. the Netherlands* (*Ahmut Niderlanda qarşı*), 28 noyabr 1996-cı il, Qərarlar və qərardadlar toplusu 1996-VI
- Ahrens v. Germany* (*Arens Almaniyaya qarşı*), ərizə № 45071/09, 22 mart 2012-ci il
- Airey v. Ireland* (*Eyri İrlandiyaya qarşı*), 9 oktyabr 1979-cu il, A seriyaları, № 32
- Ajayi and Others v. the United Kingdom* (dec.) (*Acayi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad)), ərizə № 27663/95, 22 iyun 1999-cu il
- Akdivar and Others v. Turkey* (*Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*), 16 sentyabr 1996-cı il, Qərar və qərardadlar toplusu 1996-IV
- Akinnibosun v. Italy* (*Akinnibosun İtaliyaya qarşı*), ərizə № 9056/14, 16 iyul 2015-ci il
- Aksu v. Turkey* [GC] (*Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP]), ərizələr № 4149/04 və 41029/04, AİHM 2012
- Al-Nashif v. Bulgaria* (*Əl-Naşif Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 50963/99, 20 iyun 2002-ci il
- Aldeguer Tomás v. Spain* (*Aldeger Tomas İspaniyaya qarşı*), ərizə № 35214/09, 14 iyun 2016-cı il
- Aleksanyan v. Russia* (*Aleksanyan Rusiyaya qarşı*), ərizə № 46468/06, 22 dekabr 2008-ci il
- Aliiev v. Ukraine* (*Əliyev Ukraynaya qarşı*), ərizə № 41220/98, 29 aprel 2003-cü il
- Alkaya v. Turkey* (*Alkaya Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 42811/06, 9 oktyabr 2012-ci il
- Alves da Silva v. Portugal* (*Alveş da Silva Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 41665/07, 20 oktyabr 2009-cu il
- Amann v. Switzerland* [GC] (*Amann İsveçrəyə qarşı* [BP]), ərizələr № 27798/95, AİHM 2000-II
- Anayo v. Germany* (*Anayo Almaniyaya qarşı*), ərizə № 20578/07, 21 dekabr 2010-cu il
- André and Another v. France* (*Andre və digər ərizəçi Fransaya qarşı*), ərizə № 18603/03, 24 iyul 2008-ci il
- Andreou Papi v. Turkey* (*Andreou Papi Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 16094/90, 22 sentyabr 2009-cu il
- Andrey Medvedev v. Russia* (*Andrey Medvedev Rusiyaya qarşı*), ərizə № 75737/13, 13 sentyabr 2016-cı il

Anghel v. Italy (*Angel İtaliyaya qarşı*), ərizə № 5968/09, 25 iyun 2013-cü il
Animal Defenders International v. the United Kingdom [GC] ("*Beynəlxalq heyvan müdafiəçiləri*" təşkilatı *Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 48876/08, AİHM 2013 (çıxarışlar)
Apanasewicz v. Poland (*Apanaseviç Polşaya qarşı*), ərizə № 6854/07, 3 may 2011-ci il
Argenti v. Italy (*Arcenti İtaliyaya qarşı*), ərizə № 56317/00, 10 noyabr 2005-ci il
Armstrong v. the United Kingdom (dec.) (*Armstronq Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar)), ərizə № 48521/99, 25 sentyabr 2001-ci il
Asselbourg and Others v. Luxembourg (dec.) (*Asselburq və başqaları Lüksemburqa qarşı* (qərar)), ərizə № 29121/95, AİHM 1999-VI
Association "21 December 1989" and Others v. Romania ("*21 dekabr 1989-cu il*" assosiasiyası və başqaları *Ruminiyaya qarşı*), ərizələr № 33810/07 və 18817/08, 24 may 2011-ci il
Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria ("*Avropaya integrasiya və insan hüquqları*" assosiasiyası və *Ekimciyev Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 62540/00, 28 iyun 2007-ci il
August v. the United Kingdom (dec.) (*Oqast Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar)), ərizə № 36505/02, 21 yanvar 2003-cü il
Avilkina and Others v. Russia (*Avilkina və başqaları Rusiyaya qarşı*), ərizə № 1585/09, 6 iyun 2013-cü il
Axel Springer AG v. Germany [GC] ("*Aksel Şpringer AG*" *Almaniyaya qarşı* [BP]), ərizə № 39954/08, 7 fevral 2012-ci il

—B—

B. v. France (*B. Fransaya qarşı*), 25 mart 1992-ci il, A seriyaları, № 232-C
B.B. v. France (*B.B. Fransaya qarşı*), ərizə № 5335/06, 17 dekabr 2009-cu il
B. v. Moldova (*B. Moldovaya qarşı*), ərizə № 61382/09, 16 iyul 2013-cü il
B. v. Romania (no. 2) (*B. Ruminiyaya qarşı (№2)*), ərizə № 1285/03, 19 fevral 2013-cü il
B. v. the United Kingdom (*B. Birləşmiş Krallığa qarşı*), 8 iyul 1987-ci il, A seriyaları, № 121
B.A.C. v. Greece (*B.A.C. Yunanıstana qarşı*), ərizə № 11981/15, 13 oktyabr 2016-cı il
B.B. and F.B. v. Germany (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*), ərizələr № 18734/09 və 9424/11, 14 mart 2013-cü il
B.C. v. Switzerland (*B.C. İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 21353/93, Komissiyanın 27 fevral 1995-ci il tarixli qərarı
Babiarz v. Poland (*Babyaj Polşaya qarşı*), ərizə № 1955/10, 10 yanvar 2017-ci il
Babylonová v. Slovakia (*Babilonova Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 69146/01, AİHM 2006-VIII
Băcilă v. Romania (*Beçile Ruminiyaya qarşı*), ərizə № 19234/04, 30 mart 2010-cu il
Bagdonavicius and Others v. Russia (*Baqdonaviçus və başqaları Rusiyaya qarşı*), ərizə № 19841/06, 11 oktyabr 2016-cı il
Bagiyeva v. Ukraine (*Bagiyeva Ukraynaya qarşı*), ərizə № 41085/05, 28 aprel 2016-cı il
Bah v. the United Kingdom (*Bah Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 56328/07, AİHM 2011
Baybaşın v. the Netherlands (dec.) (*Baybaşın Niderlanda qarşı* (qərar)), ərizə № 13600/02, 6 oktyabr 2005-ci il
Baytüre and Others v. Turkey (dec.) (*Baytüre və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qərar)), ərizə № 3270/09, 12 mart 2013-cü il
Beard v. the United Kingdom [GC] (*Berd Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 24882/94, 18 yanvar 2001-ci il
Beck and Others v. the United Kingdom (*Bek və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 48535/99 və digər 2 ərizə, 22 oktyabr 2002-ci il
Bédat v. Switzerland [GC] (*Beda İsveçrəyə qarşı* [BP]), ərizə № 56925/08, AİHM 2016

- Benhebba v. France* (*Benhebba Fransaya qarşı*), ərizə № 53441/99, 10 iyul 2003-cü il
- Benediktsdóttir v. Iceland* (dec.) (*Benediktsdottir İslandiya qarşı*), ərizə № 38079/06, 16 iyun 2009-cu il
- Benes v. Austria* (*Beneş Avstriyaya qarşı*), ərizə № 18643/91, Komissiyanın 6 yanvar 1992-ci il tarixli qərarı, DR 72
- Bensaid v. the United Kingdom* (*Bensaid Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 44599/98, AİHM 2001-I
- Berger-Krall and Others v. Slovenia* (*Berger-Krall və başqaları Sloveniyaya qarşı*), ərizə № 14717/04, 12 iyun 2014-cü il
- Berisha v. Switzerland* (*Berişa İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 948/12, 30 iyul 2013-cü il
- Bernh Larsen Holding AS and Others v. Norway* ("*Bernh Larsen Holding AS*" və başqaları Norveçə qarşı), ərizə № 24117/08, 14 mart 2013-cü il
- Berrehab v. the Netherlands* (*Berrehab Niderlanda qarşı*), 21 iyun 1988-ci il, A seriyaları, № 138
- Bevacqua and S. v. Bulgaria* (*Bevakua və S. Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 71127/01, 12 iyun 2008-ci il
- Bianchi v. Switzerland* (*Byançi İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 7548/04, 22 iyun 2006-cı il
- Biao v. Denmark* [GC] (*Biao Danimarkaya qarşı* [BP]), ərizə № 38590/10, AİHM 2016
- Biao v. Denmark* (*Biao Danimarkaya qarşı*), ərizə № 38590/10, 25 mart 2014-cü il
- Bigaeva v. Greece* (*Biqayeva Yunanıstana qarşı*), ərizə № 26713/05, 28 may 2009-cu il
- Biržietis v. Lithuania* (*Birjetis Litvaya qarşı*), ərizə № 49304/09, 14 iyun 2016-cı il
- Birznieks v. Latvia* (*Birznieks Litvaya qarşı*), ərizə № 65025/01, 31 may 2011-ci il
- Bjedov v. Croatia* (*Byedov Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 42150/09, 29 may 2012-ci il
- Blağa v. Romania* (*Blağa Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 54443/10, 1 iyul 2014-cü il
- Boffa and Others v. San Marino* (*Boffa və başqaları San-Marinoya qarşı*), ərizə № 26536/95, Komissiyanın 15 yanvar 1998-ci il tarixli qərarı, DR 27
- Bohlen v. Germany* (*Bohlen Almaniyaya qarşı*), ərizə № 53495/09, 19 fevral 2015-ci il
- Bondavalli v. Italy* (*Bondavalli İtaliyaya qarşı*), ərizə № 35532/12, 17 noyabr 2015-ci il
- Bor v. Hungary* (*Bor Macarıstana qarşı*), ərizə № 50474/08, 18 iyun 2013-cü il
- Boris Popov v. Russia* (*Boris Popov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 23284/04, 28 oktyabr 2010-cu il
- Borysiewicz v. Poland* (*Boriseviç Polşaya qarşı*), ərizə № 71146/01, 1 iyul 2008-ci il
- Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC] ("*Bosfor Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkəti*" İrlandiyaya qarşı [BP]) ərizə № 45036/98, 30 iyun 2005-ci il
- Botta v. Italy* (*Botta İtaliyaya qarşı*), 24 fevral 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1998-I
- Boughanemi v. France* (*Buqhanemi Fransaya qarşı*), 24 aprel 1996-cı il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1996-II
- Boujlifa v. France* (*Bujlifa Fransaya qarşı*), 21 oktyabr 1997-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1997-VI
- Boyle v. the United Kingdom* (*Boyl Birləşmiş Krallığa qarşı*), 28 fevral 1994-cü il, A seriyaları №. 282-B
- Boyle and Rice v. the United Kingdom* (*Boyl Birləşmiş Krallığa qarşı*), 27 aprel 1988-ci il, A seriyaları № 131
- Brândușe v. Romania* (*Brendușe Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 6586/03, 7 aprel 2009-cu il
- Brecknell v. the United Kingdom* (*Brecknell Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 32457/04, 27 noyabr 2007-ci il
- Bremner v. Turkey* (*Bremner Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 37428/06, 13 oktyabr 2015-ci il
- Brežec v. Croatia* (*Brejets Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 7177/10, 18 iyul 2013-cü il

Brito Ferrinho Bexiga Villa-Nova v. Portugal (Britu Ferrinyo Beşiqa Villa-Npva Portuqaliyaya qarşı), ərizə № 69436/10, 1 dekabr 2015-ci il
Brüggemann and Scheuten v. Germany (Brüggeman və Şoyten Almaniyaya qarşı), ərizə № 6959/75, Komissiyanın 19 may 1976-cı il tarixli qərarı, DR 5
Buck v. Germany (Buk Almaniyaya qarşı), ərizə № 41604/98, 28 aprel 2005-ci il
Buckland v. the United Kingdom (Boklend Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 40060/08, 18 sentyabr 2012-ci il
Buckley v. the United Kingdom (Bokli Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 sentyabr 1996-cı il, Qərar və qəraradlar toplusu 1996-IV
Buglov v. Ukraine (Buqlov Ukraynaya qarşı), ərizə № 28825/02, 10 iyul 2014-cü il
Burghartz v. Switzerland (Burqharts İsveçrəyə qarşı), 22 fevral 1994-cü il, A seriyaları, № 280-B
Buscemi v. Italy (Buşemi İtaliyaya qarşı), ərizə № 29569/95, AİHM 1999-VI
Butt v. Norway (Buttlar Norveçə qarşı), ərizə № 47017/09, 4 dekabr 2012-ci il
Bykov v. Russia [GC] (Bikov Rusiyaya qarşı [BP]), ərizə № 4378/02, 10 mart 2009-cu il

—C—

C. v. Belgium (C. Belçikaya qarşı), 7 avqust 1996-cı il, Qərar və qəraradlar toplusu 1996-III
C.A.S. and C.S. v. Romania (C.A.S. və C.S. Rumuniyaya qarşı), ərizə № 26692/05, 20 mart 2012-ci il
C.C. v. Spain (C.C. İspaniyaya qarşı), ərizə № 1425/06, 6 oktyabr 2009-cu il
Călin and Others v. Romania (Kalin və başqaları Rumuniyaya qarşı), ərizə № 25057/11 və digər 2 ərizə, 19 iyul 2016-cı il
Calogero Diana v. Italy (Kalocero Diana İtaliyaya qarşı), 15 noyabr 1996-cı il, Qərar və qəraradlar toplusu 1996-V
Camenzind v. Switzerland (Kamenzind İsveçrəyə qarşı), 16 dekabr 1997-ci il, Qərar və qəraradlar toplusu 1997-VIII
Camp and Bourimi v. the Netherlands (Kamp və Burimi Niderlanda qarşı), ərizə № 28369/95, AİHM 2000-X
Campbell v. the United Kingdom (Kempbell Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 mart 1992-ci il, A seriyaları, № 233
Canonne v. France (dec.) (Kanon Fransaya qarşı (qərarad)), ərizə № 22037/13, 2 iyun 2015-ci il
Carlson v. Switzerland (Karlson İsveçrəyə qarşı), ərizə № 49492/06, 6 noyabr 2008-ci il
Cevat Özel v. Turkey (Cevat Özel Türkiyəyə qarşı), ərizə № 19602/06, 7 iyun 2016-cı il
Chadimová v. the Czech Republic (Xadimova Çex Respublikasına qarşı), ərizə № 50073/99, 18 aprel 2006-cı il
Chapin and Charpentier v. France (Şapen və Şarpantye Fransaya qarşı), ərizə № 40183/07, 9 iyun 2016-cı il
Chapman v. the United Kingdom [GC] (Çepmen Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizə № 27238/95, AİHM 2001-I
Chappell v. the United Kingdom (Çeppe Birləşmiş Krallığa qarşı), 30 mart 1989-cu il, A seriyaları, № 152-A
Chauvy and Others v. France (Şovi və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 64915/01, AİHM 2004-VI
Chaykovskiy v. Ukraine (Çaykovski Ukraynaya qarşı), ərizə № 2295/06, 15 oktyabr 2009-cu il
Chbihi Loudoudi and Others v. Belgium (Çbihi Lududi və başqaları Belçikaya qarşı), ərizə № 52265/10, 16 dekabr 2014-cü il

- Chelu v. Romania* (Kəlu Rumuniyaya qarşı), ərizə № 40274/04, 12 yanvar 2010-cu il
- Chiragov and Others v. Armenia* [GC] (Çıraqov və başqaları Ermənistanına qarşı [BP]), ərizə № 13216/05, AİHM 2015
- Chiş v. Romania* (dec.) (Çiş Rumuniyaya qarşı (qərarad)), ərizə № 55396/07, 9 sentyabr 2014-cü il
- Chishti v. Portugal* (dec.) (Çişti Portuqaliyaya qarşı (qərarad)), ərizə № 57248/00, 2 oktyabr 2003-cü il
- Christie v. the United Kingdom* (Kristi Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 21482/93, Komissiyanın 27 iyun 1994-cü il tarixli qərarı, DR 78-B
- Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC] (Kristin Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizə № 28957/95, AİHM 2002-VI
- Chukayev v. Russia* (Çukayev Rusiyaya qarşı), ərizə № 36814/06, 5 noyabr 2015-ci il
- Čiapas v. Lithuania* (Çapas Litvaya qarşı), ərizə № 4902/02, 16 noyabr 2006-cı il
- Ciancimino v. Italy* (Çançimino İtaliyaya qarşı), ərizə № 68884/13, 28 aprel 2016-cı il
- Ciszewski v. Poland* (dec.) (Çijevski Polşaya qarşı (qərarad)), ərizə № 38668/97, 13 iyul 2004-cü il
- Ciubotaru v. Moldova* (Çyubotaru Moldovaya qarşı), ərizə № 27138/04, 27 aprel 2010-cu il
- Coban v. Spain* (dec.) (Çoban İspaniyaya qarşı (qərarad)), ərizə № 17060/02, 25 sentyabr 2006-cı il
- Codarcea v. Romania* (Kodarça Rumuniyaya qarşı), ərizə № 31675/04, 2 iyun 2009-cu il
- Codona v. the United Kingdom* (dec.) (Kodona Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad)), ərizə № 485/05, 7 fevral 2006-cı il
- Connors v. the United Kingdom* (Konnors Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 66746/01, 27 may 2004-cü il
- Copland v. the United Kingdom* (Koplənd Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 62617/00, AİHM 2007-I
- Coşcodar v. Romania* (dec.) (Koşkodar Rumuniyaya qarşı (qərarad)), ərizə № 36020/06, 9 mart 2010-cu il
- Cossey v. the United Kingdom* (Kossi Birləşmiş Krallığa qarşı), 27 sentyabr 1990-cı il, A seriyaları, № 184
- Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC] (Kuderk və "Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı [BP]), ərizə № 40454/07, AİHM 2015 (çıxarışlar)
- Ćosić v. Croatia* (Çosiç Xorvatiyaya qarşı), ərizə № 28261/06, 15 yanvar 2009-cu il
- Costa and Pavan v. Italy* (Kosta və Pavan İtaliyaya qarşı), ərizə № 54270/10, 28 avqust 2012-ci il
- Costello-Roberts v. the United Kingdom* (Kostello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 mart 1993-cü il, A seriyaları, № 247-C
- Coster v. the United Kingdom* [GC] (Koster Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizə № 24876/94, 18 yanvar 2001-ci il
- Cotlet v. Romania* (Kotlets Rumuniyaya qarşı), ərizə № 38565/97, 3 iyun 2003-cü il
- Courten v. the United Kingdom* (Korten Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad)), ərizə № 4479/06, 4 noyabr 2008-ci il
- Craxi v. Italy (no. 2)* (Kraxi İtaliyaya qarşı (№2)), ərizə № 25337/94, 17 iyul 2003-cü il
- Crémieux v. France* (Kremye Fransaya qarşı), 25 fevral 1993-cü il, A seriyaları, № 256-B
- Cronin v. the United Kingdom* (dec.) (Kronin Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad)), ərizə № 15848/03, 6 iyun 2004-cü il
- Csoma v. Romania* (Ksoma Rumuniyaya qarşı), ərizə № 8759/05, 15 yanvar 2013-cü il
- Cvijetić v. Croatia* (Svetiç Xorvatiyaya qarşı), ərizə № 71549/01, 26 fevral 2004-cü il
- Cyprus v. Turkey* [GC] (Kipr Türkiyəyə qarşı [BP]), ərizə № 25781/94, 10 may 2001-ci il

—D—

- D. and Others v. Belgium* (dec.) (*D. və başqaları Belçikaya qarşı (qərar)*), ərizə № 29176/13, 8 iyul 2014-cü il
- D.L. v. Bulgaria* (*D.L. Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 7472/14, 19 may 2016-cı il
- Dadouch v. Malta* (*Daduş Maltaya qarşı*), ərizə № 38816/07, 20 iyul 2010-cu il
- Daniliuc v. Romania* (dec.) (*Danilyuk Rumıniyaya qarşı (qərar)*), ərizə № 7262/06, 2 oktyabr 2012-ci il
- Davison v. the United Kingdom* (dec.) (*Devison Birləşmiş Krallığa qarşı (qərar)*), ərizə № 52990/08, 2 mart 2010-cu il
- De Souza Ribeiro v. France* [GC] (*Di Soza Ribeyru Fransaya qarşı [BP]*), no. 22689/07, AİHM 2012-ci il
- Deés v. Hungary* (*Deyeş Macarıstana qarşı*), ərizə № 2345/06, 9 noyabr 2010-cu il
- DELTA PEKÁRNY a.s. v. the Czech Republic* ("*Delta Pekarnı a.s.*" *Çex Respublikasına qarşı*), ərizə № 97/11, 2 oktyabr 2014-cü il
- Demades v. Turkey* (*Demades Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 16219/90, 31 iyul 2003-cü il
- Demirtepe v. France* (*Demirtepe Fransaya qarşı*), ərizə № 34821/97, AİHM 1999-IX (çıxarışlar)
- Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC] (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı (qərar)* [BP]), ərizə № 46113/99 və digər 7 ərizə, AİHM 2010
- Diamante and Pelliccioni v. San Marino* (*Diamante və Pelliccioni San-Marinoya qarşı*), ərizə № 32250/08, 27 sentyabr 2011-ci il
- Di Giovine v. Italy* (*Di Covine İtaliyaya qarşı*), ərizə № 39920/98, 26 iyul 2001-ci il
- Di Sarno and Others v. Italy* (*Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı*), ərizə № 30765/08, 10 yanvar 2012-ci il
- Di Trizio v. Switzerland* (*Di Trizio İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 7186/09, 2 fevral 2016-cı il
- Dickson v. the United Kingdom* [GC] (*Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]*), ərizə № 44362/04, AİHM 2007-V
- Doerga v. the Netherlands* (*Durqa Niderlanda qarşı*), ərizə № 50210/99, 27 aprel 2004-cü il
- Doğan and Others v. Turkey* [GC] (*Doğan və başqaları Türkiyəyə qarşı [BP]*), ərizə № 62649/10, 26 aprel 2016-cı il
- Domenichini v. Italy* (*Domeniçini İtaliyaya qarşı*), 15 noyabr 1996-cı il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1996-V*
- Dorđević v. Croatia* (*Corceviç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 41526/10, AİHM 2012
- Dragojević v. Croatia* (*Draqoyeviç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 68955/11, 15 yanvar 2015-ci il
- Drakšas v. Lithuania* (*Drakşas Litvaya qarşı*), ərizə № 36662/04, 31 iyul 2012-ci il
- Draon v. France* (just satisfaction – striking out) [GC] (*Draon Fransyaya qarşı (ədalətli təzminat məsələsi – ərizənin baxılmalı işlərin siyahısından çıxarılması [BP])*), ərizə № 1513/03, AİHM 2006-IX
- Dubetska and Others v. Ukraine* (*Dubetska və başqaları Ukraynaya qarşı*), ərizə № 30499/03, 10 fevral 2011-ci il
- Dubská and Krejzová v. the Czech Republic* [GC] (*Dubška və Kreyzova Çex Respublikasına qarşı [BP]*), ərizələr № 28859/11 və 28473/12, 15 noyabr 2016-cı il
- Dudgeon v. the United Kingdom* (*Dadcen Birləşmiş Krallığa qarşı*), 22 oktyabr 1981-ci il, A seriyaları, № 45
- Dumitru Popescu v. Romania* (no. 2) (*Dumitru Popesku Rumıniyaya qarşı (№2)*), ərizə № 71525/01, 26 aprel 2007-ci il
- Durđević v. Croatia* (*Durđeviç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 52442/09, AİHM 2011 (çıxarışlar)

Durisotto v. Italy (dec.) (*Durisotto İtaliyaya qarşı* (qərarı)), ərizə № 62804/13, 6 may 2014-cü il

Dzemyuk c. Ukraine (*Dzemyuk Ukraynaya qarşı*), ərizə № 42488/02, 4 sentyabr 2014-cü il

—E—

E.B. v. France [GC] (*E.B. Fransaya qarşı* [BP]), ərizə № 43546/02, 22 yanvar 2008-ci il

Ebcin v. Turkey (*Ebcin Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 19506/05, 1 fevral 2011-ci il

Ekinci and Akalin v. Turkey (*Ekinci və Akalin Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 77097/01, 30 yanvar 2007-ci il

Elberte v. Latvia (*Elberte Latviyaya qarşı*), ərizə № 61243/08, AİHM 2015

El Boujaïdi v. France (*Əl-Bucaïdi Fransaya qarşı*), 26 sentyabr 1997-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1997-VI*

El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [GC] (*Əl-Məsri keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP]), ərizə № 39630/09, AİHM 2012

Elli Poluhas Dödsbo v. Sweden (*Elli Poluhas Dödzbo İsveçə qarşı*), ərizə № 61564/00, AİHM 2006-I

Elsholz v. Germany [GC] (*Elsholts Almaniya qarşı* [BP]), ərizə № 25735/94, AİHM 2000-VIII

Emonet and Others v. Switzerland (*Emone və başqaları İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 39051/03, 13 dekabr 2007-ci il

Enea v. Italy [GC] (*Enea İtaliyaya qarşı* [BP]), ərizə № 74912/01, AİHM 2009

Erdem v. Germany (*Erdem Almaniya qarşı*), ərizə № 38321/97, AİHM 2001-VII (çıxarışlar)

Eremia v. the Republic of Moldova (*Yeremiya Moldova Respublikasına qarşı*), ərizə № 3564/11, 28 may 2013-cü il

Eriksson v. Sweden (*Eriksson İsveçə qarşı*), 22 iyun 1989-cu il, A seriyaları, № 156

Ernst and Others v. Belgium (*Ernst və başqaları Belçikaya qarşı*), ərizə № 33400/96, 15 iyul 2003-cü il

Ernst August von Hannover v. Germany (*Ernst Avqust fon Hannover Almaniya qarşı*), ərizə № 53649/09, 19 fevral 2015-ci il

Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Denmark (dec.) (*Kresten Filtenborg Mortensenin əmlak idarəçisi Danimarkaya qarşı*), ərizə № 1338/03, AİHM 2006-V

Evans v. the United Kingdom [GC] (*Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 6339/05, AİHM 2007-I

—F—

Fadeyeva v. Russia (*Fadeyeva Rusiyaya qarşı*), ərizə № 55723/00, AİHM 2005-IV

Fägerskiöld v. Sweden (dec.) (*Fagersköld İsveçə qarşı* (qərarı)), ərizə № 37664/04, 26 fevral 2008-ci il

Fawsie v. Greece (*Fasi Yunanıstana qarşı*), ərizə № 40080/07, 28 oktyabr 2010-cu il

Faulkner v. the United Kingdom (dec.) (*Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarı)), ərizə № 37471/97, 18 sentyabr 2001-ci il

Fazıl Ahmet Tamer v. Turkey (*Fazıl Ahmet Tamer Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 6289/02, 5 dekabr 2006-cı il

Fernández Martínez v. Spain [GC] (*Fernandes Martines İspaniyaya qarşı* [BP]), ərizə № 56030/07, AİHM 2014 (çıxarışlar)

Flamenbaum and Others v. France (*Flamenbom və başqaları Fransaya qarşı*), ərizələr № 3675/04 və 23264/04, 13 dekabr 2012-ci il

Folgerø and Others v. Norway [GC] (*Folgerö və başqaları Norveçə qarşı* [BP]), ərizə № 15472/02, AİHM 2007-III
Foulon and Bouvet v. France (*Fulon və Buve Fransaya qarşı*), ərizələr № 9063/14 və 10410/14, 21 iyul 2016-cı il
Foxley v. the United Kingdom (*Foksli Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 33274/96, 20 iyun 2000-ci il
Frankowski v. Poland (dec.) (*Frankovski Polşaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 25002/09, 20 sentyabr 2011-ci il
Frérot v. France (*Frero Fransaya qarşı*), ərizə № 70204/01, 12 iyun 2007-ci il
Fretté v. France (*Frette Fransaya qarşı*), ərizə № 36515/97, AİHM 2002-I
Friend and Others v. the United Kingdom (dec.) (*Frend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizələr № 16072/06 və 27809/08, 24 noyabr 2009-cu il
Funke v. France (*Funke Fransaya qarşı*), 25 fevral 1993-cü il, A seriyaları № 256-A
Furlepa v. Poland (dec.) (*Furlepa Polşaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 62101/00, 18 mart 2008-ci il
Fürst-Pfeifer v. Austria (*Fürst-Pfayfer Avstriyaya qarşı* (qərarad)), ərizələr № 33677/10 və 52340/10, 17 may 2016-cı il

—G—

G.B. v. Lithuania (*G.B. Litvaya qarşı*), ərizə № 36137/13, 19 yanvar 2016-cı il
G.N. v. Poland (*G.N. Polşaya qarşı*), ərizə № 2171/14, 19 iyul 2016-cı il
G.S. v. Georgia (*G.S. Gürcüstanaya qarşı*), ərizə № 2361/13, 21 iyul 2015-ci il
G.S.B. v. Switzerland (*G.S.B. İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 28601/11, 22 dekabr 2015-ci il
Gagiu v. Romania (*Qaciu Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 63258/00, 24 fevral 2009-cu il
Galev and Others v. Bulgaria (dec.) (*Qalev və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarad)), ərizə № 18324/04, 29 sentyabr 2009-cu il
Galović v. Croatia (dec.) (*Qaloviç Xorvatiyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 54388/09, 5 mart 2013-cü il
Gardel v. France (*Qardel Fransaya qarşı*), ərizə № 16428/05, AİHM 2009
Garnaga v. Ukraine (*Qarnaqa Ukraynaya qarşı*), ərizə № 20390/07, 16 may 2013-cü il
Gas and Dubois v. France (dec.) (*Qas və Dübua Fransaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 25951/07, 31 avqust 2010-cu il
Gas and Dubois v. France (*Qas və Dübua Fransaya qarşı*), ərizə № 25951/07, 15 mart 2012-ci il
Gaskin v. the United Kingdom (*Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*), 7 iyul 1989-cu il, A seriyaları, № 160
Genovese v. Malta (*Cenoveze Maltaya qarşı*), ərizə № 53124/09, 11 oktyabr 2011-ci il
Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania (*Georgel və Georgeta Stoiceskular Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 9718/03, 26 iyul 2011-ci il
Giacomelli v. Italy (*Cakomelli İtaliyaya qarşı*), ərizə № 59909/00, AİHM 2006-XII
Gillan and Quinton v. the United Kingdom (*Gillan və Kinton Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 4158/05, AİHM 2010 (çıxarışlar)
Gillberg v. Sweden [GC] (*Yilberq İsveçə qarşı* [BP]), ərizə № 41723/06, 3 aprel 2012-ci il
Gillow v. the United Kingdom (*Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*), 24 noyabr 1986-cı il, A seriyaları, № 109
Giorgi Nikolaişvili v. Georgia (*Giorgi Nikolaişvili Gürcüstanaya qarşı*), ərizə № 37048/04, 13 yanvar 2009-cu il
Giorgioni v. Italy (*Corcioni İtaliyaya qarşı*), ərizə № 43299/12, 15 sentyabr 2016-cı il
Girard v. France (*Jirar Fransaya qarşı*), ərizə № 22590/04, 30 iyun 2011-ci il
Gladysheva v. Russia (*Qladişeva Rusiyaya qarşı*), ərizə № 7097/10, 6 dekabr 2011-ci il

Glass v. the United Kingdom (Qlass Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 61827/00, AİHM 2004-II
Gnahoré v. France (Qnaore Fransaya qarşı), ərizə № 40031/98, AİHM 2000-IX
Godelli v. Italy (Qodelli İtaliyaya qarşı), ərizə № 33783/09, 25 sentyabr 2012-ci il
Golder v. the United Kingdom (Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı), 21 fevral 1975-ci il, A seriyaları, № 18
Golovan v. Ukraine (Qolovan Ukraynaya qarşı), ərizə № 41716/06, 5 iyul 2012-ci il
Gough v. the United Kingdom (Qaf Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 49327/11, 28 oktyabr 2014-cü il
Gözüm v. Turkey (Gözüm Türkiyəyə qarşı), ərizə № 4789/10, 20 yanvar 2015-ci il
Grace v. the United Kingdom (Qreys Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 11523/85, Komissiyaanın 15 dekabr 1988-ci il tarixli məruzəsi
Grant v. the United Kingdom (Qrant Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 32570/03, AİHM 2006-VII
Greenpeace e.V. and Others v. Germany (dec.) ("Qrinpis e.V." və başqaları Almaniyaya qarşı (qəraradad)), ərizə № 18215/06, 12 may 2009-cu il
Greuter v. the Netherlands (dec.) (Qroyter Niderlanda qarşı (qəraradad)), ərizə № 40045/98, 19 mart 2002-ci il
Grimkovskaya v. Ukraine (Qrimkovskaya Ukraynaya qarşı), ərizə № 38182/03, 21 iyul 2011-ci il
Guerra and Others v. Italy (Gerra və başqaları İtaliyaya qarşı), 19 fevral 1998-ci il, Qərar və qəraradadlar toplusu 1998-I
Guillot v. France (Giyo Fransaya qarşı), 24 oktyabr 1996-cı il, Qərar və qəraradadlar toplusu 1996-V
Gül v. Switzerland (Gül İsveçrəyə qarşı), 19 fevral 1996-cı il, Qərar və qəraradadlar toplusu 1996-I
Gutsanovi v. Bulgaria (Qutsanovlar Bolqarıstana qarşı), ərizə № 34529/10, AİHM 2013 (çıxarışlar)
Güzel Erdagöz v. Turkey (Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı), ərizə № 37483/02, 21 oktyabr 2008-ci il

—H—

H.E. v. Turkey (H.E. Türkiyəyə qarşı), ərizə № 30498/96, 22 dekabr 2005-ci il
H.M. v. Turkey (H.M. Türkiyəyə qarşı), ərizə № 34494/97, 8 avqust 2006-cı il
Haas v. the Netherlands (Haas Niderlanda qarşı), ərizə № 36983/97, AİHM 2004-I
Haas v. Switzerland (Haas İsveçrəyə qarşı), ərizə № 31322/07, AİHM 2011
Haase v. Germany (Haze Almaniyaya qarşı), ərizə № 11057/02, AİHM 2004-III (çıxarışlar)
Hachette Filipacchi Associés v. France ("Aşett Filipakki Assosye" şirkəti Fransaya qarşı), ərizə № 71111/01, 14 iyun 2007-ci il
Hadri-Vionnet v. Switzerland (Adri-Vionne İsveçrəyə qarşı), ərizə № 55525/00, 14 fevral 2008-ci il
Hajduová v. Slovakia (Hayduova Slovakiyaya qarşı), ərizə № 2660/03, 30 noyabr 2010-cu il
Haldimann and Others v. Switzerland (Holdimann və başqaları İsveçrəyə qarşı), ərizə № 21830/09, AİHM 2015
Halford v. the United Kingdom (Halford Birləşmiş Krallığa qarşı), 25 iyun 1997-ci il, Qərar və qəraradadlar toplusu 1997-III
Hämäläinen v. Finland [GC] (Hemelaynen Finlandiyaya qarşı [BP]), ərizə № 37359/09, AİHM 2014
Hanzelkovi v. the Czech Republic (Hanzelkovlar Çex Respublikasına qarşı), ərizə № 43643/10, 11 dekabr 2014-cü il

- Haralambie v. Romania* (*Haralambie Rumuniyaya qarşı*), ərizə № 21737/03, 27 oktyabr 2009-cu il
- Hardy and Maile v. the United Kingdom* (*Hardi və Mayli Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 31965/07, 14 fevral 2012-ci il
- Harroudj v. France* (*Harruc Fransaya qarşı*), ərizə № 43631/09, 4 oktyabr 2012-ci il
- Hartung v. France* (dec.) (*Hartunq Fransaya qarşı*), ərizə № 10231/07, 3 noyabr 2009-cu il
- Hatton and Others v. the United Kingdom* [GC] (*Hatton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 36022/97, AİHM 2003-VIII
- Havelka and Others v. the Czech Republic* (*Havelka və başqaları Çex Respublikasına qarşı*), ərizə № 23499/06, 21 iyun 2007-ci il
- Heino v. Finland* (*Heyno Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 56720/09, 15 fevral 2011-ci il
- Helander v. Finland* (dec.) (*Helander Finlandiyaya qarşı* (qərardad)), ərizə № 10410/10, 10 sentyabr 2013-cü il
- Henry Kismoun v. France* (*Anri Kismun Fransaya qarşı*), ərizə № 32265/10, 5 dekabr 2013-cü il
- Herczegfalvy v. Austria* (*Hertseqfalvi Avstriyaya qarşı*), 24 sentyabr 1992-ci il, A seriyaları, № 244
- Hode and Abdi v. the United Kingdom* (*Hode və Abdi Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 22341/09, 6 noyabr 2012-ci il
- Hofmann v. Germany* (dec.) (*Hofmann Almaniyaya qarşı* (qərardad)), ərizə № 1289/09, 23 fevral 2010-cu il
- Hoffmann v. Austria* (*Hoffmann Avstriyaya qarşı*), 23 iyun 1993-cü il, A seriyaları № 255-C
- Hokkanen v. Finland* (*Hokkanen Finlandiyaya qarşı*), 23 sentyabr 1994-cü il, A seriyaları № 299-A
- Howard v. the United Kingdom* (*Hovard Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 10825/84, Komissiyanın 18 oktyabr 1985-ci il tarixli qərarı, DR 52
- Hristozov and Others v. Bulgaria* (*Xristozov və başqaları Bolqarıstana qarşı*), ərizələr № 47039/11 və 358/12, AİHM 2012 (çıxarışlar)
- Hromadka and Hromadkova v. Russia* (*Qromadka və Qromadkova Rusiyaya qarşı*), ərizə № 22909/10, 11 dekabr 2014-cü il
- Huvig v. France* (*Hyuviq Fransaya qarşı*), 24 aprel 1990-cı il, A seriyaları № 176-B

— I —

- İrfan Güzel v. Turkey* (*İrfan Güzel Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 35285/08, 7 fevral 2017-ci il
- I. v. the United Kingdom* [GC] (*I. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 25680/94, 11 iyul 2002-ci il
- I.G. and Others v. Slovakia* (*I.G. və başqaları Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 15966/04, 13 noyabr 2012-ci il
- I.S. v. Germany* (*I.S. Almaniyaya qarşı*), ərizə № 31021/08, 5 iyun 2014-cü il
- Iambor v. Romania* (no. 1) (*Yambor Rumuniyaya qarşı* (№1)), ərizə № 64536/01, 24 iyun 2008-ci il
- İdalov v. Russia* [GC] (*İdalov Rusiyaya qarşı* [BP]), ərizə № 5826/03, 22 may 2012-ci il
- Iglesias Gil and A.U.I. v. Spain* (*İglesias Hil və A.U.I. İspaniyaya qarşı*), ərizə № 56673/00, AİHM 2003-V
- Ignaccolo-Zenide v. Romania* (*İnyakkolo-Zenide Rumuniyaya qarşı*), ərizə № 31679/96, AİHM 2000-I
- Igors Dmitrijevs v. Latvia* (*İqor Dmitriyev Latviyaya qarşı*), ərizə № 61638/00, 30 noyabr 2006-cı il
- İlaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC] (*İlaşku və başqaları Moldovaya və Rusiyaya qarşı* [BP]), ərizə № 48787/99, AİHM 2004-VII

Iliya Stefanov v. Bulgarie (İliya Stefanov Bolqarıstana qarşı), ərizə № 65755/01, 22 may 2008-ci il

Iordachi and Others v. the Republic of Moldova (Yordaçi və başqaları Moldova Respublikasına qarşı), ərizə № 25198/02, 10 fevral 2009-cu il

Ireland v. the United Kingdom (İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı), 18 yanvar 1978-ci il, A seriyaları, № 25

Irina Smirnova v. Ukraine (İrina Smirnova Ukraynaya qarşı), ərizə № 1870/05, 13 oktyabr 2016-cı il

İşildak v. Turkey (İşildak Türkiyəyə qarşı), ərizə № 12863/02, 30 sentyabr 2008-ci il

Ivan Atanasov v. Bulgaria (İvan Atanasov Bolqarıstana qarşı), ərizə № 12853/03, 2 dekabr 2010-cu il

Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria (İvanova və Çerkezov Bolqarıstana qarşı), ərizə № 46577/15, 21 aprel 2016-cı il

Ivanovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (İvanovski keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı), ərizə № 29908/11, 21 yanvar 2016-cı il

—J—

Jacquier v. France (dec.) (Jakye Fransaya qarşı (qərar)), ərizə № 45827, 1 sentyabr 2009-cu il

Jane Smith v. the United Kingdom [GC] (Ceyn Smit Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizə № 25154/94, 18 yanvar 2001-ci il

Jankauskas v. Lithuania (Yankauskas Litvaya qarşı), ərizə № 59304/00, 24 fevral 2005-ci il

Jeronovičs v. Latvia [GC] (Yeronoviç Latviyaya qarşı [BP]), ərizə № 44898/10, AİHM 2016

Jeunesse v. the Netherlands [GC] (Jeness Niderlanda qarşı [BP]), ərizə № 12738/10, 3 oktyabr 2014-cü il

Jöcks v. Germany (dec.) (Caks Almaniyaya qarşı (qərar)), ərizə № 23560/02, 23 mart 2006-cı il

Johansen v. Norway (Yohansen Norveçə qarşı), 7 avqust 1996-cı il, Qərar və qəraradlar toplusu 1996-III

Johansson v. Finland (Yohansson Finlandiyaya qarşı), ərizə № 10163/02, 6 sentyabr 2007-ci il

Johnston and Others v. Ireland (Conston və başqaları İrlandiyaya qarşı), 18 dekabr 1986-cı il, A seriyaları, № 112

Jolie and Others v. Belgium (Joli və başqaları Belçikaya qarşı), ərizə № 11418/85, Komissiyanın 14 may 1986-cı il tarixli qərarı, DR 47

Jovanovic v. Sweden (Yovanoviç İsveçə qarşı), ərizə № 10592/12, 22 oktyabr 2015-ci il

Jucius and Juciuvienė v. Lithuania (Yusius və Yusiuvyene Litvaya qarşı), ərizə № 14414/03, 25 noyabr 2008-ci il

—K—

K2 v. the United Kingdom (dec.) (K2 Birləşmiş Krallığa qarşı (qərar)), ərizə № 42387/13, 7 fevral 2017-ci il

K.A. v. Finland (K.A. Finlandiyaya qarşı), ərizə № 27751/95, 14 yanvar 2003-cü il

K.H. and Others v. Slovakia (K.H. və başqaları Slovakiyaya qarşı), ərizə № 32881/04, AİHM 2009 (çıxarışlar)

K.J. v. Poland (K.J. Polşaya qarşı), ərizə № 30813/14, 1 mart 2016-cı il

K. and T. v. Finland [GC] (K. və T. Finlandiyaya qarşı [BP]), ərizə № 25702/94, AİHM 2001-VII

- K.S. and M.S. v. Germany* (K.S. və M.S. Almaniyaya qarşı), ərizə № 33696/11, 6 oktyabr 2016-cı il
- K.U. v. Finland* (K.U. Finlandiyaya qarşı), ərizə № 2872/02, AİHM 2008
- Kacper Nowakowski v. Poland* (Kasper Novakovski Polşaya qarşı), ərizə № 32407/13, 10 yanvar 2017-ci il
- Kahn v. Germany* (Kan Almaniyaya qarşı), ərizə № 16313/10, 17 mart 2016-cı il
- Kaluczsa v. Hungary* (Kalutsa Macarıstana qarşı), ərizə № 57693/10, 24 aprel 2012-ci il
- Kaftailova v. Latvia* (striking out) [GC] (Kaftailova Latviyaya qarşı) (ərizənin baxılmalı işlərin siyahısından çıxarılması [BP]), ərizə № 59643/00, 7 dekabr 2007-ci il
- Karassev v. Finland* (dec.) (Karasyov Finlandiyaya qarşı (qərar dad)), ərizə № 31414/96, AİHM 1999-II
- Karner v. Austria* (Karner Avstriyaya qarşı), ərizə № 40016/98, AİHM 2003-IX
- Karrer v. Romania* (Karrer Rumıniyaya qarşı), ərizə № 16965/10, 21 fevral 2012-ci il
- Kay and Others v. the United Kingdom* (Key və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 37341/06, 21 sentyabr 2010-cu il
- Kearns v. France* (Kirns Fransaya qarşı), ərizə № 35991/04, 10 yanvar 2008-ci il
- Keegan v. Ireland* (Kiyan İrlandiyaya qarşı), 26 may 1994-cü il, A seriyaları, № 290
- Keegan v. the United Kingdom* (Kiyan Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 28867/03, AİHM 2006-X
- Kennedy v. the United Kingdom* (Kennedi Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 26839/05, 18 may 2010-cu il
- Kent Pharmaceuticals Limited and Others v. the United Kingdom* (dec.) ("Kent Farmasevtikals Limited" və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qərar dad)), ərizə № 9355/03, 11 oktyabr 2005-ci il
- Kepeneklioğlu v. Turkey* (Kepeneklioğlu Türkiyəyə qarşı), ərizə № 73520/01, 23 yanvar 2007-ci il
- Keslassy v. France* (dec.) (Keslassi Fransaya qarşı (qərar dad)), ərizə № 51578/99, AİHM 2002-I
- Khamidov v. Russia* (Xamidov Rusiyaya qarşı), ərizə № 72118/01, 15 noyabr 2007-ci il
- Khan v. the United Kingdom* (Xan Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 35394/97, AİHM 2000-V
- Khmel v. Russia* (Xmel Rusiyaya qarşı), ərizə № 20383/04, 12 dekabr 2013-cü il
- Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia* (Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı), ərizələr № 11082/06 və 13772/05, 25 iyul 2013-cü il
- Khoroshenko v. Russia* [GC] (Xoroşenko Rusiyaya qarşı [BP]), ərizə № 41418/04, AİHM 2015
- Khuzhin and Others v. Russia* (Xujin və başqaları Rusiyaya qarşı), ərizə № 13470/02, 23 oktyabr 2008-ci il
- Kilyen v. Romania* (Kilyen Rumıniyaya qarşı), ərizə № 44817/04, 25 fevral 2014-cü il
- Király and Dömötör v. Hungary* (Kiray və Dömötör Macarıstana qarşı), ərizə № 10851/13, 17 yanvar 2017-ci il
- Klass and Others v. Germany* (Klass və başqaları Almaniyaya qarşı), 6 sentyabr 1978-ci il, A seriyaları, № 28
- Klyakhin v. Russia* (Klyaxin Rusiyaya qarşı), ərizə № 46082/99, 30 noyabr 2004-cü il
- Knecht v. Romania* (Knext Rumıniyaya qarşı), ərizə № 10048/10, 2 oktyabr 2012-ci il
- Koceniak v. Poland* (dec.) (Kosenyak Polşaya qarşı (qərar dad)), ərizə № 1733//06, 17 iyun 2014-cü il
- Koch v. Germany* (Kox Almaniyaya qarşı), ərizə № 497/09, 19 iyul 2012-ci il
- Kocherov and Sergeyeva v. Russia* (Koçerov və Sergeyeva Rusiyaya qarşı), ərizə № 16899/13, 29 mart 2016-cı il

Kolesnichenko v. Russia (*Kolesniçenko Rusiyaya qarşı*), ərizə № 19856/04, 9 aprel 2009-cu il
Kolonja v. Greece (*Kolonya Yunanıstana qarşı*), ərizə № 49441/12, 19 may 2016-cı il
Kolyadenko and Others v. Russia (*Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*), ərizə № 17423/05 və digər 5 ərizə, 28 fevral 2012-ci il
Konovalova v. Russia (*Konovalova Rusiyaya qarşı*), ərizə № 37873/04, 9 oktyabr 2014-cü il
Konstantin Markin v. Russia [GC] (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı* [BP]), ərizə № 30078/06, AİHM 2012 (çıxarışlar)
Kopf and Liberda v. Austria (*Kopf və Liberda Avstriyaya qarşı*), ərizə № 1598/06, 17 yanvar 2012-ci il
Kopp v. Switzerland (*Kopp İsveçrəyə qarşı*), 25 mart 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1998-II
Korelc v. Slovenia (*Koreuts Sloveniyaya qarşı*), ərizə № 28456/03, 12 may 2009-cu il
Kornakovs v. Latvia (*Kornakov Latviyaya qarşı*), ərizə № 61005/00, 15 iyun 2006-cı il
Kotiy v. Ukraine (*Kotiy Ukraynaya qarşı*), ərizə № 28718/09, 5 mart 2015-ci il
Kozak v. Poland (*Kozak Polşaya qarşı*), ərizə № 13102/02, 2 mart 2010-cu il
Kroon and Others v. the Netherlands (*Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*), 27 oktyabr 1994-cü il, A seriyaları, № 297-C
Kruslin v. France (*Kruslen Fransaya qarşı*), 24 aprel 1990-cı il, A seriyaları, № 176-A
Kruškić v. Croatia (dec.) (*Kruškiç Xorvatiyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 10140/13, 25 noyabr 2014-cü il
Krušković v. Croatia (*Kruškoviç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 46185/08, 21 iyun 2011-ci il
Kryvitska and Kryvitskyy v. Ukraine (*Krivitskaya və Krivitski Ukraynaya qarşı*), ərizə № 30856/03, 2 dekabr 2010-cu il
Kuppinger v. Germany (*Kuppinger Almaniyaya qarşı*), ərizə № 62198/11, 15 yanvar 2015-ci il
Kučera v. Slovakia (*Kuçera Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 48666/99, 17 iyul 2007-ci il
Kurić and Others v. Slovenia [GC] (*Kuriç və başqaları Slovakiyaya qarşı* [BP]), ərizə № 26828/06, AİHM 2012 (çıxarışlar)
Kurkowski v. Poland (*Kurkovski Polşaya qarşı*), ərizə № 36228/06, 9 aprel 2013-cü il
Kurochkin v. Ukraine (*Kuroçkin Ukraynaya qarşı*), ərizə № 42276/08, 20 may 2010-cu il
Kutzner v. Germany (*Kutsner Almaniyaya qarşı*), ərizə № 46544/99, AİHM 2002-I
Kvasnica v. Slovakia (*Kvasnitsa Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 72094/01, 9 iyun 2009-cu il
Kwakye-Nti and Dufie v. the Netherlands (dec.) (*Kvaki-Nti və Dufi Niderlanda qarşı* (qərarad)), ərizə № 31519/96, 7 noyabr 2000-ci il
Kwiek v. Poland (*Kvijek Polşaya qarşı*), ərizə № 51895/99, 30 may 2006
Kyrtatos v. Greece (*Kirtatos Yunanıstana qarşı*), ərizə № 41666/98, AİHM 2003-VI (çıxarışlar)

—L—

L. v. Finland (*L. Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 25651/94, 27 aprel 2000-ci il
L. v. Lithuania (*L. Litvaya qarşı*), ərizə № 27527/03, AİHM 2007-IV
L. v. the Netherlands (*L. Niderlanda qarşı*), ərizə № 45582/99, AİHM 2004-IV
L.M. v. Italy (*L.M. İtaliyaya qarşı*), ərizə № 60033/00, 8 fevral 2005-ci il
Labassee v. France (*Labasse Fransaya qarşı*), ərizə № 65941/11, 26 iyun 2014-cü il
Labita v. Italy [GC] (*Labita İtaliyaya qarşı* [BP]), ərizə № 26772/95, AİHM 2000-IV
La Parola and Others v. Italy (dec.) (*La Parola və başqaları İtaliyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 39712/98, 30 noyabr 2000-ci il
Lambert v. France (*Lamber Fransaya qarşı*), 24 avqust 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1998-V

Lambert and Others v. France [GC] (*Lamber və başqaları Fransaya qarşı* [BP]), ərizə № 46043/14, AİHM 2015 (çıxarışlar)

Larkos v. Cyprus [GC] (*Larkos Kiprə qarşı* [BP]), ərizə № 29515/95, AİHM 1999-I

Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom (*Laski, Caqqard və Braun Birləşmiş Krallığa qarşı*), 19 fevral 1997-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1997-I

Lavents v. Latvia (*Lavents Latviyaya qarşı*), ərizə № 58442/00, 28 noyabr 2002-ci il

Leander v. Sweden (*Leander İsveçə qarşı*), 26 mart 1987-ci il, A seriyaları, № 116

Lee v. the United Kingdom [GC] (*Li Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 25289/94, 18 yanvar 2001-ci il

Leveau and Fillon v. France (*Levo və Fiyon Fransaya qarşı*), ərizələr № 63512/00 və 63513/00, AİHM 2005-X

Liberty and Others v. the United Kingdom ("*Liberti*" və başqaları *Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 58243/00, 1 iyul 2008-ci il

Lipkowsky and Mc Cormack v. Germany (dec.) (*Lipkovski və Makkormak Almaniya qarşı* (qərarad)), ərizə № 26755/10, 18 yanvar 2011-ci il

Loizidou v. Turkey (merits) (*Loizidu Türkiyəyə qarşı*) (şikayətin mahiyyəti), 18 dekabr 1996-cı il, *Qərar və qəraradlar toplusu* 1996-VI

Losonci Rose and Rose v. Switzerland (*Loşontsi Roze və Roze İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 664/06, 9 noyabr 2010-cu il

López Guió v. Slovakia (*Lopes Giyo Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 10280/12, 3 iyun 2014-cü il

López Ostra v. Spain (*Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*), 9 dekabr 1994-cü il, A seriyaları, № 303-C

Lüdi v. Switzerland (*Lüdi İsveçrəyə qarşı*), 15 iyun 1992-ci il, A seriyaları, № 238

Luordo v. Italy (*Luordo İtaliyaya qarşı*), ərizə № 32190/96, AİHM 2003-IX

Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom (*Lüstiğ-Prin və Bekket Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizələr № 31417/96 və 32377/96, 27 sentyabr 1999-cu il

—M—

M.A.K. and R.K. v. the United Kingdom (*M.A.K. və R.K. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 45901/05, 23 mart 2010-cu il

M. v. Switzerland (*M. İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 41199/06, 26 aprel 2011-ci il

M. and Others v. Bulgaria (*M. və başqaları Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 41416/08, 26 iyul 2011-ci il

M.B. v. France (*M.B. Fransaya qarşı*), ərizə № 22115/06, 17 dekabr 2009-cu il

M.C. v. Bulgaria (*M.C. Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 39272/98, AİHM 2003-XII

M.D. and Others v. Malta (*M.D. və başqaları Maltaya qarşı*), ərizə № 64791/10, 17 iyul 2012-ci il

M.G. v. the United Kingdom (*M.G. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 39393/98, 24 sentyabr 2002-ci il

M.K. v. France (*M.K. Fransaya qarşı*), ərizə № 19522/09, 18 aprel 2013-cü il

M. and M. v. Croatia (*M. və M. Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 10161/13, AİHM 2015 (çıxarışlar)

M.M. v. the Netherlands (*M.M. Niderlanda qarşı*), ərizə № 39339/98, 8 aprel 2003-cü il

M.M. v. the United Kingdom (*M.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 24029/07, 13 noyabr 2012-ci il

M.N. and Others v. San Marino (*M.N. və başqaları San-Marinoya qarşı*), ərizə № 28005/12, 7 iyul 2015-ci il

M.R. and L.R. v. Estonia (dec.) (*M.R. və L.R. Estoniyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 13429/12, 15 may 2012-ci il

M.W. v. the United Kingdom (dec.) (*M.W. Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarı)), ərizə № 11313/02, 23 iyun 2009-cu il
M.G.C. v. Romania (*M.G.K. Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 61495/11, 15 mart 2016-cı il
Macalin Moxamed Sed Dahir v. Switzerland (dec.) (*Makalin Moksamed Sed Dahir İsveçrəyə qarşı* (qərarı)), ərizə № 12209/10, 15 sentyabr 2015-ci il
Macready v. the Czech Republic (*Makredi Çex Respublikasına qarşı*), ərizələr № 4824/06 və 15512/08, 22 aprel 2010-cu il
Maire v. Portugal (*Maire Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 48206/99, AİHM 2003-VII
Maksym v. Poland (*Maksim Polşaya qarşı*), ərizə № 14450/02, 19 dekabr 2006-cı il
Malec v. Poland (*Malets Polşaya qarşı*), ərizə № 28623/12, 28 iyun 2016-cı il
Malone v. the United Kingdom (*Meyloun Birləşmiş Krallığa qarşı*), 2 avqust 1984-cü il, A seriyaları, № 82
Mamchur v. Ukraine (*Mamçur Ukraynaya qarşı*), ərizə № 10383/09, 16 iyul 2015-ci il
Mandet v. France (*Mande Fransaya qarşı*), ərizə № 30955/12, 14 yanvar 2016-cı il
Marchiani v. France (dec.) (*Marşiani Fransaya qarşı* (qərarı)), ərizə № 30392/03, 27 may 2008-ci il
Marckx v. Belgium (*Marks Belçikaya qarşı*), 13 iyun 1979-cu il, A seriyaları, № 31
Margareta and Roger Andersson v. Sweden (*Marqareta və Rocer Andersson İsveçə qarşı*), ərizə № 12963/87, 25 fevral 1992-ci il
Marinis v. Greece (*Marinis Yunanıstana qarşı*), ərizə № 3004/10, 9 oktyabr 2014-cü il
Martínez Martínez v. Spain (*Martines Martines İspaniyaya qarşı*), ərizə № 21532/08, 18 oktyabr 2011-ci il
Martínez Martínez and Pino Manzano v. Spain (*Martines Martines və Pino Mansano İspaniyaya qarşı*), ərizə № 61654/08, 3 iyul 2012-ci il
Maslák and Michálková v. the Czech Republic (*Maslak və Mixalkova Çex Respublikasına qarşı*), ərizə № 52028/13, 14 yanvar 2016-cı il
Maslov v. Austria (*Maslov Avstriyaya qarşı*), ərizə № 1638/03, 23 iyun 2008-ci il
Matheron v. France (*Materon Fransaya qarşı*), ərizə № 57752/00, 29 mart 2005-ci il
Maumousseau and Washington v. France (*Momusso və Vaşinqton Fransaya qarşı*), ərizə № 39388/05, 6 dekabr 2007-ci il
Maurice v. France [GC] (*Moris Fransaya qarşı* [BP]), ərizə № 11810/03, AİHM 2005-IX
Mazurek v. France (*Mazurek Fransaya qarşı*), ərizə № 34406/97, AİHM 2000-II
McCallum v. the United Kingdom (*Makkallum Birləşmiş Krallığa qarşı*), 30 avqust 1990-cı il, A seriyaları, № 183
McCann v. the United Kingdom (*Makkann Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 19009/04, AİHM 2008
McDonald v. the United Kingdom (*Makdonald Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 4241/12, 20 may 2014-cü il
McGinley and Egan v. the United Kingdom (*Makginli və İqan Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 9 iyun 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1998-III*
McKay-Kopecka v. Poland (dec.) (*Makkey-Kopetska Polşaya qarşı* (qərarı)), ərizə № 45320/99, 19 sentyabr 2006-cı il
McLeod v. the United Kingdom (*Makleod Birləşmiş Krallığa qarşı*), 23 sentyabr 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1998-VII*
McMichael v. the United Kingdom (*Makmaykl Birləşmiş Krallığa qarşı*), 24 fevral 1995-ci il, A seriyası, № 307-B
Mehmet Nuri Özen and Others v. Turkey (*Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 15672/08 və digər 10 ərizə, 11 yanvar 2011-ci il
Mehmet Salih and Abdülsamet Çakmak v. Turkey (*Mehmet Salih və Abdülsamet Çakmak Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 45630/99, 29 aprel 2004-cü il

Meimanis v. Latvia (*Meymasnis Latviyaya qarşı*), ərizə № 70597/11, 21 iyul 2015-ci il
Mengesha Kimfe v. Switzerland (*Mengeşa Kimfe İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 24404/05, 29 iyul 2010-cu il
Mennesson v. France (*Mannesson Fransaya qarşı*), ərizə № 65192/11, AİHM 2014 (çıxarışlar)
Menteş and Others v. Turkey (*Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*), 28 noyabr 1997-ci il, *Qərar və qərardadlar toplusu 1997-VIII*
Mentzen v. Latvia (dec.) (*Mentsen Latviyaya qarşı (qərardad)*), ərizə № 71074/01, AİHM 2004-XII
Messina v. Italy (*Messina İtaliyaya qarşı*), 26 fevral 1993-cü il, A seriyaları, № 257-H
Messina v. Italy (no. 2) (*Messina İtaliyaya qarşı (№2)*), ərizə № 25498/94, AİHM 2000-X
M.P. and Others v. Bulgaria (*M.P. və başqaları Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 22457/08, 15 noyabr 2011-ci il
Maslov v. Austria [GC] (*Maslov Avstriyaya qarşı [BP]*), ərizə № 1638/03, AİHM 2008
MGN Limited v. the United Kingdom ("*MGN Limited*" *Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 39401/04, 18 yanvar 2011-ci il
Miailhe v. France (no. 1) (*Miay Fransaya qarşı*), 25 fevral 1993-cü il, A seriyaları, № 256-C
Michael Edward Cooke v. Austria (*Maykl Edvard Kuk Avstriyaya qarşı*), ərizə № 25878/94, 8 fevral 2000-ci il
Michaud v. France (*Mişo Fransaya qarşı*), ərizə № 12323/11, AİHM 2012
Mikolajová v. Slovakia (*Mikolayova Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 4479/03, 18 yanvar 2011-ci il
Mikulić v. Croatia (*Mikuliç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 53176/99, AİHM 2002-I
Mileva and Others v. Bulgaria (*Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı*), ərizələr № 43449/02 və 21475/04, 25 noyabr 2010-cu il
Milka v. Poland (*Milka Polşaya qarşı*), ərizə № 14322/12, 15 sentyabr 2015-ci il
Mitchell v. the United Kingdom (dec.) (*Mitçell Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 40447/98, 24 noyabr 1998-ci il
Mitov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (*Mitovlar keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı*), ərizə № 53565/13, 16 aprel 2015-ci il
Modestou v. Greece (*Modestu Yunanıstana qarşı*), ərizə № 51693/13, 16 mart 2017-ci il
Moisejevs v. Latvia (*Moiseyev Latviyaya qarşı*), ərizə № 64846/01, 15 iyun 2006-cı il
Mokrani v. France (*Mokrani Fransaya qarşı*), ərizə № 52206/99, 15 iyul 2003-cü il
Moldovan and Others v. Romania (no. 2) (*Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı*), ərizələr № 41138/98 və 64320/01, AİHM 2005-VII (çıxarışlar)
Mólka v. Poland (dec.) (*Molka Polşaya qarşı*), ərizə № 56550/00, 11 aprel 2006-cı il
Monory v. Romania and Hungary (*Monori Rumıniya və Macarıstana qarşı*), ərizə № 71099/01, 5 aprel 2005-ci il
Moreno Gómez v. Spain (*Moreno Qomes İspaniyaya qarşı*), ərizə № 4143/02, AİHM 2004-X
Moretti and Benedetti v. Italy (*Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*), ərizə № 16318/07, 27 aprel 2010-cu il
Mosley v. the United Kingdom (*Mosli Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 48009/08, 10 may 2011-ci il
Moustaquim v. Belgium (*Müstəqim Belçikaya qarşı*), 18 fevral 1991-ci il, A seriyaları, № 193
Mozer v. the Republic of Moldova and Russia [GC] (*Mozer Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı [BP]*), ərizə № 11138/10, AİHM 2016
Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium (*Mubilanzila Mayeka və Kaniki Mitunqa Belçikaya qarşı*), ərizə № 13178/03, AİHM 2006-XI
Murray v. the United Kingdom (*Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*), 28 oktyabr 1994-cü il, A seriyaları, № 300-A

Mustafa and Armağan Akın v. Turkey (*Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 4694/03, 6 aprel 2010-cu il
Mutlu v. Turkey (*Mutlu Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 8006/02, 10 oktyabr 2006-cı il

—N—

Nada v. Switzerland [GC] (*Mutlu Türkiyəyə qarşı* [BP]), ərizə № 10593/08, AİHM 2012
Narinen v. Finland (*Narinen Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 45027/98, 1 iyun 2004-cü il
Nasr and Ghali v. Italy (*Nəsr və Qali İtaliyaya qarşı*), ərizə № 44883/09, 23 fevral 2016-cı il
Naydyon v. Ukraine (*Naydyon Ukraynaya qarşı*), ərizə № 16474/03, 14 oktyabr 2010-cu il
Nazarenko v. Russia (*Nazarenko Rusiyaya qarşı*), ərizə № 39438/13, AİHM 2015 (çıxarışlar)
Negrepontis-Giannisis v. Greece (*Negrepontis-Yannisis Yunanıstana qarşı*), ərizə № 56759/08, 3 may 2011-ci il
Neulinger and Shuruk v. Switzerland [GC] (*Noylinger və Şuruk İsveçrəyə qarşı* [BP]), ərizə № 41615/07, AİHM 2010
Nicklinson and Lamb v. the United Kingdom (dec.) (*Niklinson və Lamb Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizələr № 2478/15 və 1787/15, 23 iyun 2015-ci il
Niedbala v. Poland (*Niyedbala Polşaya qarşı*), ərizə № 27915/95, 4 iyul 2000-ci il
Niemietz v. Germany (*Nimits Almaniyaya qarşı*), 16 dekabr 1992-ci il, A seriyaları, № 251-B
Nikowitz and Verlagsgruppe News GmbH v. Austria (*Nikovits və "Ferlaqsqruppe Nyus GmbH" Avstriyaya qarşı*), ərizə № 5266/03, 22 fevral 2007-ci il
Nitecki v. Poland (dec.) (*Nitetski Polşaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 65653/01, 21 mart 2002-ci il
Noack and Others v. Germany (dec.) (*Noak və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 46346/99, AİHM 2000-VI
Noveski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (dec.) (*Novetski keçmiş Yuqoslaviya respublikası Makedoniyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 25163/08 və digər 2 ərizə, 13 sentyabr 2016-cı il
Novoseletskiy v. Ukraine (*Novoseletski Ukraynaya qarşı*), ərizə № 47148/99, AİHM 2005-II (çıxarışlar)
Nusret Kaya and Others v. Turkey (*Nusret Kaya və başqaları Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 43750/06 və digər 4 ərizə, 22 aprel 2014-cü il
Nuutinen v. Finland (*Nuutinen Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 32842/96, AİHM 2000-VIII
Nylund v. Finland (dec.) (*Nyulund Finlandiyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 27110/95, AİHM 1999-VI

—O—

O. v. the United Kingdom (*O. Birləşmiş Krallığa qarşı*), 8 iyul 1987-ci il, A seriyaları, № 120
Odièvre v. France [GC] (*Odyevr Fransaya qarşı* [BP]), ərizə № 42326/98, AİHM 2003-III
Oleksandr Volkov v. Ukraine (*Aleksandr Volkov Ukraynaya qarşı*), ərizə № 21722/11, AİHM 2013
Oleynik v. Russia (*Oleynik Rusiyaya qarşı*), ərizə № 23559/07, 21 iyun 2016-cı il
Oliari and Others v. Italy (*Olyari və başqaları İtaliyaya qarşı*), ərizələr № 18766/11 və 36030/11, 21 iyul 2015-ci il
Olsson v. Sweden (no. 1) (*Olsson İsveçə qarşı (№1)*), 24 mart 1988-ci il, A seriyaları, № 130
Olsson v. Sweden (no. 2) (*Olsson İsveçə qarşı (№2)*), 27 noyabr 1992-ci il, A seriyaları, № 250
Oluić v. Croatia (*Oluiç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 61260/08, 20 may 2010-cu il
Öneryıldız v. Turkey [GC] (*Öneryıldız Türkiyəyə qarşı* [BP]), ərizə № 48939/99, 30 noyabr 2004-cü il

Onur v. the United Kingdom (*Onur Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 27319/07, 17 fevral 2009-cu il

O'Rourke v. the United Kingdom (dec.) (*O'Rurk Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar)), ərizə № 39022/97, 26 iyun 2001-ci il

Orlić v. Croatia (*Orliç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 48833/07, 21 iyun 2011-ci il

Osman v. Denmark (*Osman Danimarkaya qarşı*), ərizə № 38058/09, 14 iyun 2011-ci il

Osman v. the United Kingdom (*Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*), 28 oktyabr 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1998-VIII*

Ospina Vargas v. Italy (*Ospina Varqas İtaliyaya qarşı*), ərizə № 40750/98, 14 oktyabr 2004-cü il

Özpinar v. Turkey (*Özpinar Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 20999/04, 19 oktyabr 2010-cu il

—P—

P.B. and J.S. v. Austria (*P.B. və J.S. Avstriyaya qarşı*), ərizə № 18984/02, 22 iyul 2010-cu il

P.G. and J.H. v. the United Kingdom (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 44787/98, AİHM 2001-IX

P. and S. v. Poland (*P. və S. Polşaya qarşı*), ərizə № 57375/08, 30 oktyabr 2012-ci il

Pannullo and Forte v. France (*Panullo və Forte Fransaya qarşı*), ərizə № 37794/97, AİHM 2001-X

Panteleyenko v. Ukraine (*Panteleyenko Ukraynaya qarşı*), ərizə № 11901/02, 29 iyun 2006-cı il

Pajić v. Croatia (*Payıç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 68453/13, 23 fevral 2016-cı il

Paposhvili v. Belgium [GC] (*Papoşvili Belçikaya qarşı* [BP]), ərizə № 41738/10, AİHM 2016

Paradiso and Campanelli v. Italy [GC] (*Paradizo və Campanelli İtaliyaya qarşı* [BP]), ərizə № 25358/12, 24 yanvar 2017-ci il

Parrillo v. Italy [GC] (*Parrillo İtaliyaya qarşı* [BP]), ərizə № 46470/11, AİHM 2015

Paulić v. Croatia (*Pauliç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 3572/06, 22 oktyabr 2009-cu il

Peck v. the United Kingdom (*Pek Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 44647/98, AİHM 2003-I

Peers v. Greece (*Pirs Yunanıstana qarşı*), ərizə № 28524/95, AİHM 2001-III

Penchevi v. Bulgaria (*Pençevlər Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 77818/12, 10 fevral 2015-ci il

Pentiacova and Others v. Moldova (dec.) (*Pentyakova və başqaları Moldovaya qarşı* (qərar)), ərizə № 14462/03, AİHM 2005-I

Perkins and R. v. the United Kingdom (*Perkins və R. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizələr № 43208/98 və 44875/98, 22 oktyabr 2002-ci il

Peruzzo and Martens v. Germany (dec.) (*Perutso və Martens Almaniyaya qarşı* (qərar)), ərizələr № 7841/08 və 57900/12, 4 iyun 2013-cü il

Peters v. the Netherlands (*Peters Niderlanda qarşı*), ərizə № 21132/93, Komissiyanın 6 aprel 1994-cü il tarixli qərarı

Petri Sallinen and Others v. Finland (*Petri Sallinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 50882/99, 27 sentyabr 2005-ci il

Petrina v. Romania (*Petrina Rumuniyaya qarşı*), ərizə № 78060/01, 14 oktyabr 2008-ci il

Petrov v. Bulgaria (*Petrov Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 15197/02, 22 may 2008-ci il

Petrova v. Latvia (*Petrova Latviyaya qarşı*), ərizə № 4605/05, 24 iyun 2014-cü il

Petrovic v. Austria (*Petroviç Avstriyaya qarşı*), 27 mart 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1998-II*

Pfeifer v. Austria (*Pfayfer Avstriyaya qarşı*), ərizə № 12556/03, 15 noyabr 2007-ci il

Pibernik v. Croatia (*Pibernik Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 75139/01, 4 mart 2004-cü il

Piechowicz v. Poland (*Pexoviç Polşaya qarşı*), ərizə № 20071/07, 17 aprel 2012-ci il

Pini and Others v. Romania (*Pini və başqaları Rumuniyaya qarşı*), ərizələr № 78028/01 və 78030/01, AİHM 2004-V (çıxarışlar)

Pla and Puncernau v. Andorra (*Pla və Punsernu Andorraya qarşı*), ərizə № 69498/01, AİHM 2004-VIII

Plowski v. Poland (*Plotski Polşaya qarşı*), ərizə № 26761/95, 12 noyabr 2002-ci il

Polanco Torres and Movilla Polanco v. Spain (*Polanko Torres və Movilya Polanko İspaniyaya qarşı*), ərizə № 34147/06, 21 sentyabr 2010-cu il

Poleshchuk v. Russia (*Poleşşuk Rusiyaya qarşı*), ərizə № 60776/00, 7 oktyabr 2004-cü il

Poltoratskiy v. Ukraine (*Poltoratski Ukraynaya qarşı*), ərizə № 38812/97, 29 aprel 2003-cü il

Popa v. Romania (dec.) (*Popa Rumıniyaya qarşı (qərardad)*), ərizə № 4233/09, 18 iyun 2013-cü il

Popov v. France (*Popov Fransaya qarşı*), ərizələr № 39472/07 və 39474/07, 19 yanvar 2012-ci il

Popovi v. Bulgaria (*Popovlar Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 39651/11, 9 iyun 2016-cı il

Posevini v. Bulgaria (*Posevinlər Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 63638/14, 19 yanvar 2017-ci il

Powell and Rayner v. the United Kingdom (*Pauell və Reyner Birləşmiş Krallığa qarşı*), 21 fevral 1990-cı il, A seriyaları, № 172

Prado Bugallo v. Spain (*Prado Buqalyo İspaniyaya qarşı*), ərizə № 58496/00, 18 fevral 2003-cü il

Pretty v. the United Kingdom (*Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 2346/02, AİHM 2002-III

Price v. the United Kingdom (*Prays Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 12402/86, Komissiyanın 9 mart 1988-ci il tarixli qərarı, DR 55

Prokopovich v. Russia (*Prokopoviç Rusiyaya qarşı*), ərizə № 58255/00, AİHM 2004-XI (çıxarışlar)

Putistin v. Ukraine (*Putistin Ukraynaya qarşı*), ərizə № 16882/03, 21 noyabr 2013-cü il

Puzinas v. Lithuania (no. 2) (*Puzinas Litvaya qarşı (№2)*), ərizə № 63767/00, 9 yanvar 2007-ci il

—R—

R.B. v. Hungary (*R.B. Macarıstana qarşı*), ərizə № 64602/12, 12 aprel 2016-cı il

R.C. and V.C. v. France (*R.C. və V.C. Fransaya qarşı*), ərizə № 76491/14, 12 iyul 2016-cı il

R.E. v. the United Kingdom (*R.E. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 62498/11, 27 oktyabr 2015-ci il

R.K. and A.K. v. the United Kingdom (*R.K. və A.K. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 38000/05, 30 sentyabr 2008-ci il

R.K. and Others v. France (*R.K. və başqaları Fransaya qarşı*), ərizə № 68264/14, 12 iyul 2016-cı il

R.L. and Others v. Denmark (*R.L. və başqaları Danimarkaya qarşı*), ərizə № 52629/11, 7 mart 2017-ci il

R.M.S. v. Spain (*R.M.S. İspaniyaya qarşı*), ərizə № 28775/12, 18 iyun 2013-cü il

R.R. v. Poland (*R.R. Polşaya qarşı*), ərizə № 27617/04, AİHM 2011 (çıxarışlar)

R.S. v. Poland (*R.S. Polşaya qarşı*), ərizə № 63777/09, 21 iyul 2015-ci il

Raban v. Romania (*Raban Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 25437/08, 26 oktyabr 2010-cu il

Rachwalski and Ferenc v. Poland (*Raçvalski və Ferents Polşaya qarşı*), ərizə № 47709/99, 28 iyul 2009-cu il

Ramadan v. Malta (*Ramadan Maltaya qarşı*), ərizə № 76136/12, AİHM 2016 (çıxarışlar)

Raninen v. Finland (*Raninen Finlandiyaya qarşı*), 16 dekabr 1997-ci il, *Qərar və qərardadlar toplusu* 1997-VIII

Rasmussen v. Denmark (*Rasmussen Danimarkaya qarşı*), 28 noyabr 1984-cü il, A seriyaları, № 87

Ratushna v. Ukraine (*Ratuşna Ukraynaya qarşı*), ərizə № 17318/06, 2 dekabr 2010-cu il

Raw and Others v. France (Rou və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 10131/11, 7 mart 2013-cü il
Rees v. the United Kingdom (Ris Birləşmiş Krallığa qarşı), 17 oktyabr 1986-cı il, A seriyaları, № 106
Reklos and Davourlis v. Greece (Reklos və Davurlis Yunanıstana qarşı), ərizə № 1234/05, 15 yanvar 2009-cu il
Ribić v. Croatia (Ribiç Xorvatiyaya qarşı), ərizə № 27148/12, 2 aprel 2015-ci il
Robathin v. Austria (Robatin Avstriyaya qarşı), ərizə № 30457/06, 3 iyul 2012-ci il
Roche v. the United Kingdom [GC] (Roç Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizə № 32555/96, AİHM 2005-X
Rodrigues da Silva and Hoogkamer v. the Netherlands (Rodrigues da Silva və Hooqkamer Niderlanda qarşı), ərizə № 50435/99, AİHM 2006-I
Rodzevillo v. Ukraine (Rodzevillo Ukraynaya qarşı), ərizə № 38771/05, 14 yanvar 2016-cı il
Roemen and Schmit v. Luxembourg (Romen və Şmit Lüksemburqa qarşı), ərizə № 51772/99, 25 sentyabr 2003-cü il
Roman Zakharov v. Russia [GC] (Roman Zaxarov Rusiyaya qarşı [BP]), ərizə № 47143/06, AİHM 2015
Rotaru v. Romania [GC] (Rotaru Rumıniyaya qarşı [BP]), ərizə № 28341/95, AİHM 2000-V
Rouiller v. Switzerland (Rulye İsveçrəyə qarşı), ərizə № 3592/08, 22 iyul 2014-cü il
Rousk v. Sweden (Rousk İsveçə qarşı), ərizə № 27183/04, 25 iyul 2013-cü il

—S—

S.A.S. v. France [GC] (S.A.S. Fransaya qarşı [BP]), ərizə № 43835/11, AİHM 2014 (çıxarışlar)
Şantare and Labaznikovs v. Latvia (Şantare və Labaznikov Latviyaya qarşı), ərizə № 34148/07, 31 mart 2016-cı il
S. and Marper v. the United Kingdom [GC] (S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı [BP]), ərizələr № 30562/04 və 30566/04, AİHM 2008
S.H. and Others v. Austria [GC] (S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı [BP]), ərizə № 57813/00, AİHM 2011
S.H. v. Italy (S.H. İtaliyaya qarşı), ərizə № 52557/14, 13 oktyabr 2015-ci il
Sabançiyeva and Others v. Russia (Sabançiyeva və başqaları Rusiyaya qarşı), ərizə № 38450/05, 6 iyun 2013-cü il
Sahin v. Germany [GC] (Şahin Almaniyaya qarşı [BP]), ərizə № 30943/96, AİHM 2003-VIII
Şahin Kuş v. Turkey (Şahin Kuş Türkiyəyə qarşı), ərizə № 33160/04, 7 iyun 2016-cı il
Saint-Paul Luxembourg S.A. v. Luxembourg ("Sent-Pol Lüksemburq S.A." Lüksemburqa qarşı [BP]), ərizə № 26419/10, 18 aprel 2013-cü il
Salman v. Turkey [GC] (Salman Türkiyəyə qarşı [BP]), ərizə № 21986/93, AİHM 2000-VII
Salontaji-Drobnjak v. Serbia (Salontayi-Drobnjak Serbiyaya qarşı), ərizə № 36500/05, 13 oktyabr 2009-cu il
Salvetti v. Italy (dec.) (Salvetti İtaliyaya qarşı (qərar dad)), ərizə № 42197/98, 9 iyul 2002-ci il
Sandra Janković v. Croatia (Sandra Yankoviç Xorvatiyaya qarşı), ərizə № 38478/05, 5 mart 2009-cu il
Santos Nunes v. Portugal (Santuş Nunyeş Portuqaliyaya qarşı), ərizə № 61173/08, 22 may 2012-ci il
Sargsyan v. Azerbaijan [GC] (Sarqsyan Azərbaycana qarşı [BP]), ərizə № 40167/06, AİHM 2015
Sarumi v. the United Kingdom (dec.) (Sarumi Birləşmiş Krallığa qarşı (qərar dad)), ərizə № 43279/98, 26 yanvar 1999-cu il
Savinj v. Ukraine (Savinlər Ukraynaya qarşı), ərizə № 39948/06, 18 dekabr 2008-ci il

Sayoud v. France (*Sayud Fransaya qarşı*), ərizə № 70456/01, 26 iyul 2007-ci il
Schalk and Kopf v. Austria (*Şalk və Kopf Avstriyaya qarşı*), ərizə № 30141/04, AİHM 2010
Schönenberger and Durmaz v. Switzerland (*Şönenberger və Durmaz İsveçrəyə qarşı*), 20
iyun 1988-ci il, A seriyaları, № 137
Sciacca v. Italy (*Şaçça İtaliyaya qarşı*), ərizə № 50774/99, AİHM 2005-I
Schlumpf v. Switzerland (*Şlumpf İsvemrəyə qarşı*), ərizə № 29002/06, 8 yanvar 2009-cu il
Scozzari and Giunta v. Italy [GC] (*Skotsari və Cunta İtaliyaya qarşı*), ərizələr № 39221/98 və
41963/98, AİHM 2000-VIII
Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden (*Segerstedt-Viberq və başqaları İsveçə qarşı*), ərizə
№ 62332/00, AİHM 2006-VII
Selçuk and Asker v. Turkey (*Selçuk və Asker Türkiyəyə qarşı*), 24 aprel 1998-ci il, *Qərar və*
qəraradlar toplusu 1998-II
Sen v. the Netherlands (*Şen Niderlanda qarşı*), ərizə № 31465/96, 21 dekabr 2001-ci il
Sentges v. the Netherlands (dec.) (*Sentges Niderlanda qarşı* (qərarad)), ərizə № 27677/02, 8
iyul 2003-cü il
Serce v. Romania (*Serce Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 35049/08, 30 iyun 2015-ci il
Şerife Yiğit v. Turkey [GC] (*Şerife Yiğit Türkiyəyə qarşı* [BP]), ərizə № 3976/05, 2 noyabr
2010-cu il
Sérvulo & Associados Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal ("*Servulo end*
Assosidados RL" *vəkillər birliyi və başqaları Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 27013/10,
3 sentyabr 2015-ci il
Sevastyanov v. Russia (*Sevastyanov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 37024/02, 22 aprel 2010-cu il
Şavdarov v. Bulgaria (*Şavdarov Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 3465/03, 21 dekabr 2010-cu il
Şchebetov v. Russia (*Şebetov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 21731/02, 10 aprel 2012-ci il
Sheffield and Horsham v. the United Kingdom (*Şeffild və Horşem Birləşmiş Krallığa qarşı*),
30 iyul 1998-ci il, *Qərar və qəraradlar toplusu 1998-V*
Shelley v. the United Kingdom (dec.) (*Şelli Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad)), ərizə №
23800/06, 4 yanvar 2008-ci il
Şebashov v. Latvia (dec.) (*Şebaşov Layviyaya qarşı* (qərarad)), ərizə № 50065/99, 9 noyabr
2000-ci il
Sher and Others v. the United Kingdom (*Şer və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə №
5201/11, 20 oktyabr 2015-ci il
Şimovolos v. Russia (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*), ərizə № 30194/09, 21 iyun 2011-ci il
Şopov v. Bulgaria (*Şopov Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 11373/04, 2 sentyabr 2010-cu il
Ştukaturov v. Russia (*Ştukaturov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 44009/05, AİHM 2008
Sidabras and Džiautas v. Lithuania (*Şidabras və Cyautas Litvaya qarşı*), ərizələr №
55480/00 və 59330/00, AİHM 2004-VIII
Silver and Others v. the United Kingdom (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*), 25
mart 1983-cü il, A seriyaları, № 61
Siskina and Siskins v. Latvia (dec.) (*Siskina və Siskin Latviyaya qarşı* (qərarad)), ərizə №
59727/00, 8 noyabr 2001-ci il
Slivenko v. Latvia [GC] (*Slivenko Latviyaya qarşı* [BP]), ərizə № 48321/99, AİHM 2003-X
Slivenko and Others v. Latvia (dec.) [GC] (*Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı* (qərarad)
[BP]), ərizə № 48321/99, AİHM 2002-II (çıxarışlar)
Smirnov v. Russia (*Smirnov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 71362/01, 7 iyun 2007-ci il
Smirnova v. Russia (*Smirnova Rusiyaya qarşı*), ərizələr № 46133/99 və 48183/99, AİHM
2003-IX (çıxarışlar)
Smith and Grady v. the United Kingdom (*Smit və Qredi Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizələr №
33985/96 və 33986/96, AİHM 1999-VI

Soares de Melo v. Portugal (*Suariş di Melu Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 72850/14, 16 fevral 2016-cı il

Société Canal Plus and Others v. France ("*Sosyete Kanal Plyus*" və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 29408/08, 21 dekabr 2010-cu il

Société Colas Est and Others v. France ("*Sosyete Kola Est*" və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 37971/97, 16 aprel 2002-ci il

Sodan v. Turkey (*Sodan Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 18650/05, 2 fevral 2016-cı il

Söderman v. Sweden [GC] (*Söderman İsveçə qarşı* [BP]), ərizə № 5786/08, AİHM 2013

Solomon v. the Netherlands (dec.) (*Solomon Niderlanda qarşı* (qərar dad)), ərizə № 44328/98, 5 sentyabr 2000-ci il

Sommerfeld v. Germany [GC] (*Zommerfeld Almaniyaya qarşı* [BP]), ərizə № 31871/96, AİHM 2003-VIII (çıxarışlar)

Sõro v. Estonia (*Siro Estoniyaya qarşı*), ərizə № 22588/08, 3 sentyabr 2015-ci il

Sousa Goucha v. Portugal (*Soza Qoşa Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 70434/12, 22 mart 2016-cı il

Spyra and Kranczkowski v. Poland (*Spira və Kraçkovski Polşaya qarşı*), ərizə № 19764/07, 25 sentyabr 2012-ci il

Steeg v. Germany (dec.) (*Stiq Almaniyaya qarşı* (qərar dad)), ərizə № 9676/05 və digər 2 ərizə, 3 iyun 2008-ci il

Stenegry and Adam v. France (dec.) (*Steneqri və Adam Fransaya qarşı* (qərar dad)), ərizə № 40987/05, 22 may 2007-ci il

Stjerna v. Finland (*Styerna Finlandiyaya qarşı*), 25 noyabr 1994-cü il, A seriyaları, № 299-B

Storck v. Germany (*Ştork Almaniyaya qarşı*), ərizə № 61603/00, AİHM 2005-V

Strömblad v. Sweden (*Strömblad İsveçə qarşı*), ərizə № 3684/07, 5 aprel 2012-ci il

Strumia v. Italy (*Strumiya İtaliyaya qarşı*), ərizə № 53377/13, 23 iyun 2016-cı il

Strunjak and Others v. Croatia (dec.) (*Strunyak və başqaları Xorvatiyaya qarşı* (qərar dad)), ərizə № 46934/99, AİHM 2000-X

Stübing v. Germany (*Ştübinq Almaniyaya qarşı*), ərizə № 43547/08, 12 aprel 2012-ci il

Surikov v. Ukraine (*Surikov Ukraynaya qarşı*), ərizə № 42788/06, 26 yanvar 2017-ci il

Surugiu v. Romania (*Surugiu Rumuniyaya qarşı*), ərizə № 48995/99, 20 aprel 2004-cü il

Süß v. Germany (*Züss Almaniyaya qarşı*), ərizə № 40324/98, 10 noyabr 2005-ci il

Szabó and Vissy v. Hungary (*Sabo və Vişi Macarıstana qarşı*), ərizə № 37138/14, 12 yanvar 2016-cı il

Szafrański v. Poland (*Şafrański Polşaya qarşı*), ərizə № 17249/12, 15 dekabr 2015-ci il

Szula v. the United Kingdom (dec.) (*Sula Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar dad)), ərizə № 18727/06, 4 yanvar 2007-ci il

Szuluk v. the United Kingdom (*Juluk Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 36936/05, AİHM 2009

—T—

T.P. and K.M. v. the United Kingdom [GC] (*T.P. və K.M. Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 28945/95, AİHM 2001-V (çıxarışlar)

Taddeucci and McCall v. Italy (*Taddeuççi və Makkoll İtaliyaya qarşı*), ərizə № 51362/09, 30 iyun 2016-cı il

Tamosius v. the United Kingdom (dec.) (*Tamosius Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar dad)), ərizə № 62002/00, AİHM 2002-VIII

Tanda-Muzinga v. France (*Tanda Muzinqa Fransaya qarşı*), ərizə № 2260/10, 10 iyul 2014-cü il

Tapia Gasca and D. v. Spain (*Tapiya Qaska və D. İspaniyaya qarşı*), ərizə № 20272/06, 22 dekabr 2009-cu il

Taşkın and Others v. Turkey (*Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 46117/99, AİHM 2004-X

Tătar v. Romania (*Tatar Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 67021/01, 27 yanvar 2009-cu il

Taylor-Sabori v. the United Kingdom (*Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 47114/99, 22 oktyabr 2002-ci il

Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands ("*Telegraaf Media Nederland Landeleyke Media B.V.*" və başqaları Niderlanda qarşı), ərizə № 39315/06, 22 noyabr 2012-ci il

Ternovszky v. Hungary (*Ternovski Macarıstana qarşı*), ərizə № 67545/09, 14 dekabr 2010-cu il

Tığ v. Turkey (dec.) (*Tığ Türkiyəyə qarşı* (qərar)), ərizə № 8165/03, 24 may 2005-ci il

Toma v. Romania (*Toma Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 42716/02, 24 fevral 2009-cu il

Topčić-Rosenberg v. Croatia (*Topçiç-Rozenberq Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 19391/11, 14 noyabr 2013-cü il

Touroude v. France (dec.) (*Turud Fransaya qarşı* (qərar)), ərizə № 35502/97, 3 oktyabr 2000-ci il

Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (*Tsonyo Tsonev Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 33726/03, 1 oktyabr 2009-cu il

Tsvetelin Petkov v. Bulgaria (*Tsvetelin Petkov Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 2641/06, 15 iyul 2014-cü il

Turek v. Slovakia (*Turek Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 57986/00, AİHM 2006-II (çıxarışlar)

Tysiqc v. Poland (*Tisyonts Polşaya qarşı*), ərizə № 5410/03, AİHM 2007-I

—U—

Udeh v. Switzerland (*Udeh İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 12020/09, 16 aprel 2013-cü il

Udovičić v. Croatia (*Udoviçiç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 27310/09, 24 aprel 2014-cü il

Ünal Tekeli v. Turkey (*Ünal Tekeli Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 29865/96, AİHM 2004-X (çıxarışlar)

Üner v. the Netherlands [GC] (*Üner Niderlanda qarşı* [BP]), ərizə № 46410/99, AİHM 2006-XII

Ustyantsev v. Ukraine (*Ustyantsev Ukraynaya qarşı*), ərizə № 3299/05, 12 yanvar 2012-ci il

Uzun v. Germany (*Uzun Almaniyaya qarşı*), ərizə № 35623/05, AİHM 2010 (çıxarışlar)

—V—

V.C. v. Slovakia (*V.C. Slovakiyaya qarşı*), ərizə № 18968/07, AİHM 2011 (çıxarışlar)

V.P. v. Russia (*V.P. Rusiyaya qarşı*), ərizə № 61362/12, 23 oktyabr 2014-cü il

Valašinas v. Lithuania (*Valašinas Litvaya qarşı*), ərizə № 44558/98, AİHM 2001-VIII

Vallianatos and Others v. Greece [GC] (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP]), ərizələr № 29381/09 və 32684/09, AİHM 2013 (çıxarışlar)

Valenzuela Contreras v. Spain (*Valensuela Kontreras İspaniyaya qarşı*), 30 iyul 1998-ci il, Qərar və qəraradlar toplusu 1998-V

Van der Heijden v. the Netherlands [GC] (*Van der Heyden Niderlanda qarşı* [BP]), ərizə № 42857/05, 3 aprel 2012-ci il

Van der Velden v. the Netherlands (dec.) (*Van der Velden Niderlanda qarşı* (qərar)), ərizə № 29514/05, AİHM 2006-XV

Van der Ven v. the Netherlands (*Van der Ven Niderlanda qarşı*), ərizə № 50901/99, AİHM 2003-II

Van Kuck v. Germany (*Van Kuk Almaniyaya qarşı*), ərizə № 35968/97, 12 iyun 2003-cü il

Van Rossem v. Belgium (*Van Rossem Belçikaya qarşı*), ərizə № 41872/98, 9 dekabr 2004-cü il
Van Vondel v. the Netherlands (*Van Vondel Niderlanda qarşı*), ərizə № 38258/03, 25 oktyabr 2007-ci il
Varga v. Romania (*Varqa Rumıniyaya qarşı*), ərizə № 73957/01, 1 aprel 2008-ci il
Vasileva v. Bulgaria (*Vasileva Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 23796/10, 17 mart 2016-cı il
Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine (*Vasili İvaşşenko Ukraynaya qarşı*), ərizə № 760/03, 26 iyul 2012-ci il
Vasylchuk v. Ukraine (*Vasilçuk Ukraynaya qarşı*), ərizə № 24402/07, 13 iyun 2013-cü il
Versini-Campinchi and Crasnianski v. France (*Versini-Kampinki və Krasnyanski Fransaya qarşı*), ərizə № 49176/11, 16 iyun 2016-cı il
Vidish v. Russia (*Vidiş Rusiyaya qarşı*), ərizə № 53120/08, 15 mart 2016-cı il
Vilnes and Others v. Norway (*Vilnes və başqaları Norveçə qarşı*), ərizələr № 52806/09 və 22703/10, 5 dekabr 2013-cü il
Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services v. France ("*Vinçi Konstruksiyon və "GTM Jeni Sivil e Servis" şirkətləri Fransaya qarşı*), ərizələr № 63629/10 və 60567/10, 2 aprel 2015-ci il
Vintman v. Ukraine (*Vintman Ukraynaya qarşı*), ərizə № 28403/05, 23 oktyabr 2014-cü il
Vlasov v. Russia (*Vlasov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 78146/01, 12 iyun 2008-ci il
Von Hannover v. Germany (no. 2) [GC] (*Fon Hannover Almaniyaya qarşı (№2)* [BP]), ərizələr № 40660/08 və 60641/08, AİHM 2012
Vorozhba v. Russia (*Vorojba Rusiyaya qarşı*), ərizə № 57960/11, 16 oktyabr 2014-cü il
Vrzić v. Croatia (*Vrziç Xorvatiyaya qarşı*), ərizə № 43777/13, 12 iyul 2016-cı il
Vukota-Bojić v. Switzerland (*Vukota-Bojiç İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 61838/10, 18 oktyabr 2016-cı il

—W—

W. v. the Netherlands (dec.) (*W Niderlanda qarşı (qərar)*), ərizə № 20689/08, 20 yanvar 2009-cu il
W. v. the United Kingdom (*W Birləşmiş Krallığa qarşı*), 8 iyul 1987-ci il, A seriyaları, № 121
Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg (*Vaqner və J.M.W.L. Lüksemburqa qarşı*), ərizə № 76240/01, 28 iyun 2007-ci il
Wainwright v. the United Kingdom (*Ueynrayt Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 12350/04, AİHM 2006-X
Wakefield v. the United Kingdom (*Ueykfild Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 15817/89, Komissiyanın 1 oktyabr 1990-cı il tarixli qərarı, DR 66
Walkuska v. Poland (dec.) (*Valkuska Polşaya qarşı (qərar)*), ərizə № 6817/09, 29 aprel 2008-ci il
Wallová and Walla v. the Czech Republic (*Vallova və Valla Çex Respublikasına qarşı*), ərizə № 23848/04, 26 oktyabr 2006-cı il
Ward v. the United Kingdom (dec.) (*Uord Birləşmiş Krallığa qarşı (qərar)*), ərizə № 31888/03, 9 noyabr 2004-cü il
Weber and Saravia v. Germany (dec.) (*Veber və Saraviya Almaniyaya qarşı (qərar)*), ərizə № 54934/00, AİHM 2006-XI
Welsh and Silva Canha v. Portugal (*Velş və Silva Kanya Portuqaliyaya qarşı*), ərizə № 16812/11, 17 sentyabr 2013-cü il
Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria (*Vizer və "Bikos Beteyliqungen GmbH" şirkəti Avstriyaya qarşı*), ərizə № 74336/01, 16 oktyabr 2007-ci il

William Faulkner v. the United Kingdom (Uilyam Folkner Birləşmiş Krallığa qarşı), ərizə № 37471/97, 4 iyun 2002-ci il

Winterstein and Others v. France (Vinterşteyn və başqaları Fransaya qarşı), ərizə № 27013/07, 17 oktyabr 2013-cü il

Wisse v. France (Visse Fransaya qarşı), ərizə № 71611/01, 20 dekabr 2005-ci il

—X—

X and Others v. Austria [GC] (*X və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP]), ərizə № 19010/07, AİHM 2013

X and Y v. Belgium (*X və Y Belçikaya qarşı*), ərizə № 8962/80, Komissiyanın 13 may 1982-ci il tarixli qərarı, DR 28

X and Y v. the Netherlands (*X və Y Niderlanda qarşı*), 26 mart 1985-ci il, A seriyaları, № 91

X v. Austria (*X Avstriyaya qarşı*), ərizə № 8278/78, Komissiyanın 13 dekabr 1979-cu il tarixli qərarı, DR 154

X v. Latvia [GC] (*X Latviyaya qarşı* [BP]), ərizə № 27853/09, AİHM 2013

X v. the United Kingdom (*X Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 7308/75, Komissiyanın 12 oktyabr 1978-ci il tarixli qərarı, DR 16

X, Y and Z v. the United Kingdom (*X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı*), 22 aprel 1997-ci il, *Qərar və qərardadlar toplusu 1997-II*

X. v. Belgium and the Netherlands (*X. Belçikaya və Niderlanda qarşı*), ərizə № 6482/74, Komissiyanın 10 iyul 1975-ci il tarixli qərarı, DR 7

X. v. Finland (*X. Finlandiyaya qarşı*), ərizə № 34806/04, 3 iyul 2012-ci il

X. v. France (*X. Fransaya qarşı*), ərizə № 9993/82, Komissiyanın 5 oktyabr 1982-ci il tarixli qərarı, DR 31

X. v. Iceland (*X. İslandiyaya qarşı*), ərizə № 6825/74, Komissiyanın 18 may 1976-cı il tarixli qərarı, DR 5

Xavier Da Silveira v. France (*Ksavye Da Silverya Fransaya qarşı*), ərizə № 43757/05, 21 yanvar 2010-cu il

—Y—

Y.C. v. the United Kingdom (*Y.C. Birləşmiş Krallığa qarşı*), ərizə № 4547/10, 13 mart 2012-ci il

Y.F. v. Turkey (*Y.F. Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 24209/94, AİHM 2003-IX

Y. v. Slovenia (*Y. Sloveniyaya qarşı*), ərizə № 41107/10, AİHM 2015 (çıxarışlar)

Y. v. Turkey (dec.) (*Y. Türkiyəyə qarşı* (qərardad)), ərizə № 648/10, 17 fevral 2015-ci il

Y.Y. v. Turkey (*Y.Y. Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 14793/08, AİHM 2015 (çıxarışlar)

Yefimenko v. Russia (*Yefimenko Rusiyaya qarşı*), ərizə № 152/04, 12 fevral 2013-cü il

Yıldırım v. Austria (dec.) (*Yıldırım Avstriyaya qarşı* (qərardad)), ərizə № 34308/96, 19 oktyabr 1999-cu il

Yordanova and Others v. Bulgaria (*Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı*), ərizə № 25446/06, 24 aprel 2012-ci il

—Z—

Z v. Finland (*Z Finlandiyaya qarşı*), 25 fevral 1997-ci il, *Qərar və qərardadlar toplusu 1997-I*

Z and Others v. the United Kingdom [GC] (*Z və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]), ərizə № 29392/95, AİHM 2001-V

Z.H. and R.H. v. Switzerland (*Z.H. və R.H. İsveçrəyə qarşı*), ərizə № 60119/12, 8 dekabr 2015-ci il

Zaiet v. Romania (Zayets Rumıniyaya qarşı), ərizə № 44958/05, 24 mart 2015-ci il
Zammit Maempel v. Malta (Zammit Mempel Maltaya qarşı), ərizə № 24202/10, 22 noyabr 2011-ci il
Zehentner v. Austria (Tsehentner Avstriyaya qarşı), ərizə № 20082/02, 16 iyul 2009-cu il
Zehnalova and Zehnal v. the Czech Republic (dec.) (Zehnalova və Zehnal Çex Respublikasına qarşı), ərizə № 38621/97, 14 may 2002-ci il
Zhou v. Italy (Çjou İtaliyaya qarşı), ərizə № 33773/11, 21 yanvar 2014-cü il
Znamenskaya v. Russia (Znamenskaya Rusiyaya qarşı), ərizə № 77785/01, 2 iyun 2005-ci il
Zorica Jovanović v. Serbia (Zoritsa Yovanoviç Serbiyaya qarşı), ərizə № 21794/08, AİHM 2013
Zubal' v. Slovakia (Zuba Slovakiyaya qarşı), ərizə № 44065/06, 9 noyabr 2010-cu il